

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Kuninkaan ja keisarin
Nordenskiöldit

KRISTIINA KALLEINEN

Kuninkaan
ja keisarin
Nordenskiöldit

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA • HELSINKI

HISTORIALLISTA TUTKIMUKSIA 263

Teos on Suomen Historiallisen Seuran
nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

ISBN 978-952-222-523-8

ISSN 0073-2559

www.finlit.fi/kirjat

Sarja-asun suunnittelu: Timo Numminen

Taitto: Maija Räisänen

Painotyö: Hansaprint Oy, Vantaa 2014

Sisällys

KIIITOKSET 8

ALUKSI 9

Miksi tutkimuskohteena Nordenskiöldit? 10

Tutkimuskysymykset ja -metodi 13

Tutkimusaineistosta ja teoksen rakenteesta 17

I Prologi: 1700-luku 21

NORDANÅKERISTA MÄNTSÄLÄÄN 23

NORDENBERGIN VELJEKSET: LINNOITTAMISTA, HYÖTYAJATTELUA
JA MYSTIIKKAA 25

Hyödyn aikakausi 28

AVIOLIITOT 34

Perhe ja lapset 35

II Frugårdin uusi aika 45

RUOTSIN AJAN VIIIMEISET VUOSIKYMMENET 47

SUOMEN SOTA 1808–1809 JA UUDEN SUURIRUHTINASKUNNAN
SYNTY 57

UUDEN RAJAN MOLEMMIN PUOLIN: ”INFERNT ÄR DET ATT KRIG
& PEST SÅ SKALL SKILJA FOLK & SLÄKTINGAR FRÅN VARANDRA.” 64

UUSI KENRAALIKUVERNÖÖRI JA UUSI PÄÄKAUPUNKI 72

MINERALOGIAN YHDISTÄVÄ VAIKUTUS 77

III Vuorilaitoksen yli-intendentti 85

VUORILAITOKSEN YLI-INTENDENTIN VIRAN JA VUORILAITOKSEN
PERUSTAMINEN: ”PRETEXTEN ATT SKAFFA TJENSTEMÄN
FÖR BERGSTATEN FRÅN SVERIGE DUGER EJ MERA.” 87

FRUGÅRDIN ISÄNNÄKSI 96

Pikku-Flora Suomessa 96

Avioliitto 99

MALMINETSINTÄÄ JA TALOUSKOMITEOITA 103

ELÄMÄÄ FRUGÅRDIN KARTANOSSA 1830- JA 1840-LUVUILLA:
"NILS HAR INGEN HAND MED PENGAR" 112

URALILLA – RUOTSISSA – KOTIMAASSA – YLIOPILAIDEN
DEMONSTRAATIOITA 118

Jälleen Nizhnij Tagilissa 1853 125

Kuohuntaa ylioppilaskunnassa: "En skål för minnets flydda dar/och
– hoppet, som är qvar" 129

UUSI AIKAKAUSI: VALIOKUNTAMANIFESTI JA VALTIOPÄIVÄT 1863 142

MATKOJA JA VAHVISTUVIA AVIOLIITTOVERKOSTOJA 147

NILS NORDENSKIÖLDIN VIIMEISET VUODET 152

IV Katovuosista toiminnan laajenemiseen 1866–1880: Otto Nordenskiöldin Frugård 157

TALOUDELLISIA ONGELMIA 159

AVIOLIITTO: "DET GLÄDER MIG ATT DU UTVALT DIN BLIFVANDE
HUSTRU FRÅN EN AF VÅRT LANDS MEST BILDAD
OCH INFLYTELSERIKA KRETSAR." 166

TALOUDELLINEN TILANNE KOHENEE – POLIITTINEN KIRISTYY 171

KUNNALLISTA JA VALTIOLLISTA TOIMINTAA 179

Kunnallinen toiminta 179

Koulut 179

Kuntahallinto 181

Valtiopäivillä: "Me tahdomme pysyä Venäjstä niin loitolla kuin
mahdollista." 182

MAAILMANKUULU NORDENSKIÖLD: "ALDRIG HAR VÄL NÅGON RESA
FÖLJTS AF ALLMÄNHETEN I FINLAND MED ETT SÅDANT INTRESSE
SOM DIN ÄFVENTYRLIGA KRING ASIEN." 191

V Karl Nordenskiöld 195

KESKINÄINEN HENKIVAKUUTUSYHTIÖ KALEVA 197

METEOROLOGINEN PÄÄLAITOS 200

Meteorologisen Päälaitoksen johtajana 202

VILHELMINA NORDENSKJÖLD-NORDENSKIÖLD 1841–1883 206

KARL NORDENSKIÖLDIN VIIMEISET VUODET 209

ORVOT NORDENSKIÖLDIN SISÄRYKSET 218

VI Kohti vuosisadan loppua 1880–1900 223

OIKEUSTAISTELUA JA KIELIPOLITIikkaa 225

OTTO NORDENSKIÖLDIN TALOUDELLISET VAIKEUDET JATKUVAT 231

SUKU VÄHENEE 234

PÄIVÄNPOLITIikkaa: ”HVAD PÅ VÅR POLITISKA STÄLLNING VIDKOMMA, BERÖR JAG EJ DETTA BEDRÖFLIGA ÄMNE.” 237

VII Hyvästit Frugårdille 1900–1912 243

POLIITTINEN TILANNE KIRISTYY: ”FÖR EN FREDLIG ZOOLOG, SOM VILL LEFVA I LUGN, VORE NOG ETT MINDRE INTRESSANT TIDEVARF ANGENÄMARE.” 245

SUVUN MUSTIA LAMPAITA, EPÄSÄÄDYNMUKAISIA JA SÄÄDYNMUKAISIA AVIOLIITTOJA 250

Uudet Nordenskiöldien perheet 257

VIIMEINEN KESÄ FRUGÅRDISSA 1912 261

VIII Epilogi: vuodet 1913–1936 265

LOPUKSI 273

Liite: sukutaulukko 276

Viitteet 277

Lähdeluettelo 313

Henkilöhakemisto 321

SAMMANFATTNING: KUNGENS OCH KEJSARENS NORDENSKIÖLDAR 327

Kiitokset

Käsikirjoituksen kommentoinnista ja aiheeseen liittyvistä keskusteluista lämmin kiitos bibliofiiliystävälleni VTM Riku Jokiselle sekä Suomen aatelin historian parhaimmalle asiantuntijalle FT Alex Snellmanille. Tutkimussuunnitelmani oivaltavasta kommentoinnista kiitokset ystävälleni VTT Katja Huumolle, jonka ansiosta tutkimussuunnitelman teksti terävoityi niin paljon, että Koneen Säätiö myönsi hankkeeseen hakemani työskentelyapurahan. Kunnioittavat kiitökseni työni valmistumista tukeville Koneen Säätiölle sekä Suomen Tietokirjailijat ry:lle.

Helsingissä 18. maaliskuuta 2014, Kristiina Kalleinen

Aluksi

Nils Adolf Erik Nordenskiöldin ensimmäisenä 1879–1880 läpipurjehtima Koillisväylä on viime vuosina noussut yhä merkittävämmäksi tulevaisuuden merenkulkuväyläksi: arktisen alueen taloudellinen ja poliittinen asema ja merkitys ovat kasvussa. Koillisväylän löytämisen merkitys ymmärrettiin jo sen löytöhetkellä, mutta väylän todellinen hyödyntäminen on tulossa mahdolliseksi vasta lähitulevaisuudessa. Paitsi pohjoisilla merialueilla Nordenskiöld-suvun merenkulkijat ovat tutkimusretkeilleet Antarktiksella sekä Etelä-Amerikan mantereella. Sukupolvelta toiselle suvun piirissä on siirtynyt merenkulkijoille ja tutkimusmatkailijoille ominainen levottomuus ja uteliaisuus, joka heitä on jatkuvasti houkuttanut matkustamaan maailman ääriin asti.

Nordenskiöld-suvun jäsenet ovat palvelleet 1600-luvun lopusta lähtien sekä Ruotsin kuningasta että Venäjän keisaria sillä lopputuloksella, että Ruotsin vetovoima on ollut suurempi suvun suomalaisen sukuhaaran suhteen. Suomen suuriruhtinaskunnan alkuvaiheita koskevassa uudehkossa tutkimuskirjallisuudessa¹ on ollut muodikasta korostaa, miten nopeasti ja joustavasti suomalainen säätyläistö kääntyi Ruotsin kuninkaan palvelijasta tosiuskolliseksi ja alamaiseksi Venäjän keisarin palvelijaksi. Useassa tapauksessa näin olikin, mutta tämän kirjan aiheena oleva 1700-luvun puolivälissä aateloitu Nordenskiöld-suku muodostaa poikkeuksen yleisestä kaavasta.

Ruotsin armeijassa palvelleiden suomalaissyntyisten upseerien osalta merkittävä oli maaliskuussa 1810 annettu niin sanottu upseerimanifesti,

jonka perusteella tuolloin hajotetun Suomen armeijan upseerit saivat pitää palkkaetunsa. ”Kääntymystä” helpotti itse keisari Aleksanteri I, joka oli Suomessa yleisesti ihailtu ja rakastettu. Nekin, jotka valloituksen alkuvaiheessa vain lievän pakon alaisina vanhoivat uskollisuudenvalan keisarille, olivat jo muutaman vuoden kuluttua ja etenkin vuonna 1812 Napoleonin joukkojen jouduttua nöyryyttävällä tavalla peräytymään Venäjältä valmiita ylistämään häntä monin tavoin.

Monille suomalaisille koitui mukautumisesta Venäjän keisarin palvelijaksi monenlaisia hyötyjä – ritari- ja kunniamerkkejä, virkanimityksiä Suomen uuteen keskushallintoon ja sen alaisiin virastoihin, mahdollisuus uraan Venäjän armeijassa ja niin edelleen. Kaikki Suomen ylimpään säätyläistöön kuuluneet eivät kuitenkaan valinneet samoin. Näihin kuuluivat myös Nordenskiöldit. Osa säätyläistöön kuuluneista jäi Ruotsiin 1809, osa heistä palasi muutaman vuoden kuluttua Suomeen, kuten esimerkiksi sittemmin Helsingin jälleenrakennuskomitean puheenjohtajana kunnostautunut Johan Albrecht Ehrenström. Muutamissa tapauksissa suvut halkesivat kahtia osan suvun jäsenistä jäädessä Suomeen ja osan Ruotsiin; siten nykyäänkin on sukuja, jotka ovat edustettuina sekä Ruotsin että Suomen ritarihuoneessa.

Miksi tutkimuskohteena Nordenskiöldit?

Nordenskiöldien suku kuuluu ”takinkääntäjäkaavasta” poikkeaviin sukuihin: he joko pidättäytyivät yhteistyöstä venäläisten kanssa tai jäivät Ruotsiin. Suomenlinnan linnoituksen (käytän yhdenmukaisuuden vuoksi leipätekstissä nimitystä Suomenlinna, vaikka nimitys otettiin käyttöön vasta 1918) tultua keväällä 1808 luovutetuksi venäläisille vaadittiin siellä työskennelleiltä upseereilta uskollisuudenvalaa keisarille, mitä linnoituseversti Adolf Gustaf Nordenskiöld ei suostunut vannomaan. Kieltäytymistään hän perusteli hyvin kaunopuheisesti – josta jäljempänä – ja hänen perustelunsa hyväksyttiin. Sittemmin A. G. Nordenskiöld erosi upseerimanifestin nojalla palkkaetunsa säilyttäen virkapalveluksesta ja jäi perheineen asumaan Suomeen suvun perintökartanoon Mäntsälän Frugårdiin. Hänen veljensä Otto Henrik, maineikas meriupseeri ja vara-

amiraali, jäi Ruotsiin, koska ei voinut kuvitella asuvansa Venäjän alaisessa Suomessa. Hän ei enää koskaan käynyt synnyinmaassaan.

A. G. Nordenskiöldin pojista kaksi oli Suomea ja Ruotsia erottavan rajan syntyessä Ruotsissa: heistä toinen erosi linnoitusupseerin virastaan ja palasi Suomeen, avioitui Sederholm-sukuun ja ryhtyi hoitamaan perintönä saamaansa Tuusulan Johannesbergin kartanoa. Toinen A. G. Nordenskiöldin poika, Otto Gustaf, jäi menestyksekkäälle meriupseerin uralle Ruotsiin. Adolf Gustafin edellä mainituista veljestä Otto Henrikistä (vapaaherrallinen suku Nordenskjöld) ja pojasta Otto Gustafista (vapaaherrallinen suku Nordensköld) polveutuu kaksi nykyäänkin Ruotsissa olevaa suvun haaraa.

Tutkimus Nordenskiöldeistä on kertomus uravalinnoista ja avioliitotostrategioista – serkusten välisistä avioliitoista sekä kolminkertaisesta avioitumisesta Sederholm -sukuun –, jotka johtivat siihen, että Suomen Nordenskiöldien suku pieneni koko 1800-luvun ajan ja lopulta sammui kokonaan 1936. Kun lahden toisella puolella Ruotsissa jo ennestään asui sisaruksia, serkkuja ja muita sukulaisia, muutto sinne oli helppoa ja turvallista, kuten myös Jan Samuelson on tutkimuksessaan todennut. Vahvat verkostot lahden yli helpottivat huomattavasti muuttopäätöstä yleisemminkin niiden kohdalla, jotka olivat aiemmin palvelleet Ruotsissa: sukulaisten ja ystävien lisäksi oli myös paikallistuntemusta, joka teki kotiutumisen Ruotsiin helpommaksi.²

Yhteistä Nordenskiöldeille oli haluttomuus tehdä yhteistyötä venäläisten kanssa ja palvella keisarikuntaa sen enempiä siviili- kuin sotilasviroissakaan. Pieni poikkeus on A. G. Nordenskiöldin kolmas poika Nils Gustaf Nordenskiöld, ”Suomen mineralogian isä” ja Suomen vuoritoimen yli-intendentti, mutta hänen kohdallaan kysymys ei ollut niinkään venäläisten vaan tieteen palvelemisesta: vuoritiede ja mineralogia olivat hänen suuria intohimojaan. Nils Nordenskiöld ei halunnut sekoittaa politiikkaa tieteen tekemiseen vaan tieteen toimintamahdollisuuksien säilyttäminen oli hänelle ensisijaista. Suureksi osaksi tämä koski myös hänen poikiaan poikkeuksena Koillisväylän löytäjä N. A. E. Nordenskiöld (sittemmin vapaaherrallinen suku Nordenskiöld), joka ei isänsä varoitteluista huolimatta halunnut pitää venäläisvastaisiksi katsottuja mielipiteitään omana tietonaan ja joutui siitä syystä venäläi-

sen kenraalikuvernöörin epäsuosioon joutuneena siirtymään Ruotsin kansalaiseksi.

Kertomus Nordenskiöldrästä on myös kertomus siitä, miten 1800-luvun lopun muuttuvassa yhteiskunnallisessa tilanteessa aatelin yhteiskunnallisen merkityksen vähentyessä ja keskiluokan, porvariston, vähitellen noustessa, kaikilta ei onnistunut menestyksellinen siirtyminen liike-elämän palvelukseen ja sitä kautta oman yhteiskunnallisen painoarvon säilyttäminen. Frugårdin kartano siirtyi 1866 pahasti velkaantuneelta Nils Nordenskiöldiltä hänen toiseksi nuorimmalle pojalleen Otolle, jolta tilan hoitaminen onnistui kyllä menestyksekkäästi, mutta liikemieskykyjä hänellä ei ollut. Frugårdin kartano olisi taloudellisesti voinut hyvin, mikäli Otto Nordenskiöld ei olisi joutunut selvittämään isänsä jälkeen jättämää velkavyöhteä ja mikäli katovuodet eivät olisi aiheuttaneet useita konkurssseja, joista hän itsekin kärsi, ja edelleen mikäli hän ei olisi myöhemminkin tehnyt useita epäonnisia tuttaviansa lainojen takauksia. On kuitenkin huomautettava, että näiden epäonnistumisien puuttumisenkaan ei olisi poistanut sitä tosiasiaa, että Otto Nordenskiöldin ja Olga Estlanderin ainoa poika Erik ei ollut kiinnostunut tilanhoidosta vaan suuntautui tieteeseen; tilan myynti olisi siten ollut joka tapauksessa edessä. Erikille oli tärkeintä tieteen tekeminen. Tämä aiheutti 1900-luvun vaihteessa sen, että hän pysytteli poissa Suomen levottomista oloista tutkimusmatkoilla Keski-Euroopassa, oleskeli enimmäkseen Ruotsissa ja sittemmin avioituikin ruotsalaisen kanssa.

Nordenskiöldien yhteiskunnallinen painoarvo väheni koko 1800-luvun ajan: 1700-luvulla he olivat olleet menestyksekkäitä kuninkaan palvelijoita Suomessa, mutta keisarin palvelijoiksi heistä ei ollut. Valtio-päiville he kyllä osallistuivat sukunsa tai jonkin toisen suvun edustajana, mutta aktiiviseen politikointiin he eivät ryhtyneet.

Taloudellisen ja yhteiskunnallisen merkityksen vähetessä Nordenskiöldien suvulle perinnäinen henkinen pääoma, kiinnostus luonnon-tieteisiin, säilyi ja siirtyi sukupolvelta toiselle aineettomana pääomana. Aineellinen pääoma väheni ja loppui, mutta henkinen, aineeton pääoma säilyi ja karttui.

Tutkimuskysymykset ja -metodi

Tutkimus Nordenskiöldeistä on suvun suomalaisen haaran ”sukuelämäkerta”, kollektiivinen biografia, jossa päähenkilöinä ovat Frugårdin kartanon isännät sisaruksineen ja perheineen. Vaikka lähtökohtana on kartanon kulloinenkin isäntä, tutkimuksessa on aineiston sen sallieessa pyritty tuomaan esiin myös naisten ääniä ja kohtaloita. Olen siis pyrkinyt hahmottamaan myös naisen aseman muutosta sekä löytämään kirjeistä viitteitä siitä, miten suvun naiset kokivat oman asemansa sekä vaikutusmahdollisuutensa. Riippuvuus aviomiehestä tulee selkeästi ilmi etenkin taloudellisessa mielessä Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöldin kohdalla tilanteissa, joissa hänen puolisonsa vuoroitimen yli-intendentti Nils Nordenskiöld oli matkoillaan Suomessa, Venäjällä tai Euroopassa. Toisaalta kartanonrouvat eivät vaikuta ”vallattomilta” vaan enimmäkseen heistä saa mielikuvan kartanon asioita aktiivisesti hoitavina naisina, vaikka heidän taloudellinen riippuvaisuutensa avomiehestä tämän eläessä oli ilmeinen.

Vaikka Nordenskiöldin tyttöjen saamasta opetuksesta ei varsinaisesti ole tietoa ennen 1870-lukua, kirjeenvaihdon perusteella voidaan saada viitteitä siitä, että heidän kasvatuksensa noudatti aikakauden tavanmukaista linjaa. Tyttöjen opettaja oli äiti ja he kaikki opiskelivatmuun muassa aikakauden sivistyneistön kieltä eli ranskaa. Taloustöihin sekä kirjanpitoon perehtyminen oli itsestäänselvää. Myöhemmin sekä romaanien että sanomalehtienkin lukeminen vaikuttaa olleen yleistä silloin, kun taloustöiltä jäi aikaa. Naisen aseman muutos pelkästä äidistä ja emännästä aktiivisemmaksi myös politiikkaa seuraavaksi tarkkailijaksi näkyy 1800-luvun loppupuolelta lähtien.

Varakkaissa perheissä voitiin tyttäriä opettamaan palkata kotiopettajatar, guvernanti, mutta Nordenskiöldien perheessä kotiopettaja (informant) palkattiin vain perheen poikia varten; oletettavasti kahden kotiopettajan palkkaaminen olisi ollut perheelle aivan liian kallista.³

Tutkimusaineiston analysoinnissa on erityistä huomiota kiinnitetty Nordenskiöldien suhtautumiseen toisaalta Ruotsiin ja toisaalta Venäjään, lisäksi avioliittojen – avioliittostrategioiden – kautta muodostuneisiin tiiviisiin sukuverkostoihin, suhtautumiseen kielikysymykseen

(suomi/ruotsi) ja politiikkaan. Aktiiviseen politikointiin Nordenskiöldit eivät yleensä ryhtyneet, mutta aineistosta on pääteltävissä heidän joko negatiivinen tai neutraali suhtautumisensa Venäjään. Vuosisadan loppussa suomalais-venäläisten suhteiden kiristyessä he kuuluivat liberaaleihin svekomaaneihin. Kielikysymyksessä he noudattivat sovittelvaa ja maltillista linjaa hyväksymättä sen enempää ääri-fennomaaneja kuin äärisvekomaanejakaan.

Italialainen mikrohistorioitsija Giovanni Levi on tutkimuksessaan *Aineeton perintö* (1992) tutkinut perheiden ja sukujen verkostoja 1600-luvun Italiassa. Teoksessaan hän on kiinnittänyt huomiota siihen, miten erillisinä talouksina eläneet perheet organisoituivat, tekivät yhteistyötä ja olivat mukana erilaisissa kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa prosesseissa. Perhestrategiat ilmenivät Levin mukaan muun muassa yhteenkuuluvaisuutena ja vastavuoroisuutena, ja muodostivat monimutkaisen verkoston, joka ylitti yhdessä asuvan perheyksikön rajat. Avioliittostrategiat ovat olleet kaikkialla yleisiä, ja usein avioliittostrategia on ollut muiden perhestrategioiden perusta. Säädynmukainen avioituminen oli yleinen sääntö, josta ei juurikaan poikettu – ei Nordenskiöldienkään tapauksessa ennen kuin 1900-luvun alussa Erland Nordenskiöld solmi avioliiton puusepän tyttären kanssa. Epäsäädynmukaisen avioliiton seurauksena lähisuku hylkäsi lähes täysin Erlandin ja sulki hänet perheineen ulkopuolelle muutamaa henkilöä lukuun ottamatta; sukuverkostonkin kestävyydellä oli siis rajansa. Giovanni Levin tutkimuksessaan esittämät ajatukset pätevät monessa suhteessa myös Nordenskiöldeihin.

Yleisenä viitekehiksenä tutkimuksessa on eurooppalaisen aatelin aseman muutos 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Perhehistoriantutkimuksen soveltamat lähtökohdat, kuten perheen ja suvun keskeisen roolin korostaminen modernisointiprosessissa soveltuvat myös Nordenskiöld-suvun tutkimiseen. Sukuverkostoilla oli kulttuurisidonnaisia, yhteiskunnallisia päämääriä, ja ne toimivat ohjaavana ja siirtävänä voimana sukupolvelta toiselle. Näin oli myös Nordenskiöldien kohdalla aina 1900-luvun alkuun saakka. Eräänlaisena viimeisenä ponnistuksena yrittää säilyttää suvun maanomistusta Suomessa voidaan pitää päätöstä lähettää suvun ruotsalaisen haaran edustaja Tuusulan Johannisbergin

kartanon isännäksi tilanteessa, jossa kartanon omistaja Carl Adolf Nordenskiöld oli kuollut ilman miespuolista perijää.

Elämäkerrat ovat olleet vuosisatojen ajan suosittu historian kirjoittamisen ja -lukemisen muoto kuten nykyäänkin; elämäkertoja julkaistaan ja luetaan paljon. Tutkimuksen laajuudesta saa yleiskuvan jo pelkäästään kirjastotietokantoja selaamalla. Vakavasti otettuja metodologisia ja metodisia pohdintoja on biografian alalla kuitenkin harrastettu vasta 1900-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Suomessa tällä saralla on julkaisu-toimintaa harrastanut erityisesti Turun yliopiston poliittisen historian laitos/oppiaine, joka 1994 julkaisi artikkelikokoelman *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleita* sekä 2006 siitä uudistetun version *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Kansainvälisesti tutkimusala on myös suosittua ja erilaisia Biographical center -tyyppisiä tutkimuslaitoksia on perustettu useita, kuten esimerkiksi Havaijin yliopiston *Center for Biographical Studies*. Buckinghamin yliopisto Lontoossa on tarjonnut vuodesta 1996 mahdollisuuden suorittaa tutkinnon *MA in Biographical Studies*⁴.

Nordenskiöld-sukua koskevassa tutkimuksessani pyrin elämäkertatutkimuksen tapaa luomaan henkilökuvat tutkimukseen valikoituneista suvun jäsenistä siinä määrin kuin se käytettävissä olevan tutkimusaineiston perusteella on mahdollista. Koska kuitenkin henkilöitä on useita, kovin perusteellisia ”muotokuvia” ei ole ollut mahdollista piirtää. Joka tapauksessa henkilökuvien laatimisessa on pidetty tärkeänä periaatteena sitä, että tutkimuskohteelle ”tehdään oikeutta” eli tulkinnoissa pyritään niin suureen puolueettomuuteen kuin mahdollista yli- ja alitulkintojen välttämiseksi. Kriittisyys on tärkeää objektiivisuuden säilyttämiseksi ja selvää on myös, ettei elämäkerran kirjoittajan tule taantua sen enempää tuomariksi kuin apologian kirjoittajaksikaan.

Olennaista on, ettei elämäkerran kirjoittaja saa mitata kohdettaan oman aikansa kriteereillä vaan on pyrittävä selvittämään, miten tutkittava itse itsensä ja oman elämänsä näki ja koki. Elämäkerrallisen tutkimuksen ydin voitaneen tiivistää yhteen sanaan – pieteettiin. Pieteetti tässä yhteydessä tarkoittaa sitä, että on säilytettävä tietty tutkimuksellinen kunnioitus tutkittavaa, toista ihmistä kohtaan. Historian henkilö ei koskaan saisi olla tutkijalle vain väline – väline teorian todistamiseen tai

mihinkään muuhunkaan, vaan tutkijan ja tutkittavan välistä suhdetta tulisi aina leimata inhimillinen kunnioitus.⁵

Nordenskiöldejä koskevassa tutkimuksessani on pyrkimyksenä kuvata suvun jäsenten ja heidän sosiaalisten yhteyksiensä ja sukuverkostojensa kautta ympäröivää yhteiskuntaa ja sitä, miten yhteiskunnalliset ja poliittiset tapahtumat vaikuttivat yksilöihin ja päinvastoin. Tavoitteena on siis kuvata muuttuvaa aikakautta yksittäisten henkilöiden kokemusten kautta. Totesihan jo historian professori Pentti Renvall aikanaan, että ”juuri pakko tarkastella henkilöä tällaisten suurempien kokonaisuuksien taustaa vasten tuo mukanaan sen, että historiallisen henkilökuvan piirtäminen samalla merkitsee huomattavalta osalta ajan olojen selvittämistä - -. Näin henkilökuva samalla merkitsee tuota henkilöä ympäröineen menneisyyden melko laajaa rekonstruointia ja juuri tämä seikka antaa elämäkerralle paljon suuremman tutkimuksellisen kantavuuden kuin vain sen, että tällöin tulee selvitettyksi yhden historiallisen henkilön elämänkulku ja historiallinen toiminta”⁶.

Yksi elämäkerrallisen tutkimuksen suurista haasteista on juuri se, että tutkijan on hallittava kohdehenkilönsä elämä aikakausi varsin perusteellisesti. Renvallin tarkoittaman laajemman kokonaisuuden eli eri henkilöitä ympäröineen menneisyyden rekonstruointi tarkoittaa tässä tutkimuksessa konkreettisesti sitä, että välillä selvitetään suhteellisen laajastikin sekä kunkin ajankohdan ”henkeä” että poliittis-hallinnollisia tapahtumia. Tällä tavalla osoitetaan kohdehenkilön/henkilöiden paikka ja asema silloisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa.

Kun tutkimuksen lähtökohtana on kirjeenvaihtoaineisto, kuten tässä tutkimuksessa on, se asettaa tutkimukselle omat rajoituksensa. Vaikka Nordenskiöldien kirjeaineisto on laaja ja hyvin säilynyt, se ei kuitenkaan ole täysin aukoton: aina ei ole mahdollista löytää kirjeeseen vastausta tai kirjettä, jossa kysymys tai asia on esitetty. On myös tapauksia, joissa kirjoittaja esimerkiksi toteaa kuulleensa mielenkiintoisen asian X, mutta pitää parempana keskustella siitä kasvokkain kuin kirjeitse – tämä keskustelu jää siten tutkijan ulottumattomiin. Vuosisadan loppupuolella puhelimen tultua käyttöön muutamia kertoja viitataan käytyyn puhelinkeskusteluun, jolloin myös tämän keskustelun sisältö jää tutkijan ulottumattomiin.

Ilmeistä jälkikäteistä sensurointia kirjeaineistossa on harjoitettu silminnähävästi vähän, mutta muutamista kirjeistä on leikattu alareuna tai jopa puoli sivua pois. Tutkijalla luonnollisesti herää juuri näissä tapauksissa tunne, että poistettu teksti olisi sisältänyt tämän tutkimuksen kannalta jotain erityisen merkittävää, mutta asia on tuomittu jäämään historian hämärään. Lukumääräisesti tällaisia tapauksia on kuitenkin varsin vähän.

Tutkija joutuu siis koko ajan kamppailemaan sen tosiasian kanssa, että kirjeiden sisäinen maailma on hänelle vieras – useat kirjeissä kerrotut asiat ja tapahtumat tulevat jäämään hämärän peittoon, kuten luultavasti on tarkoitettukin.

Samoin kuin kaikki historiantutkimus, myös kirjeisiin perustuva tutkimus perustuu valinnoille: tutkijan päätettävissä on, mitä kirjeaineistosta pääsee julki ja millä tavalla.⁷ Päälähteistön ollessa kirjeenvaihto tutkijan täytyy pohtia ja ottaa huomioon eettiset kysymykset: miten käytän aineistoa eettisesti, mitä tulen kertoneeksi menneiden ihmisten elämästä? Voiko jokin tieto loukata nykyisiä suvun jäseniä; onko oman kertomukseni kannalta tällaisen mahdollisesti loukkaavan asian kertominen välttämätöntä? Nordenskiöldeissä etenkin Erik Nordenskiöld oli hyvin karkäs kirjeissään arvostelemaan sukunsa jäseniä; näitä hänen arviointejaan en ole kovin usein siteerannut, koska kysymyshän on ollut selkeästi vain hänen omasta mielipiteestään.

Tekemässäni tutkimustyössä määräävinä ohjenuorina ovat olleet asetetut tutkimuskysymykset, jotka ovat ohjanneet aineiston lukemista. Tämä aineisto on vastannut – tai jättänyt vastaamatta – sille asettamiini kysymyksiin. Nordenskiöldien laaja kirjeaineisto tarjoaa tästä eteenpäinkin hedelmällisen lähdekokonaisuuden tutkijoiden käyttöön ja epäilemättä antaa vastauksia myös toisenlaisiin kysymyksiin kuin minun asettamiini.

Tutkimusaineistosta ja teoksen rakenteesta

Tutkimuksen pääaineisto on, kuten on jo käynyt ilmi, Kansalliskirjastossa Helsingissä sijaitseva Frugårdin kartanon laaja arkisto, joka sisältää

suvun jäsenten kirjeenvaihtoa ja muuta aineistoa 1700-luvulta 1900-luvun alkuvuosikymmeniin. Tästä kokoelmasta erillisenä on N. A. E. Nordenskiöldin pieni kokoelma sekä Karl ja Vilhelmina Nordenskiöldin kokoelma, joka pääasiassa käsittää heidän perheensä jäsenten kirjeenvaihtoa ja muuta aineistoa. Kirjeenvaihtoa on käyty läpi laajasti ja nimenomaan yllä mainitut tutkimuskysymykset mielessä pitäen.

Aiempaa tutkimusta suvun jäsenistä ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta juuri ole. Elämäkerrat on kirjoitettu amiraali Otto Henrik Nordenskjöldistä (E. Nordenskjöld, *På amiralens tid. En levnadsteckning över vice-amiralen friherre Otto Henrik Nordenskjöld*, Wahlström & Widstrand 1933) sekä luonnollisesti tutkimusmatkailija N. A. E. eli Adolf Nordenskiöldistä samoin kuin hänen tutkimusmatkoistaan. Itse hän kirjoitti Koillisväylän löytämisestä kaksiosaisen kirjan *Vegan matka Aasian ja Euroopan ympäri* (suom. 1881 ja 1883). Martti Blåfield on kirjoittanut Adolf Nordenskiöldistä kaksiosaisen elämäkerran, joka ilmestyy lähiaikoina; edellinen Henrik Ramsayn kirjoittama *Nordenskiöld, sjöfararen*, on ilmestynyt jo 1950 ja sellaisena vanhentunut. Blåfield onkin lähes ainoa suomalainen, joka on ollut Nordenskiöldeistä kiinnostunut ja kirjoittanut heistä pieniä artikkeleita useissa eri yhteyksissä. Adolf Nordenskiöldin matkoista on toki kirjoitettu samoin kuin hänen karttakokoelmastaan sekä kirjastostaan (Esko Häkli). Hänestä on valmisteilla myös väitöskirja (Leena Miekkaavaara). Vuonna 1939 perustetun Nordenskiöld-samfundetin aikakauskirjassa *Nordenskiöld-samfundets tidskrift* on julkaistu muutamia Nordenskiöldeihin tai heidän tieteenaloihinsa liittyviä artikkeleita. Tämän tutkimuksen tekijä on kirjoittanut kaksi aiheeseen liittyvää artikkelia⁸.

Muutamia pro gradu -tutkielmia (Minna Vasko ja Jens Grandell) 1700-luvun Nordenskiöldeistä on tehty Helsingin yliopiston Suomen ja Pohjoismaiden historian oppiaineessa. Useissa ruotsalaisissa aatehistoriallisissa tutkimuksissa on käsitelty paitsi N. A. E. Nordenskiöldiä myös erityisesti 1700-luvun suvun hieman ”erikoisempia” edustajia kuten August Nordenskiöldiä ja hänen veljeään Carl Fredrik Nordenskiöld nuorempaa sekä heidän setänsä Magnus Otto Nordenbergiä – alkeemisteja, swedenborgilaisia ja yhteiskunnallisesti radikaalejakin suvun edustajia.

N. A. E. Nordenskiöldin nuorena tuberkuloosiin kuolleesta vanhim-
masta pojasta Gustafista samoin kuin kuopuksesta Erlandista tuli myös
tutkimusmatkailijoita. Erlandin matkoista ja tutkimuksista on julkaistu
artikkelikokoelma *Erland Nordenskiöld, forskare och indianvän. En antologi
om Sveriges störste etnograf.* (Carlssons 1992). Lisäksi Erlandin serkku
Otto Nordenskiöld oli tutkimusmatkailija, joka kävi tutkimusmatkoilla
Patagoniassa, Etelänavalla ja mm. Alaskassa. Hänestä on Gustaf Nor-
denskiöld kirjoittanut elämäkertateoksen *Framåt: en bok om Otto Nor-
denskiöld* (Dahlberg 1990). Näissä teoksissa kuitenkin keskitytään enim-
mäkseen päähenkilöiden ammatilliseen puoleen eli tutkimusmatkoihin
ja tieteelliseen tutkimukseen: heidän suhteestaan Suomeen ja suomalai-
siin sukulaisiin – tai ylipäänsä sukulaisiin – ei mainintoja löydy.

Tutkimuksessa käytetyt aikakaus- ja sanomalehtiartikkelit on haettu
digitaalisista kokoelmista, suomenkieliset kansallisesta digitaaliarkistos-
ta ja ruotsinkieliset tietokannasta Digitaliserade svenska dagstidningar
(osoitteet lähdeluettelossa).

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa Prologi luodaan tutkimuskir-
jallisuuden perusteella yleiskatsaus 1700-luvun alussa Suomeen aset-
tautuneisiin Nordenskiöldeihin ja heidän perheisiinsä. Vaikka luvussa
esitellään runsaasti henkilöitä osittain hieman luettelomaisestikin, pi-
dän ratkaisua perusteltuna: kiinnostus luonnontieteisiin, vuoritietee-
seen, mineralogiaan sekä linnoittamiseen siirtyi näiltä hyödyn aikakau-
den Suomen ensimmäisiltä Nordenskiöldeilä seuraaville sukupolville.
Luvusta kaksi eteenpäin on jokaisessa luvussa päähenkilönä Frugårdin
kulloinenkin isäntä perheineen – poikkeuksena luku viisi, jonka pää-
henkilönä on Karl Nordenskiöld, Evon metsäopiston lehtori ja sittem-
min Meteorologisen päälaitoksen johtaja Helsingissä. Kirjan viimeisessä
Epilogi-luvussa luodaan katsaus Frugårdin myynnin jälkeisiin vuosiin
Suomen Nordenskiöldien elämässä ja päädytään suomalaisen sukuhaa-
ran sammumiseen kesällä 1936.

Kirjesuomennokset arkistoaineistosta ovat kirjoittajan, ja suurin osa
niistä annetaan viitteessä alkuperäiskielellä ruotsiksi.

Liitteenä olevassa sukutaulukossa *kaikki* aikuisiän saavuttaneet jälke-
läiset on merkitty ainoastaan Carl Fredrik Nordenskiöldille, Adolf Gustaf
Nordenskiöldille sekä Nils Gustaf Nordenskiöldille.

I
Prologi: 1700-luku

Nordanåkerista Mäntsälään

Lähes pelkästään sattuman seurausta oli se, että alkuaan Norberg-nimeä kantanut Nordenskiöldien sukuhaara asettui asumaan Suomeen 1600-luvun lopussa. Konkreettisen viitteen tarinan alkuun voi saada entisen Elimäen kunnan vaakunasta (nykyään kotiseutuvaakuna), jonka yläosassa on pystyyn kavahtanut kruununpäinen hevonen. Kuva viittaa ruotsalaisten kesäkuussa 1605 Liivinmaalla puolalaisia vastaan käymään taisteluun, jossa Ruotsin kuninkuutta havitellut Kaarle-herttua (kuninkaana Kaarle IX) täpärästi vältti kuoleman ruotsalaisten joukkoihin liittyneen liivinmaalaisen aatelismiehen Henrik Wreden hänelle antaman hevosen avulla – Wrede itse menetti henkensä tämän seurauksena. Taistelu liittyi 1600-luvun alussa Ruotsin, Tanskan, Puolan ja Venäjän käymään kilpailuun Itämeren herruudesta. Ruotsin historian niin sanottu suurvaltakausi alkoi helmikuussa 1617 solmitulla Stolbovan rauhalla, jonka seurauksena koko Inkerinmaa ja Käkisalmi tulivat kuulumaan Ruotsin valtakuntaan. Jo Täyssinän rauhan 1595 perusteella pohjois-Viro ja Narvan kaupunki olivat jääneet Ruotsille. Venäjä työnnettiin yli sadaksi vuodeksi pois Itämereltä.¹

Kaarle-herttuaa auttanutta Henrik Wredeä jäivät suremaan hänen raskaana ollut puolisonsa Gertrud von Ungern sekä esikoispoika Casper. Toinen poika Carl Henrik syntyi huhtikuussa 1606 Haapsalussa. Kuninkas Kaarle IX ei unohtanut Henrik Wreden uhrausta: tämän perillisille lahjoitettiin 700 taaleria Turun ja Tallinnan tullituloista sekä 400 tilaa silloisesta Porvoon pitäjstä. Myöhemmin heille lahjoitettiin muun mu-

assa yli sata tilaa Elimäen pitäjistä, mikä käytännössä tarkoitti sitä, että he saivat periä näiden tilojen verotulot. Yleistä tuolloin kuin myöhemminkin oli, että kartanoiden isännät hoitivat virkaansa muualla, jolloin tilukset jäivät tilanhoitajien vastuulle. Näin oli sekä Casper Wreden että hänen poikansa Fabian Casperinpoika Wreden aikana, jolloin tilanhoitajana vuosien 1692–1706 välillä toimi Ruotsista sinne lähetetty Wreden kirjanpitäjä Johan Norberg (1660–1740).²

Ruotsin Upplannin Nordanåkerista kotoisin olleella Johan Norbergilla oli takanaan taloustieteen ja vuoritieteen opintoja maakunnan Uppsalan yliopistossa; erityisen kiinnostunut hän oli mineraaleista sekä ”järkeväästä” maanviljelyksestä. Niinpä hän omien kokeilujensa ansiosta saikin suuria viljasatoja myös ankarina katovuosina 1696–1697, vaikka samaan aikaan väestöä kuoli nälkään runsain määrin. Ennen suuren Pohjan sodan syttymistä Norberg asui vaimonsa Maria Christina Björnin kanssa Hitän kartanossa Sipoossa, josta he muuttivat Sipoon Savijärven kylään 1700-luvun alussa. Vaikka Norberg ei ollut erityisen varakas, hän pystyi alkaneen sodan ja lamakauden ansiosta vuosisadan alussa hankkimaan edullisesti runsaasti maata itäiseltä Uudeltamaalta ennen suuren Pohjan sodan aikaista venäläismiehityksen alkua (”ison vihan aika”). Myöhemmin näistä tiloista muodostettiin kolme säterikartanoa (Savijärvi ja Eriksnäs Sipoossa sekä Frugård Mäntsälässä). Norbergilla vaikuttaa olleen monenlaisia suunnitelmia kartanoidensa hyödyntämiseksi: eräiden dokumenttien perusteella hän suunnitteli lyijy- ja hopeakaivosta Nummisten ja Halkian rajalla olleelle Osmankalliolle (nykyisin Horsmankallio). Sodan alkuvuosien aikana hänet nimitettiin myös Suomen salpietarikeittimöiden ylivalvojaksi. Vuonna 1707 hankitusta Eriksnäisistä tuli kuusilapsisen perheen kotikartano, koska Frugårdin rakennukset olivat heidän käyttöönsä liian vaatimattomat.³

Nordenbergin veljekset: linnoittamista, hyötyajattelua ja mystiikkaa

Ruton leviäminen 1710 sai Norbergin perheen lähtemään tautia pakoon Ruotsiin, jonne he jäivät ison vihan ajaksi 1713–1721. Johan Norberg jäi Ruotsiin, mutta kaksi hänen pojistaan, 1696 syntynyt Anders Johan sekä 1702 syntynyt Carl Fredrik, asettuivat asumaan Suomeen ja ryhtyivät käyttämään sukunimestään muotoa Nordenberg. Ruotsissa viettämiensä kymmenen vuoden aikana sekä Anders Johan että Carl Fredrik olivat opiskelleet muutaman vuoden luonnontieteitä ja matematiikkaa Uppsalan akatemiassa, josta he siirtyivät Tukholmaan Kuninkaalliseen Linnoituskuntaan. Vuonna 1719 heidät nimitettiin linnoitusupseereiksi ja Uudenkaupungin rauhan 1721 jälkeen määrättiin palaamaan Suomeen osallistumaan Venäjän ja Ruotsin välisen rajalinjan kartoittamiseen sekä toteuttamaan maan uutta puolustusjärjestelmää ja erityisesti Haminan linnoittamista. Myöhemmin Carl Fredrik ja Anders Johan osallistuivat myös Hämeenlinnan varustusten suunnitteluun. Suomessa Carl Fredrik asettui asumaan Frugårdin kartanoon Mäntsälän Nummisten kylässä.⁴

Mäntsälän väkiluku kasvoi vuosisadan kuluessa tasaisesti: 1750 seurakunnan jäseniä oli 1 514 ja viisikymmentä vuotta myöhemmin 3 950 suurimman väestöryhmän ollessa talonpoikia, säätyläistöä 1750 oli vain kuutisenkymmentä henkeä. Aina rautatien rakentamiseen saakka matkanteko vähäisiä maanteitä pitkin oli hidasta ja vaivalloista. Vielä 1800-luvun alussa oli vain muutamia maanteitä, jotka veivät Mäntsälästä

läheisiin kaupunkeihin: kirkonkylästä pääsi Sälinkään ja Oitin kautta Hämeenlinnaan, Kaukalammin kautta Hollolaan, Ohkolan ja Järvenpään kautta Helsinkiin sekä Mäntsälän Sääksjärven kautta Porvooseen.⁵

Carl Fredrik samoin kuin Anders Johan ylenivät nopeasti Kuninkaallisessa Linnoituskunnassa ja saivat useita luottamustehtäviä, myös poliittisia. Carl Fredrik teki 1738 Ruotsin valtiopäivien salaisen valiokunnan toimeksiannosta Pietariin poliittisen tiedustelumatkan, jonka tarkoituksena oli tutkia Venäjän puolustusjärjestelmää sodan varalta. Matkalta palattuaan hän laati Frugårdissa 2.1.1739 päivätyn kirjelmän, jossa suositteli sotavalmistelujen tarkkaa salaamista, Suomen riittävää varustamista sekä varoitti hyökkäyssodan vaaroista silloisessa tilanteessa. Ruotsissa valtapuolueen asemassa olleet niin sanotut hatut olivat valmistelemassa revanssisotaa Venäjää vastaan eikä Nordenbergin suosituksia otettu huomioon.⁶ Tämä revanssisota tunnetaan Ruotsin historiassa hattujen sotana, ja se päättyi Ruotsin kannalta onnettomasti: Ruotsin itäraja tuli 1743 solmitun Turun rauhan perusteella kulkemaan Kymijoen Ahvenkoskella.

Tähän sotaan liittyi onnettomalla tavalla myös Anders Johanin ja Carl Fredrikin veli Magnus Otto Nordenberg (1705–1755), joka suvun perinteiden mukaan oli opiskellut matematiikkaa, kemiaa, anatomiaa ja mekaniikkaa. Magnus Otto asettui 1729 isältään perimäänsä Eriksnäsin kartanoon, jossa hänen elämänsä hänen omien sanojensa mukaan muuttui 1735 kuin yhdellä iskulla hänen oivallettuaan alkemian mahdollisuudet. Pian tämän jälkeen Magnus Otto komennettiin linnoitusjoukkoihin Tukholmaan ja 1742 hänet määrättiin Hämeen linnan linnoitustöiden johtajaksi. Hattujen sodan aikana Nordenberg laati venäläisten piiritystä pelättäessä Hämeen linnan antautumissopimuksen, jonka lähes kaikki upseerit allekirjoittivat. Upseerit luulivat venäläisten olevan lähellä mutta joutuvat ratsastamaan aina Porvooseen saakka, missä heidän oli vannottava uskollisuudenvala keisarinnalle. Hämeen linna antautui yli 100 kilometrin päässä oleville hyökkääjille. Nordenberg jäi Suomeen miehityksen ajaksi venäläisten palvelukseen lääninsihteerinä ja sitten kapteenina.⁷

Magnus Otto Nordenberg jätti Venäjän keisarinna Elisabetille ” 1745 ehdotuksen ikuisesta rauhan-, ystävyys- ja yhteisymmärryksen pa-

lauttamisesta kristittyjen keskuuteen” eli ehdotuksen Suomen muodostamisesta puolueettomaksi alueeksi Venäjän ja Ruotsin väliin. Tämän seurauksena hänet teljettiin vakoilusta epäiltynä vankilaan. Vasta 1748 Magnus Otto Nordenbergin sallittiin palata kotimaahan vain joutuakseen heti vangituksi sielläkin ja asetetuksi syyteeseen hattujen sodan 1743 ”häpeällisestä antautumisesta” venäläisille. Hänet tuomittiin paitasi menettämään henkensä myös kunniansa ja omaisuutensa, mutta armahdettiin 1752 kiellolla enää koskaan ottaa vastaan julkista virkaa. Vuosien 1749–1755 välillä Magnus Otto keskittyi Eriksnäsissä laatimaan swedenborgilaisia ja alkemiaan liittyneitä kirjoituksia, joilla sittemmin oli erityisen suuri vaikutus hänen veljenpoikaansa Augustiin.⁸

Frugårdiin asettunut Carl Fredrik ryhtyi nopeasti uudistamaan sen rakennuskantaa. Uusi päärakennus – nykyinen kahvilarakennus eli alipytinki – valmistui 1730-luvulla. Tilojensa hoidossa Carl Fredrik Nordenberg edusti oivallisesti tuolloisen niin sanotun hyödyn aikakauden henkeä.

Hyödyn aikakausi

Keskieurooppalainen valistuksen filosofia ilmeni Ruotsissa ennen kaikkea hyödyn aikakautena, varsinaiseksi valistuksen kaudeksi sitä ei Ruotsissa voi kutsua. Valistus oli Euroopassa syntynyt filosofia, joka korosti järjen ja tiedon merkitystä. Valistusajattelijat asettivat järjen mystiikan edelle, korostivat tiedettä ja edistystä, kannattivat taloudellista liberalismia jne. Suomessa yksi merkittävimmistä taloudellisen liberalismiin ja elinkeinovapauden puolestapuhujia oli Kokkolan kirkkoherra ja papiston edustaja valtiopäivillä Anders Chydenius.⁹ Valistussaatteiden leviämisen yleinen este oli luonnollisesti lukutaidon puute, mutta valistus vaikutti henkilöihin, joilla oli yhteiskunnallista vaikutusvaltaa eli säätyläistöön. Valistuksen ateismi ei juurtunut vahvasti luterilaiseen Ruotsiin vaan rationalismin ja teologian yhteensovittamiseksi turvauduttiin niin sanottuun luonnolliseen teologiaan. Luonnontieteiden läpimurto ja sitä kautta pyrkimys taloudellisten olojen kohentamiseen oli itse asiassa ruotsalaisen ”valistuksen” ydin. Ei edes niin sanotun vapauden kauden

aikana voida sanoa Ruotsissa olleen muita eurooppalaisen valistuksen merkkejä – vallitsi ankara sensuuri, uskollisuus valtionkirkolle oli ehdoton vaatimus ja säädettyjen lakien henki koveni. Painovapaus saatiin 1766, mutta uusia rajoituksia säädettiin jo 1772 Kustaa III:n noustua valtaistuimelle.¹⁰

Ruotsissa hyödyn aikakauden kukoistusaika oli vuosien 1740–1760 välillä, mutta sen voidaan katsoa jatkuneen aina 1780-luvulle saakka. Vuosisadan alun tappiollisten sotien ja Suomea koetelleiden venäläismiehitysten jälkeen Ruotsin suurvalta-asema oli mennyttä, mutta siitä huolimatta oli mahdollista kehittää voimakkaasti omaa talouselämää ja sitä kautta vahvistaa valtakuntaa. Tähän ideologiaan liittyi lisäksi vahva uskonnollinen kansallistunne: Jumala oli antanut Ruotsille runsaasti luonnonvaroja, joiden etsiminen oli jokaisen ensisijainen tehtävä.¹¹

Noiden vuosikymmenien aikana levisi ajatus oman maan resurssien paremmasta hyödyntämisestä niin teollisuuden kuin maatalouden aloilla. Myös Turun kuninkaallisen akatemian piirissä alettiin katsoa, että Jumala oli luonut maailman, jotta ihmiset hyödyntäisivät järkiperaisella tavalla sen kaikki antimet. Hyödyn aikakausi merkitsi siten luonnontieteiden arvostuksen nousua suhteessa niin sanottuihin klassisiin tieteisiin, ja samoin kuin muihinkin Ruotsin yliopistoihin Turun akatemiaan perustettiin taloustieteen oppituoli. Taloustieteen ensimmäiseksi professoriksi nimitettiin Pehr Kalm 1747 sekä hänen jälkeensä 1750 Pehr Adrian Gadd. Turussa luonnontieteiden merkityksen kasvu näkyi käytännönläheisinä sovellutuksina, sillä Suomen kannalta tärkeintä oli kehitellä maanviljelyksen kannalta hyödyllisiä uudistuksia. Uppsalan yliopistossa sen sijaan keskityttiin enemmän etenkin metallivarojen hyödyntämiseen uutta teoreettista tietämystä soveltamalla – Ruotsi oli vuoriteollisuudessa pitkään Euroopan johtajia.¹²

Turun Akatemian piirissä Pehr Gadd oli tärkeä henkilö useiden luonnontieteiden alojen kehittämistyössä. Etenkin 1750-luvulla hänen toimintansa liittyi tiiviisti valtiollisiin talouden kehittämishankkeisiin ja vuodesta 1758 lähtien Gadd toimi ylimääräisenä kemian, fysiikan ja talousopin professorina suuntautuen erityisesti maatalouteen mutta myös mineralologiaan. Professuuri vakinaistettiin 1761, ja tuolloin pitämässään virkaanastujaisesityksessään Gadd todisteli laajasti, miten

tärkeää kemian tunteminen oli kaikessa taloudellisessa toiminnassa. Kemia oli hänelle talouselämää ja yhteiskuntaa palveleva hyötytiede. Lisäksi 1700-luvulla Ruotsin valtakunnassa tärkeässä asemassa ollut kaivostoiminta loi motiivin mineralogian tutkimukselle, kun valtio ja ruukinpatruunat tarvitsivat tietoa, missä sijaitisi uusia hopean, raudan, kuparin, tinan tai jonkin muun metallin esiintymiä ja miten niitä sisältäviä mineraaleja oli käsiteltävä. Pehr Gadd täydensi Turun akatemian mineraalikokoelmaa ja keräsi myös omia näytteitä. Hän esitti oman mineralogian järjestelmänsä 1787 julkaisemassaan kirjassa *Inledning till sten-rikets kännning, efter samlade rön och anmärkningar, akademiske ungdomen til tjenst*.¹³

Ajan henkeen kuului taloudellinen ajattelu, jonka mukaan kallista tuontia piti välttää ja pyrkiä tuottamaan mahdollisimman paljon kotimaassa. Tämä koski etenkin ylellisyystuotteita, mutta niiden kotimainen valmistus onnistui yleensä kehnosti (silkki, tupakka). Maatalousmerkantilistisen tai paremminkin fysiokratistisen hyödyn aikakauden hengen mukaista oli pyrkiä kehittämään maatalouden tuottavuutta, mihin liittyi esimerkiksi erilaisten kasvilajikkeiden viljely kokeiluluontoisesti. Tällaisia kokeiluja tehtiinkin pappiloiden ja kartanoiden yhteyteen syntyneissä kasvitarhoissa ja keittiöpuutarhoissa.¹⁴

Carl Fredrik Nordenbergin kartanot olivat ajan hengen mukaisia – eräänlaisia mallitiloja, joiden kasvitarhoihin hän istutti omin käsin eksoottisiakin kasvilajeja kuten silkkiäispensaita. Yksi ensimmäisistä suomalaisista tutkimusmatkailijoista, edellä mainittu Pehr Kalm antoi Pohjois-Amerikasta palattuaan Nordenbergille yli sadan kasvin siemeniä, joiden menestymistä karussa suomalaisessa maaperässä hän sai seurata yksityiskohtaisin raportein.¹⁵ Eksottisten kasvien viljely-yritykset tuntuvat nykyhetkestä katsoen olleen toivottomia, mutta tuolloin näille hankkeille löydettiin järjellisiäkin perusteluita: ilmaston odotettiin leudontuvan sekä oletettiin kasvien sopeutuvan perinnöllisesti pohjoiseen ilmastoon.¹⁶

Paitsi eksoottisten kasvien viljelykokeissa C. F. Nordenberg oli myös Suomen ensimmäisiä perunan viljelijöitä: hänen tiedetään varmuudella viljelleen perunaa Frugårdissa vuonna 1749, mutta mahdollisesti jo pari vuotta aikaisemminkin.

Muiden harrastustensa lisäksi C. F. Nordenberg ryhtyi sahapatruunaksi perustaen Mäntsälänjoen Nummisten koskeen sahan jo 1725.¹⁷ Hän oli Suomen ensimmäisiä merkittäviä sahapatruunoita, jonka toiminnalle epäilemättä oli eduksi hyvät suhteet Tukholman valtapiireihin. Sahapatruunan ominaisuudessa hän ei arkaillut puolustaa kaikin voimin puunsaannin turvaamista lähikylistä Frugårdin sahalle, johon liittyi myös esteettömien uittomahdollisuuksien varmistaminen rannikolle. Näissä pyrkimyksissään hän ei välttynyt kiistoilta Nummisten lähikylien asukkaiden kanssa.¹⁸ Nordenbergin edustama nouseva vientisahateollisuus törmäsi vanhan kilpailua kammoksuneen järjestelmän rajoitukseen ja asemansa vakiinnuttaneiden elinkeinoryhmien privilegioihin. Jo ennen 1700-luvun puoltavaliä C. F. Nordenberg tähdensi ”kaikkien vapautta ilman kohtuutonta kaupapakkoa ja monopoleja perustaa ja valmistaa kaikkea sitä, mikä hyödyllistä on”.¹⁹

Vapaa-aikanaan C. F. Nordenberg harrasti kasvinviljelyä ja kokeellista fysiikkaa ja myöhemmällä iällään myös raamatun tutkimusta. Sekä hänen että veljensä Anders Johanin kirjoituksia julkaistiin Ruotsin tiedeakatemian tutkimussarjassa, minkä lisäksi he esitelmöivät usein Ruotsin ritarihuoneessa. Heidät molemmat oli nimitetty Tukholman tiedeakatemian jäseniksi elokuussa 1739 pian akatemian perustamisen jälkeen. Tiedeakatemiassa Carl Fredrik muistettiin käytännön miehenä, jonka ansioksi luettiin etenkin kiinnostus soiden ja rämeiden kuivatamiseen. Tästä aiheesta hän lähetti esseen Tiedeakatemian kirjoituskilpailuun samoin kuin esimerkiksi aiheesta ”paras tapa viljellä sammaleisia niittyjä”. Hänessä oli myös jonkin verran keksijän taipumusta, mutta monenlaisista suunnitelmista useat jäivät kiireen vuoksi loppuun asti viemättä. Keksinnöistään – tai paremminkin niiden aihioista – hän raportoi silti ahkerasti Tiedeakatemialle toivoen jonkun enemmän aikaa omaavan saavan niistä kipinän edelleen kehittelyyn. Oivallisesti aikakauden henkeä kuvaavassa eräässä Tiedeakatemiassa pitämässään puheessa C. F. Nordenberg lausui: ”Erityisesti meidän tulisi muiden kansakuntien tavoin ahkeroida uusien keksintöjen ja kokeiden parissa, jotka enemmän auttavat meitä luonnon kätketyn koostumuksen selvittämisessä, ja aivan erityisesti tuovat meille kukoistavan ja paremman olotilan, etenkin

Ruotsin tiedeakatemian julkaisusarja. Kannessa oleva maata kaivava ukko kuvaa akatemian käytännön läheisyyttä. Kuva teoksesta Manninen Juha, *Valistus ja kansallinen identiteetti*.

maan täydellisemmän viljelykseen oton, manufaktuuriin, kaupankäynnin ja merenkulun laajentumisen kautta.”²⁰

Myöhemmällä iällään Carl Fredrik Nordenberg kiinnostui myös mystiikasta, erityisesti ruotsalaisen Emmanuel Swedenborgin opeista, joilla sittemmin oli suuri merkitys useiden tulevien Nordenskiöldien ajatteluun. Nordenberg oli oletettavasti tutustunut henkilökohtaisesti Swedenborgiin Ruotsin tiedeakatemiassa, jonka jäseniä he molemmat olivat – tärkeää lienee ollut myös se, että Swedenborg oli ennen mystiikoksi heittäytymistään mineralogi ja työskenteli Ruotsin vuorikollegion asessorina. Swedenborg opetti mystiikan tasolla muun muassa, että kai-

killä fyysisen maailman esineillä oli hengen maailmassa vastaavuutensa, johon oli mahdollista tutustua. Swedenborg kertoi seurustelewansa aktiivisesti henkien kanssa ja hänellä väitettiin olevan myös selvännäkijän kykyjä. Hänen henkimaailman kuvauksissaan oli kuitenkin mukana ripaus valistunutta empiirikkoo: Swedenborg korosti koko ajan kertovansa vain siitä, mitä oli itse ”nähty ja kuullut” eli hänen kertomansa perustui omaan kokemukseen eikä ollut kenenkään toisen ylijännittyneen mielikuvituksen tuotosta. Hänen päämääränään oli luoda ”Uusi kirkko” tai ”Uusi Jerusalem”, joka koostuisi puhdistuneesta kristillisestä seurakunnasta, jonka jäsenet olivat valmiita hylkäämään useat kirkon dogmit kuten esimerkiksi kolminaisuusopin.²¹

Anders Johan Nordenberg ei tietävästi ollut veljensä tavoin innostunut mystiikasta vaan keskitti tarmonsä linnoitustöihin. Hän osallistui merkittäväällä tavalla Suomen linnoittamiseen muun muassa maan uudella itärajalä 1743 solmitun Turun rauhan jälkeen. Kesällä 1744 hänet lähetettiin ottamaan selvää, mihin kohtaan sotilaalliselta kannalta olisi kaikkein sopivinta rakentaa uusi rajalinnoitus ja kaupunki. Kartoitettuaan uuden itärajan läheisyydessä olevaa aluetta Nordenberg tuli siihen tulokseen, että Degerbyn rusthollin mailla Pernajan pitäjässä olisi uudelle rajalinnoitukselle sopivin paikka, joka samalla sopisi myös kaupungille. Valittu kohta oli hänen ja muiden linnoituskomission jäsenten mielestä paras sekä sotilaallisessa suhteessa että kaupungin vaatimuksia silmällä pitäen. Liikkuessaan alueella kesällä 1744 everstiluutnantti Nordenberg laati samalla tarkkoja piirustuksia sekä maalinnoituksesta että merilinnoituksesta (Svartholma). Degerbyn eli sittemmin Loviisan kaupunki perustettiin kesäkuussa 1745.

Rajalinnoituksen rakentamiseen ryhdyttiin 1748 sen jälkeen, kun kuningas oli edellisen vuoden marraskuussa hyväksynyt Augustin Ehrensvärdin kokonaissuunnitelmat Suomen etelärannikon linnoittamiseksi. Degerbyhyn suunniteltiin vain pientä linnoitusta, sillä tärkeintä oli pystyä sulkemaan suuri rantatie, jota vihollinen ei pystyisi piirittämään ympäröivän huonon maaston vuoksi. Rakennustyöt Degerbyssä jatkuivat koko 1750-luvun ajan ja Svartholmassa vuoteen 1764. Degerbyhyn rakennettiin kaksi bastionia Rosen ja Ungern, komendantintalo, kaksi kasarmia sekä ulkovallit itse kaupungin ulkopuolelle. Kuningas Adolf

Fredrikin Suomen kiertomatkan 1752 yhteydessä hän vieraili rakenteilla olevaan Svartholmaan sekä nimesi kaupungin Degerbyn raatihuoneessa pidetyssä tilaisuudessa puolisonsa Ulrika Lovisan mukaan Loviisaksi. Kuninkaan parikymmenhenkiseen seurueeseen kuului tällä matkalla myös everstiluutnantti C. F. Nordenberg.²²

Anders Johan ja Carl Fredrik Nordenberg oli aateloitu edellisen vuoden marraskuussa heidän monista ansioistaan linnoittamisen alalla. Vuodesta 1755 lähtien he ryhtyivät käyttämään nimeä Nordenskiöld. Anders Johan toimi vuosina 1752–1756 Savon ja Kymenkartanon läänin maaherrana sekä vuodet 1756–1761 Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherrana.

Avioliitot

Tammikuussa 1725 Anders Johan Nordenberg oli avioitunut vuosisadan alun sotien taistelukentillä ansioituneen everstiluutnantti Alexander Wilhelm Ramsayn²³ ja rouva Margareta Nödingin tyttären Sofia Margareta Ramsayn kanssa Pornaisten Laukkosken (ruots. Lövkoski) kartanossa. Kuusi vuotta myöhemmin Carl Fredrik solmi avioliiton Sofia Margaretan 14-vuotiaan sisaren Hedvig Märta Ramsayn kanssa niin ikään Laukkosken kartanossa Pornaisissa. Avioitumishetkellä vielä aatelittomien linnoitusupseerien puolison löytyminen vanhasta aatelistä sotilassuvusta epäilemättä kohotti heitä ajankodan sosiaalisessa arvoasteikossa tai ainakin vahvisti heidän asemiaan siinä. Anders Johan Nordenberg ja Sofia Margareta Ramsay asuivat Savijärven kartanossa Sipoossa, jossa heidän neljä lastaan syntyivät. Nordenskiöldien suku ei kuitenkaan jatkunut heidän kauttaan kovin pitkälle, ja tämä sukuhaara sammui 1800-luvun alkupuolella.

Nordenskiöldien suku jatkui pelkästään Carl Fredrikin kautta. Ensimmäisen lapsen syntyessä Hedvig Märta ei ollut vielä täyttänyt kuuttatoista vuotta. Pariskunnalle syntyi peräti 17 lasta, joista seitsemän kuoli alle viiden vuoden ikäisenä ja kolme jäi naimattomaksi tai lapsettomaksi. Lapsikuolleisuus oli yleistä pitkälle 1800-luvulle. Carl Fredrik Nordenbergille avioituminen Ramsay-sukuun vahvisti hänen tärkeää sahatoimintaansa siten, että avioliiton kautta hänen otteensa Pornaisten kylien koskista tiukkeni – myös Ramsayden Laukkosken kartanolla oli omat

etunsa valvottavana sahausken alalla. Merkittävää tulevaisuuden kannalta oli myös se, että Ramsayn sisarusten lapsuudenkodille oli ominaista vahva pietistisyys, herrnhutilaisuus. Perheen isä Alexander Wilhelm Ramsay oli itäisellä Uudellamaalla erittäin aktiivisen herätysliikkeen johtohahmoja, jonka ylempiä auktoriteetteja pelkäämättömän toiminnan ansiosta Pornaisiin muun muassa rakennettiin ilman piispalta ja konsistorilta saatuja valtuuksia kyläläisten yhteisin ponnistuksin kirkko.²⁴

Sittemmin Nordenskiöldien perheessä swedenborgilaisuuden harjoittaminen liittyi aikakauden uskonnolliseen liikehdintään ja etenkin edellä mainittujen Ramsayden harjoittamaan pietismiin siinä, että molemmat painottivat korkeaa moraalialia, tapojen puhtautta ja työnteon tuomaa iloa. Carl Fredrikin ja Hedvig Märthan vanhimman tyttären Hedvig Julianan mainitaan olleen harras herrnhutilainen²⁵, joten uskonnollisuus muodossa tai toisessa kuului kaikkien perheenjäsenten elämään. Kiinnostus swedenborgilaisuuteen siirtyi myös seuraavalle sukupolvelle, ja mielenkiintoa sitä kohtaan ilmeni suvun jäsenten keskuudessa vielä 1800-luvullakin.

Perhe ja lapset

Carl Fredrikin ja Hedvig Märthan perhe asui aluksi Frugårdissa Tukholmassa vietetyn pikku vihan aikaa lukuun ottamatta. Eriksnäsin kartanoon he muuttivat 1740-luvun lopussa.²⁶ Eriksnäsin kartanon Carl Fredrik oli 1736 hankkinut jo aiemmin mainitulta nuoremmalta swedenborgilaiselta ja alkemiasta kiinnostuneelta veljeltään Magnus Otolta. Ajoittain Eriksnäsin kartanossa asuneen Magnus Oton lisäksi siellä asui heidän vanhempi veljensä Johan, jonka on kuvattu olleen jollain tapaa mielenvikainen.

Carl Fredrikin suuri lapsikatras jäi äidittömäksi jo 1759, kun Hedvig Märta Ramsay huhtikuussa kuoli Eriksnäsisissä vesipöhhöön, tautiin, joka saattoi johtua useammastakin tuolloin vielä tuntemattomasta syystä. Hänen hautajaisissaan luettiin muistoruno, joka päättyi seuraavasti:

”Följom. Med. Vår. Ömma. Afsaknad.
Den. I. Lifstiden. Vålborna. Fru. Överste Liutenantskan
Fru. Hedvig. Märta. Ramsaij.
Men. Sökom. Flitigt.
Hennes. Ährofulla Spår.
Hvilka. Tryggast. Leda. Oss.
Til. De. Boningar.
Hvarest. Hon. Nu. Sjunger.
Med. Gladt. Hierta.
Och.
I. Rena. Andars. Sällskap.
Ett.
Välsingnadt Halleluja.”²⁷

Vaimonsa kuoleman jälkeen Carl Fredrik kävi vain harvoin Tukholmassa ja keskittyi omien kirjoitustensa laatimiseen sekä kolmen nuorimman pojan, Ulrikin, Augustin ja Carl Fredrikin kasvattamiseen. Kahden viimeksi mainitun elämästä muodostui melko erikoislaatuinen ja voimme vain pohtia, oliko suurin syy siihen äidin varhainen kuolema ja heidän isältään saama kasvatus. Sittemmin Ranskan suuri vallankumous 1789 muutti näiden kolmen nuorimman pojan yhteiskunnallisen ajattelun radikaalimmaksi kuin mitä se aiemmin oli ollut.

Hedvig Märthan kuollessa hänen ja Carl Fredrikin tuolloin elossa olevista lapsista vanhin oli tuolloin 25-vuotias *Hedvig Juliana*, joka viisi vuotta aiemmin eli 1754 oli avioitunut serkkunsa Anders de Bruacen (1723–1787) kanssa. Anders Bruce oli 1743 kirjoittautunut armeijan linnoituskunnan kadetiksi ja lähetettiin seuraavana vuonna Suomeen adjutantiksi A. J. Nordenbergin linnoituskomissioon. Varattomasta Brucesta olivat Suomessa huolehtineet hänen enonsa Carl Fredrik ja Anders Johan Nordenberg, joten Hedvig Juliana -serkkuun rakastuminen kävi luontevasti.²⁸

Bruce jäi Suomeen osallistuakseen Svartholman ja Suomenlinnan linnoitusten rakentamiseen ja kunnostautui etenkin Suomenlinnan rakentamisurakassa. Näistä ansioista hänet aateloitiin 1752 ja kirjoitettiin Ruotsin ritarihuoneeseen nimellä de Bruce. Anders de Brucella samoin

Eriksnäsin kartano. Kuva lehdestä Glorian Antiikki 1/2010, kuvaaja Niclas Warius.

kuin hänen veljillään ei ollut miespuolisia jälkeläisiä, joten aatelinimi de Bruce sammui heidän myötänsä. Vuonna 1755 ostettu Johannisbergin kartano Tuusulassa siirtyi myöhemmin testamentin perusteella Nordenskiöldeille.²⁹ Anders de Bruce ja Hedvig Juliana adoptoivat Ruotsista de Brucen sisarentyttären Hedvig Eleonora Lilliehöök af Fårdalan, joka sittemmin avioitui Hedvig Julianan veljen Adolf Gustafin kanssa.

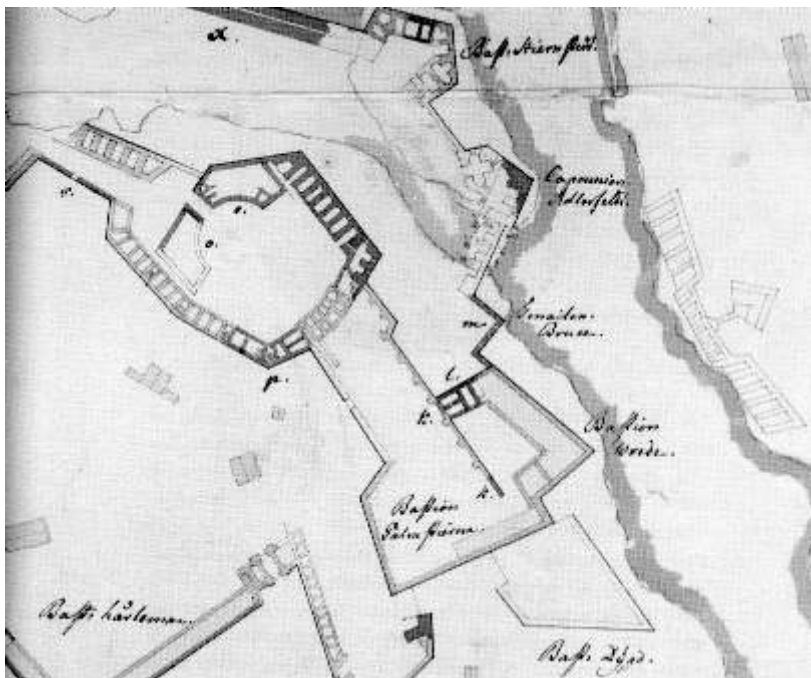
Seuraava sisarusparven aikuisikään ehtineistä lapsista oli 1736 syntynyt *Carl Wilhelm*, jonka mainitaan työskennelleen vapaaehtoisena linnoitustöissä ja olleen joulukuussa 1758 jääkäriosaston kornetti. Hän

kuitenkin sairastui ja hänen kerrotaan olleen mieleltään häiriintynyt. Carl Wilhelm eli siitä huolimatta pitkän elämän Frugårdissa, jossa kuoli vasta 1818.

Anders Johan syntyi 1738, ja vartuttuaan valitsi sukunsa miesten tavoin sotilasuran. Hän erosi virastaan majurin arvon saaneena 42-vuotiaana. Avioliitosta Anna Kristina Olivestamin kanssa syntyi vain yksi lapsi, jonka kautta suku ei jatkunut.

Vuonna 1741 syntynyt *Sofia Helena* menehtyi 1776 lapsivuoteeseen, kun taas seuraavasta 1745 syntyneestä *Adolf Gustafista* tuli pitkäaikainen Frugårdin isäntä, johon palaan myöhemmin. Kahden vuoden kuluttua 1747 syntyneestä *Otto Henrikistä* tuli laivastossa ansioituneena amiraalina ruotsalaisen vapaaherrallisen Nordenskjöld-suvun kantaisä ja 1756 syntyneestä *Carl Fredrik* nuoremasta puolestaan preussilaisen von Nordenskjöld-suvun kantaisä.

Carl Fredrik nuoremman virkaura Ruotsissa ei ollut menestyksekkäs sen enempää kuin hänen kirjallinen uransaakaan. Palattuaan kotiin Englantiin 1783–1786 tekemältään matkalta, jonka aikana hän tutustui maan valtiosääntöön ja oikeudenkäytäntöön samalla kun tarkemmin perehtyi Swedenborgin oppeihin, hän perusti muiden swedenborgilaisten kanssa seuran *Societas exegetica pro philantropica*. Seura ryhtyi julkaisemaan Swedenborgin tekstejä 1787 perustetussa aikakauskirjassaan *Samlingar för philantropen*, jossa julkaistiin myös Carl Fredrik nuoremman swedenborgilaisia kirjoituksia. Aikauskirja lakkautettiin jo seuraavana vuonna samoin kuin Carl Fredrikin sen jälkeen perustamat lehdet *Medborgaren* (1788–1793) ja *Allmänna Magasinet*. *Medborgaren* oli avoimesti Ranskan suuren vallankumouksen vapausaatteiden ja ihanteiden takana, ja lehdessä ylistettiin Pohjois-Amerikan itsenäisyystaistelua. Kun lehti oli myös kriittinen Kustaa III:n politiikkaa kohtaan, syitä lakkauttamiseen oli riittämiin. Uuden 1791 tekemänsä Englannin matkan jälkeen Carl Fredrik nuorempi aloitti juuri ilmestyneen Thomas Painen teoksen *The Rights of Man* kääntämisen ruotsiksi ja perusti *Allmänna Magasinet* -lehden uudestaan. Lehti lakkautettiin jälleen ja hänet lähetettiin Saksaan toimitussihteerinä. Jouduttuaan näin eräänlaiseen maanpakoon Saksaan ilman lupaa palata enää Ruotsiin hän kuoli siellä pettyneenä, illuusionsa menettäneenä, köyhtyneenä ja varattomana miehenä 1828. Carl Fredrik

Brucen tenalji Suomenlinnan Susisaarella keskellä oikealla. Kuva teoksesta *Viapori-Sveabog. Linnoitus, lähiseutu ja maailma*.

nuorempaa ei aateloitu Preussissa vaan hänen nuorin poikansa, 1819 syntynyt Fredrik Frans, joka sai 1893 preussilaisen aatelisarvon ja otti tuolloin käyttöön nimen von Nordenskjöld.³⁰

Hedvig Märthan ja Carl Fredrikin 13. lapsena 1750 syntynyt *Ulrik* jäi naimattomaksi, mutta hänellä oli avioliiton ulkopuolella syntynyt poika Otto Adolf, josta jatkui Nordgren-niminen aateliton sukuhaara. Ulrikin ura noudatti perinteistä linnoitusupseerin kaavaa, mutta hän erosi luutnantin arvon 1777 saaneena virasta jo 1782 ja eli perimässään Eriksnäsin kartanossa kuolemaansa 1810 saakka.

August Nordenskiöld syntyi Eriksnäissä 1754. Opiskeltuaan muutamana vuoden Turun akatemiassa – erityisesti kemiaa ja mineralogiaa – hän pääsi vuorikollegion auskultantiksi ja väitteli 1772 ”tinan ja sen

malmien ominaisuuksista”. Turun Akatemiassa hänen ohjaajansa oli Pehr Gadd, jonka painostuksesta väitöskirjan aihe valikoitui. August Nordenskiöld ei ollut erityisen innostunut aiheesta, sillä hän oli aikonut kirjoittaa väitöskirjansa mineralogian systematiikasta. Professori Gadd piti tinasta ja sen malmeista kirjoittamista tärkeänä, koska aihe oli tuntematon ja voisi antaa viitteitä ”tinapitoisten seutujen” tutkimiseen. Veljelleen kirjoittamassaan kirjeessä August valitti hänelle määrättyä aiheenvalintaa, sillä ”prof. Gadd ei ole koskaan nähnyt tinakaivosta eikä edes puhunut sellaisen nähneen kanssa”. Tina-aiheesta hän ei kuitenkaan päässyt eroon Gaddin pysyessä aiheenvalinnan suhteen kannassaan.³¹

Väittelyvuotenaan August Nordenskiöld liittyi Turussa 1770 perustettuun Aurora-seuraan, jonka lehdessä *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo* julkaistiin muutamia hänen kirjoituksiaan, kuten esimerkiksi *Förteckning på alla i Finland belägne Järn-Bruks belägenheter, nuvarande Ågare, tillätne Smide, Privilegier m.m.* . Lehdessä julkaistiin jo tuolloin myös hänen alkemiaan liittyneitä kirjoituksiaan, joihin viitaten totesi 1776 eräs seuran jäsen, että ”Nordenskiöld etenee suurin askelin kunniaan tai hullujenhuoneeseen”. Kuten todettu, swedenborgilaisia ja alkemistisiä vaikutteita August oli saanut kotoaan jo isältään, mutta erityisesti sedältään Magnus Otolta. Vuosina 1779–1780 tekemänsä ulkomaanmatkan aikana August Nordenskiöldistä tuli fanaattiseksikin kutsuttu alkemisti, joka kotiin palattuaan sai eräänlaisen virallisen aseman Kustaa III:n hovialkemistina. Niin veli Carl Fredrik nuoremmalla kuin Augustilla swedenborgilaiseen ajatteluun liittyi myös yhteiskunnallisia aspekteja, ja he olivat johtavia hahmoja swedenborgilaisten piirissä. Augustin pyrkimyksenä oli yhdistää Swedenborgin teologiset opit alkemiaan, jotka yhdessä muodostaisivat kokonaisuuden uuden yhteiskuntajärjestelmän pohjaksi. Nordenskiöldin ajattelu oli valistusajattelun mukaista hänen korostaessaan oikeudenmukaisemman ja tasa-arvoisemman yhteiskunnan merkitystä, mutta siitä poikkeava swedenborgilaisen uskontomystiikan vuoksi.³²

Turun akatemian vanha professori H. G. Porthan antoi nimenomaan Nordenskiöldeille kyseenalaisen kunnian swedenborgilaisuuden tuomisesta Suomeen – Porthan, jonka näkemyksen mukaan ajattelun oli perustuttava rationaalisuuteen ja käytännöllisyyteen, kammoksui vuo-

sisadan lopussa syntyneitä hämääriä salaoppeja, joihin swedenborgilaisuuskin hänen mukaansa kuului. Porthan totesi 1788 eräässä kirjeessään, että ”täällä ei, Jumalan kiitos, animaalinen magnetismi ym. ole voittanut kannattajia, lukuun ottamatta muutamia, jotka ovat tuoneet tänne näitä ihania salaisuuksia, mutta voimatta saada käännyttäisiä. Mutta Schwedenborgianismi - - on Uudellamaalla sotilashenkilöiden keskuudessa, herrojen Nordenskiöldien ansiosta, saanut paljon kannattajia; tosin saamatta suosiota Turussa, ainakaan toistaiseksi.”³³

Jatkuvasta rahattomuudesta kärsivä August sai 1782 viran Suomen vuoritoimen johtajana. Alkemiasta hän ei kuitenkaan luopunut vaan perusti alkemistisen laboratorion Uuteenkaupunkiin, jossa se toimi 1785–1787. Tämän jälkeen laboratorio toimi parin vuoden ajan Drottningholmilla Tukholmassa. Kun toivottuja tuloksia ei kuitenkaan syntynyt, kuningas Kustaa III:n osoittama suosio alkoi hiipua, ja August keskittyi Swedenborgin tekstien sekä omien yhteiskuntautopioidensa julkaisemiseen. Tärkein näistä on 1789 yhteistyönä muutamien muiden innokkaiden swedenborgilaisten kanssa julkaistu *Plan for a free community upon the coast of Africa, under the protection of Great Britain; but entirely independent of all European laws and Governments* (London 1789). Tämä niin kuin suurin osa muistakin August Nordenskiöldin teksteistä julkaistiin Englannissa, sillä Ruotsissa tuolloin vallinneen hyvin tiukan ennakkosensuurin vuoksi Nordenskiöldin ei ollut mahdollista saada siellä tekstejään julkaistuksi. Esimerkiksi Nordenskiöldin 1790 julkaiseman ja kuningas Kustaa III:lle omistaman *Församlings formen uti det Nya Jerusalem* (Köpenhamn 1790) levittämisen Ruotsissa kuningas kielsi.³⁴

Edellä mainittu *Plan for a free community* -teksti liittyi aikakauden orjuuden poistamista koskeneeseen keskusteluun sekä muunlaistenkin siirtokuntien perustamista koskeneisiin suunnitelmiin, joiden laatimiseen osallistui myös Augustin veli Ulrik.³⁵

August Nordenskiöld lähti 1792 englantilaisen retkikunnan mukana Afrikkaan etsimään perustamispaikkaa Pohjois-Amerikasta vapautettujen orjien siirtokunnille eli luomaan sinne utopiyhteiskuntaansa, kuten oli kuvattu *Plan for a free community* -tekstissä. Veli Adolf Gustafin saamasta jäähyväiskirjeestä käy ilmi, että August ei ollut menettänyt uskoaan alkemiaan, vaikka oli lopettanut alkemististen kokeiden

tekemisen. Kirjeessään August totesi, että hänellä oli kaksi tieteenalaa, joihin turvautua ja joihin hän oli perehtynyt, vuoritiede ja alkemia, mutta hänen oli nyt tyydyttävä vuoritieteeseen alkemististen kokeiden epäonnistuttua. Myöhemmässä kirjeessään hän kertoi surullisena ymmärtäneensä, ettei alkemian harrastaminen ollut Herralle mieluista, koska hänelle ei ollut paljastettu kullan tekemisen salattua tietä, ja niinpä hänen oli annettava aiheen levätä. Yhteiskuntakokeilukin jäi Augustilta tekemättä, sillä retkikunnan saavuttua toukokuussa Sierra Leonen Freetowniin alkoi kuumetauti kiertää sen jäsenten keskuudessa. Syyskuussa Augustkin sairastui, ja hän kuoli Freetownissa trooppiseen kuumetautiin joulukuussa 1792. Isä Carl Fredrik sai tietää poikansa kuolemasta retkikuntaan kuuluneen ruotsalaisen kasvitieteilijä Adam Afzeliuksen lähettämästä kirjeestä. Adam Afzelius itse pysyi terveenä ja Ruotsiin palattuaan julkaisi Sierra Leonen matkapäiväkirjansa.³⁶

Melkoisen epäonnistuneesta avioliitosta Anna Charlotta Ekholmin kanssa August Nordenskiöldillä oli kuusi lasta, joiden kautta sukuhaara ei kuitenkaan jatkunut pitkälle. Carl Fredrik Nordenskiöldin ja Hedvig Märta Ramsayn lapsista suvun ruotsalainen sukuhaara jatkui jo aiemmin mainitusta menestyksekkästä amiraali Otto Henrik Nordenskiöldistä³⁷ ja suomalainen sukuhaara eli Adolf Gustafin lapsista. Vuonna 1747 syntynyt *Otto Henrik* kirjoittautui vain 13-vuotiaana 1761 Karlskronan merikadettikouluun, jossa hän oli ahkera ja menestyvä oppilas. Luutnantintutkinnon hän suoritti erinomaisin arvosanoin kesäkuussa 1764, mutta varojen puute esti häntä hakeutumasta valtion palvelukseen – siihen tarvittiin suosittelija, joka kuului palkita tästä palveluksesta rahallisesti. Otto Henrikillä ei ollut tällaisia varoja eikä hänen isänsäkään voinut asiassa auttaa. Siten nuori meriluutnantti joutui pestautumaan merille matruusina. Vaikka vuodet 1765–1768 kuluivat vaatimattomassa meripalveluksessa, hän yleni nopeasti merivoimissa Tukholmaan palattuaan joulukuussa 1768. Rahallisesti vaatimattomat vuodet jatkuivat kuitenkin vielä pitkään.³⁸

Otto Henrik vieraili usein Suomessa ja suvun kartanoissa, etenkin ennen avioitumistaan 1789. Talvella ja keväällä 1771 hän vietti Suomessa useita kuukausia ja palasi Tukholmaan vasta kesäkuun alussa. Hän asui tuolloin Ulrik-veljen luona Eriksnäsissä, jonne osa sisaruksia tuli maalisi-

kuussa pääsiäisen viettoon. Vanhimmalle sisarelleen Hedvig Julianalle Otto Henrik kirjoitti tästä pääsiäisen vietosta todeten Suomenlinnassa linnoitusupseereina toimineista veljistään, että ”Bror Adolf reser i dag till Sveaborg och bror Anders Johan nästa vecka”. Laivan korjaamistyöt olivat pidätelleet häntä Suomessa, minkä lisäksi jäiden lähtö oli viivästynyt myöhäisen kevään johdosta. Lähtö Tukholmaan venyi näistä syistä ja toteutui vasta toukokuun loppupuolella.³⁹

Edellä mainittu ”Bror Adolf” eli jo usein mainittu *Adolf Gustaf* oli syntynyt Frugårdissa tammikuussa 1745 Carl Fredrikin ja Hedvig Mär-tan kymmenentenä lapsena. Muutamien Turun Akatemiassa vietettyjen vuosien jälkeen Adolf Gustaf antautui suvun perinteiselle uralle eli kouluttautui linnoitusupseeriksi ja työskenteli sittemmin suurimman osan urastaan Suomenlinnan linnoituksen rakennustöissä. Avioliiton hän solmi lokakuussa 1775 Johannisbergin kartanossa serkkunsa tyttären Hedvig Eleonora Lilliehöök af Fårdalan kanssa⁴⁰. Hedvig Eleonoran, ”Hedda Noran” kättä oli havitellut myös veli Otto Henrik, mutta Adolf Gustaf vei kisassa voiton. Avioliiton solmimisen jälkeen Adolf Gustaf ja Hedda Nora asettuivat asumaan Sipoon Skräddarbyn kylässä sijaitsevaan Hedvigsbergin kartanoon, jossa syntyivät perheen kaksi ensimmäistä lasta.⁴¹

Otto Henrik puolestaan solmi avioliiton tammikuussa 1789 Kalmarin läänissä sijaitsevassa Fårebon kartanossa kreivitär Beata Jacqueline Wrangel af Saussin kanssa (s. 1770). Tästä avioliitosta syntyi seitsemän lasta, joista vain vanhin oli tyttö. Kuusi seuraavaa miespuolista jälkeläistä valitsivat ammatikseen suvun perinteisen sotilaan/meriupseerin uran. Vapaaherralliseen arvoon Otto Henrik korotettiin Ruotsissa 1815, jolloin hän otti käyttöön nimen Nordenskjöld.⁴²

Carl Fredrik Nordenskiöldin kuoltua 1779 oli ilmeistä, että Adolf Gustaf saisi Frugårdin ja niinpä juuri ennen joulua 1779 Adolf Gustaf muutti Frugårdiin puolisonsa ja kolmivuotiaan Carl Gustafin kanssa (toinen kesäkuussa 1779 syntynyt poika oli kuollut vain 14 viikon ikäisenä).

Virallisesti Nummisten maat jaettiin 1784 Adolf Gustafin, Ulrikin sekä Anders Johanin kesken muiden sisarusten saadessa osuutensa rahana ja muualla Mäntsälän ulkopuolella sijaitsevien tilojen muodossa – Otto Henrik sai Sipoosta Massbyn kartanon, Nybondasin ja Glassasin

rälssitilat sekä Pukkilassa osuuden Naarkosken sahasta. Näistä tiloista huolehti veljensä puolesta ensin Adolf Gustaf ja myöhemmin ne annettiin vuokralle. Itse Nummisten kylään syntyi siis Frugårdin eli ”Alikartanon” lisäksi kaksi uutta kartanoa, Anders Johanin Andersberg (myöh. Ylikartano) sekä Ulrikin Ulriksdal (myöh. Nordbo), joista jokainen sai osansa lampuotitiloista ja torpista. Jaon aikaan Nummisissa oli yhdeksän lampuotitilaa ja 23 torppaa. Majuri Anders Johan Nordenskiöld kuoli jo 1796, jonka jälkeen Andersberg/Ylikartanoa hallitsi kuolemaansa 1814 saakka hänen vaimonsa Anna Christina Olivestam. Hänen jälkeensä kartano siirtyi avioliitosta syntyneen ainoan tyttären kautta von Boije-suvulle, ja 1854 myynnin kautta von Qvanten -suvun haltuun.⁴³

II

Frugårdin uusi aika

Ruotsin ajan viimeiset vuosikymmenet

Vaikka Frugårdin kartanon alue maanmittarin avustuksella jaettiin kolmen veljeksien kesken 1784, Nummisissa virallinen maan isojako toteutettiin vasta seuraavan vuosisadan puolella eli 1832–1833. Muissa Mäntsälän kylissä isojako toteutettiin yhtäaikaaisesti Frugårdin emokartanon jaon kanssa, jolloin tarkoituksena oli poistaa monet sarkajaon aiheuttamiksi katsotut kielteiset seikat kuten vainiopakko ja yhdistää talojen sarkajaon mukaiset kapeat hajallaan sijaitsevat peltosarat harvemmiksi ja isommiksi lohkoiksi. Peltojen ohella myös aiemmin kylän yhteiset metsä- ja laidunmaat jaettiin talojen kesken niiden veroluvun mukaan. Isojaon yhteydessä vanha ryhmäkyläasutus hävisi, kun tilojen rakennukset siirrettiin yhteiseltä kylätontilta hajalleen kunkin tilan isojaossa saamille tiluksille. Torpparilaitos laajeni, kun tilojen omistajat saattoivat nyt perustaa uusia torppia saamilleen metsälohkoille. Tuolloin Mäntsäläänkin syntyi useita kruunun uudistiloja sekä erityisesti kartanonomistajien perustamia torppia. Maatalouden kehitystä ja uudisraivausta pyrittiin viranomaistenkin taholta edistämään monin tavoin.¹

Kuten isänsä ja isoisänsäkin oli Adolf Gustaf Nordenskiöld innokas uutuuksien kokeilija ja tämä päti myös maanviljelykseen. Frugårdin kartanon arkistossa on säilynyt hänen tekemiään asiaan liittyviä muistelmia sekä laskelmia ja peltokarttoja. Tuskin on liioiteltua olettaa hänen määränneen omat torpparinsakin kokeilemaan hyviksi koettuja uudistuksia – säätyläisillähän oli parhaat mahdollisuudet seurata maataloutta koskevaa uutta kirjallisuutta. Samaan eli talonpoikien valistamiseen tähtäsi

Carl Fredrik Nordenskiöldin jälkeen Frugårdin kartanoa isännöivät Adolf Gustaf Nordenskiöld ja hänen puolisonsa Hedvig Eleonora Lilliehöök. Kuva teoksesta *Alikartano Frugård. Opas*.

Turussa 1797 perustettu Kuninkaallinen (sittemmin Keisarillinen) Talousseura, jonka tarkoituksena oli ”levittää hyödyllisiä tietoja taloudesta ja varsinkin elähyttää rahvasta suurempaan toimeen ja ahkeruuteen”.²

Laajan peltoviljelyn ja hedelmä- ja kasvitarhojen lisäksi Frugårdissa oli huolehdittava sahatoiminnasta – A.G. Nordenskiöld oli Frugårdin sahan pääosakas – sekä kalkkikivilouhoksesta ja siten yritettävä saada luontaistalouteen perustuva kartanotalous kannattavaksi.

Kartanoa koskevat tiedot ovat hajanaisia, mutta vuodelta 1783 on säilynyt A. G. Nordenskiöldin laatima luettelo kartanon alustalaisten päivätöistä ja heidän käytössään olevasta maasta. Lampuotitiloilta vaadittiin tuolloin vain yksi päivätyö viikossa, kun torpparit tekivät kaksi tai kolme päivätyötä viikossa. Lampuotien alhainen työvelvoite johtui oletettavasti siitä, että he joutuivat tekemään kartanolle lisäsuorituksia, esimerkiksi ylimääräisiä aputyöpäiviä, postimatkoja sekä rahalla korvattuja työpäiviä. Vuonna 1800 kartanolla oli 14 torppaa, kolme lampuotia sekä erikseen sahasta vastaava palkattu sahanasettaja.³

Mäntsälän useista kartanoista kaikkein läheisimmät suhteet 1800-luvun vaihteessa Frugårdilla oli Eriksnäsin ja Johannisbergin lisäksi paitsi sivukartanoihinsa Ylikartanoon ja Nordbohon myös Möllersvärdien Mäntsälän kartanoon ("Möllershof") sekä Sederholmien kauppiassuvun Mäntsälän pohjoisosassa sijaitsevaan Saaren kartanoon – Adolf Gustafin ja Hedda Noran vanhin 1776 syntynyt poika Carl Gustaf avioitui 1814 Saaren kartanossa Hedvig Ulrika Sederholmin kanssa. Toki Frugårdissa vieraili useita muitakin lähiseutujen säätyläisiä matkoillaan kuka mihinkin suuntaan. Pitkien välimatkojen vuoksi yöpyminen tai parin päivän viettäminen matkan varrelle osuneessa kartanossa oli yleinen tapa. Siten esimerkiksi Adolf Gustafin ja Hedda Noran tyttären Hedvig Magdalenan, "Heddan", 1800-luvun alkuvuosikymmenten kirjeistä on nähtävissä, että kartanossa vieraili usein muun muassa Stjernvall, Blidberg ja Boije -sukujen jäseniä.⁴ Stjernvallien suku kuului seudun varakkaimpiin sukuihin ja hallitsi 1700-luvulta lähtien Linnaisten, Sälinkään ja Olkkisten kartanoita, minkä lisäksi 1800-luvun kuluessa kaikki muut paitsi Nummisten kartanot ja Mäntsälän kartano olivat lyhyemmän tai pidemmän aikaa Stjernvallien hallussa.⁵

Kuten edeltävässäkkin sukupolvessa niin myös Adolf Gustafin ja Hedda Noran perheessä kuoli useita lapsia. Kaikkiaan vuosien 1776 ja 1798 välillä syntyneistä 13 lapsesta vain viisi saavutti aikuisiän. Vaikka pikkulapsikuolleisuus oli erittäin yleistä ja siihen omalla tavallaan oli henkisesti varauduttukin, se ei varmasti vähentänyt perheen surua etenkin tilanteessa, jossa peräkkäisinä vuosina menehtyi viisi lasta: Anna Sofia 8-vuotiaana, Gustava Eleonora kaksivuotiaana, 1788 syntynyt Maria Antoinetta (huomaa nimi!⁶) 7-vuotiaana, Adolf Gustaf kolmivuotiaana ja Ulrika Augusta 9-vuotiaana. Ei siten ole vaikea uskoa suvun keskuudessa kulkenutta perinnetietoa, jonka mukaan seuraavan lapsen syntyessä oli jo pieni ruumisarkku valmiiksi nikkaroituna.⁷ Lokakuussa 1792 syntynyt Nils Gustaf ei kuitenkaan tarvinnut ruumisarkkua vielä pitkään aikaan (k. 1866) vaikka ennako-odotukset eivät olleet suotuisat – hänen syntymänsä aikaan sairaana ollut Adolf Gustaf kuoli marraskuussa ja Ulrika Augusta joulukuussa isorokkoon.

Juuri suuresta imeväiskuolleisuudesta johtuen kastetilaisuus pyrittiin pitämään aina hyvin nopeasti heti syntymän jälkeen vuodenajasta

riippumatta. Syrjässä sijainnut Frugård oli talviaikaan hankalasti saavutettavissa, eikä kastamista voitu viivyttellä. Vuoden 1796 marraskuussa syntyneen Charlotta Julianan kastetilaisuudesta kertoi isä Adolf Gustaf eräässä kirjeessään seuraavasti:

Kello yksi iltapäivällä rakas vaimoni synnytti tyttären, jonka pastori Wallenius seuraavana päivänä kastoi Charlotta Julianaksi, ja koska ajokeli esti kutsumasta sukua ja ystäviä, kutsuttiin minun kunnollisimmat talonpoikani ja torpparini kummeiksi... ja muut noin 60 ihmistä kestettiin. Marcuksen vaimo toi lapsen esille.⁸

Pienokaisen kohtalona oli kuitenkin menehtyä jo tammikuussa 1797 hinkuuskään.

Perheen vanhimman lapsen Carl Gustafin ja 10. lapsena syntyneen Nils Gustafin lisäksi aikuisiksi kasvoivat Otto Gustaf (s. 1780, toisen vapaaherrallisen Ruotsin sukuhaaran kantaisä Nordenskiöld), Hedvig Magdalena (s.1782) sekä Flora Gustava (s. 1798).

Kuten aiemmin on jo todettu, hoiti Carl Fredrik Nordenskiöldin kuoltua Adolf Gustaf Ruotsissa asuvan veljensä Otto Henrikin isänperintöön liittyviä asioita Suomessa, mistä kiitoksena Otto Henrik auttoi Adolfin pojan Otto Gustafin meriupseerin uralle. Otto Henrik oli ilmeisesti jo varhain mieltynyt tähän veljenpoikaansa, sillä hän oli jo 1788 suunnitellut pyytää lähettämään tämän luokseen Ruotsiin. Sota – Kustaa III:n sota – tuli kuitenkin väliin. Tässä sodassa Otto Henrik muun muassa käytännössä johti heinäkuussa 1788 viidentoista linjalaivan ja viiden fragatin laivastoa Suursaaren meritaistelussa, joka päättyi ilman ratkaisua. Kesällä 1790 Otto Henrik Nordenskiöldin pelkäämä Viipurin lahden sulkeminen onnistui venäläisiltä, jolloin Ruotsin laivasto jäi lahdelle mottiin. Kuningas noudatti tuolloin varamiraali Nordenskiöldin ehdotusta odottaa itätuulta ja sitten hyökätä venäläisiä linjalaivoja vastaan ja purjehtia länteen päin. Suunnitelma – ”Viipurin kujanjuoksu” – onnistuikin vaikka suurin tappioin molemmilla puolilla. Tätä seurannut Ruotsinsalmen taistelu päättyi ruotsalaisten voittoon, mutta Värälän rauhansopimuksella entiset rajat säilyivät.⁹

Sodan päätyttyä 1790 Otto Henrik eräässä puolisolleen Suomesta lähettämässään kirjeessä kertoi ”varastaneensa” mukaansa pienen veljenpoikansa.¹⁰ Siten Otto Gustaf kirjoitettiin sisään 10-vuotiaana Karlskronan merikadettikouluun, jossa hän suoritti tutkinnon 1795.

Nordenskiöldien uusia sukupolvia uranvalinnoissa ja kiinnostuksen kohteiden syntymisessä oli varmasti omiaan ohjaamaan jo 1700-luvun lopussa laajaksi karttunut Frugårdin kartanon kirjasto. Erään luultavasti 1820-luvun lopussa tai 1830-luvun alussa laaditun kirjaluettelon mukaan Frugårdin kirjasto käsitti 1700-luvun lopussa runsaasti paitsi maatalouteen, puutarhanhoitoon, uskontoon, kemiaan jne. liittyvää kirjallisuutta myös huomattavan määrän erilaista matkakirjallisuutta ja maantieteellisiä sekä historiaan liittyviä teoksia ja lisäksi yhteiskunnallista/poliittista kirjallisuutta (nimet siinä muodossa, jossa ne luettelossa ovat): *Meniskans rättigheter* (1792), *Resa genom Polen 1793 och 1794* (1797), *Cooks andra och tredje resa* (1782), *Histoire romaine, Kalms resa i America* (1753), *Jämförelsen mellan norra och södra Polkretsen* (1792), *Handling rörande Armfältska processen* (1794), *Regeringsformen 1809 med små pamfletter uti samma ämne, ja niin edelleen*. Kartanossa luettiin ahkerasti myös sanomalehtiä: *Stockholms Posten* saapui kartanoon vuodesta 1798 vuoteen 1831 saakka, *Åbo Tidning* 1791–1792 sekä 1799–1809 ja *Åbo Allmänna Tidning* 1811–1814 sekä 1816, 1818–1819. Muita kartanossa luettuja lehtiä olivat *Extra Posten*, *Nya Posten*, *Mnemosyne*, *Handelstidning*, *Åskådaren*, *Svensk Litteratur Tidning*, *Journal för Litteraturen och theatern*, *Allmänna Journalen*, *Åbo Morgonblad*, *Medborgaren*, *Tidningar från Helsingfors* (1831).¹¹

Osa edellä mainituista teoksista lienee peräisin Eriksnäsin kartanossa olleesta Carl Fredrik Nordenskiöldin kirjastosta, joka 1779 tämän kuoleman jälkeen oletettavasti jakautui hänen lastensa kesken. Tuolloin laaditun perukirjan mukaan Eriksnäsin kirjasto käsitti 252 teosta, joka kyseisenä ajankohtana oli melko suuri määrä. Suurimpiin yksityiskirjastoihin kuului Helsingissä rovasti ja kirkkoherra Johan Forsskählin kirjasto (916 teosta), kun taas Porvoon suurin yksityiskirjasto käsitti 115 nimekettä. C. F. Nordenskiöldin kirjakokoelmassa painottuneina aihe-alueina olivat arkkitehtuuri ja linnoittaminen, luonto (fysiikka) ja anatomia, puutarhanhoito, taloustiede ja teologia. Useat teokset oli pai-

nettu 1600-luvun puolella. Kokoelmaan kuului myös linnoitusupseeri, arkkitehti Carl Winjbladin tunnettu teos *Om Wåningshus*, joka lienee sittemmin ollut A. G. Nordenskiöldin innoittajana hänen laatiessaan piirutuksia Frugårdin uudelle, 1805 valmistuneelle päärakennukselle. Uskontoa ja mystiikkaa koskevia teoksia kokoelmaan kuului myös runsaasti, kuten arvata saattaa C. F. Nordenkiöldin uskontomystiikan harastukset tietäen.¹²

Syrjässä valtakeskuksista ollut Frugård lähikartanoineen sai pitkään olla rauhassa maailmanpolitiikan tapahtumilta. Kartanon elämään edellä mainittu Kustaa III:n sota 1788–1790 ei vaikuttanut, ja elämä sai jatkaa normaalia kulkuaan. – Anjalan liittoon ei Adolf Gustaf osallistunut ja pysyi lojaalina kuninkaalle¹³. Sodan alla 1788 hänet nimitettiin linnoitusten prikaatipäälliköksi, 1797 hän sai armeijan everstin arvon ja linnoitustöissä kunnostautuneena 1801 linnoituseverstin arvon.

Suomenlinnassa ongelma oli kuitenkin se, että pitkään jatkuneet linnoitustyöt olivat keskeytyneet jo 1790-luvun alussa varojen puutteeseen, vaikka linnoitusta ei vielä voitu pitää valmiina. Vähitellen linnoitus alkoi rappeutua kuningas Kustaa IV Adolfin kieltäytyttyä myöntämästä sille määrärahoja. Kun Carl Olof Cronstedtista tuli linnoituksen komentaja 1801, hän huomasi heti tilanteen ongelmallisuuden – muiden ongelmien lisäksi puuttui myös tykkejä ja ruutia. Ei edes kuninkaan vierailu 1803 parantanut tilannetta, sillä tämä kieltäytyi edelleen myöntämästä lisämäärärahoja. Tämä osoittautui kohtalokkaaksi seuraavan sodan 1808–1809 aikana, vaikka toki Cronstedtin sodanaikaiselle toiminnalle Suomenlinnassa oli muitakin syitä.¹⁴

Vuosisadan vaihtuessa Adolf Gustafin ja Hedda Noran lapsista Frugårdissa asui enää Nils Gustaf, Hedvig Magdalena eli ”Hedda” sekä parivuotias Flora Gustava. Perheen esikoinen Carl Gustaf toimi Ruotsissa luutnantin arvon saaneena linnoituskonduktöörinä ja Otto Gustaf oli etenemässä urallaan merivoimissa. Ruotsissa Otto Henrik -sedän lämmin suhtautuminen Otto Gustafiin ei hiipunut koskaan, ja hän auttoi joka tilanteessa parhaansa mukaan nuorukaisen uran edistymistä. Veljelleen hän kertoi tämän pojan voinnista kirjeissään Suomeen. Siten esimerkiksi keväällä 1794 Otto Henrik kirjoitti pojan isälle Adolf Gustafille seuraavasti: ”Sinun reipas ja kiltti poikasi kävi tervehtimässä minua

Tukholmassa, ja syleilin häntä suuremmalla hellyydellä ja mielenliikutuksella kuin jos hän olisi ollut oma poikani. Kaikki ylemmät ja alemmat antavat hänelle tunnustusta. Hän suorittaa tutkinnon ja hänestä tulee upseeri eikä se maksa sinulle mitään. Jumala suokoon hänelle onnea.”¹⁵ Vuonna 1796 Otto Gustaf nimitettiin setänsä adjutantiksi, ja vuosittu-
hannen vaihteessa hän osallistui useisiin muun muassa Tripoliin ja Tunisiaan suuntautuneisiin retkikuntiin sekä sotatoimiin Iso-Britannian palveluksessa vuosina 1799–1801.

Amiraali Otto Henrikin useista omista pojista yksi, August, lähetettiin 1806 Suomeen Haapaniemen maavoimien kadettikouluun, joka tuolloin toimi Rantasalmen pitäjässä Haapaniemen tilalla. Ilmeisesti tavoitteena oli, että August sijoittuisi suomalaisiin joukkoihin ja ottaisi ennen pitkää haltuunsa amiraalin suomalaiset maaomaisuudet. Tällä kertaa pyysi puolestaan Otto Henrik Adolf Gustafilta oman poikansa isällistä huolenpitoa.¹⁶

Jo aiemmin omistamiensa tilojen lisäksi Adolf Gustaf osti 1802 rahavaikeuksissa olleelta veljeltään Ulrikilta Ulriksdalin eli Nordbon, kuten sitä siitä lähtien kutsuttiin sekä ryhtyi suunnittelemaan Frugårdille uutta päärakennusta. Frugårdin päärakennuksen pohjapiirustukset ovat hänen itsensä tekemiä ja rakennus on täysin omanlaatuisensa Suomen kartanoiden joukossa. Uusi päärakennus poikkesi aikakauden klassismista – kuten edellä on todettu, perheen kirjastossa oli Ruotsin tunnetuimman arkkitehdin Carl Wijnbladin asuinrakennusten piirustuksia sisältävä mallikirja, jonka vaikutuksen voi nähdä A. G. Nordenskiöldin laatimassa suunnitelmassa. Rakennuksen pohjakaava ja kattomuoto ovat Suomessa poikkeavat – asuinhuoneet asettuvat kahden kerroksen korkuisen, ylhäältä valaistun salin ympärille ja salin lehterikerros muodostaa katon korkean säteriosan. Syynä omalaatuiseseen ratkaisuun on arveltu olleen se, että Adolf Gustaf paleli helposti ja hän sen vuoksi ajatteli ilman ulkoseiniä olevan tilan pysyvän talvisin paremmin lämpimänä.¹⁷

Rakennus valmistui jossain vaiheessa syksyllä 1805 – elokuussa 1805 Hedda Nora kirjoitti pojalleen Carl Gustafille, että ”Nyt ovat useat kaakeliuunit valmiit ja katto 14 huoneessa. Puuseppä on sairaana, muuten olisi saatu enemmän tehdyksi. Saa nähdä, koska voimme muuttaa sisään.”¹⁸ Tuntuu luultavalta, ettei alhaalta ylös saakka avoin sali olisi

Vasemmalla Frugårdin kartanon vanha päärakennus ja keskellä uusi 1805 valmistunut päärakennus. Kuva teoksesta *Avartuva maailma*.

Uuden 1805 valmistuneen päärakennuksen erikoisuus on kaksikerroksinen, lehtereiden ympäröimä sali. Kuva teoksesta *Signe Brander Suomen kartanoissa*. Toim. Irma Lounatvuori ja Sirkku Döle. Museovirasto & SKS, Helsinki 2008.

pysynyt lämpimänä lämpimän ilman noustessa alhaalta yläkerroksiin, mutta ainakin vielä 1806 Adolf Gustaf oli suunnitelmaansa tyytyväinen – veljelleen Otto Henrikille hän kirjoitti salin olevan riittävän valoisa, talvella lämmin ja kesällä viileä ja sen saavuttaneen kaikkien hyväksynnän.¹⁹

Suomen sota 1808–1809 ja uuden suuriruhtinaskunnan synty

Napoleonin sotiin liittynyt Ruotsin ja Venäjän välinen niin sanottu Suomen sota syttyi helmikuussa 1808 venäläisten joukkojen ylittäessä rajan Ahvenkoskella. Sodan sytyttyä Haapaniemen kadettikoulun toiminta lakkasi, ja amiraali Otto Henrikin poika August joutui asumaan Frugårdissa sodan loppuun saakka. Kesti pitkään ennen kuin August sai taas yhteyden kotiinsa Fårebon kartanoon – vasta vuoden 1810 alussa Frugårdiin saapui Fårebosta marraskuussa 1809 kirjoitettu kirje. Takaisin Ruotsiin August pääsi lähtemään kesäkuussa 1810, jolloin hän menestyksellisesti pyrki Karlbergin Kuninkaalliseen Sota-akatemiaan. Kotiväen Fårebossa August tapasi seuraavan kerran vasta elokuussa 1811 lähes viiden vuoden jälkeen.²⁰

Amiraali Otto Henrik Nordenskjöld ei joutunut osallistumaan sota-toimiin, sillä hän oli jo 1799 vetäytynyt viettämään eläkepäiviä 1791 ostamaansa Fårebon kartanoon, jonka lisäksi hän oli vuonna 1800 ostanut Sjöglen säteritilan Vimmerbystä, Kalmarin läänistä.²¹ Sen sijaan hänen veljenpoikansa Otto Gustaf jo meriupseerin uralla kunnostautuneena osallistui sotatoimiin Ruotsin merivoimissa – hän oli mukana hyökkäyksessä venäläistä saaristolaivastoa vastaan Jungfrusundissa elokuussa 1808 sekä elokuussa 1809, jolloin hän kohtasi venäläiset Uumajassa. Kesäkuussa 1809 Otto Gustaf korotettiin sotalaivaston kapteeniksi ja syyskuussa hän sai ylennyksen majuriksi. Edellisenä vuonna hän oli avioitunut Karlskronassa Anna Fredrika Lidströmerin kanssa.²²

Adolf Gustav ja Hedda Nora olivat varmasti ylpeitä poikansa nopeasti etenevästä urasta. Ruotsin ja Suomen välisen rajan muodostuminen syyskuussa 1809 solmitun Haminan rauhansopimuksen perusteella otettiin oletettavasti vastaan pelonsekaisin tuntein, kun tulevaisuus oli hämärän peitossa. Millainen kohtalo Suomen suuriruhtinaskunnalla tulisi olemaan Venäjän keisarin alaisuudessa?

Venäjän keisarin ja uuden valloitusalueen säätyläistön suhde oli sinetöity sodan vielä ollessa kesken maaliskuussa 1809 Porvoon maapäivillä, jotka keisari saapui henkilökohtaisesti avaamaan 28. maaliskuuta 1809. Maapäivien avajaisten aattona oli Tukholmasta tullut tieto siellä tapahtuneesta vallankaappauksesta ja kuningas Kustaa IV Adolfin vangitsemisesta²³; se poisti suomalaisilta käytännöllisen esteen vanhoa uskollisuudenvala uudelle hallitsijalle. Osallistumisoikeus maapäivillä olisi ollut hieman yli 200 suomalaisella suvulla (noin 760 miestä), mutta 130 jäi pois joko varovaisuuden tai kalliiden kustannusten vuoksi. Ruotsista eroamisen ja Venäjään yhdistymisen luonnetta kuvaa hyvin se, että Porvoon maapäivien ollessa vielä käynnissä olivat Tukholmassa 1. toukokuuta 1809 alkaneet valtiopäivät, johon osallistui myös suomalaisten sukujen edustajia, kuten esimerkiksi Otto Gustaf Nordenskiöld. Suomalaisia edustajia valtiopäiville osallistui 51 miestä 47 suvusta, ja näistä 20:lla oli samaan aikaan edustus Porvoossa. Porvoon maapäiville saapui niiden alkaessa kuitenkin vain 15 aatelismiestä, ja niiden koko keston ajanakin heidän lukumääränsä nousi vain 77:ään.²⁴

Suomen aatelisille, jotka olivat kuuluneet Ruotsin ritarihuoneeseen, muodostettiin jo Porvoon maapäivien aikana Carl Erik Mannerheimin johtama ritarihuonejohtokunta, jonka tehtäväksi tuli laatia ohjesääntö muodostettavaa Suomen ritarihuonetta varten. Sukujen kirjaamiseen Suomen ritarihuoneeseen voitiin ryhtyä heti ohjesäännön vahvistamisen jälkeen: Ruotsin ritarihuoneeseen kirjattujen Suomessa asuvien aatelis-sukujen tuli vuoden 1817 loppuun menneessä ilmoittautua ritarihuonejohtokunnalle immatrikulaatiota varten. Lisäksi keisarin siihen mennessä aateloimien henkilöiden tuli vuoden 1818 heinäkuuhun mennessä ilmoittautua ritarihuonejohtokunnalle introduktiota varten sekä maksaa introduktiomaksu.²⁵

Tukholman vallankaappauksen taustalla oli se, että sodan kuluessa Ruotsin kuningas oli alkanut olla yhä enemmän todellisuudesta vieraantunut ja ennen kaikkea hän ei ollut selvillä siitä, mikä tilanne Suomessa todellisuudessa vallitsi. Se, mitä kuningas tiesi ja mitä Tukholman hovissa ylipäätään tiedettiin esimerkiksi pohjoisen Tornion alueen tilanteesta, oli ilmeisen puutteellista tietoa. Ratsumestari Möllersvärd kertoo päiväkirjassaan, että hänen saavuttuaan Tornioon sinne saapui samanaikaisesti kuriiri Tukholmasta, jolloin kaikki riensivät toiveikkaina kuulemaan, mitä viesti sisälsi toivoen sen sisältävän joko rahaa tai ilmoituksen rauhasta. Toisin kävi – kuningas ilmoitti armollisesti, että talvikampanjan aikana upseerit saivat luvan käyttää puuteroimattomia hiuksia! ”Raukka on tullut hulluksi”, kirjoitti Möllersvärd päiväkirjaansa. Upseerien ja virkamiehistön lisääntyvä tyytymättömyys kuninkaaseen johti lopulta avoimeen kapinaan: Norjan rajaseudulla toiminut ruotsalaisarmeija marssi maaliskuun 1809 alussa Tukholmaa kohti, missä kuningas vangittiin 13. maaliskuuta ennen joukkojen saapumista. Hän luopui kruunusta 29. maaliskuuta setänsä Kaarle XIII hyväksi. Syksyllä 1810 uudeksi kruununperilliseksi valittiin Napoleonin marsalkka Jean-Baptiste Bernadotte, joka sai vahvan aseman jo kruununprinssinä (Karl Johan) ollessaan vanhan kuninkaan voimattomuuden ja valtioneuvoston hajanaisuuden takia. Kuninkaaksi (Karl XIV Johan) hänet kruunattiin Kaarle XIII:n kuoltua 1818.²⁶

Maaliskuussa 1809 Porvoossa antamassaan hallitsijavakuutuksessa keisari Aleksanteri I lupasi pitää voimassa Suomen perustuslait, privilegit eli säätyerioikeudet ja luterilaisen uskonnon. Venäläiset eivät suostuneet yksilöimään perustuslakeja, mutta niinä pidettiin 1772 hallitusmuotoa ja 1789 yhdistys- ja vakuuskirjaa, joka myönsi talonpojille omistusoikeuden maahan ja jolla taattiin luterilainen uskonto. Haminan rauhansopimus syyskuussa 1809 sinetöi Suomen eron Ruotsista.

Yksi merkittävimmistä keinoista Suomen aateliston ja säätyläistön rauhoittamisessa ja keisariuskollisuuden vahvistamisessa oli suuriruhtinaskunnan siviilihallinnon virkojen perustaminen. Luonnollisesti uusia virkoja ja viranhoitajia tarvittiin käytännöllisten hallintotehtävien hoitamiseksi, kun Tukholman keskushallintoa ei enää ollut. Porvoon maapäivien yksi merkittävimmistä tehtävistä olikin ollut luoda Suomelle

keskushallintoelin eli hallituskonselji, joka 1816 sai uuden nimen Keisarillinen Suomen senaatti.

Uusiin hallintoelimiin kuului myös 1811 Pietariin perustettu Suomen asiain komitea, jonka tehtävä oli käsitellä Suomesta tulevia asioita, jotka valtiosihteerin sitten esitteli keisarille. Tämän viraston perustaminen oli saanut alkunsa siitä, kun entinen Kustaa III:n suosikki Gustaf Mauritz Armfelt ei hyväksynyt vihaamansa Napoleonin veljenpojan Jean Baptiste Bernadotten tuloa Ruotsin kruununperilliseksi ja luopui kaikista viroistaan Ruotsissa syksyllä 1810. Uskollisuudenvalan Venäjän keisarille Armfelt vannoi maaliskuussa 1811. Hän oli jo edellisenä vuonna Venäjällä vieraillessaan ehdottanut suomalaisista virkamiehistä koostuvan esittelyviraston perustamista Pietariin. Tuolloin keisarille Suomen asioita esittelevä Aleksanteri I:n läheinen neuvonantaja valtiosihteerin Mihail Speranski ryhtyi suunnittelemaan esittelyviraston perustamista mutta siten, että siihen olisi kuulunut kaksi suomalaista ja kaksi venäläistä jäsentä. Tämä suunnitelma oli jo toteutumaisillaan, kun Armfelt muutti Pietariin ja pääsi nopeasti keisari Aleksanteri I:n suosikiksi. Armfelt sai pian keisarilta käskyn laatia komitean johtosääntö yhdessä Speranskin kanssa nimenomaan Armfeltin oman suunnitelman pohjalta. Näin tapahtui ja Suomi sai suomalaisen esittelyviraston, jonka puheenjohtajaksi tuli Armfelt ja asiat keisarille esitteleväksi valtiosihteeriksi Turun hovioikeuden asessori Robert Henrik Rehbinder.²⁷

Kuriositeettina mainittakoon, että Suomen asiain komiteaa edelsi Suomen asiain komissio, jonka tehtävänä oli toisaalta valmistella ”Uuden” Suomen asioita, toisaalta järjestellä Vanhan Suomen eli Uudenkaupugin 1721 ja Turun rauhassa 1743 Venäjään liitetyn alueen asioita. Komission hitauteen oltiin tyytymättömiä eikä se vastannut siihen kiinnitettyjä toiveita. Kun sitten G. M. Armfeltin johdolla ryhdyttiin suunnittelemaan sen tilalle uutta komiteaa, Armfelt sai komission puheenjohtajalta J. M. Jägerhornilta muistion tämän käsityksestä uuden komitean luonteesta. Mielenkiintoista Jägerhornin muistiossa on se, että hän ehdotti uuden komitean jäseniksi amiraali Cronstedtia – Suomenlinnan venäläisille luovuttajaa siis – sekä A. G. Nordenskiöldiä. Muut ehdotetut jäsenet olivat J. F. Aminoff, laamanni G. Poppius sekä Venäjän entinen Tukholman-lähettiläs David Alopaeus. Ainoa Armfeltin näistä

hyväksymä oli hänen kustavilainen ystävänsä J. F. Aminoff. Cronstedtin Armfelt mainitsi ”Suomen häpeäpilkuksi” ja eräs toinen henkilö totesi Jägerhornin muistioon viitaten komiteaan olevan tulossa ”onnenonkijoina ja virkaheittoja upseereita”, jolloin virkaheitolla upseerilla epäilemättä viitattiin A. G. Nordenskiöldiin.²⁸ Mielenkiintoista on Nordenskiöldin kuuluminen Jägerhornin ehdottamiin henkilöihin, tähän ei kuulu-
nut sen enempää entisiin Anjalan miehiin kuin varsinaisiin ”maan-
pettureihinkaan” vaan oli ollut uskollinen Kustaa III:n palvelija, joten
valinta kenties kuvasti vain hänen nauttimaansa arvostusta Jägerhornin
silmissä.

Sotatapahtumat 1808–1809 eivät olleet koskeneet Frugårdia suoranai-
sesti. Toukokuussa 1809 Hedda Nora kirjoitti pojalleen Carl Gustafille
Ruotsiin seuraavasti:

Voin ilahduttaa Sinua sillä, että me emme ole kärsineet sodan ai-
kana mistään tulipaloista tai ryöstöistä. Siinä suhteessa on meidän
alueemme ollut onnellista, ja sijaitsehan Frugård niin syrjässä,
että emme ole nähneet ketään uusista maanmiehistämme niiden
aikojen jälkeen, kun he tulivat ensi kertaa maahamme armeijan
ohittaessa kylän kunniallisen kenraalin alaisuudessa. He yöpyivät
kylässä ja jotain pientä tapahtui, he esimerkiksi ottivat vähän ruo-
kaa ja juureksia talonpojilta, olivat nälkäisiä ja kylmissään, mutta
mistään sellaisista sodalle ominaisista väkivaltaisuuksia ei kuultu.
Isä oli onnellinen kun hänen ei tarvinnut lähteä Venäjälle; suurin
osa vanhoista naimisissa olevista upseereista sai jäädä kotiin. – Että
Isällä ei ollut mitään tekemistä sen kanssa, mitä tapahtui Sveabor-
gissa sen luovuttamiseen liittyen, voit hyvin kuvitella. Päinvastoin
hän tuli surusta sairaaksi kun sai kuulla siitä.²⁹

Hedda Nora viittaa kirjeessään amiraali C. O. Cronstedtin päätökseen
luovuttaa toukokuussa 1808 Suomenlinnan linnoitus venäläisille. Ku-
ten tunnettua, tämä oli Cronstedtin tekemä päätös, joka synnytti osassa
linnoituksen upseeristoa kapinahenkeä heidän saatuaan huhtikuussa
kuulla Cronstedtin tekemästä sopimuksesta. Tyytymättömyys linnaväen
keskuudessa oli suuri, ja tässä tilanteessa pyydettiin myös Adolf Gustaf

Herttoniemen kartano sivulta kuvattuna. Vuonna 1815 entinen Herttoniemen posliinitehtaan polttimorakennus muutettiin kartanon uudeksi päärakennukseksi. Historian kuvakokoelma, Museovirasto.

Nordenskiöldiä harkitsemaan mahdollisuutta ryhtyä Cronstedtin seuraajaksi, mikäli tämä syrjäytettäisiin. Adolf Gustaf Nordenskiöld vastasi tiedusteluun kieltävästi, sillä hänen nähdäkseen tilannetta ei enää voinut auttaa – kaikki oli hänen luullaksensa liian myöhäistä.³⁰

Linnoituksen luovuttaminen venäläisille oli alkanut Susisaarelda 3. toukokuuta 1808 siten, että ruotsalaiset soudettiin pienissä veneissä Ullanlinnaan, jossa heidät rekisteröitiin sotavangeiksi. Kun Cronstedt tervehti linnoituksesta pois marssivia, hän ei saanut vastausta: ”Kuului vain, miten he kiristelivät hampaitaan ja yksi ja toinenkin hiljainen kirosana”, kuvaili eräs silminnäkijä. Kun Cronstedt lähti viimeisenä linnoituksesta vaimonsa ja lastensa kanssa, kenraali Kamenski odotti vastarannalla ja venäläiset tekivät kunniata kivääreillään. ”Siinä haudattiin auttamatta Cronstedtin nimi soturina ja ihmisenä”, kirjoitti eräs todistaja.³¹ C. O. Cronstedt elikin loppuelämänsä hiljaisuudessa omistamassaan Herttoniemen kartanossa. Nordenskiöldit eivät kuitenkaan kokonaan

katkaisseet suhteitaan häneen, sillä he vierailivat siellä myöhemmin ainakin silloin tällöin – esimerkiksi maaliskuussa 1820 Hedda Nora kertoi heidän vierailleen Herttoniemen kartanossa, jossa eivät kuitenkaan vii-
pyneet pitkään, koska vanha amiraali oli vaikeasti sairaana.³² Pian tämän jälkeen amiraali Cronstedtin maallinen matka päättyikin.

Suomenlinnan tultua luovutetuksi kieltäytyi eversti A. G. Norden-
skiöld vannomasta uskollisuudenvaalaa keisarille, mitä hän perusteli
20.5.1808 ylipäällikkö F. W. Buxhoevdénille lähettämässään kirjeessä
seuraavasti:

Viaporissa myöhemmin tehtyjen sopimusten perusteella olen odot-
tanut, ettei minulta vaadittaisi uskollisuusvalaa Hänen Keisarillisel-
le Majesteetillensa, ennen kuin rauhanteko valtojen välillä muuttaa
Suomen kohtalon ja siten päästää minut entisestä valastani. - - Ei
kukaan Viaporin linnäväestä ole samassa asemassa kuin minä.
Sitä paitsi että minulla, niin kuin monella heistä, on Ruotsissa
odotettavana akordisumma ja eläke, on minulla viidestä lapsestani
kaksi siellä palveluksessa; toinen on kapteeni meriväessä, toinen
konduktööri linnoitusosastossa. Heihin olen istuttanut periaat-
teen, jonka jo äidinmaidossa imin itseäni, että uskollisuudenvaalaa
ei missään oloissa saa katsoa yhdentekeväksi asiaksi. Tosin asian-
haarat saattavat, niin kuin nyt on tapahtunut, joksikin aikaa tehdä
uskollisuudenvalan tehottomaksi ja vieläpä kokonaan tyhjäksi, niin
kuin käy, jos tämä maa, jossa minulla on peritty tilani, ja jon-
ka kaikkiin kohtaloihin minä olen sidottu, saa uuden hallitsijan.
Mutta tämä esi-isien kontu kadottaisi silmissäni kaiken arvonsa,
ellen voisi toivoa saada tänne vastamainittuja molempia poikia-
ni, ja minä rakentaisin itseni ja heidän välille erottavan aidan, jos
lakkaisin noudattamasta sitä periaatetta, että vala ja lupaukset ovat
pyhinä pidettävät. Sitä vastoin kaikki epäilykset haihtuvat, kun lo-
pullinen rauha muuttaa Suomen kohtalon.³³

Vanhaa eversti Nordenskiöldiä ei tästä kieltäytymisestä huolimatta otettu
sotavangiksi vaan hän sai jäädä Suomeen – ikämiehen ei arveltu ryhty-
vän kapinallisiin puuhiin.

Uuden rajan molemmin puolin

”Infernt är det att krig & pest så skall skilja folk
& släktingar från varandra.”

Suomenlinnan linnoituksen luovuttamisen jälkeen Adolf Gustaf Nordenskiöld palasi kotiinsa Frugårdin kartanoon, jossa epäilemättä ryhdyttiin kiivaasti pohtimaan sitä, jäisikö perhe Suomeen vai lähtisivätkö he Ruotsiin. Adolf Gustaf Nordenskiöld otti virkaeron ja he jäivät Suomeen, kenties osittain toivoen, että Suomen paluu Ruotsin yhteyteen olisi joskus mahdollinen. Heidän kahdesta Ruotsissa olevasta pojastaan menestyksekkäällä meriupseerin uralla ollut Otto Gustaf jäi Ruotsiin. Otto Gustafin päätös ei ollut helppo, koska se merkitsi läheisten perhesiteiden katkeamista. Hän oli kuitenkin jo kesällä 1808 pyytänyt setäänsä Otto Henrikiä pitämään silmällä, jos Ruotsista löytyisi jokin hänelle sovelias kartano, johon hän voisi sodan jälkeen asettua viljelemään maata. Vuoden 1809 syksyllä hän vielä epäröi ja harkitsi Suomeen palaamisen vaihtoehtoa etenkin, kun hän tiesi vanhempiensa syvästi toivovan hänen paluutaan. Ruotsin ja Venäjän välistä rauhansopimusta Otto Gustaf piti halpamaisena, mutta kuultuaan veljensä Carl Gustafin päätöksestä palata Suomeen hän edelleen epäröi. Ruotsiin jäämisen puolesta vaikutti positiivisesti uusi kruununprinssi Karl Johan, johon asetettiin suuria toiveita – ja ehkäpä Suomi vielä palaisikin Ruotsin yhteyteen? Päätös jäädä Ruotsiin syntyi, ja keväällä 1811 Otto Gustafin isä A. G. Nordenskiöld luovutti pojalleen Ruotsissa jäljellä olevat saatavansa, joilla tämä voi ostaa itselleen talon Karlskronasta.³⁴ Kokonaisuudessaan

Johannisbergin kartano Tuusulassa. Kuva teoksesta Lönnqvist Bo, *Vanhoja kartanoita Helsingin seudulla*. Schildts, Helsinki 1995.

suuriruhtinaskunnan alkuvuosina muuttosuunta Suomesta Ruotsiin oli lukumääräisesti vaatimatonta: vuosien 1813 ja 1817 välillä Ruotsiin muutti 150 henkeä.³⁵

Useiden entisten Ruotsin armeijan suomalaisupseerien jäämiseen Suomeen vaikutti epäilemättä keväällä 1810 annettu niin sanottu upseerimanifesti, jolla entisille Ruotsin armeijan upseereille myönnettiin oikeus pitää palkkaetunsa ja eläkkeensä armeijasta eron jälkeenkin.

Oletettavasti tämä vaikutti myös siihen, että Otto Gustafin veli, linnoitusupseeri Carl Gustaf otti virkaeron kesän alussa 1810³⁶ ja palasi kotiin. Hän avioitui neljä vuotta myöhemmin Saaren kartanon Hedvig Ulrika Sederholmin kanssa, ja heidän kotikartanokseen tuli de Bruce -sukuhaaran sammuttua Nordenskiöldelle testamentin perusteella³⁷ siirtynyt Tuusulan Johannisberg.

Hedvig Ulrika Sederholm-Nordenskiöldin isä oli Carl Albrecht Sederholm, helsinkiläisen kauppaneuvos Johan Sederholmin poika, joka J. J. Rousseauin ajatuksista innostuttuaan oli siirtynyt maanviljelijäksi Mäntsälään Saaren kartanoon. Carl Albrechtin veli Alexander Magnus sen sijaan muutti Ruotsiin Nävekvarnin ruukin omistajaksi.³⁸ Carl Gustaf Nordenskiöld avioitui siis yhteen Suomen merkittävimmistä porvarissuvuista, mutta Sederholmien kannalta oli merkittävää avioituminen aatelissukuun. Aikakauden tiukka säätyjako sekä porvaris- ja aatelistyttöille annettu erilainen kasvatusta saattoivat johtaa joihinkin ongelmiin jokapäiväisessä elämässä. Hedvig Ulrikan veli Karl Sederholm kiinnitti tähän huomiota C. G. Nordenskiöldille lähettämässään onnittelukirjeessä, jossa varoittavasti totesi sisarensa olevan vailla muun muassa hienostunutta kasvatusta, kielitaitoa sen enempää kuin tanssi- tai piirustustaitoakaan – eli kääntäen Sederholm siis katsoi näiden kuuluvan aatelistyttöjen kasvatukseen.³⁹ Näin tietysti olikin, sillä aatelistyttöjen kasvatukseen kuului nimenomaan ja varsinkin ranskan kielen taito, mihin liittyi myös taito laatia kirjeitä ranskan kielellä sekä taito käyttäytyä ja seurustella sivistyneesti. Kyse oli siis salonkikasvatuksesta.⁴⁰

Vaikka linnoituseversti Adolf Gustaf Nordenskiöld jäi Suomeen, se ei merkinnyt erityisen läheistä suhtautumista venäläiseen hallintovaltaan. Porvoon maapäiviin keväällä 1809 ei hän eikä kukaan muukaan heidän suvustaan osallistunut – luultavasti juuri siksi, että lopullinen rauhansopimus Ruotsin ja Venäjän välillä oli vielä tuolloin solmimatta. Kun Porvoon maapäivien aikana Möllersvärdien Mäntsälän kartanossa kestittiin itse keisari Aleksanteri I:stä, eivät Nordenskiöldit uskollisina kuninkaan alamaisina katsoneet voivansa osallistua näihin keisarin kunniaksi järjestettyihin päivällisiin – siitä huolimatta he lähettivät ”Möllershofin” lainaksi astioitaan, jotka kelirikon vuoksi kuljetettiin Nummisista kirkonkylään soutaen vastavirtaan.⁴¹

Ero Ruotsista ja rajan syntyminen Ruotsin ja Suomen välille ei koskenut kipeästi ainoastaan Suomeen jääneisiin vaan tilanteen synnyttämä ahdistus oli todellinen myös lahden toisella puolella. Suomen menetyks koettiin Ruotsissa katkerana iskuna. Kuusisataavuotisen valtioyhteyden purkautuminen aiheutti turhautumista ja katkeruutta, jota podettiin useiden vuosikymmenien ajan. Mielenkiintoisella tavalla heijastelevat Anders Fredrik Skjöldebrandin, yhden Haminan rauhasopimuksen allekirjoittajan, muistiinpanot ajankohdan tunteja yleisemminkin:

Menin kortteeriini, ja kun olin jäänyt yksin, minut valtasi käsitys siitä Ruotsille kauheasta menetyksestä, jonka olin juuri allekirjoittanut. Turhaan yritin todistella tämän uhrauksen välttämättömyyttä kokonaisuuden pelastamiseksi. Tunsin samanlaista tuskaa kuin karkea rikollinen, kun omatunto herää; sydämeni oli halkeamaisillaan enkä voinut pidätellä kyyneliä ikään kuin ne olisivat antaneet jotain helpotusta. Mutta kiukku kaikesta siitä, mikä oli aiheuttanut menetyksemme, pyyhki ne nopeasti pois, ja tämän kiukun syy oli hyvin laajamittainen.⁴²

Amiraali Otto Henrik Nordenskjöld purki tilanteen aiheuttamaa ahdistusta veljelleen marraskuussa 1809 lähettämässään kirjeessä:

Kivun tuntein ajattelen onnellisen Suomen menetystä ja tulevaa barbarisointia, mutta uskon sen palaavan, sillä varmastikin edessä on ankara taistelu Venäjän ja Ranskan välillä. - - Sinä pyysit minua kerran muuttamaan Suomeen. Nyt minä pyydän Sinua muuttamaan Ruotsiin ja tulemaan taipumuksesi mukaan vapaaksi ruotsalaiseksi - - Tule lauhempaan ilmastoon, parempaan toimeentuloon ja esi-isien seuduille.⁴³

Amiraalilla oli suuri huoli myös suomalaisen maaomaisuutensa muuttamisesta rahaksi muuttuneessa tilanteessa. Hänen tarkoituksensa oli ollut lähettää joku pojistaan hoitamaan asiaa, mutta joutui nyt pyytämään Adolf Gustafia hoitamaan asiaa ja antamaan hinta-arvion Massbystä

ja muusta kiinteästä omaisuudestaan. Tämän tekeminen oli välttämätöntä, sillä ”niin kauan kuin Suomi on venäläinen, ei yksikään minun pojistani halua asua siellä ja toivoisin, että minulla olisi Sinut tai joku Sinun perheestäsi täällä, jotta minulla olisi joku sukulaiseni läheisyydessäni”. Vuoden 1811 alkuun mennessä amiraali alkoi olla vakuuttunut siitä, ettei Suomella enää olisi onnea palata Ruotsin yhteyteen ja pyysi kiirehtimään Massbyn myyntiä.⁴⁴ Seuraavan vuoden alussa amiraali kertoi veljelleen, että tämän poika Otto oli ilahduttanut häntä muutamien päivien vierailulla ja totesi tämän olevan jo ansioitunut upseeri. Häntä huolestutti kuitenkin Ruotsissa liikkunut huhu määräajan asettamisesta seuraavaan syksyyn ruotsalaisten maaomaisuuden omistukselle Suomessa, ja hän halusi tietää huhun todenperäisyyden.⁴⁵ Tämä huhu ei pitänyt paikkaansa tällä kertaa vaan kyseinen määräaika tuli päättymään pidennysten jälkeen vasta vuonna 1817.

Napoleonin lähdettyä hyökkäämään joukkoineen Venäjälle 1812 heräsi vanhassa amiraalissa toivo Suomen ja Ruotsin jälleenyhdistymisestä: ”Nyt on suuri taistelu alkanut. – – Jos Venäjä olisi viisas, se palauttaisi Suomen, sillä heidän voimakas vapaushenkisyytensä mullistaa kaiken.”⁴⁶ Ruotsi ei kuitenkaan tavoitellut virallisesti Suomea takaisin vaan noudatti Venäjän suhteen niin sanottua vuoden 1812 -politiikkaa hyväksyen Suomen kuuluvan Venäjälle. Asiasta oli sovittu Napoleonin joukkojen lähdettyä vyörymään Venäjälle kesäkuussa 1812, jonka jälkeen Ruotsin kruununprinssi Karl Johan ja Venäjän keisari Aleksanteri I olivat tavanneet elokuussa Turussa. Tuolloin Karl Johan ilmoitti Aleksanterille, että Ruotsi oli valmis tunnustamaan Venäjän oikeudet Itämerellä eikä tulisi pyrkimään Suomen takaisin valtaamiseen.⁴⁷

Vanhan Suomen liittäminen ”Uuteen Suomeen” tänä samana merkittävänä vuonna 1812 sinetöi poliittis-hallinnollisen Suomi-kokonaisuuden synnyn. Viimeistään tämän jälkeen säätyläistön ja sivistyneistön keskuudessa täytyi ryhtyä pohtimaan sitä, mitä merkitsi olla suomalainen ja mitä se edellytti; säätyläistö oli ollut vahvasti kuningasmielistä ja he olivat käsittäneet Ruotsin isänmaakseen ja Suomen kotimaakseen. Suomen siirryttyä osaksi Venäjän valtakuntaa useimmat joutuivat pohtimaan, mikä oli nyt heidän todellinen isänmaansa ja tämän seurauksena vähitellen Suomea alettiin pitää isänmaana.⁴⁸

Vaikka valtioyhteys Suomen ja Ruotsin välillä purkautuikin, säilyivät Suomessa monet Ruotsin vallan ajalta periytyneet elementit lähes muuttumattomina. Kaiken kaikkiaan ruotsalaisista hallintotavoista ja ruotsalaisesta kulttuurista irtoaminen oli pitkä prosessi, jota kuvaamaan professori Max Engman on kyseisestä aiheesta kirjoittamalleen kirjalle valinnut nimen *Pitkät jäähyväiset*. Pitkiksi jäähyväiset muodostuivat siksi, että Ruotsin ”perintö” eli Suomessa vielä kauan ja sen voidaan sanoa tietystä mielessä elävän tänäkin päivänä. Engmanin mukaan ”Suomi sai muotonsa ruotsalaisen menneisyyden ja venäläisen, oikeammin keisarillisen tai imperiaalisen tulevaisuuden välissä ja näiden välisessä jatkuvassa vuoropuhelussa”.⁴⁹

Jotenkin Ruotsin oli kuitenkin pyrittävä parantamaan Suomen menettämistä saamansa kirvelevän haavan, ja tällöin katse kohdistui Tanskan alaisuudessa olleeseen Norjaan haavoitetun kansallistunnon paikkaamiseksi. Käynnissä olevissa Napoleonin sodissa Tanska oli päättynyt Napoleonin puolelle ja Ruotsi sai Aleksanteri I:n hyväksynnän hyökkäykselle Tanskaa vastaan Pohjois-Saksassa tähtäimenään Norjan valloitus. Englannin kanssa tehdyllä sopimuksella Englanti lupautui olemaan puuttumatta Norjan valloitukseen. Toukokuussa 1813 Ruotsin armeija nousi maihin Saksassa ja osallistui lähinnä taustalla niin kutsuttuun kansojen taisteluun Leipzigissä lokakuussa. Tämän jälkeen vain vähäisiä menetyksiä kärsinyt Ruotsin armeija kääntyi Tanskaa vastaan ja saattoi lähes verettömästi pakottaa Tanskan solmimaan Kielissä tammikuussa 1814 rauhan, jolla Norja yhdistettiin Ruotsiin. Puntaroidessaan Suomen ja Norjan välillä Karl Johan oli tullut siihen lopputulokseen, että panostaminen Suomen uudelleen valtaamiseen oli hyödytöntä, sillä ”joka kymmenes vuosi meidän pitäisi käydä verisiä taisteluja tämän merellisen alueen säilyttämiseksi itsellämme, ja pitemmän päälle Ruotsi erehtymättömästi tulisi menettämään sen”.⁵⁰

Ruotsia ja Suomea erottavan rajan syntymisen lisäksi vanhaa amiraali Otto Henrikiä kohtasi seuraavina vuosina muitakin ankaria iskuja – tammikuussa 1813 hänen puolisonsa Beate Jaquette Wrangel menehtyi kulkutautiin otettuaan pyyteettömästi hoitoonsa tautia kantaneen kerjäläistytön, ja muutama viikko hänen jälkeensä tautiin kuoli myös hänen tyttärensä. Kohtalon iskut eivät loppuneet tähänkään, vaan tautiin sortui

myös 19-vuotias August – siis sama August, joka sodan 1808–1809 aikana oli asunut Frugårdissa. Lohduton amiraali pyysi Adolf Gustafille kirjoittamassaan kirjeessä lähettämään itselleen seuralaiseksi jo kauan sitten edesmenneen alkemistiveljensä Augustin naimattoman tyttären Auroran, joka oli äitinsä kuoleman jälkeen asunut Frugårdin kartanossa. Jo valmiiksi sairaana ollut Adolf Gustaf järkyttyi kirjeen sisällöstä niin pahoin, ettei kyennyt itse siihen vastaamaan, vaan sen teki hänen puolisonsa. Hedda Nora kirjoitti amiraalille ymmärtävänsä, ”että totta kai Lankoni tarvitsee naisen taloonsa” ja lupasi Auroran lähtevän matkaan heti, kun vesi olisi taas avoinna. Nuoren Augustin kuolema järkytti kaikkia mäntsäläläisiä, jotka olivat oppineet tuntemaan hänet niiden parin vuoden aikana, jotka hän oli siellä viettänyt. Erityisen läheinen suhde Augustilla oli ollut Mäntsälän kartanoon, sillä sodan aikana Möllersvärdien Gustaf-poika oli opiskellut yhdessä Augustin kanssa Frugårdissa kotiopettajan johdolla.⁵¹ ”Mäntsälässä itkivät kaikki, ja Möllerswärd itse sanoi, että hän ei olisi enempää voinut kaivata edes omaa lastaan.”⁵²

Amiraalin suomalaisten maaomistusten myynti ei syystä tai toisesta onnistunut, mutta asia oli lopulta tavalla tai toisella hoidettava – Ruotsin kansalaisten maanomistukselle Suomessa oli asetettu määräaika (huhtikuu 1817), jonka jälkeen se ei enää ollut mahdollista. Niinpä amiraali lähetti poikansa Otto Henrik nuoremman (seur. Otto) Suomeen hoitamaan tämän asian loppuun. Myynti ulkopuoliselle ei onnistunut, jonka vuoksi Adolf Gustafin pojan, Johannisbergin Carl Gustafin kanssa tehtiin näennäiskauppa, jolla amiraalin maat siirtyivät *pro forma* hänen haltuunsa. Carl Gustafin, entisen Ruotsin armeijan upseerin, välit vanhaan amiraaliin olivat lämpimät, ja hän oli Ruotsissa oleskellessaan viettänyt pitkäkin aikoja Fårebossa.⁵³

Otto Nordenskjöldin vierailulla Frugårdiin oli muullakin tavoin merkittävä seuraus: hän kihlautui Adolf Gustafin ja Hedda Noran tyttären, serkkunsa Floran kanssa. Vuodenvaihteessa amiraali onnitteli poikaansa kihlauksesta ja totesi, että ”minulla on kaikki syy toivoa, että Sinä olet tehnyt onnellisen valinnan Jumalanpelossa, siveydessä, terveydessä ja älykkyydessä”. Amiraali alkoi välittömästi suunnitella nuoren parin asettumista Sjöglen kartanoon ja ryhtyi arvioimaan siellä tarvittavia korjaustöitä ja uudisrakennuksia. Myös Aurora oli iloinen serkkunsa ratkai-

susta ja erityisesti siitä, että Otto ”pysähtyi lopultakin suomalaisen tytön vuoksi” (sluteligen stannade för en finska).⁵⁴

Frugårdissa odotettiin vielä marraskuussa 1819 senaatilta lupaa Oton ja Floran avioliitolle ja toivottiin, että häät voitaisiin pitää jouluna. Hedda Nora toivoi kovasti, että tuolloin Tukholmassa ollut Floran veli Nils voisi tulla häihin, mutta tämä oli juuri vuodenvaihteen tienoilla lähdössä Euroopan kiertomatkalleen eikä vierailu Suomeen onnistunut tuossa vaiheessa.⁵⁵ Floran ja Oton häihin ei päässyt myöskään veli Otto Gustaf Karlskronasta, joka kihlauksesta kuultuaan kirjoitti Nilsille: ”Oton ja Floran avioliitto on minulle suuri ilon aihe, ja siten saan yhden sisarusistani tälle puolelle vettä suureksi ilokseni – hirmuista on, että sota & taudit voivat erottaa kansan & sukulaiset toisistaan.”⁵⁶

Otto Henrik Nordenskjöld nuorempi ja Flora Gustafa Nordenskiöld vihittiin Frugårdissa 31. joulukuuta 1819. Häitä vietettiin ajan tavan mukaan kolme päivää, jolloin pidettiin sekä sukulaispidot että pidot pitäjän säätyläisille tansseineen. Hedda kirjoitti näistä häistä veljelleen Nilsille Ruotsiin, että hääpari oli kaikkien mielestä herttaisin pari, mitä konsanaan voitiin nähdä. ”Molemmat olivat reippaat ja vastasivat selkeästi ja varmasti.”⁵⁷ Ruotsiin he tulivat vasta kesän alussa 1820 Sjöglen korjaustöiden valmistuttua riittävässä määrin – Otto oli ottanut koko alkuvuoden virkavapaata merivoimista. Adolf Gustaf ja Hedda Nora olivat ilmeisesti saattaneet nuoren parin uuteen kotiin siitä päätellen, että toukokuun lopussa 1820 Hedda Nora kirjoitti tyttärelleen, että ”ilman seikkailuja tulimme eilen kotiin, hirmuisen tyhjää täällä on, mutta siihen totumme kyllä”.⁵⁸

Uusi kenraalikuvernööri ja uusi pääkaupunki

Suomen suuriruhtinaskunnan muodostumisen alkuvaiheisiin kuului merkittävällä tavalla oman hallintojärjestelmän luominen. Hallituskonselji ryhtyi toimimaan paikallisena keskushallintoelimenä vanhassa hallintokaupungissa Turussa, jonne sijoittui myös keisarin edustajaksi Suomessa määrätty venäläinen kenraalikuvernööri. Suomen itsehallinnollinen aseman voidaan katsoa syntyneen itse asiassa jo 1.12.1808, jolloin keisari määräsi, että kenraalikuvernöörin oli esiteltävä Suomen asiat suoraan hänelle ohi muiden Venäjän ministerien. Suomen asiat siis erotettiin muista Venäjän asioista ja annettiin keisarin omaan hallintaan.

Ensimmäinen rauhan ajan pitkäaikainen kenraalikuvernööri oli 1762 Viron Haapsalussa syntynyt Fabian Steinheil⁵⁹, jonka kenraalikuvernöörinkausi 1810–1823 Suomen vastamuodostetun suuriruhtinaskunnan alkuvaiheessa oli merkittävä maan hallinnon vakauttamisen kannalta. Hänen johdollaan Suomen hallituskonselji/senaatti pääpiirteissään vakiinnutti ne hallintomuodot, joita se noudatti lähes koko suuriruhtinaskunnan ajan. Suomen ylimmän virkamiehistön kannalta Steinheil oli sopiva henkilö hoitamaan virkaa yhtäältä sovittelevan luonteensa ansiosta ja toisaalta siksi, että hänen oli Baltian saksalaisena helppo ymmärtää ja hyväksyä Suomen erityisasema Venäjän keisarikunnassa. Suomalaiseen kreivin arvoon hänet korotettiin 1812.

Steinheilin kenraalikuvernöörikauden kahden ensimmäisen vuoden aikana hallituskonselji vakiinnutti johtavan asemansa Suomen paikallisessa keskushallinnossa. Ruotsia osaavan Steinheilin suhde hallituskon-

selji-senaattiin muodostui läheisemmäksi kuin sittemmin hänen ruotsia taitamattomien seuraajiensa aikana. Sen sijaan Steinheilin suhde Pietariin perustettuun Gustaf Mauritz Armfeltin johtamaan Suomen asiain komiteaan oli ongelmallisempi. Arvostaan tarkka kenraalikuvernööri ei voinut ymmärtää komitean tarpeellisuutta ja toisinaan tunsi sen astuvan varpailleen. Armfelt puolestaan ei arvostanut hallituskonseljia, joka hänen mielestään ei kyennyt toteuttamaan uudistuksia vaan päinvastoin jarrutti niitä. Siten kenraalikuvernööri joutui puolustamaan hallituskonseljia komiteaa vastaan, ja muutaman kerran hän pikaistuksissaan pyysi eroa virastaan, kun komitea oli ohittanut hänet ja hallituskonselji/senaatin päätöksenteossa. Nämä tilanteet saatiin kuitenkin soviteltua, sillä Armfelt ei halunnut Steinheilin tilalle voimakastahtoisempaa henkilöä.⁶⁰

G. M. Armfeltin kuoleman jälkeen vuonna 1814 Suomen asiain komitean seuraava puheenjohtaja oli lyhyen välivaiheen jälkeen valtiosihtööri Robert Henrik Rehbinder, jonka näkemys Steinheilistä oli edeltäjänsä kaltainen: ”Hän on nolla, mutta me olemme velkaa huomaavaisuuden tälle nollalle, ettemme saisi jotain pahempaa.” Steinheilin asema ei Rehbinderin mukaan ollut Pietarin hovissa kovinkaan vahva, mutta nimenomaan edellä mainitusta syystä suomalaiset halusivat pitää hänet virassaan. Hallituskonseljin kannalta Steinheil ei välttämättä ollut ”nolla”, sillä hän teki sille sangen usein omia esityksiä, käytti pitkiäkin puheenvuoroja sekä antoi suullisesti lisäohjeita tai selvityksiä.⁶¹ Hän oli selvästi kiinnostunut suuriruhtinaskunnan kehittämisestä ja panosti muun muassa Suomen orastavaan vuoriteollisuuteen, josta enemmän jäljempänä.

Kysymys Helsingin korottamisesta 1812 pääkaupungiksi aiheutti kiistan sekä hallituskonseljin ja Suomen asiain komitean välillä että myös hallituskonseljin sisällä. Päätös oli Steinheilille epämieluisen, sillä hän viihtyi hyvin Turussa. Toisaalta Steinheil ymmärsi siirron poliittisesti välttämättömäksi, jotta siteitä Ruotsiin saataisiin heikennettyä ja vastavasti vahvistettua Venäjän suuntaan.⁶² Hallintovirastot haluttiin lähemmäs Pietaria ja kauemmas vanhasta emopääkaupungista Tukholmasta, minkä toivottiin rauhoittavan myös Turun akatemian ylioppilaiden retelöintiä etenkin venäläisten sotilaiden kanssa.

Ennen kuin virastot mukaan lukien kenraalikuvernööri voivat siirtyä uuteen pääkaupunkiin, se oli rakennettava uuden statuksen mukaiseksi. Tätä työtä johtamaan G. M. Armfelt houkutteli Ruotsista vanhan ystävänsä Johan Albrecht Ehrenströmin (1762–1847) jo 1811 saaden tämän vakuuttuneeksi suurista ylenemis- ja etenemismahdollisuuksista Suomen suuriruhtinaskunnassa. Värikkään poliittisen taustan ja dramaattisia kokemuksia Ruotsissa omanneella Ehrenströmillä ei siellä ollut enää mahdollisuuksia päästä julkisiin tehtäviin, joten hän tarttui Armfeltin tarjoukseen ja palasi Suomeen, jossa hänelle lähes 50-vuotiaana aukeni uusi menestyksekkäs ura. Armfeltin ja muutamien muiden entisten Kustaa III:n suosikkien lisäksi Ehrenströmin vanhoihin tuttaviiin Suomessa kuului eversti Adolf Gustaf Nordenskiöld.

Ehrenströmin tuttavuus Nordenskiöldeihin oli Yrjö Blomstedtin mukaan peräisin 1780-luvun alusta, jolloin hän oli Carl Fredrik Nordenskiöld nuoremman läheinen ystävä. Vaikka Ehrenström ei ymmärtänyt edellä mainitun suurta innostusta swedenborgilaisuutta kohtaan, hän oli arvostanut tämän kielitaitoa sekä laajaa kirjallisuuden tuntemusta.⁶³ Oman kertomansa mukaan Ehrenström oli tuntenut A.G. Nordenskiöldin nuoruudestaan saakka, kuten käy ilmi hänen huhtikuussa 1821 J. A. Aminoffille kirjoittamastaan kirjeestä.⁶⁴

Hyvin pian Suomeen palattuaan Ehrenström lähetti Adolf Gustaf Nordenskiöldille Huopalahdessa marraskuussa 1811 päivätyn kirjeen, jossa hän kirjoitti mm. seuraavasti:

Sallikaa vanhan uskollisen palvelijan – – näillä riveillä elvyttää muisto siitä ystävydestä ja uskollisuudesta, jolla Herra Eversti on halunnut kunnioittaa häntä. Kaksikymmentäyksi vuotta on kulu-
nut siitä, kun minulla oli kunnia tavata Herra Eversti tässä maassa. Erikoiset mullistukset ovat tänä lyhyenä ajanjaksona muuttaneet ei ainoastaan Ruotsin vaan koko Euroopan ulkomuodon. Ellemme olisi vähä vähältä seuranneet tarkkaavaisuudella kokemiemme hämmästyttävien tapahtumien kehittymistä, olisivat niiden seuraukset näyttäneet meille toiseen aikakauteen kuuluville, aivan uskomattomilta ja lähes mahdottomilta. Mutta uusi poliittinen luomus seisoo nyt silmiemme edessä: emme voi epäillä sen todenpe-

räisyyttä; meille jää ainoastaan mahdollisuus kykyjemme mukaan tehdä hedelmättömiä tarkkailuja nykyhetkestä ja esittää tyhjiä arvauksia tulevaisuudesta. Erityisen suurella mielihyvällä haluaisin Herra Everstin miellyttävässä seurassa käyttää muutamia vapaita hetkiä molempiin näihin toimiin. – – saavuttuani Suomeen olen tehnyt päätöksen jäädä tänne jakaakseni maanmiesteni kohtalon. Ruotsi nykytilassaan ei voi miellyttää miestä, jonka koko uskollisuus on omistettu Vaasan suvulle. – – Ruotsalaisten tulevaisuuden näkymät eivät ole valoisia; ne vallankumoukset, jotka jo ovat tapahtuneet, poikivat varmasti uusia. Täällä ollaan sen sijaan varmempia yleisestä ja yksityisestä rauhasta, koska täällä ollaan vähemmän syytösten kuormittamia.⁶⁵

Samassa kirjeessä Ehrenström ilmoitti heti ilmojen ja rekikelin salliessa lähtevänsä vierailulle Frugårdiin, ellei everstillä olisi mitään sitä vastaan. Tämä vierailu toteutui seuraavan vuoden alussa, sillä tammikuun 28. päivänä 1812 hän kirjoitti Hämeenlinnasta ystävälleen J. F. Aminoffille Riilahden kartanoon lähtevänsä seuraavana päivänä Mäntsälän Nummiin ja sieltä edelleen Porvooseen. Syy hänen oleskeluunsa Hämeenlinnassa oli kahtalainen: toisaalta hänen oli vannottava henkilökohtaisesti uskollisuudenvala suuriruhtinaalle (Uudenmaan ja Hämeen läänin lääninhallitus sijaitsi Hämeenlinnassa) ja toisaalta hän oli saanut kutsun läänin maaherra G. F. Stjernvallilta tulla keskustelemaan Helsingin uudelleenrakentamissuunnitelmista. Samassa kirjeessään Ehrenström mainitsi haluavansa tavata amiraali Cronstedtin kuullakseen hänen ajatuksiaan maan yleisestä tilanteesta huolimatta siitä, että tämä oli ”vahingoittanut itseään tavalla, jolla luovutti Suomenlinnan; hänen maineensa sotilaana on tuhoutunut, mutta jäljellä on kuitenkin hyvä pää”.⁶⁶

Helmikuussa 1812 Ehrenström kiitti Nordenskiöldejä kaikesta Frugårdissa kokemastaan vieraanvaraisuudesta. Frugårdista hän oli jatkanut matkaansa edelleen Porvoon seudulle, maaliskuun lopussa hän vietti pääsiäisenä muutamia päiviä kenraali von Essenin luona ja matkusti sen jälkeen jälleen Frugårdiin, josta palasi Huopalahteen huhtikuun alussa.⁶⁷

Yhteydenpito Nordenskiöldien ja Ehrenströmin välillä jatkui tämän jälkeen ja yli eversti A. G. Nordenskiöldin kuolemankin. Mäntsälän kar-

tanon Möllersvärdit kuuluivat myös Ehrenströmin läheiseen tuttavapiiriin, ja vielä useammin kuin Frugårdissa Ehrenström vieraili Mäntsälän kartanossa. Kun Ehrenström 1812 nimitettiin Helsingin jälleenrakennuskomitean puheenjohtajaksi, hänen kiireensä lisääntyivät huomattavasti ja mahdollisuuksia matkustaa Frugårdiin tuli harvemmin kuin hän olisi toivonut. Olettaa sopii, että eversti Nordenskiöld Helsingissä käydessään vieraili Ehrenströmin luona. J. A. Ehrenströmistä tuli nopeasti keisari Aleksanteri I:n ihailija; kesällä 1812 A. G. Nordenskiöldille lähettämässään kirjeessä hän ehdotti mm. muutaman vapaaehtoisen suomalaisen jääkäripataljoonan muodostamista ”verenhimoista tyrannia” eli Napoleonin vastaan Venäjän avuksi.⁶⁸

Mineralogian yhdistävä vaikutus

Nordenskiöldien tuttavapiiriin lukeutui myös kenraalikuvernööri Fabian Steinheil – siitä huolimatta, ettei A.G. Nordenskiöld venäläisen hallintovallan kanssa seurustelusta välittänyt lainkaan. Miten tämä tuttavuus alun perin oli syntynyt, ei tiedetä, mutta todennäköisintä lienee olettaa tuttavuuden syntyneen A.G. Nordenskiöldin pojan Nils Nordenskiöldin kautta, johon kenraalikuvernööri oli tutustunut Turussa. Kenraalikuvernööri oli siten saanut tietää Nordenskiöldien mineralogisista harrastuksista, ja tästä yhteisestä kiinnostuksen kohteesta tuli heitä yhdistävä tekijä. Lisäksi Steinheililla oli taustaa myös linnoittamisen alalla: hän oli erikoistunut topografisiin töihin ja johtanut linnoitustöitä sekä kartoittanut maastoa niin sanotun vanhan Suomen alueella vuoteen 1805 saakka.

Jo Adolf Gustaf Nordenskiöldin aikana 1800-luvun alussa Frugårdissa oli laaja kivikokoelma. Vuonna 1817 hän teki läheiselle Osmankalliolle valtauksen rautamalmin louhimiseksi, minkä lisäksi Nordenskiöldien mineralogian harrastusta tuki kartanon kalkkilouhos – kalkkikiven yhteydessä on usein muita mineraaleja kauniina kiteinä.

Adolfin ja Hedda Noran 1792 syntynyt poika Nils Gustaf (Nils) oli pienestä pitäen ollut kiinnostunut luonnontieteistä, mutta isä toivoi hänen sijoittuvan johonkin suuriruhtinaskunnan uusista siviiliviroista.⁶⁹ Omasta venäläiskielteisyystään huolimatta A. G. Nordenskiöld oli siis havainnut ne suuret mahdollisuudet, joita Suomen suuriruhtinaskunnan uusi ja yhä laajeneva keskushallinto tarjosi.

Isänsä toiveesta Nils Nordenskiöld ryhtyikin aluksi opiskelemaan oikeustieteitä tultuaan Turussa ylioppilaaksi helmikuussa 1811. Hänellä oli kuitenkin ollut mahdollisuus opiskella juridiikan ohella kemiaa Turun akatemian kemian professorin Johan Gadolinin johdolla. Suoritettuaan tuomarintutkinnon kaksi vuotta myöhemmin hän ryhtyi auskultoimaan Turun hovioikeudessa. Oli kuitenkin ilmeistä, ettei häntä kiinnostanut ura oikeustieteen parissa vaan todellinen kiinnostus kohdistui mineralogiaan ja vuoritieteeseen.

Jo 1815 Nils Nordenskiöld teki menestyksekkään tutkimusmatkan Paraisten kalkkilöydöksille, ja tuli esitellyksi mineralogiasta kiinnostuneille kenraalikuvernööri Steinheilille sekä kreivi Nikolai Rumjantseville.⁷⁰ Kuultuaan tämän tuttavuuden syntymisestä ja Nilsin tulevaisuuden haaveista kirjoitti Nilsin veli Otto Gustaf Karlskronasta toivovansa Nilsin pääsevän haluamalleen uralle, ”ja siihen vaikuttaa paljon se, kuin paljon miellytät Romantsovia ja Steinheilii”. Nilsin ammatinvalintaa vastaan Otto Gustafilla ei ollut huomauttamista, ”kunhan se vain tuo sinulle toimeentulon tulevaisuudessa; jos kreivi Steinheilistä ja Romantsovista tulee patronejasi, ei se ole heille suuri uhraus.”⁷¹ Tämä tuttavuus osoittautuikin onnistuneeksi: Nils Nordenskiöld teki kreivi Rumjantsevin kustannuksella jo 1816 tutustumismatkan Keski-Ruotsin malmikentille ja kaivoksille.⁷² Lopulta hän sai isältään luvan siirtyä mineralogian ja vuoritieteen pariin ja suorittaa vuoritutkinto Uppsalassa.⁷³

Ennen Uppsalaan siirtymistään Nils Nordenskiöld oli syksyn ja talven 1816–1817 Tukholmassa kuuluisan ruotsalaisen kemistin professori J. J. Berzeliuksen oppilaana – heidän tuolloin syntynyt ystävyytensä säilyi koko elämän ajan. Berzeliuksen laboratorioissa Nils Nordenskiöld opiskeli mineraalien kemiallista analyysia, mikä oli tuolloin uusi lähestymistapa mineraaleihin.⁷⁴

Marraskuussa 1816 Nils kirjoitti äidilleen Frugårdiin työskentelevänsä edelleen professori Berzeliuksen kanssa ja muuttaneensa asumaan maalle lähemmäs tätä. Veljelleen Carl Gustafille Nils mainitsi tammikuussa 1817 kirjoittamassaan kirjeessä työskennelleensä kaikki joulunpyhät uuden mineraalin analyysitoissa, jotka olisivat valmiit muutaman päivän kuluessa. Uuden mineraalin hän aikoi nimetä romanzoviitiksi ja lähettää sen kuvauksen Venäjän Tiedeakatemialle Pietariin.⁷⁵ Romanzo-

viitti eli grossulaari oli peräisin Frugårdin kalkkilouhoksen Kalkkisaa-
ren kalkkikivestä. Vuonna 1820 kalkkilouhoksesta löytämänsä toisen
mineraalin hän nimesi frugårdiitiksi, joka sittemmin osoittautui olevan
vesuvianiitti.⁷⁶

Helmikuussa 1817 Nils Nordenskiöld siirtyi Upsalaan vuoritutkinnon
suorittamista varten. Tutkinnon suoritusoikeuteen liittyi aluksi jotain
epäselyvyyksiä, sillä huhtikuussa hän kirjoitti äidilleen yliopiston konsis-
torin ”lopultakin” päättäneen, että hänen Turussa suorittamansa oikeus-
tutkinto voitiin lukea hyväksi uuteen tutkintoon ja että hän siten sai suo-
rittaa vuoritutkinnon. Tämä viivästyminen aiheutti sen, että hän joutui
anomaan kenraalikuvernööriltä lupaa viipyä Ruotsissa kauemmin kuin
oli aikonut. Kenraalikuvernööri Steinheil antoi tämän luvan ”mielihy-
vin”. Lisäksi Nils Nordenskiöld sai Turun akatemian kemian professori
Johan Gadolinin lähettämästä kirjeestä tietää kenraalikuvernöörin olleen
erityisen tyytyväinen siihen, että hän aikoi suorittaa vuoritutkinnon. Ke-
sän alussa suorittamansa tutkinnon jälkeen hän jäi Upsalaan muuta-
maksi päiväksi, ja palasi sitten Turkuun heinäkuun loppupuolella.⁷⁷

Kenraalikuvernööri Steinheililla oli erityinen syy olla tyytyväinen
nuoren Nils Nordenskiöldin vuoritieteellisestä kiinnostuksesta. Vaikka
varsinaisesti vasta 1840-luvulta lähtien ryhdyttiin voimallisesti kääntä-
mään Suomen kaupankäynnin suuntaa pois Ruotsista kohti Venäjää, oli
tämänsuuntaisia pyrkimyksiä jo hyvin varhaisessa vaiheessa ja etenkin
malminetsinnän kohdalla. Orastava teollisuus ja ruukit tarvitsivat rauta-
malmia, ja sekä poliittisesti että taloudellisesti olisi ollut suotavaa käyttää
pikemmin kotimaista kuin ruotsalaista malmia. Se piti kuitenkin ensiksi
löytää, ja tähän työhön Steinheil halusi nuoren Nils Nordenskiöldin ja
otti tämän suojatikseen.

Heinäkuun lopussa 1817 äidilleen Turusta kirjoittamassaan kirjees-
sä Nils Nordenskiöld pohti tulevaisuuttaan vuorimestarina Suomessa
– oliko sitä? Hän kirjoitti kysyneensä mahdollisuuksiaan tässä suhtees-
sa Troililta ja de Geeriltä (ilmeisesti hallituskonseljin jäsenet Knut von
Troil ja R.W. De Geer), ja oli saanut vastaukseksi, etteivät he tunteneet
asiaa mutta että Suomen vuorihallinnon perustaminen riippuisi uudes-
ta kauppasopimuksesta Ruotsin kanssa. Kirjeessään Nils Nordenskiöld
totesi uskovansa, että Suomessa voitaisiin työstää uusia malmilöydöksiä,

”vaikkei tähän asti sitä ole tapahtunutkaan, ehkä osaksi poliittista syistä ja osittain siksi, että on ollut helpompaa saada harkkorautaa rikkaista ruotsalaisista kaivoksista”.⁷⁸

Nils Nordenskiöldin ja kenraalikuvernööri Steinheilin suhde lämpeni nopeasti – marraskuussa 1817 Nils Nordenskiöld kävi useita kertoja kenraalikuvernöörin luona ja joka kerran hänet oli vastaanotettu erinomaisesti. Keskustelun aiheena olivat olleet mineralogia sekä ne fossiilit, jotka Steinheil oli löytänyt Kemiönsaareltä ja Orijärveltä.⁷⁹ Nils Nordenskiöld oli kutsuttu usein jäämään päivällisellekin ja erään kerran auttamaan Steinheilä pakkaamaan lähetyskuntoon eräitä suomalaisia mineraaleja, jotka Steinheil lähetti Pietarin Tiedeakatemialle kiitokseksi siitä, että he olivat valinneet hänet kunniajäsenekseen.⁸⁰

Nils Nordenskiöldin tulevaisuus oli kuitenkin edelleen auki, ja hän oli kirjoittanut asiasta myös veljelleen Otto Gustafille Karlskronaan. Otto Gustafin mielestä olisi taottava silloin kun rauta oli kuumaa ja pohti, eikö Steinheil voisi hankkia Nilsille palkatun viran vuoritoimen alalta? Otto lausui Gustaf kuitenkin samalla epäilyksensä siitä, olisiko Suomen vuoritoimessa riittävästi tekemistä, ”sitä voin tuskin uskoa.”⁸¹

Kenraalikuvernööri Steinheil ei ollut unohtanut suojattiaan, ja vuoden 1818 alkupuolella hän ryhtyi hankkimaan keisarilta Nils Nordenskiöldille palkkaa mineraaliesiintymien paikallistamistyöhön. Lisäksi Steinheil järjesti suojatilleen rahoituksen pitkään Euroopan kiertomatkiaan, jonka tarkoituksena oli perehtyä nimenomaan vuoriteollisuuteen⁸². Asiat eivät kuitenkaan edenneet kovin nopeasti, sillä vielä toukokuussa tilanne oli epäselvä, kuten Nils Nordenskiöld professori Berzeliukselle kirjoitti: ”Tulevaisuuden näkymäni täällä Suomessa virkojen suhteen ovat vielä synkät; kaikki riippuu kenraalikuvernöörin Hänen Majesteesitilteen jättämästä anomuksesta, joka kuulemma esitellään Hänen pian tapahtuvan Pietariin paluunsa jälkeen. Siihen sisältyy myös ehdotus, että minä voisin julkisin varoin tehdä ulkomaan matkan kaivosten ja mekaanisten laitteiden tutkimiseksi.”⁸³ Lopulta syyskuussa 1818 Steinheil ilmoitti kirjeitse keisarin myöntäneen Nils Nordenskiöldille avustuksen, ”että Herra Vuorimestari, ei ainoastaan Suomen mineralogian oppikirjan⁸⁴ loppuunsaattamiseen, jonka Herra Vuorimestari jo on aloittanut, vaan myös mainitun matkan tekemiseen.”⁸⁵

Keisari oli myöntänyt Nils Nordenskiöldille vuorimestarin arvon ja siihen liittyen vuosittaisen 700 hopearuplan palkkion, mistä tämä kertoi professori Berzeliukselle helmikuussa 1819 lähettämässään kirjeessä. Samalla hän kiitti Berzeliusta siitä, että tämä oli vakavasti torjunut Nilsin tuolloiset suunnitelmat jäädä Ruotsiin ja oli kehottanut häntä pysymään isänmaansa palveluksessa. Uratoiveiden näyttäessä Suomessa huonoilta oli Nils aiemmin ennen rahoituksen ratkeamista esittänyt pohdintoja Ruotsiin jäämisestä myös äidilleen, jolle oli todennut Turun hovioikeuden presidentti A. Tandelfeltin huomauttaneen hänelle, että Ruotsissa hänellä olisi varmasti ura professorina tai vuorineuvoksena.⁸⁶

Loppuvuoden 1819 Nils Nordenskiöld vietti Ruotsissa, jonne hän lähti syyskuussa 1819. Ensimmäinen vierailukohde Ruotsissa oli Fårebo, jossa hän tapasi sisarusiaan ja sukulaisiaan. Sieltä matka suuntautui Karlskronaan, jossa Nils tapasi veljensä Otto Gustafin, joka oli hänen sanojensa mukaan ainoastaan lihonut hiukan sekä saanut hieman harmaata hiuksiinsa. Karlskronasta Nils palasi Tukholmaan työskentelemään professori Berzeliuksen kanssa vuoden loppuun saakka. Ahkerasti opiskeltaviin aineisiin kemian ohella kuuluivat kielet, ”joista jälkimmäiset tulevat myöhemmin matkani aikana aiheuttamaan minulle paljon vaivaa, sillä kuten tiedät, ne eivät koskaan ole olleet helppoja minulle, vaikka mikään muu kuin ne eivät nyt valitettavasti ole välttämättömyksiä sille, joka haluaa eteenpäin maailmassa”, kuten hän veljelleen kirjoitti.⁸⁷

Tammikuussa 1820 Euroopan kiertomatka käynnistyi toden teolla, kun hän matkusti Berliiniin, Hampuriin ja Freibergiin ja sieltä edelleen Pariisiin, Lontooseen ja muualle Britteinsaarille. Toukokuun lopussa hänellä oli mahdollisuus tavata juuri Ruotsiin muuttanut sisarensa Flora ja tämän tuore aviomies Otto. Kuultuaan tapaamisesta äiti Hedda Nora totesi Nilsille Floran iloinneen kovin saadessaan tavata Nilsin, ja halusi tietää oliko Flora ollut iloinen eikä hämillään ollessaan omin päin ”ulkona maailmassa” (”ute i världen”).⁸⁸

Kiertomatkinsa aikana Nils Nordenskiöld työskenteli Freibergin vuoriatemiassa sekä tutustui kaivos- ja sulatustoimintaan Freibergissä ja Harz-vuoristossa, Cornwallissa, Walesissa ja Skotlannissa solmien samalla tuttavuuksia aikansa huomattavimpien mineralogien ja kemis-

tien kanssa.⁸⁹ Nils Nordenskiöldin kirjeet äidilleen tältä matkalta ovat valitettavasti vähäisiä. On luonnollisesti mahdollista, että osa kirjeistä on hävinnyt, sillä säilynyt on vain yksi tai kaksi kirjettä vuosilta 1820, 1821 ja 1823 eikä yhtään kirjettä vuodelta 1822. Luonteeltaan kirjeet ovat yleisluontoisia: niissä kommentoidaan kaupunkien nähtävyyksiä ja arkkitehtuuria ja mainitaan vain ohimennen tapaamisista paikallisten mineralogien ja tutkijoiden kanssa sekä tutustumisista paikallisiin mineralogisiin laitoksiin. Esimerkiksi Hampurista syyskuussa 1820 kirjoitetussa kirjeessään Nils Nordenskiöld kertoi oleskelustaan Berliinissä todeten Berliinin olevan hänen näkemistään kaupungeista kaikkein kaunein ja säännöllisimmin rakennettu. Kaikkein eniten aikaa siellä oli kulunut runsaan ja kauniin mineraalikokoelman läpikäymiseen.⁹⁰

Nils Nordenskiöldin ollessa poissa Suomesta vieraili kenraalikuvernööri Steinheil puolisonsa kreivitär Natalia Steinheilin kanssa muutamia kertoja Frugårdissa ja Nordenskiöldit heidän luonaan Helsingissä. Syksyllä 1819 Hedda Nora kertoi kirjeessään Nilsille heidän käyneen Helsingissä tervehtimässä myös Helsingin jälleenrakennuskomitean puheenjohtaja J. A. Ehrenströmiä, joka oli esitellyt heille keisarilta samaansa muhkeaa, muotokuvalla ja jalokivillä koristettua rasiaa. Seuraavana keväänä Hedda Nora kirjoitti Nilsille vierailleensa tyttöjen kanssa kreivitär Steinheilin luona eräänä aamupäivänä, mutta ei ollut tavannut kenraalikuvernööriä tämän ollessa tuolloin senaatin istunnossa.⁹¹ Syyskuussa 1820 kenraalikuvernööri vieraili kartanossa käydessään sen kalkkilouhoksilla, ja kreivitär tutustui Frugårdin laajaan puutarhaan – hän oli itse varsin kiinnostunut puutarhanhoidosta, jota harrasti etenkin heidän Viipurin lähellä sijaitsevassa Saarelan kartanossaan.⁹² Samalla kreivitär oli kovasti kehunut Nilsia ja kysynyt Hedda Noralta, ”eikö ollut hienoa omata kaksi niin kuuluisaa poikaa”. Tähän Hedda Nora oli todennut, että hänellä oli onni omata kaksi poikaa, joiden menestyksestä omalla alallaan saattoi olla onnellinen.⁹³

Seuraavan vuoden 1821 alkupuolella Adolf Gustaf sairastui vakavasti ja kuoli 25. maaliskuuta 1821. Ruotsin merivoimissa Karlskronassa palveleva Otto Gustaf, joka ei ollut nähnyt vanhempiaan yhdeksään vuoteen, oli juuri kuolinsanomana tavoittaessa hänet ollut aikeissa lähteä käymään kotona Frugårdissa. Vanha amiraali Otto Henrik sai tietää

veljensä kuolemasta Otto Gustafin lähettämässä kirjeessä. Amiraali oli nähnyt veljensä viimeksi vuonna 1790, mutta heidän keskinäinen yhteytensä oli säilynyt vilkkaan kirjeenvaihdon avulla.⁹⁴ Adolf Gustafin hautajaiset pidettiin vasta heinäkuun alussa, ja samassa yhteydessä Frugårdin sukuhautaan hänen kanssaan siirrettiin Carl Fredrik Nordenskiöld.⁹⁵

Helsingin rakentaja J. A. Ehrenström suri syvästi vanhan ystävänsä kuolemaa. Saatuaan tiedon tämän sairaudesta ja siitä, ettei paranemistoiveita juuri ollut, hän totesi kirjeessään J. A. Aminoffille: ”Hänessä Suomi menettää yhtä valistuneen kuin kunnioitettavankin kansalaisen.” Adolf Gustaf Nordenskiöldin kuoleman jälkeen Ehrenström kirjoitti: ”Olen syvästi surrut ja suren yhä kunnioitettavaa evesti Nordenskiöldiä, jonka tunsin varhaisesta nuoruudestani saakka ja joka, kuten myös veljensä Amiraali, oli parhaita kaikista niistä monista Veljistä, joiden kanssa olin tekemisissä.”⁹⁶

Nils Nordenskiöld sai tiedon isänsä kuolemasta oleskellessaan keväällä 1821 Saksassa. Lokakuussa 1821 hän tuli Pariisiin, jossa vietti muutamia kuukausia aina vuoden loppuun saakka. Äitinsä kirjeessään esittämään kysymykseen, minkä viran Nils voisi Suomeen palattuun saada, Nils Nordenskiöld vastasi kuulleensa asiasta Berzeliukselta saamastaan kirjeestä. Asia oli kuitenkin pidettävä ehdottoman salaisena. Berzelius oli kirjoittanut Venäjän Ruotsin suurlähettilään J. P. Suchtelenin pyytäneen häntä etsimään Ruotsista sopivan henkilön Suomen vuorilaitoksen johtajaksi, mihin Berzelius oli vastannut, ettei tuntenut ketään muuta virkaan sopivaa kuin Nils Nordenskiöld. Mikäli tämä toteutuisi, Nils Nordenskiöld arveli joutuvansa kohtaamaan paljon rettelöitä ja vaikeuksia, koska ei ollut tottunut kollegiaaliseen toimintaan.⁹⁷

Hedda Nora kirjoitti suunnitelmista nimittää Nils vuorilaitoksen johtajaksi tyttärelleen Floralle Ruotsiin, kun Suomessa oli saatu sanomalehdestä lukea vuorilaitoksen johtosäännön valmistuneen. Vuorilaitoksen johtoon tulisi yli-intendentti, jonka vuosipalkaksi oli määrätty 1500 hopearuplaa ja lisäksi kyyti- ja päivärahat matkojen ajalta.⁹⁸

Kesällä 1822 sai Nils Nordenskiöld Lontooseen saavuttuaan kenraalikuvernööri Steinheililta kirjeen, jossa tämä ilmoitti esittävänsä Nils Nordenskiöldiä vuorilaitoksen johtoon, ja kiirehti siksi tämän kotiinpaluuta. Kenraalikuvernöörin toivetta Nils Nordenskiöld ei kuitenkaan voinut

kovin nopeasti täyttää, sillä hänellä oli vielä osa matkasuunnitelmasta täyttämättä.⁹⁹

Kiertomatkaan varatut matkarahat olivat kuitenkin hupenneet, ja Nils Nordenskiöld joutui anomaan lisämäärärahaa matkansa loppuunsaattamiseen. Hän saikin Lontooseen vuoden 1823 alussa tiedon kenraalikuvernööri Steinheililta, että senaatti oli päättänyt esittää Hänen Keisarilliselle Majesteetilleen 12 000 ruplan lisämäärärahaa matkakustannuksiin ”jotta voisi saada mahdollisuuden päättää opintonsa käytännöllisessä vuoritieteessä ja erityisissä teollisuudenaloilla, joista maa voisi erityisesti hyötyä”.¹⁰⁰ Lisämäärärahan turvin hän saattoi jatkaa kiertomatkaansa syksyyn 1823 saakka, jolloin palasi Ruotsin kautta kotiin.

III
Vuorilaitoksen
yli-intendentti

Vuorilaitoksen yli-intendentin viran ja vuorilaitoksen perustaminen

”Pretexten att skaffa tjenstemän för Bergstaten från Sverige duger ej mera.”

Ruotsin valtakunnassa vuorikollegio oli nimittänyt vuorivirkamiehet ja ratkaissut ylimpänä asteena ruukkien ja vuorilaitoksien yleistä taloutta koskevat asiat. Vuoden 1809 jälkeen Suomessa ei perustettu vuorikollegion tapaista virastoa vaan hallituskonseljin valtiovaraintoimituskunta sai tehtäväkseen toimia ylimpänä asteena myös ruukkien ja manufaktuurien alalla.

Kotimaisten malmien etsintä oli saanut vauhtia heti kenraalikuvernööri Steinheilin astuttua virkaansa 1810. Hän määräsi, että oli hankittava Ruotsista ”taitavia miehiä” etsimään malmisuonia ja tutkimaan niiden malmipitoisuuksia, jonka jälkeen löydökset tuli luovuttaa yksityisille. Hallituskonselji sai tehtäväkseen laatia tästä asetusehdotus, joka valmistui huhtikuussa 1813. Kului kuitenkin monia vuosia, ennen kuin asia tästä edistyi, ilmeisesti sen vuoksi, että oltiin vakuuttuneita siitä, että raaka-aineen saanti Ruotsista ei tuottaisi vaikeuksia. Vuonna 1817 käytyjen kauppaneuvottelujen yhteydessä Ruotsi tinki itselleen tullihelpotuksia siitä, että se salli viedä Suomeen malmia ja takkirautaa yhtä paljon kuin ennenkin. Uusi kauppasopimus oli laadittu kahdeksaksi vuodeksi, mutta näytti epävarmalta, oliko sen jälkeen samanlaista sopimusta enää aikaansaataavissa. Senaatti sai sen vuoksi käskyn laatia uusi esitys,

mutta epäröi asian suhteen edelleen. Asia eteni vasta, kun Kauttuan ruukin omistaja Anders Henrik Falck tuli valtiovaraintoimituskunnan päälliköksi lokakuussa 1820. Joulukuun 19. päivänä 1820 senaatti antoi uuden, lausunnon, joka sisälsi muun muassa ehdotuksen vuoriviraston perustamisesta. Kenraalikuvernööri Steinheil kannatti senaatin esitystä, koska sen ”ehdottamalla keinoilla voidaan lopettaa Suomen ruukeille turmiollinen riippuvaisuus Ruotsista ja täydellisesti taata näiden ruukkien olemassaolo tästedes.” Keisari hyväksyi esityksen 1.8.1821, ja senaatti julkaisi menoarvion sekä toimeenpanomääräykset 3.10.1821.¹

Nils Nordenskiöldin nimitystä vuoritoimen johtoon toivottiin perheen keskuudessa kovasti ja varmasti siihen luotettiinkin tiedettäessä kenraalikuvernööri Steinheilin lämmin suhtautuminen tähän. Asia ei kuitenkaan heti alussa ollut itsestään selvä, sillä monet ruukinomistajat epäilivät Nils Nordenskiöldin perehtyneisyyttä käytännölliseen vuoritoimeen. Vastustajien joukossa oli muun muassa valtiovaraintoimituskunnan päällikkö ja Kauttuan ruukin omistaja Anders Henrik Falck, joten senaatti tarjosi virkaa ensin G. S. Kallsteniukselle, mutta hänen esittämiään ehtoja ei voitu hyväksyä. Seuraavaksi virkaa tarjottiin ruotsalaisen Salan hopeakaivoksen vuoripäällikölle, sittemmin Strömforsin ruukin omistajalle J. H. af Forsellesille. Tämänkin yrityksen epäonnistuttua senaatti esitti virkaan nimitettäväksi Steinheilin ja prof. Berzeliuksen suosittellemaa Nils Nordenskiöldiä, joka nimitettiin vuoritoimen yli-intendentiksi 1. joulukuuta 1823. Kuten aiemmassa yhteydessä on jo mainittu, Professori Berzeliukselta oli kysytty jo aikaisemmin, olisiko Ruotsissa sopivaa henkilöä Suomen vuoritoimen yli-intendentiksi, ja hän oli jo tuolloin todennut, ettei Ruotsissa ole ketään pätevämpää kuin Suomessa Nils Nordenskiöld.²

Kotimaahan pitkältä ulkomaankiertueeltaan Nils Nordenskiöld palasi vasta lokakuussa 1823. Äiti Hedda Nora odotti Nilsia kuumeisesti palaavaksi jo elokuusta lähtien – Floralle hän kirjoitti elokuussa Eriksnäsistä kaipaavansa ”kuulla, onko Nils Ruotsissa, jolloin hän syksyllä ehkä voisi tulla kotiin”.³

Saattaa olla, että yhtä innokkaasti kuin Hedda Nora myös kenraalikuvernööri Steinheil odotti Nilsia palaavaksi kotimaahan. Syyskuun alkupäivinä 1823 toi lähetti Frugårdiin tiedon kenraalikuvernöörin saa-

puvan Eriksnäsiin saman päivän iltana. Tämä tieto oli aiheuttanut suuren kiireen korjata tietä ja itse siltavouti oli tullut tätä työtä johtamaan: ”Voit kuvitella, miten kiire heille tuli”, kirjoitti Hedda Nora Floralle. Itse huonovointinen Hedda Nora ei voinut lähteä Eriksnäsiin avuksi vaan lähetti sinne tyttärensä Heddan sekä piian. Kiire saavutti kuitenkin myös Frugårdin, jonne piika parin päivän kuluttua palasi Eriksnäsiin ilmoittaen kenraalikuvernöörin olevan tulossa ”herrojensa” kanssa. Seurasi kiireinen ruoanvalmistus ja pöydän kattaus herroja varten. Illallisen jälkeen herrat lähtivät kalkkikaivokselle, jossa kenraalikuvernööri halusi kerätä kivinäytteitä ja kertoi saavansa Nilsiltä ulkomaisia kiviä tämän palattua. Myös kenraalikuvernööri Steinheil ilahtui kuullessaan Nilsin saapuneen jo Göteborgiin – Nils oli kirjoittanut sisarelleen Heddalle Göteborgista toden, että ”nyt minun ainoa tehtäväni on niin nopeasti kuin mahdollista rientää Sjöglen, Fårebon ja Tukholman kautta kotiin, jotta saisin pitkän ajan jälkeen syleillä omaisiani”. Matkakokemukset olivat mitä ilmeisimmin herättäneet monenlaisia uudistusajatuksia Suomen suhteen siitä päätellen, että Nils mainitsi sisarelleen useiden asioiden ”näyttäytyvän nyt minulle sellaisina, joiden täytyy herättää arveluja ulkomaalaisissa, ja antavat vahvan vaikutelman heikosta ja vähäisestä teollisuudestamme”.⁴ Nilsin paluusta iloitsi myös Hedda Nora, joka arveli Floran jo saaneen syleillä veljeään, ”saa nähdä, kuinka pian me saamme sen ilon, että hän on saanut jo julkistetun uutisen olevansa vuorilaitoksen päällikkö”⁵

Syyskuun puolessa välissä Nilsia odotettiin yhä, hänen arveltiin ehkä viipyvän Turussa muutaman päivän ja mahdollisesti sitten menevän Julinien ruukille. Sitä oli arvellut kenraalikuvernöörinkin, joka toivoi voivansa tavata Nilsin Julinien luona, jonne aikoi itsekin matkustaa. Mitä J. J. Julinin omistamista useista ruukeista tässä tarkoitetaan, ei käy ilmi – edellisenä vuonna 1822 Julin oli ostanut Pohjan pitäjän Fiskarsin, jonne sittemmin muutti asumaankin. Sen lisäksi hän omisti Antskogin, Kosken ja Kärkelän ruukit sekä Orijärven, kuten jo on aiemmin mainittu.

Lokakuun aikana Nils lopulta tuli Frugårdiin, jossa ei kuitenkaan viipynyt kauaa – nyt hänellä oli edessään kallis matka Pietariin. Kun Nils oli maininnut aikeestaan kenraalikuvernöörille, tämä oli sanonut voivansa ehdottaa Nilsille avustusta tämän matkan tekemiseen.⁶ Tämä

lienee tarkoittanut sitä, että silloin matkaan voitiin antaa määräraha suuriruhtinaskunnan kassasta.

Vuorilaitoksen yli-intendentin valtakirjansa Nils sai tammikuussa 1824 – kenraalikuvernööri Steinheil oli iloinnut siitä niin kovasti, että oli syleillyt ja suudellut Nilsia, kuten Hedda Nora Floralle kertoi.⁷

Tilanne Suomen suuriruhtinaskunnassa alkoi kuitenkin muuttua, sillä Steinheil oli jo edellisen vuoden puolella jättänyt eronpyyntönsä, joka oli hyväksytty. Uusi kenraalikuvernööri Arseni Andrejevitch Zakrevski astui virkaansa maaliskuussa 1824, mutta hän toisin kuin edeltäjänsä ei asunut Helsingissä vaan Pietarissa. Nils Nordenskiöld oli tuolloin käsketty uudestaan matkustamaan Pietariin, josta hän kirjoitti äidilleen uuden kenraalikuvernöörin juuri lähteneen Helsinkiin ja että olisi mielenkiintoista kuulla, miten hänet siellä vastaanotettiin. Kreivi Steinheilin tuen menettäminen suretti häntä luonnollisesti.⁸

Ellei jo aiemmin niin viimeistään Pietarissa Nils Nordenskiöld tutustui Lars Gabriel von Haartmaniin, Suomen asiain komitean jäsenen. Von Haartmanin puoliso oli kuollut äkillisesti pari vuotta aikaisemmin, mistä hän ei ollut vielä kukaan toipunut vaan sairasteli ja oli edelleen masentunut. Sairausloman jälkeen hänet oli määrätty palaamaan Pietariin syksyllä 1823 hoitamaan virkaansa kuuluvia asioita, mutta ei tuolloin kuten aiemminkaan viihtynyt Venäjän pääkaupungissa. Hän ryhtyi haaveilemaan pitkästä Euroopan kiertomatkasta terveytensä palauttamiseksi. Juuri tällaiselta matkalta palannut Nils Nordenskiöld suhtautui kannustavasti tähän von Haartmanin ajatukseen.⁹

Nils Nordenskiöldin valtakirjan myötä Suomen vuorilaitos oli siis saanut yli-intendentin, mutta muut perustetut vuorivirat olivat täyttämättä. Suomeen hän palasi lopulta keväällä 1824 – matka oli ilmeisesti kestänyt kauemmin kuin oli ollut tarkoitus, ja kotiin lähtöä oli tehty kauan siitä päätellen, että von Haartmanin totesi: ”Oppineet miehet ovat aina hitaita.”¹⁰

Nils Nordenskiöld piti parempana kehittää tarvittavia virkamiehiä omassa maassa kuin hankkia heitä Ruotsista, kuten aiemmin oli tapahtunut. Tässä hänen kanssaan yhtä mieltä olivat valtiovarainoimituskunnan päällikkö A. H. Falck sekä hänen hyvä ystävänsä kemian professori Pehr Adolf von Bonsdorff. Tästä Nils Nordenskiöld totesi professori

Berzeliukselle, että ”tekosyyt virkamiesten hankkiselle Ruotsista vuorilaitosta varten eivät enää kelpaa; sillä kun kerran ei kunnollisia virkamiehiä saada ilman salaista houkuttelua ja taivuttelua, olemme tehneet päätöksen yrittää kasvattaa heidät itse”. Von Bonsdorffin ja Nils Nordenskiöldin myötävaikutuksella laadittiin joulukuussa 1828 vahvistettu opintoasetus, jonka mukaan vuorivirkoihin pyrkivien oli suoritettava vuoritutkinto. Erityisen tärkeänä pidettiin opiskelua erityisessä vuorikoulussa, joista tuolloin pidettiin soveliaimpana 1822 Faluniin perustettua vuorikoulua.¹¹

Falunin vuorikouluun lähetettiin 1820-luvulla useita opiskelijoita, joista lähes kaikilla oli jo ennestään loppututkinto ja melkein kaikki heistä suorittivat vuoritutkinnon. Tutkintoon kuului lainsäädännön, matematiikan, mineralogian ja metallurgian opintoja. Nordenskiöldin järjestämä koulutus ei kuitenkaan jäänyt pelkästään ulkomaisten varaan vaan hän ryhtyi myös kartuttamaan mekaanisten mallien kokoelmaa, jota oli tarkoitus käyttää säännöllisesti myös koulutuksessa.¹²

Juuri perustetut virat oli kuitenkin täytettävä ennen opinto-asetuksen voimaantuloa. Yli-intendentin viran perustamisen jälkeen seuraavana arvossa oli vuorimestarin virka, jota tuolloin hoiti epäpätevänä pidetty henkilö. Kun hänet saatiin siirtymään eläkkeelle, keisari nimitti kaikkien osallisten suosituksesta vuorimestariksi lokakuussa 1826 Turun hovioikeuden kanslistin Gustaf Idestamin, joka vuodesta 1824 lähtien oli kiertänyt perehtymässä vuoriasioihin. Muutkin virat saatiin täytettyä vuoden 1828 loppuun mennessä, ja siten vuori-intendentin konttori oli syntynyt. Vuonna 1858 vuori-intendentin konttorista muodostettiin vuorihallitus.¹³

Toimintansa lähtökohtana vuoritoimen yli-intendentti piti sitä, että Suomen riippuvaisuutta ruotsalaisesta rautamalmista oli vähennettävä ja kaikin voimin pyrittävä etsimään kotimaista rautamalmia ruukkien raaka-aineeksi. Kesällä 1827 Nils Nordenskiöld totesi Berzeliukselle lähettämässään kirjeessä, että ”Raudankäsittely on meillä jo pitkän aikaa ollut riippuvaista malmin ja harkkoraudan saannista Ruotsista, ja tämä tilanne on syntynyt täysin ruotsalaisten ruukinpatruunien toiveesta käyttää hyödyksi meidän runsaita metsävarojamme. Siksi ensimmäinen ratkaistava kysymys on: onko meillä Suomessa mahdollisuutta käyttää

omia rautamalmeja ja voidaanko niiden laatua verrata ruotsalaiseen.”¹⁴ Useita vaikeuksia oli kuitenkin voitettavana, ennen kuin hän pääsi toden teolla toteuttamaan tätä pyrkimystään.

Luonnollista oli, että ollakseen lähellä esimiestään senaatin valtiovaraintoimituskunnan päällikkö A. H. Falckia, Nils Nordenskiöld asettui asumaan Helsinkiin. Vuorikonttori joutui alkuvuosina muuttamaan useita kertoja, kunnes 1837 sille saatiin pysyvämpi tila osoitteesta Fabianinkatu 20, jonka sittemmin osti Victor Hartwall ja perusti siihen myös kivennäisvesitehtaan.¹⁵ Myöhemmin rakennuksessa toimi Helsingin Suomalainen tyttökoulu, jonka rakennuksen paikalla nykyään on Helsingin yliopiston hallintorakennus.

Kaikesta toimeliaisuudesta huolimatta Nils Nordenskiöld joutui epäsuosioon sekä lähimmän esimiehensä A. H. Falckin että kenraalikuvernööri Zakrevskin silmissä, mistä aiheutui vuoritoimen yli-intendentin viran väliaikainen lakkauttaminen keväällä 1831 kenraalikuvernöörin esityksestä. Senaatin enemmistö oli riitaisen keskustelun jälkeen valmis puoltamaan kenraalikuvernöörin ehdotusta, kuitenkin siten, että Nordenskiöld sai nauttia palkkaansa, kunnes hänelle voitaisiin osoittaa vähintään yhtä edullinen virka. Nordenskiöldille itselleen asia tuli täytenä yllätyksenä.

Yllättävästä viran jäädyttämisestä järkyttynyt Nils Nordenskiöld kirjoitti professori Berzeliukselle, ettei osannut edes kuvailla, miten ikävä ja lamauttava tämä tilanne oli hänelle, joka oli ollut toimeensa syvästi kiintynyt ja johon liittyneet tehtävät olivat luvanneet menestystä tulevaisuudessa. Ellei hän olisi perheellinen mies, hän olisi harkinnut muuttoa Pietariin, jossa uskoi ainakin finanssiministeri Jegor Kankrinin olevan puolellaan, tai vaihtoehtoisesti Ruotsiin, vaikka arvelikin, ettei siellä olisi vapaita virkoja. Finanssiministeri Kankrin oli Nordenskiöldin mukaan ”kiinnostunut kaikesta, mistä voi olla hyötyä Venäjälle”.¹⁶ Kankrinia kiinnosti vuoritiede virkansa puolesta, sillä hän oli finanssiministerinä myös Venäjän vuori-insinöörien päällikkö.¹⁷ Tietävästi Kankrin ei koskaan käynyt Suomessa, mutta eräänlaisena kunnianosoituksena hänelle sittemmin myönnettiin Suomen Tiedeseuran jäsenyys.

Kreivi Steinheilin Nordenskiöld oli tavannut paluumatkallaan Pietarista kuolemaisillaan olevana ja oli samalla kuullut, että tämän hieno

kivikokoelma oli myyty yliopistolle. Tämä harmitti Nordenskiöldiä kovin, sillä ellei hänen virkaansa olisi juuri samaan aikaan lakkautettu, hän olisi voinut pyrkiä saamaan Steinheilin kokoelman vuorikonttoriin – olihan hän itsekkin myötävaikuttanut sen syntymiseen.¹⁸

Berzelius oli kuullut jo ennen Nils Nordenskiöldin kirjeen saapumista tätä kohdanneesta epäonnesta, ja vastasi tälle lohduttavasti asian olevan kuitenkin ”sen luonteinen, että se Herra Yli-indentin puolelta osoittaman kärsivällisyyden kautta ajan mittaa korjaantuu; sillä tiedemiehet saattavat hyvinkin jonkun aikaa näyttäytyä reipasotteisista valtiomiehistä ylimääräisiltä tai esteenä olevilta, mutta ei kestä kauaa ennen kuin heihin täytyy taas turvautua; ja siten asia tulee menemään myös Herra Yli-intendentin kohdalla”. Lisäksi hän kehotti Nils Nordenskiöldiä jatkamaan mineralogisia tieteellisiä tutkimuksiaan ja kulkemaan eteenpäin omalla tieteellisellä urallaan.¹⁹ Berzelius oli oikeassa, kuten tulevaisuus hyvin nopeasti tuli osoittamaan.

Nils Nordenskiöld ei ollut ainoa, joka Suomessa ajautui ristiriitaan kenraalikuvernöörin kanssa. Jo heti hallintokauden alussa Zakrevski, kuten myös sotilas- ja hallituspiirit Pietarissa, olivat sitä mieltä, että Suomen hallinto oli kreivi Steinheilin jäljiltä huonossa kunnossa ja että tämä oli suhtautunut ”saksalaisen välinpitämättömästi” suomalaisten vihamielisyyteen siellä oleskelevia venäläisiä kohtaan. Ongelmallista suomalaisten ja Zakrevskin välisessä suhteessa oli se, että heidän oli keskusteltava tulkkin välityksellä, sillä Zakrevski ei osannut mitään muuta kieltä kuin venäjää. Suurempi ongelma oli kuitenkin se, että uudella kenraalikuvernöörillä ei ollut kokemusta siviilihallinnon hoitamisesta ja vain vajavainen käsitys Suomen hallintojärjestelmästä. Valtiosihteerin Rehbinderin asema kenraalikuvernöörin ja keisarin välissä hankaloitui.

Kenraalikuvernööri sai oman vaikutusvaltansa lisäämiseksi Suomen asiain komitean lakkautetuksi keväällä 1826, minkä lisäksi kesän alussa keisari vahvisti kenraalikuvernöörin suoran esittelyoikeuden keisarille. Tässä esittelyoikeuskiistassa oli kysymys siitä, että keisari ei ollut peruuttanut joulukuun 1. päivänä 1808 antamaansa kenraalikuvernöörin esittelyoikeutta koskevaa käskyään Suomen asiain komiteaa ja valtiosihteerin virkaa perustettaessa, ja katsoi nyt vain uudelleen vahvistavansa kenraalikuvernöörille esittelyoikeuden. Suomen senaatti sen sijaan piti

kenraalikuvernöörin menettelyä laittomana ja pelkäsi siitä koituvan turmiollisia seurauksia. Lähinnä pelättiin valtiosihteerin viran käymistä tarpeettomaksi ja sen lakkauttamista. Zakrevskille kysymys oli periaatteellisesti tärkeä toisestakin syystä: keisarikunnassa vallalla olevan käytännön mukaan kaikilla korkeimmilla virkamiehillä oli oikeus esitellä henkilökohtaisesti oman hallinnonalansa asioita keisarille, eikä Zakrevski halunnut olla poikkeus.²⁰

Suomalaiset pelkäsivät myös sitä, että Zakrevski omien esittelyjensä kautta pyrki horjuttamaan suuriruhtinaskunnan itsehallinnollista asemaa tai venäläistämään sitä. Tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista, sillä kenraalikuvernöörin oli sovitettava toimintansa ”lain lähteen, tsaarin, tahdon mukaan”. Omavaltaisesti Zakrevski ei voinut ryhtyä horjuttamaan Suomen asemaa tai sen lakeja, sillä hän ymmärsi Suomen lait privilegioiksi, jollaisten antaminen ja säilyttäminen riippui yksin hallitsijan tahdosta. Kenraalikuvernöörinä Zakrevski pyrki ainoastaan olemaan uskollinen keisarin palvelija maakunnassa, jonka lähentämistä Venäjään keisari piti suotavana.²¹

Nils Nordenskiöldin epäsuosion aika alkoi onneksi vasta Zakrevskin hallintokauden jo ollessa loppuillaan – Zakrevski joutui itse eroamaan sekä Suomen kenraalikuvernöörin että Venäjän sisäministerin viroistaan samana vuonna 1831 epäonnistuttuaan koleran leviämisen torjumisessa. Uudeksi kenraalikuvernööriksi Zakrevskin jälkeen nimitettiin ruhtinas Aleksandr Sergejevitsh Menshikov ja hänen apulaisekseen Helsinkiin kenraaliadjutantti Alexander Amatus Thesleff.

Kenraalikuvernööri Menshikov teki heti tammikuussa 1832 viikon kestäneen matkan Helsinkiin, jonka aikana hän tarkasti laitokset ja virastot sekä esittäytyi virkakunnalle. Ehrenströmin kertoman mukaan Nordenskiöldit järjestivät kutsut samana päivänä, jolloin Menshikov saapui Helsinkiin; kenraalikuvernööri ei ilmeisesti kuitenkaan nähin Ehrenströmin mukaan hauskoihin kutsuihin (”en rätt munter bal”) osallistunut.²²

Kun Zakrevskin suojattikin A. H. Falck erosi senaatin viroistaan keväällä 1833, se herätti heti arveluja Nils Nordenskiöldin viran uudelleen perustamisesta. Keväällä 1833 Nils Nordenskiöld lähestyi kenraaliluutnantti Thesleffiä esittäen syytä, jotka puolsivat vuoritoimen yli-intenden-

tin viran uudelleen perustamista. Lähinnä hän saattoi tuolloin vedota siihen, että Falckin jälkeen valtiovaraintoimituskunnan päälliköksi tullut Lars Sacklén (1837 aateloituna Sakleen) ei ollut vuoritoimeen millään tavalla perehtynyt. Nils Nordenskiöld laati lisäksi asiasta laajemman uudistusehdotuksia käsittelevän muistion, jonka Thesleff lähetti toukokuussa 1833 kenraalikuvernööri Menshikoville Pietariin. Kesäkuun 16. päivänä 1833 keisari nimitti Nils Nordenskiöldin uudestaan virkaansa ja määräsi senaatin antamaan lausunnon Nils Nordenskiöldin esittämistä uudistusehdotuksista.²³

Frugårdin isännäksi

Vain vähän Nils Nordenskiöldin uuden nimityksen jälkeen hänen äitinsä, Adolf Gustafin kuoleman jälkeen Frugårdia hallinnut Hedvig Eleonora Lilliehöök-Nordenskiöld kuoli. Seuranneessa perinnönjaossa puolet Frugårdin säteristä, sahasta, jauhomyllystä ja tiloista annettiin Nils Gustafille, toinen puoli mukaan lukien Nordbo Hedvig Magdalenalle ja Ruotsissa asuvalle Floralle sekä Eriksnäs-sisaruserparven vanhimmalle eli Johannisbergin Carl Gustafille. Johannisberg pysyi hänen ja hänen lastensa vakinaisena asuinpaikkana, ja Eriksnäsiä hoiti pehtori. Aluksi siellä vierailtiin lähinnä vain kesäisin ja myöhemmässä vaiheessa sitä myös vuokrattiin kesäasunnoksi helsinkiläisperheille.²⁴

Sisaruksista toiseksi vanhin Ruotsissa asuva Otto Gustaf sai oman osuutensa rahana ja irtaimena omaisuutena. Keväällä 1834 Flora Nordenskiöld-Nordenskjöldin puoliso Otto Nordenskjöld ilmoitti Ruotsista, että Flora ja hän antaisivat osuutensa Nordbosta Hedvig Magdalenan käyttöön heidän tytärtään Floraa varten,²⁵ joka oli annettu Hedvig Magdalenan kasvattityttärekseksi.

Pikku-Flora Suomessa

Flora Gustavan ja Otto Nordenskjöldin avioiduttua uutena vuotena 1819 perheen lapsiluku kasvoi lähes vuosittain. Ensimmäinen tytär Hedda Jaquette syntyi Sjöglössä tammikuussa 1821, toinen Charlotta Eleonora

helmikuussa 1822 ja kolmas, Flora Ottiliana, Frugårdissa huhtikuussa 1823. Lapsikatraan kasvaminen vuoden tai kahden välein oli tuon ajan säätyläispiireissä varsin tavallista. Kun lapsen imetyskin yleensä jätettiin imettäjän tehtäväksi, ei imetyksen jossain määrin antavaa ehkäisysojaaa saatu, ja lapsien määrä kasvoi nopeasti.

Ilmeistä on, että Floran oli vaikea puhua lapsensaantiin liittyvistä asioista miehelleen tai ylipäättään kenellekään, sillä Otto joutui kirjeitse kysymään neuvoa Frugårdista anopiltaan Hedda Noralta. Elokuussa 1820 Hedda Nora kirjeessään Otolle pyysi anteeksi Floran kainoutta ja totesi, että koska hän ei ollut paikalla eikä Otonkaan äiti elänyt, hän neuvoi tätä hyvissä ajoin ottamaan selvää taitavasta kättilöstä. Mikäli tämä ei asuisi lähellä, hänet tulisi pyytää tulemaan Sjögleen ehkä jo ennen joulua. Papinrouvan läsnäolo ja rohkaisu varmaankin auttaisivat myös Floraa.²⁶

Vanhan amiraali Otto Henrikin avuksi Fårebohon muuttanut Aurora kirjoitti tammikuussa 1821 Hedda Noralle vierailleensa Sjöglessä juuri lapsen syntymän jälkeen ja oli tavannut Floran pukeissa ja siistinä vuoteella istumassa reipas vastasyntynyt lapsi sylissänsä. Floralla oli ollut kättilönä hänen tuntemansa rouva Eksjöstä sekä toinen rouva lapsen hoitajana. Sjögleen hyvissä ajoin tullut (ilmeisesti kättilö) rouva Björkman, oli kertonut Auroralle, ettei Flora ei ollut halunnut ajatella koko asiaa (lapsen syntymää) eikä tehdä asian hyväksi mitään. Hän oli saanut Floran loppujen lopuksi toimimaan niin, että jotain tarvittavaa oli sentään ehditty neuloa vauvaa varten.²⁷

Lokakuussa 1821 Otto pyysi jälleen Hedda Noran apua, sillä Flora ei hänen kanssaan edelleenkään osannut näistä asioista puhua. Kirjeessään Otto kertoi järjestäneensä niin, että Flora sai puhua rouva Björkmanin kanssa ja tältä Otto sai tietää, että tammi- tai helmikuussa pikku Hedda saisi sisaren tai veljen: ”Sellainen on nyt asiain tila; mutta miten paljon tarvitsisimmekaan Äidin kokeneita neuvoja.” Marraskuussa kirjoittamassaan vastauksessa Hedda Nora jälleen kerran pyysi Ottoa olemaan kärsivällinen Floran kainouden suhteen. Otto oli kirjeessään kysynyt myös neuvoa imettäjän hankkimisesta mahdollisten ongelmien välttämiseksi. Hedda Nora arveli olevan varmaankin hyvä hankkia tietoa sellaisesta kaiken varalta, mutta oli sitä mieltä, että ainakin aluksi Floran tulisi itse imettää pienokaistaan.²⁸ Hedda Noran ajattelu oli aikakauden

säätyläistön piirissä edistyksellistä, sillä imettäjän hankkiminen oli varsin yleistä ja vain hitaasti valtasi säätyläistön piirissä alaa käsitys, että äidin piti itse imettää lastaan.

Kolmas tytär, Flora Ottiliana, syntyi huhtikuussa 1823 Frugårdissa, jossa perhe vietti koko alkuvuoden. Syystä, jota emme tiedä, pikku-Flora jäi Frugårdiin vanhempien lähdettyä kotimatkalle loppukevällä 1823.²⁹ Ehkä Floran mielestä perhe kasvoi liian nopeasti, ja toisaalta kasvatilapsi saattoi olla hyvinkin tervetullut Frugårdiin, jossa isoäiti ja tati häntä hoitivat. Pienen Floran kasvamisesta isoäiti Hedda Nora kertoi tyttärelleen Ruotsiin kirjoittamissaan kirjeissään, esimerkiksi vuoden 1825 alussa hän kirjoitti: ”Kuitenkin voit iloita siitä, että pikkuisesi voi hyvin, kasvaa, näyttää hyvältä ja on kaikin tavoin kiltti. Vähitellen hän alkaa puhua.”³⁰

Kesällä 1826 Flora ja Otto palasivat Frugårdiin ja viettivät siellä ilmeisesti useita kuukausia. Vuodenvaihteen 1826–1827 Hedda Nora, Hedda ja pikku-Flora viettivät Ruotsissa, sillä tammikuussa 1827 Hedda Nora kirjoitti miniälleen Johannisbergiin: ”Ilman seikkailuja tulimme kotiin, mutta puhalsi niin kylmä tuuli, että me kaikki palelimme, pikku Flora sai yskän, Hedda päänsäryn ja minä pahentuneen yskän.” Koko alkuvuoden 1830 Flora ja Otto olivat Suomessa, josta lähtivät Ruotsiin vasta elokuussa. Tuolloin Hedda Nora kirjoitti Johannisbergistä kotiin palanneelle Floralle: ”Kun te lähditte, menimme Floran kanssa kumpikin omaan vuoteeseemme, hetken kuluttua hän kuivasi silmänsä ja serkkujen seurassa tuli hänestä taas reipas. Kun hän tulee kotiin, juoksevat kyöneleet taas, se on varmaa.”³¹

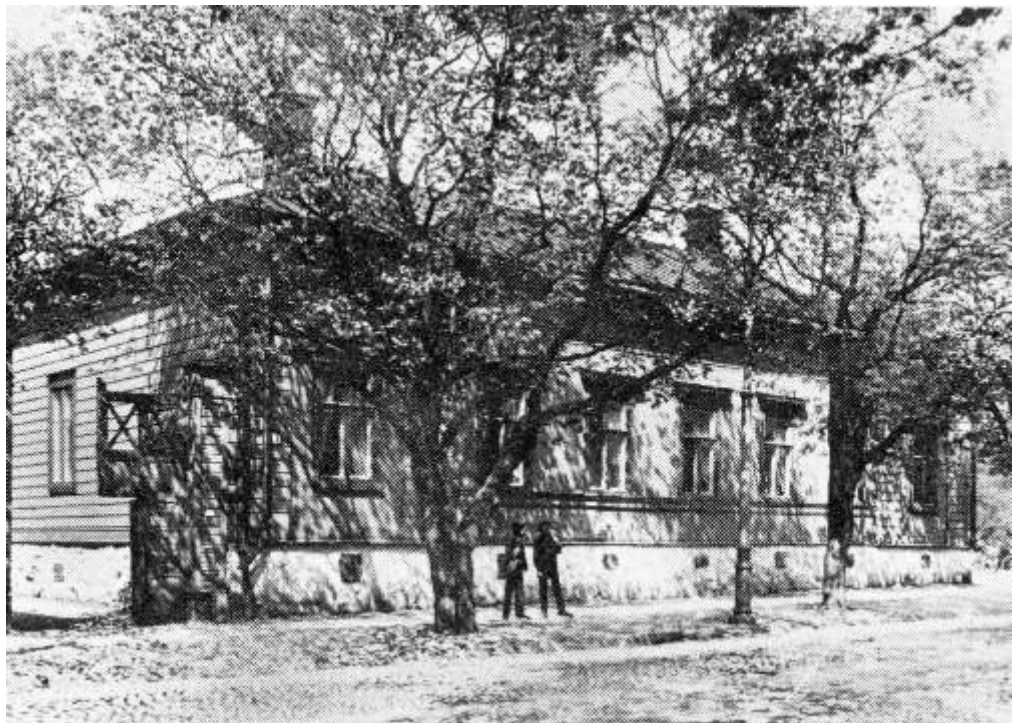
Vaikka kirjeistä päätellen vaikuttaa siltä, että pienokaisen varsinainen hoitaja oli isoäiti Hedda Nora, niin hänen virallinen kasvatusäitinsä oli hänen tätinsä Hedda, Nordbon Hedvig Magdalena.³² Isoäiti hoiti lasta paljon oletettavasti siksi, että Hedda joutui hoitamaan paitsi Frugårdin myös Eriksnäsin asioita ja oli siten paljon poissa kotoa. Esimerkiksi maaliskuussa 1826 Hedda Nora kirjoitti Nilsille Helsinkiin: ”Hedda, joka ei koskaan saa olla kotona, matkusti toissapäivänä Eriksnäsiin, osittain katsoakseen väen perään, osittain yrittääkseen saada myytyä hieman sahatavaraa tai kauraa, saa nähdä, onnistuuko se häneltä.”³³ Mielikuvaa ”vallattomasta” naisesta ei Hedda Nordenskiöldin kohdalla synny.

”Pikku-Flora” muutti Frugårdista Ruotsiin elokuun alussa 1841 ja avioitui 1844 vanhempiensa Sjöglén kartanossa Eksjön lähellä kapteeni Johan August Drangelin kanssa. Heidän uusi kotinsa sijaitsi Vimmerbyssä Kalmarin läänissä noin 30 kilometrin päässä Eksjöstä. Täti ja kasvattiäiti Hedda muutti Frugårdista Vimmerbyhyn 1849 ollakseen lähempänä sisarentytärtään ja sisarensa Floran perhettä, kuten Otto Gustafin Karlskronassa kirjoittamasta kirjeestä Nilsille voidaan lukea: ”Hän on nyt päättänyt muuttaa, eikä minulla ole siihen asiaan puuttumista, kunhan Hedda vain saa hyvän ja sopivan paikan asunnokseen, sikäli kuin hän ei kokonaan asettaudu täysihoitoon Floran luo, joka kuitenkin on muuton syy.”³⁴ Nordbon Hedvig Magdalena myi Agates Frisénille ja tämän puolisolle Hilda Frisénille, joista siten tuli Nils Gustafin naapureita.

Pikku-Floran jälkeen Flora ja Otto Nordenskiöld saivat vielä kymmenen lasta, joista viimeinen syntyi 1841; lapsia tuli siis niin pitkään kuin se biologisesti oli mahdollista. Neljä Floran ja Oton kaikkiaan kolmestatoista lapsesta menehtyi lapsena. Viidentenä 1831 syntynyt Otto Gustaf avioitui sittemmin 1868 Nils Nordenskiöldin tyttären eli serkkunsa Anna Sofia Elisabetin kanssa ja toiseksi nuorin, 1840 syntynyt Vilhelmina Henrika Nils Nordenskiöldin pojan, serkkunsa Karlin kanssa, mihin palaan myöhemmin.

Avioliitto

Nils Nordenskiöld solmi avioliiton heinäkuussa 1829 valtioneuvos Gabriel Erik von Haartmanin 1808 syntyneen tyttären Sofia Margareta von Haartmanin kanssa. Sofia Margareta oli ”Hänen Hirmuisuutensa” Lars Gabriel von Haartmanin 19 vuotta nuorempi sisarpuoli. Erityisen läheistä suhdetta näiden sisarusten välillä ei ollut, sillä Sofia Margaretan synnyttyä Lars Gabriel hyvin pian lähti Suomen asiain komitean palvelukseen Pietariin, jossa vietti seuraavan vuosikymmenen vain silloin tällöin käyden Suomessa. Lapsuudesta saakka peräisin olevaa läheisyyttä heillä ei siten ollut, tai kuten von Haartman asian itse ilmaisi³⁵, heidän tuskin tunsivat toisensa. Avioliiton solmimisen aikaan Lars Gabriel

Nordenskiöldien Helsingin-koti osoitteessa Bulevardi 5. Kuva teoksesta *Avartuva maailma*.

von Haartman oli tuolloin kahden vuoden Euroopan kiertueellaan, joten hän ei ehtinyt sisarpuolensa häihin. Kuten aiemmin on jo todettu, hän oli tutustunut tulevaan lankoonsa aiemmin Pietarissa viranhoitonsa yhteydessä, ja osoitti tälle kirjeen Lontoosta 24.4.1829: ”Huhu on tuonut minulle miellyttävän tiedon, että olemme pian sukulaissuhteessa toisiimme. Näitä rivejä kirjoittaessani uskon siten voivani jättää syrjään vieraiden ihmisten väliset muodollisuudet ja siitä iloiten osoitan nämä sanat henkilölle, jota toivon voivani pitää sekä Ystävänä että Veljenä.³⁶

Tammikuun alussa 1829 Hedda oli matkustanut Helsinkiin tutustumaan tulevaan kälyynsä, josta oli pitänyt kovasti kuten myös koko tämän perheestä.³⁷ Hedda Nora puolestaan tapasi tulevan miniänsä Frugårdissa helmikuussa, kun Nils toi morsiamensa vierailemaan siellä.³⁸

Nils Nordenskiöldin ja Sofia Margaretan häistä ja siitä, miten ne vietettiin, ei ole säilynyt tietoa. Flora perheineen tuli Ruotsista veljensä häihin siitä päätellen, että kirjeenvaihto Florian ja hänen äitinsä Hedda Noran välillä lakkasi toukokuussa 1829. Kirjeenvaihto jatkui vasta elokuussa 1830, jolloin Hedda Noran kirjoittamasta kirjeestä käy ilmi Florian olleen Suomessa ja lähteneen paluumatkalle Ruotsiin. Syy Suomessa viipymiseen oli ollut myös se, että vanhan amiraali Otto Henrikin maaomaisuudet olivat edelleen myymättä ja Oton tarkoitus oli jälleen kerran yrittää hoitaa näitä vanhan isänsä asioita Suomessa.³⁹

Frugårdissa vierailuun liittyi iloisten häiden lisäksi myös surua Florian ja Oton perheessä: kuusivuotias Otto Adolf menehtyi 27.2.1830 ”veren-syöksyyn”, kuten kuolinsyyksi ilmoitetaan. Hänet haudattiin 7.3.1830.⁴⁰

Avioliiton solmimisen jälkeen Nils ja Sofia Margaretha asuivat talvisin pääasiassa Helsingissä Bulevardi viidessä sijainneessa talossa, jossa suurin osa perheen seitsemästä lapsesta syntyi. Yhtä lukuun ottamatta he kasvoivat aikuisiksi – ainoastaan 1839 Frugårdissa syntynyt Anna Fredrika Sofia Maria kuoli vain 12-vuotiaana Frugårdissa syyskuussa 1851. Perheen ensimmäisenä lapsena syntyi huhtikuussa 1830 Nils Gustaf Gabriel (perheen kaikkien poikien ensimmäinen nimi oli Nils, jolloin kutsumanimeksi vakiintui esikoista lukuun ottamatta toinen nimi), toisena kesäkuussa 1831 Hedvig Sofia (Sofia), kolmantena Nils Adolf Erik (Adolf) marraskuussa 1832, neljäntenä 1834 tammikuussa Nils Otto (Otto), viidentenä toukokuussa 1837 Nils Carl (Karl), kuudentena edellä mainittu Anna Fredrika Sofia Maria (Marie) ja viimeisenä helmikuussa 1841 Anna Sofia Elisabet (Anna).

Lasten kummeiksi mainittujen henkilöiden perusteella voidaan todeta Nordenskiöldien kuuluneen tuohon aikaan Helsingin ”kermaan” sosiaalisen asemansa puolesta. Lasten kummeina olivat muun muassa (nimet siten kuin ne ovat alkuperäisessä listassa) valtioneuvoksettaret Ladau ja Richter, kenraali Thesleff, vapaaherratar von Kothen, neiti Fredrique von Haartman, amiraali Otto Gustaf Nordenskjöld, professori Ilmoni, kreivi Armfelt, kenraali Stewen-Steinheil, vapaaherra Klinkowström, tohtori C. von Haartman, intendentti Engel, kollegineuvos Witte, valtioneuvokset de la Chapelle ja Gripenberg ja vapaaherra Casimir von Kothen.⁴¹ Kummien nimeäminen oli keino turvata lapsen tulevaisuus, sillä isän

tai äidin kuoltua kummisuhte saattoi auttaa eteenpäin. Tärkeää vanhempien kannalta oli myös se, että kummisuhteen luominen merkitsi paitsi sukutunteen lujittamista myös seurustelusuhteiden vahvistamista sekä tärkeiden kontaktien luomista.⁴²

Lasten ollessa pieniä perhe asui Frugårdissa pääasiassa kesäkuukausien aikana. Alkuvuosina Sofia Margareta tunsi välillä olevansa välikädessä Heddan ja kartanon pehtorin kanssa Nilsin ollessa useilla matkoillaan eri puolilla Suomea. Muutamista vuosina 1833–1834 Sofia Margaretan Nilsille kirjoittamista kirjeistä käy ilmi, että Hedda oli joutunut ristiriitaan, ellei peräti ilmiriitaan kartanon pehtorin kanssa. Sofia Margareta ei tiennyt siihen syytä, ja tämän riidan takia hän pelkäsi mennä vierailulle Nordbohon: ”Luoja suokoon, että voisit tulla pian tänne, sillä olen ikävässä välikädessä Heddan ja pehtorin kanssa”.⁴³ Muita ongelmia ei ainakaan kirjeenvaihdon perusteella vaikuta olleen.

Malminetsintää ja talouskomiteoita

Nils Nordenskiöldin piti toistuvasti matkustamassa 1830-luvulla erityisellä tavalla aktivoitunut malminetsintä, jonka tarkoituksena oli vähentää Suomen riippuvuutta ruotsalaisesta rautamalminesta. Näiden etsintämatkojen aikana kenttätöissä ollessaan Nordenskiöld perimätiedon mukaan uskotteli rahvaalle, että hänellä oli sellainen kello, joka soi heti, kun hän tuli kulta- tai hopeamalmin lähelle.⁴⁴

Nordenskiöld oli ollut Suomen omavaraisuudesta rautamalmin suhteen samalla kannalla jo yli kymmenen vuoden ajan. Olipa 1820-luvulta lähtien toistuvasti pohdittu jopa mahdollisuutta ostaa rautaruukkien tarvitsemää hakkorautaa Uralilta Ruotsin sijasta. Uralin mineraaliesiintymien tutkiminen oli aloitettu tuolloin ja toisinaan sieltä löydettyjen mineraalien analysoinnissa pyydettiin Nils Nordenskiöldin apua. Tässä Nils Nordenskiöld joutui tekemisiin korkea-arvoisten venäläisten kuten esimerkiksi kreivi Lev Aleksejevitch Perovskin kanssa, joka itsekin oli mineralogi ja jonka mukaan eräs Uralilta 1839 löydetty mineraali on nimetty perovskiiiksi. Nordenskiöld oli lähettänyt jo 1831 eräitä mineraalinäytteitä Perovskille, joka vastalahjaksi toimitti Nordenskiöldille pienen erän harvinaisia mineraaleja analysointia varten. Mineraalinäytteiden vastavuoroinen lähettely heidän välillään jatkui ainakin 1850-luvulle saakka. Erityisesti 1830-luvulla Perovski lähetti näytteitä Siperiasta ja Uralilta. Berzeliukselle Nils Nordenskiöld kertoi 1833 saaneensa erään Uralilta löydetyn mineraalin ja myös seuraavana vuonna hän sai Perovskilta muutamia Uralin kaivoksilta löydettyjä mineraaleja analysoi-

tavaksi.⁴⁵ Sittemmin Perovski toimi Venäjän sisäministerinä vuosina 1841–1852.

Nils Nordenskiöldin merkittäviin venäläisiin tukijoihin kuului myös jo aiemmin mainittu Venäjän vaikutusvaltainen valtiovarainministeri Jegor Kankrin.

Yhä useampi muukin Nils Nordenskiöldin lisäksi alkoi 1830-luvulla olla laajemmassa mielessä sitä mieltä, että Suomen riippuvaisuutta ylipäänsä kaikesta Ruotsin kanssa käydystä kaupasta eikä vain rautamal-
mista oli vähennettävä. Erityisesti tätä mieltä oli tuolloinen Turun ja Po-
rin läänin maaherra, Nils Nordenskiöldin lanko L. G. von Haartman.

Vaikka maaherran tehtävät 1800-luvulla olivat moninaiset ja valtaa maaherralla, vuodesta 1837 lähtien kuvernöörillä, oli paljon, von Haart-
man olisi halunnut Helsinkiin senaatin jäseneksi. Häntä olisi epäilemät-
tä tuolloin senaatissa tarvittukin, sillä silloista senaatin talousosaston
varapuheenjohtajaa Gustaf Hjärneä pidettiin keskinkertaisuutena ja val-
tiovaraintoimituskunnan päällikkö Lars Sacklén oli aikalaisten mukaan
kunnollinen mies, mutta ”ei mikään nero”. Von Haartmanin taloudel-
liset kyvyt tiedettiin kyllä, mutta hän oli epäsuosittu ja häntä pidettiin
intrigoivana. Valtiosihteeri R. H. Rehbinder olisi halunnut von Haart-
manin senaattiin, sillä hän piti Hjärneä voimattomana vanhuksena, ja
Sacklén oli pettänyt häneen kohdistuneet odotukset.⁴⁶ Tässä vaiheessa
von Haartmanin saaminen senaattiin ei kuitenkaan onnistunut.

Von Haartmanin kyvyt eivät kuitenkaan jääneet käyttämättä, sillä
1834 hänet asetettiin puheenjohtajaksi kaupan ja elinkeinojen kehittä-
miskomiteaan, johon nimitettiin myös vuoritoimen yli-intendentti Nils
Nordenskiöld. Tähän johtanut prosessi oli alkanut edellisenä vuonna,
sillä 1828 kuudeksi vuodeksi Suomen ja Ruotsin välillä solmittu kaup-
pasopimus läheni loppuaan ja siksi senaatti piti tarpeellisena kysyä maa-
herrojen, päättullihallituksen ja vuoritoimen yli-intendentin mielipidettä
siitä, miten Suomen kauppa ja elinkeinot voitaisiin saada paremmin vas-
taamaan ajan poliittisia olosuhteita ja samalla turvaamaan maan kau-
pallinen riippumattomuus Ruotsista. Komitean antamien suositusten
perusteella laaditun kauppasopimuksen mukaan Ruotsi muun muassa
korotti kaksinkertaiseksi Suomen maataloustuotteiden tullit ja lisäksi
määrättiin, että Ruotsista sai tuoda raakarautaa vain noin 60 prosenttia

entisestä määrästä. Molemmipuoliselle yhdenvertaisuudelle perustuva kauppasopimus vahvistettiin 1838, mutta sen Suomea koskevat lisäartiklat tulivat olemaan voimassa kuusi vuotta. Koska Ruotsista tuotavan raakaraudan määrä väheni, sitä ryhdyttiin kiivaasti etsimään Suomesta oman kehittyvän kotimaisen teollisuuden tarpeisiin.⁴⁷

Kaupan ja elinkeinojen kehittämiskomiteassa oli keskusteltu paljon myös malminetsinnän tehostamisesta Suomessa riippuvuuden vähentämiseksi Ruotsista. Kaikkien vakuuttaminen tästä asiasta ei kuitenkaan ollut helppoa. Elokuussa 1834 Nils Nordenskiöld kirjoitti Berzeliukselle, että komitean työskentelyn loppumisen jälkeen hän oli tehnyt uusia tutkimusretkiä ja että lupaavia malmiesiintymiä olikin löytynyt muun muassa Jussaröstä Hankoniemen edustalta, ”mutta eniten maanmieheni pelkäävät luopua raudankäsittelyn suhteen Ruotsista sen sijaan, että kaikin voimin hyödynnettäisi omia varantoja”.⁴⁸

Tämänsuuntaisia toimenpiteitä kuitenkin tehtiin. Kaupan ja elinkeinojen kehittämiskomitean ehdotuksesta keisari määräsi toukokuussa 1835, että elleivät yksityiset halunneet ottaa käyttöön kelvolliseksi havaittua malmiesiintymää, siihen tuli ryhtyä valtion kustannuksella ottamalla varat vuorihallituksen menoarviossa olevasta, korottomiin lainoihin tarkoitettusta määrärahasta. Lisäksi kaksinkertaistettiin malminetsintään ja koelouhintaan tarkoitettu määräraha. Nordenskiöld oli epäilemättä tyytyväinen näihin päätöksiin, sillä hänen näkemyksensä mukaan ”malminia ei tule puuttumaan, jos asianosaiset varmasti vakuuttuneina mahdollisuudesta saada sitä Ruotsista täydellä todella tahtovat alkaa louhia sitä”. Tuolloin erityisen innokkaasti malminetsintään ja louhintaan osallistui Nordenskiöldin hyvä ystävä Fiskarsin omistaja asessori John (Johan Jacob) Julin.⁴⁹

Nordenskiöld oli tyytymätön vuoden 1838 kauppasopimukseen sen salliessa edelleen raakaraudan tuonnin Ruotsista. Ennen sopimuksen solmimista Nordenkiöld kirjoitti toukokuussa 1837 Ruotsiin Berzeliukselle: ”Kaikki meidän suuret toiveemme vuoritoimen noususta ovat kuitenkin epävarmoja, sen jälkeen kun jälleen on kysymyksessä sopimuksen tekeminen Ruotsin kanssa; jos se pidennetään samoilla meille epäedullisilla perusteilla kuin tähän asti, ei meidän teollisuutemme voi nousta asemastaan. – Ja silloin olisi kallis ”bergsmekaanikus” aivan

tarpeeton.” Nordenskiöld mainitsi edelleen, että hänen lankonsa von Haartman oli tulossa Tukholmaan neuvottelemaan kauppasopimuksesta ja arveli, ettei von Haartman lankoudesta huolimatta suhtautunut häneen suopeasti. Siksi Nordenskiöld pyysi Berzeliusta lausumaan von Haartmanille muutaman hyvän sanan hänen edukseen, sillä ruukinpatruuna A. H. Falck oli jälleen ryhtynyt horjuttamaan Nordenskiöldin asemaa vuoritoimen johdossa.⁵⁰

Von Haartman olikin nimitetty 1837 asiantuntijajäseneksi kauppaneuvotteluihin, joissa Venäjän edustajana oli sen Tukholman-lähettiläs kreivi Potocki. Palattuaan kotiin Turkuun elokuussa 1837 von Haartman kenraalikuvernööri Menshikoville lähettämässään kirjeessä totesi, että suomalaisten hyödykkeiden riippumattomuus Ruotsista oli ”äärettömän välttämätöntä” (*de premiere necessité*). Kauppaneuvottelut kestivät koko kevään 1838, ja sopimus solmittiin lopulta 26.4./8.5.1838, jolloin nimensä Venäjän puolelta sopimukseen kirjoittivat kreivi Potocki ja von Haartman. Näissä neuvotteluissa ansioitumisesta von Haartman sai kesällä 1838 salaneuvoksen arvon.⁵¹

Kauppan ja elinkeinojen kehittämiskomitean ehdotuksiin oli liittynyt maan teollisuuden kehittymisen kannalta tärkeät esitykset manufaktuurijohtokunnan ja teknillisen instituutin perustamisesta, joista ensin mainittu aloitti toimintansa 1842 ja jälkimmäinen Helsingin teknillisen reaalikoulun nimellä vasta 1849 – asian valmistelu kesti siis varsin kauan. Koulun valvonta uskottiin manufaktuurijohtokunnalle, jonka puheenjohtajana toimi valtiovaraintoimituskunnan päällikkö ja jäsenenä vuoritoimen yli-intendentti sekä kaksi senaatin valitsemaa henkilöä.⁵² Tämä tarkoitti siis sitä, että 1840- ja 1850-luvuilla manufaktuurijohtokunnan puheenjohtajana toimi valtiovaraintoimituskunnan puheenjohtajaksi 1840 tullut L. G. von Haartman ja yksi johtokunnan jäsenistä oli hänen lankonsa Nils Nordenskiöld. Vuonna 1849 toimintansa alkaneen Teknillisen reaalikoulun rehtoriksi nimitettiin Nils Nordenskiöldin poikien kotiopettaja Anders Olivier Saelan (1818–1874), jonka kotiopettajan työ oli juuri tuolloin lopussa hänen valmistuttuaan yliopistosta ja poikien päästyä ylioppilaisiksi kyseisenä vuonna (kemian ja matematiikka opiskellut Saelan oli saanut oman maisteritutkintonsa valmiiksi 1847). Perheen ystävänä Saelan pysyi koko elämänsä ajan.

Malminetsinnän ja kaivostoiminnan suhteen 1830-luvun loppupuolisko oli edellä mainituista syistä erittäin toimeliasta. Malminetsijöitä Nordenskiöld ohjeisti erityisesti panostamaan näytteiden keräämiseen: kartalle oli merkittävä vuorilajien suunta, otettava geologisia näytteitä, joiden pituuden tuli olla 4 ja leveyden 3 tuumaa, mineraaleista oli kerättävä kauniita ja luonteenomaisia näytteitä ja erityistä huomiota oli kiinnitettävä hyvin muodostuneisiin kristalleihin. Jokaisesta matkasta oli lisäksi laadittava tarkka kuvaus. Tällä tavoin muodostuivat suurimmaksi osaksi ne geologiset kokoelmat, jotka Nordenskiöldin jälkeen jäivät perinnöksi vuorivirastolle. Merkittävin 1830-luvun löydös oli Jussarön eli Jussaaren malmikenttä, jossa louhinta aloitettiin valtion laskuun jo elokuussa 1834. Nordenskiöld ja muut vuorivirkamiehet kävivät alueella tuon tuostakin töiden edistymistä seuraamassa.⁵³ Jussarön rautakaivos oli tuolla erää toiminnassa vuoteen 1861 saakka.

Ruukinomistajien keskuudessa oli 1830-luvun puolivälissä kuitenkin edelleen paljon tyytymättömyyttä Nordenskiöldiä kohtaan tämän suosissa rajoituksia tuoda maahanruotsalaista rautamalmia ja takkirautaa. Erityisesti A. H. Falck oli edelleen Nordenskiöldin päävastustaja, joka pyrki heikentämään hänen asemaansa – Falck muun muassa lähetti syyskuussa 1837 Pietariin Rehbinderille muistion, jossa totesi edellä mainittujen rajoitusten olevan ruukinomistajien omistusoikeuksien rajoituksia. Muistio sisälsi muun muassa ehdotuksen vuoritoimen yli-intendentin alistamisesta uudelle perustettavalle vuoritoimen ylijohdajan viralle. Tähän virkaan Falck esitti kutsuttavaksi Ruotsista saman ylimasuumestari Kallsteniuksen, jota hän oli esittänyt vuoritoimen yli-intendentiksi jo 1823. Nordenskiöldiä ei tällä olisi hänen mukaansa loukattu, sillä hän saisi pitää yli-intendentin nimen ja manufaktuurilaitosten valvonnan ”siksi, kunnes pankki voisi tarvita hänen perinnöllistä alkemiaharrastustaan saadakseen realiseeratuksi paperirahansa”. Päälliköksi ei tämä ”kiltti alkemisti” Falckin mukaan kelvannut. Alkemistilla hän viittasi arvattavasti Nils Nordenskiöldin kauan sitten edesmenneeseen August-setään.⁵⁴

Hanke ei loppujen lopuksi toteutunut, vaikka Falck onnistui jossain määrin saamaan sille kannatustakin – ja ehkäpä Nordenskiöldin toimintatavassa oli jotain toivomisen varaa. Tällainen käsitys ilmenee Berze-

liuksen syyskuussa 1837 Nordenskiöldille lähettämässä kirjeessä, jossa hän totesi von Haartmanin käyneen kauppaneuvottelujen yhteydessä hänen luonaan ja että tämä, kuten myös kemian professori von Bonsdorff, Björkbodan ja Taalin ruukkien omistaja senaattori C. A. Ramsay, ”ja monet, joiden kanssa olen puhunut, väittävät kaikki yhdestä suusta sinun olevan kovin toimeton ja tarmoton, ja vaikka teetkin työsi hyvin, hidastelet ja tarvitset muistuttamista Sinun luonnolliset taipumuksesi viittaavat enemmän hiljaiseen ja mukavaan luonnontutkimiseen kuin liikemiehen jatkuvaan toimeliaisuuteen. Minäkin pelkään, että he ovat siinä jossain määrin oikeassa.” Berzelius valitteli huonoja uutisiaan, mutta ”Sinun tulee tietää, että allesi asetetaan miinoja”.⁵⁵

Uhkaavan vaaran torjumiseksi Nordenskiöld teki matkan sekä Pietariin että Berzeliuksen kehotuksesta myös Tukholmaan. Vielä marraskuun alussa 1837 Nordenskiöld oli varma siitä, että kärsisi tappion tässä asiassa. Hänen kuulemansa mukaan valtiosihteeri Rehbinderkin oli asian takana, koska ”ruukinpatruunat ovat niin tyytymättömiä N:iin, että heidän hyväkseen täytyy tehdä jotain.” Ruukinpatruunat olivat mahtavia herroja, joilla oli paljon sananvaltaa – Nordenskiöldkin puhui ”korkeasta ruukinpatruunapuolueesta” (”det höga brukspatronspartiet”).⁵⁶

Berzelius tapasi marraskuun loppupuolella 1837 Tukholmaan kauppaneuvotteluja varten uudestaan tulleen von Haartmanin, joka oli muuttanut mielensä Nordenskiöldin suhteen. Von Haartmanin mielestä olisi ollut periaatteetonta uskoa raudanvalmistukseen liittyneet asiat riippumattomalle ja erilliselle johtajalle eikä hän nähnyt tässä pyrkimyksessä muuta kuin Falckin vihamielisyyttä Nordenskiöldiä kohtaan; tähän hän, von Haartman, ei halunnut olla osallisena.⁵⁷ Sinänsä von Haartmanin perustelu vaikuttaa hieman erikoiselta: voitaneen tulkita niin, että hän ei halunnut Nordenskiöldin tilalle ketään hänestä itsestään, von Haartmanista, riippumatonta henkilöä.

Haartman totesi edelleen, että asia hänen puolestaan sai nyt levähtää. Lopullisesti Nordenskiöldin kaatamissuunnitelma hylättiin keväällä 1838. Tuolloin von Haartman oli Berzeliukselle todennut, että suunnitelma Nordenskiöldin kaatamiseksi oli täydellisesti mennyt nurin. Kaikkein järkevimpänä pidettiin Nordenskiöldin säilyttämistä paikallaan, koska hänen näkemyksiinsä ja rehellisyyteensä voitiin luottaa.”⁵⁸

Tilanne siis raukesi tähän, mutta suurin osa ruukinomistajista oli edelleen vastahankainen ja vastusti rajoituksia Ruotsista tuotavalle raudalle. Ruukinpatruunat oli siis saatava asian puolelle ja murrettava se vastahankaisuus ja epäisänmaallisuus, jota he olivat von Haartmanin mielestä osoittaneet, kuten hän valtios sihteeri Rehbinderille kirjoitti toukokuussa 1840. Asiaa edistääkseen Rehbinder oletettavasti yksissä tuumin Nordenskiöldin kanssa laati muistion rautateollisuuden silloisesta tilasta ja tulevaisuudesta ja kutsui koolle ruukinomistajat lokakuussa 1840 tätä asiaa käsittelemään sekä mielipiteiden vaihtoa varten. Marraskuussa 1840 ruukinomistajat jättivätkin kenraalikuvernöörille asiaa koskevan anomuksen, jonka esittämiä ehdotuksia myös von Haartman ja Nordenskiöld kannattivat. Koska kotimainen malminetsintä ei ahkerasta toimeliaisuudesta ja lupaavista tuloksista huolimatta ollut osoittautunut riittävän menestyksellisesti, anoivat ruukinomistajat oikeutta tuoda Ruotsista tarvitsemaansa materiaalia, jota ilman useat heistä joutuisivat lakkauttamaan ruukkinsa toiminnan. Toivoa omien riittävien malmivarojen löytymisestä ei kuitenkaan pitänyt hylätä, joten he ehdottivat valtion jatkavan edelleenkin malminetsintää sekä ottavan uusia malminetsijöitä tutkimaan erityisesti seutuja, joissa jo oli tai joihin olisi edullista perustaa rautatehdas. Kokonaan aiemmalta kannaltaan poiketen Nordenskiöldin oli siis nyt valmis myöntämään siihen mennessä löydetyn suomalaisen malmin heikkouden ja vähäisen määrän.⁵⁹

Kotimaiseen malminetsintään ja raudanvalmistukseen kannusti sittemmin 1840-luvun alussa tehty päätös Saimaan kanavan rakennushankkeen toteuttamisesta. Tuolloin pyrittiin siihen, että suurin osa kanavan tarvitsemista koneista ja laitteista saataisiin kotimaasta ja tällä tavalla vauhditettaisiin Suomen teollisuutta ja käsityöaloja.⁶⁰

Nordenskiöldin suurta innostusta ja mielenkiintoa kotimaisen rautamalmin löytämiseen ei ole syytä epäillä. Asia oli korkealla hänen tärkeysjärjestyksessään, jopa niin korkealla, että hän asetti malminetsintään lähtemisen Helsingin Aleksanterin yliopiston 200-vuotisjuhlien edelle kesällä 1840 – yliopistohan oli siirretty Turusta Helsinkiin 1827. Heinäkuun alussa 1840 Nordenskiöld kirjoitti professori Berzeliukselle olevansa lähipäivinä lähdössä Ouluun ja Tornion suunnalle tutkimaan siellä mahdollisesti olevia rautamalmiesiintymiä kaivoksen perustamista

silmällä pitäen. Hän totesi, että olisi ollut erittäin mielenkiintoista olla mukana yliopiston suurissa juhlallisuuksissa, jonne oli tulossa paljon merkkihenkilöitä, ”mutta rautakaivosten etsiminen meidän puolellamme Lappia on kuitenkin mielenkiintoisempaa.”⁶¹

Matkalle pohjoiseen hän lähtikin saman tien, sillä Oulussa käytyään hän oli Torniossa jo 11. heinäkuuta, josta kirjoitti Sofia Margaretalle olevan mahdotonta ehtiä kuun loppuksi Helsinkiin yliopiston juhlallisuuksiin. Samassa kirjeessä hän toivoi, että Sophia Margareta voisi joskus hieman lyhyemmällä ja vähemmän vaivalloisella retkellä olla hänen mukanaan.⁶² Tällaista mahdollisuutta ei liene koskaan tullut. Sen sijaan vuosikymmenen loppupuolelta lähtien hänen matkaseuranaan oli toisinaan Adolf mineralogiaan perehtymässä.

Vaikka Nils Nordenskiöld ei matkansa vuoksi osallistunut näihin suuriin juhlallisuuksiin, hän sai juhlien yhteydessä filosofisen tiedekunnan kunniatohtorin hatun kuten myös hänen lankonsa L. G. von Haartman sekä ministerivaltiosihteeri R. H. Rehbinder. Viipurin hovioikeuden presidentti Carl Gustaf Mannerheim vihittiin lainopin kunniatohtoriksi. Yliopiston riemujuhlan juhlahjumanpalvelus vietettiin vielä kesken-eräisessä Nikolain kirkossa, joka valmistui lopullisesti vasta 12 vuoden kuluttua.⁶³

Nils Nordenskiöld ei ollut yliopistomies, mutta siitä huolimatta hänellä oli matkojensa seurauksena laajempia ulkomaisia yhteyksiä kuin monella yliopistossa virkaa hoitavalla professorilla. Hänestä oli lähtöisin myös pari vuotta ennen yliopiston riemujuhlaa toteutunut Suomen Tiedeseuran perustaminen. Pietarin Tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsenä ja useiden ulkomaisten tieteellisten seurojen jäsenenä sekä ulkomaisiin tiedejulkaisuihin kirjoittaneena Nils Nordenskiöld oli ihmetelty ääneen ystävälleen, myös Berzeliuksen opissa olleelle ja ulkomailla tutkimuksiaan julkaisseelle kemian professori P. A. Bonsdorffille, miksi tutkimuksia ei voisi julkaista myös kotimaassa ja ehdotti kotimaisen tiedeakatemian perustamista tätä asiaa edistämään. Bonsdorff ryhtyi edistämään asiaa, ja teologeja lukuun ottamatta lähes kaikki professorit lämpenivät asialle. Huhtikuun 26. päivänä 1838 keisari vahvisti Suomen Tiedeseuran (Finska Vetenskapssocieten, Societas Scientiarum Fennica) perustamisen. Tiedeseuralle oli haettu mallia paitsi Ruotsista, jossa

asiantuntijana oli ollut professori Berzelius, myös muualta ulkomailta. Tiedeseuran tärkeäksi toimintamuodoksi tuli uusien tutkimustulosten tieteellinen esittäminen tiedonantojen muodossa sekä julkaisutoiminta yleensäkin. Vuoritoimen yli-intendentti Nils Nordenskiöld oli luonnollisesti yksi seuran perustajajäsenistä.⁶⁴ Vuonna 1845 hänelle myönnettiin valtioneuvoksen arvo.

Elämää Frugårdin kartanossa 1830- ja 1840-luvuilla

”Nils har ingen hand med pengar”

Suomalaista kartanonelämää ei voida juurikaan verrata muiden maiden kartanoiden elämäntapaan, sillä Suomessa erittäin rikkaita ja vauraita kartanoita oli vain harvoja. Kartanoelämä ei 1800-luvun Suomessa välttämättä ollut kovin loistokasta eikä taloudellisesti helppoakaan oma-varaistaloudesta huolimatta. Useissa tapauksissa kartanonisännällä oli virka Helsingissä tai lääninsä pääkaupungissa, eikä hänen tarvinnut useinkaan puuttua tai sekaantua kartanoidensa hoitoon, mikä oli uskottu palkatuille uskotuille henkilöille. Nils Nordenskiöldilläkin oli jälleen kesäkuusta 1833 lähtien virka pääkaupungissa vuoritoimen yli-intendentinä, mutta tämä virka edellytti hyvin harvoin istumista virastossa. Sen sijaan se vaati hänet tuon tuostakin pitkille matkoille ympäri Suomea ja myöhemmin myös ulkomaille, jona aikana hänen puolisonsa Sofia Margareta oli paljolti vastuussa perheen taloudenhoidosta.

Jo varhaisissa 1830-luvun alun kirjeistä käy ilmi tietty piirre tai pikemminkin sisältö, joka säilyy niissä aina 1850-luvun loppupuolelle saakka: käteisen rahan puute Nilsin ollessa matkoillaan. Useita kertoja Sofian pelasti näistä tilanteista hänen sisarensa Fredrique (”Fika”), jonka kanssa hänellä tuntuu olleen kaikkein läheisimmät suhteet, ja jolta hän joutui ajoittain lainaamaan rahaa. Fredriquen lisäksi Sofia Margaretalle oli erityisen läheinen hänen nuorempi sisarensa Anna Charlotta, jon-

Nils Nordenskiöld sekä hänen puolisonsa Sofia Margareta von Haartman. Kuva teoksesta *Alikartano Frugård. Opas*.

ka huoltaja Nils oli siihen asti, kunnes Anna Charlotta avioitui kaartin-kapteeni, kenraalikuvernöörin adjutantti Casimir von Kothenin kanssa 1834.⁶⁵

Siten 1840 luvun alussa senaatin talousosaston varapuheenjohtajaksi ja valtiovarainpäälliköksi nousseella von Haartmanilla oli useita lankoja tärkeillä paikoilla: Nils Nordenskiöld vuoritoimen johtajana, von Kothen kenraalikuvernöörin adjutanttina ja sittemmin Viipurin läänin kuvernöörinä sekä oman vaimonsa veli, kuuluisa hyönteistieteilijä Carl Gustaf Mannerheim Viipurin hovioikeuden presidenttinä ja useiden tärkeiden komiteoiden jäsenenä vuodesta 1839 lähtien.

Uuteen kenraalikuvernööriin ruhtinas Menshikoviin suhtauduttiin Suomessa yleisesti ottaen suopeasti – edeltäjäänsä A. A. Zakrevskiin verrattuna Menshikov oli tehnyt suomalaisiin hyvän vaikutelman ystävällisellä ja hienostuneella käyttäytymisellään sekä kielitaidollaan. Hänen kanssaan oli mahdollista keskustella tuon ajan yleisellä hovikielellä ranskaksi. Menshikovin ja von Haartmanin suhde muodostui kiinteäksi heidän yhteisen päämääränsä ollessa Suomen irrottaminen

taloudellisesta riippuvaisuudesta Ruotsiin ja kaupankäynnin suunnan kääntämisessä kohti Venäjää, – tässä asiassa samalla kannalla oli myös Nils Nordenskiöld.

Lähes koko 1830-luku oli Suomessa katovuosien aikaa, jolloin kato koetteli pahimmin Oulun, Vaasan, Kuopion ja Viipurin läänejä eivätkä sadot aina olleet hyviä viljavilla Lounais-Suomen alueillakaan. Muu Etelä-Suomi ilmeisesti selvisi katovuosista vähin vaurioin eikä kato koettellut Frugårdiakaan. Syyskuussa 1833 Sofia Margareta totesi Nils Nordenskiöldille lähettämässään kirjeessä ruissadon olleen ennako-odotusten vastaisesti kohtuullisen hyvä ja sadon nousevan luultavasti jopa 150 tynnyriin. Samoihin aikoihin hän odotti miestänsä tulevaksi kotiin Frugårdiin, jottei hänen tarvitsisi matkustaa yksin Helsinkiin kolmen pienen lapsen kanssa ”hänen tilassaan”, eli hän odotti tuolloin tammi-kuussa 1834 syntyvää Ottoa.⁶⁶

Nils Adolf Nordenskiöld on itse muistellut lapsuuttaan seuraavasti: ”Koska isäni vietti suurimman osan miehuusvuosistaan matkoilla, äitini oli oikeastaan se, joka johti ja järjesti meidän ensimmäisen kasvatuksemme – ja joka loi Frugårdiin kodin, jossa vallitsi erityinen viihtyisyys ja sopuisuus.” Adolfin mukaan äiti kuitenkin sairasteli paljon eikä ymmärtänyt taloudenpidosta juuri mitään, ja lapset saivat kasvaa vapaudessa, mitä se tuon ajan mittapuulla lienee tarkoittanutkaan.⁶⁷

Taloudenhoito jäi kuitenkin Sofia Margaretan vastuulle siinä määrin kuin se oli mahdollista. Järkevä rahankäyttö oli ennemminkin vaikeaa Nils Nordenskiöldille kuin Sofia Margaretalle. Vielä eläessään Nilsin äiti Hedda Nora totesi kerran: ”Nils ei osaa käsitellä rahaa” – sanontatapa, jota suvun keskuudessa on kertoman mukaan jouduttu käyttämään paljon.⁶⁸

Perheen laaja kirjasto varmasti omalta osaltaan vaikutti Nils Nordenskiöldin ja Sofia Margaretan lasten uranvalintoihin ja ohjasi heidän kiinnostustaan. Vaikka perheen tyttöjen saamasta koulusivistyksestä ei varsinaisesti ole tietoa, voidaan myöhemmässä kirjeenvaihdossa esiintyvien muutamien mainintojen perusteella ja sen perusteella, ettei kotiopettajattaresta eli guvernantista ole mainintaa, päätellä heidän saaneen opetuksen äidiltään. Myös myöhemmin he näyttävät harrastaneen mahdollisuuksiensa mukaan (eli naisille kuuluneiden kotitaloustehtävien salissa) sekä kirjojen että sanomalehtien lukemista. Perhessä harrastettiin

lukemista yleisesti ottaenkin ahkerasti, ja myös tässä Nordenskiöldien perhe on oman aikansa oiva säätyläisperheen esimerkki: lukeminen oli tärkeä osa aateliskulttuuria⁶⁹.

Säätyläisperheissä pidettiin ajan tavan mukaan tarpeellisena ranskan kielen taitoa, ja tätä myös Nordenskiöldien perheen tyttärille opetettiin: muutamia kertoja Sofia Margaretan Nilsille lähettämien kirjeiden joukossa on Annan isälleen ranskan kielellä laatimia pikku kirjelappusia.⁷⁰ Samoin eräissä kirjeissä mainitaan Annan kehittyneen kirjanpidossa erinomaisesti, joten hänestä oli tulossa taitava kirjanpitäjä.

Perheen pojat saivat alkuopetuksen kotona kotiopettaja Andreas Olivier Saelanin johdolla, kuten aiemmin on mainittu. Epäilemättä se, että Saelan opiskeli kotiopettajan toimensa ohella kemiaa ja matematiikkaa, oli vaikuttanut positiivisesti hänen valintaansa Nordenskiöldin poikien opettajaksi.

Kolmetoistavuotiaana 1845 Adolf vanhemman veljensä Nils Gustaf Gabrielin kanssa siirtyi Porvoon lukioon, jossa opiskelu ei aluksi sujunut; hänen omien sanojensa mukaan ensimmäisen lukuvuoden jälkeen arvosana oli ”vähemmän tyydyttävä” kaikissa aineissa, ja hän joutui käymään ensimmäisen luokan uudelleen. Asiasta ei kotona kuitenkaan suututtu vaan ensimmäisenä lukuvuonna ollut äidin ja kotiopettajan valvonta poistettiin kokonaan: veljekset pantiin asumaan vuokralle ja saivat hoitaa opintonsa miten halusivat. Tämä olikin Adolfin mukaan kannustavaa ja opinnot alkoivat sujua niin hyvin, että hänestä tuli yksi lukion parhaimmista oppilaista.⁷¹

Ajat ja ajan henki alkoivat kuitenkin muuttua, mikä näkyi J. L. Runebergin johtamassa Porvoon lukiossa oppilaiden vastarintana rehtorin ankaruutta kohtaan. Euroopan hullun vuoden 1848 kapinallisuus levisi Porvoon lukioonkin, ja vastalauseena eräille kurinpitotoimenpiteille Adolf, Nils Gustaf Gabriel ja samana vuonna lukion aloittanut Otto erosivat koulusta. Koulusta eronneet saivat suorittaa ylioppilastutkinnon vasta vuoden kuluttua tästä, joten tämän vuoden ajan he opiskelivat kotona Saelanin johdolla omin päin. He suorittivat ylioppilastutkinnon seuraavana vuonna, Nils Gustaf Gabriel kesäkuussa, Adolf sekä Otto joulukuussa 1849 ja kirjoittautuivat yliopistoon Saelanin antaman yksityistodistuksen perusteella.

Eräiden tietojen mukaan perheen esikoinen Nils Gustaf Gabriel sairastui pian yliopisto-opintojensa aloittamisen jälkeen ja eli elämänsä Frugårdissa kuolemaansa 1891 asti. Mikä tarkalleen ottaen oli hänen sairautensa, ei ole tiedossa. Erään tiedon mukaan hän olisi sairastanut skitsofreniaa,⁷² mutta perheenjäsenten kirjeissä esiintyvät kuvaukset hänestä eivät mielestäni vastaa skitsofreniaa. Myöskään varsinaisen ”sairauden” alkamisajankohtana ei voitane pitää ylioppilaaksitulon ajan-kohtaa, sillä jo maininnat Nilsin lapsuudesta atavat ymmärtää hänen olleen jollain tapaa erilainen. Mahdollisesti kysymys oli jonkinlaisesta oppimis- ja persoonallisuushäiriöstä, sillä Sofia Margaretan kirjeiden perusteella käy ilmi, että A. O. Saelan joutui erityisesti tukemaan ja näkemään vaivaa Nils Gustaf Gabrielin kanssa. ”Toki minä teen parhaani ja myös Saelan, joka on todellakin väsymätön hänen kanssaan”, kuten Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille kirjoitti.⁷³ Saelan vaikuttaa olleen huomattavasti enemmän kuin vain kotiopettaja, sillä isännän poissa ollessa hän muun muassa osallistui lasten hoitamiseen näiden sairastuttua. Siten esimerkiksi Karlin, Marien ja Annan sairastuttua hinkuuskään Saelan otti Karlin yöksi huoneeseensa hoitaakseen tätä yön aikana.⁷⁴ Tosiaalta perheen kotona asuvan kotiopettajan asemaan kuuluikin olla eräänlainen varavanhempi⁷⁵; tässä asemassa Saelan vaikuttaa toimineen hyvin vahvasti.

Nils-pojan poikkeavasta käytöksestä antaa viitteen myös kirje, jossa Sofia Margareta kertoo käyneensä vierailulla Adolfin ja Oton kanssa Johannisbergin kartanossa, mutta lapsista vanhinta eli Nilsä ei ollut otettu mukaan. Vierailulla Adolf ja Otto käyttäytyivät erinomaisesti: ”Johannisbergissä Adolf ja Otto käyttäytyivät niin kiltisti ja taitavasti, että ensimmäistä kertaa koin olevan suurempi ilo kuin vaiva heidän mukana olostaan.” Saelan, jonka hoitoon 11-vuotias Nils oli jätetty, oli myöhemmin kertonut Nils-pojan kysyneen, miksei äiti ottanut häntä mukaan Johannisbergiin. Saelan oli vastannut sen johtuneen siitä, että Nils oli niin kömpelö, että äiti pelkäsi joutuvansa häpeämään hänen puolestaan. Nils oli tästä pahoittanut mielensä, ja Sofia Margareta totesi miehelleen lapsiparan joutuvan taistelemaan omaa luontoaan vastaan, joka oli niin vastahakoinen puhtauden ja eleganssin harjoittamisen suhteen.⁷⁶ Tässä näkyy hyvin selvästi se, että Nils ei ollut vastaanottavainen aikakauden

salonkikasvatukselle, johon esteettinen kasvatus (pukeutumisen, eleiden jne merkityksen korostaminen) olennaisesti kuului.⁷⁷

Myöhemmän ajan kirjeenvaihdon perusteella muodostuu kuva hyvin älykkästä ja paljon lukevasta henkilöstä, joka toisaalta kuitenkin oli hyvin lapsenomainen ja luonteeltaan ailahteleva. Ilmeisesti vielä aikuise-
nakin tähän liittyi se, ettei hän aina välittänyt pukeutua ”kuten kuuluu”: joulun 1853 alla Sofia Margareta kertoi miehelleen Oton aikovan ostaa Nilsiiä varten mustaa kangasta takkiin ja housuihin, jolloin tämä olisi paremmin varustettu tullessaan maalta kaupunkiin.⁷⁸

Edellä mainitun joulun 1853 Nils ja Adolf olivat Uralilla Nizhnij Tagilin kaivoksilla. Nils Nordenskiöld oli lähtenyt jo syksyllä 1849 tutustumaan näihin Aurora Karamzinin omistamiin Nizhnij Tagilin kaivoksiin, (josta enemmän seuraavassa alaluvussa) ja sinne hän sai kuulla Sofia Margaretaalta poikien opiskelevan ahkerasti, Otto ja Adolf olivat olleet erityisen ahkeria ja jopa ”pikku Carl” oli alkanut opiskella tosissaan. Myös Nils-veli oli voinut paremmin ja oli voinut paneutua opintoihinsa.⁷⁹

Nordenskiöldien laaja kirjasto ja erilaiset mineraali- ja kivikokoelmat olivat omiaan houkuttelemaan Adolfin mineralogian pariin, ja jo ennen ylioppilaaksi tuloaan hän oli saanut seurata isäänsä tämän mineralogisille ja mineraalien keräysretkille. Tällöin hänellekin tulivat tutuiksi sellaiset paikat kuten Parainen, Pitkäranta, Tammela jne., joihin suoritettujen retkien aikana hänen taitonsa tunnistaa eri mineraaleja kehittyi. Hän sai vastuuta myös kodin mineraalikokoelman hoitamisessa, mikä myös oli omiaan kehittämään ”mineralogista silmää”.⁸⁰

Uralilla – Ruotsissa – kotimaassa – ylioppilaiden demonstraatioita

Kun Nils Nordenskiöldille oli 1830-luvun alkupuolelta saakka lähetetty Pietarista analysoitavaksi näytteitä Uralilta ja kun hän useaan otteeseen oli Pietarissakin käynyt tätä työtä tekemässä, ei ole ihme, että katse kiinnittyi häneen Aurora Karamzinin etsiessä Siperian Nizhnij Tagilissa sijaitseville Demidoffin kaivoksilleen asiantuntijaa 1840-luvun lopussa. Aurora Karamzin oli perinyt ensimmäiseltä puolisoiltaan Paul Demidoffilta tämän osuuden 1700-luvun alussa perustetutuista kaivoksista, joiden korkealaatuisen teräksen ja kuparin tuotannon ansiosta Pietari I oli 1720 aateloinut Nikita Demidoffin. Jo 1700-luvun puoliväliin tultaessa oli näiden kaivosten rautatuotanto puolet koko Venäjän rautatuotannon määrästä ja tehtaat olivat metallinvalmistuksen suhteen monopoli asemassa Venäjällä. Seuranneissa perinnönjaoissa kaivokset ja ruukit oli jaettu kolmen veljeksien kesken, jolloin Nizhnij Tagilin kaivokset tulivat tuolloin vasta 15-vuotiaan Nikolai Demidoffin haltuun 1789. Nikolai Demidoff ei ollut kiinnostunut kaivostuotannosta ja keskittyi pikemminkin varallisuutensa tuhoamiseen, jopa niin, että vuosisadan lopussa hän oli vaarassa ajautua konkurssiin. Tästä hänet pelasti avioliitto Venäjän rikkaimpiin sukuihin kuuluneen Elisabet Stroganovin kanssa, jonka ansiosta kaivokset ja ruukit saatiin säilytettyä suvun hallussa. Seuraava kaivosten omistaja saatiin Nikolai Demidoffin ja Elisabet Stroganovin pojasta Paul Demidoffista, joka 1836 avioitui Aurora Stjernvallin kanssa.

Hän kuoli jo neljä vuotta myöhemmin, jolloin Aurora Demidoffista tuli suuren omaisuuden perijätär. Andrei Karamzinin kanssa Aurora solmi avioliiton 1846.⁸¹

Kaivosten toimintaa haluttiin tehostaa ja kehittää edelleen, joten Aurora Karamzin paitsi että itsekkin kirjoitti Nils Nordenskiöldille, pyysi myös veljeään Emil Stjernvallia (Stjernvall-Walleen) kääntymään asiassa Nordenskiöldin puoleen, ja tämä teki Pietarissa 1/13.6.1849 työtä käskettyä. Kysymys oli siitä, että kaivosten kuparintuotantoa haluttiin lisätä, mutta menetelmistä oltiin epävarmoja. Kaivosten valvoja ei ollut vuoritieteeseen perehtynyt eikä luotettavaa muuta henkilöä kuin Nils Nordenskiöld ollut tiedossa. Niinpä he pyysivät Nordenskiöldiä tekemään tämän matkan pikaisesti ja toivoen, että ”herra valtioneuvos suosiollisesti haluaisi lähteä itään ja arvioida sitä, mitä siellä tehdään sekä antaa neuvoja siitä, mitä pitäisi tehdä”. Stjernvall jopa tarjosi omia matkavauvunujaan tämän matkan tekemiseen. Aurora Karamzin taivutteli omassa kirjeessään Nils Nordenskiöldiä toteamalla, että ”uskottelen itselleni, että tiede, jonka antaumuksellinen tuntija Te olette, voisi auttaa minua vakuuttamaan Teidät suotuisan ratkaisun puolesta suhteessa vetoomukseeni ja toiveisiimme”.⁸²

Pikakirjeenä lähetetty pyyntö lähteä tälle matkalle tavoitti Nils Nordenskiöldin Turusta, kun hän oli tyttärensä Sofin (Hedvig Sofia) kanssa lähdössä Ruotsiin.⁸³ Aivan niin nopeasti kuin Aurora Karamzinin kirjeen käskävä sävy olisi edellyttänyt, ei Nils Nordenskiöld kuitenkaan voinut lähteä matkaan. Paitsi että hän oli juuri lähdössä Ruotsiin, hän tarvitsi tällaista pitkää Siperian matkaa varten virkavapautta vuoritoimen yliintendentin virasta. Sen vuoksi hän kävi Turussa ollessaan tapaamassa von Haartmania tämän kotona Askaisten Lempisaaren kartanossa, jonka jälkeen lähetti asiaa koskevan viestin Stjernvallille. Stjernvall kääntyiikin asiassa kenraalikuvernööri Menshikovin Pietarin kanslian johtajan Konstantin Fischerin puoleen, ja virkavapaus myönnettiin. Puolisolleen asiasta kirjoittamassaan kirjeessä Nils kehotti tätä patistamaan Adolfa opiskelemaan erityisen ahkerasti venäjän kieltä, jotta tämä pystyisi toimimaan hänen tulkkinaan tulevilla mahdollisilla matkoilla Venäjällä.⁸⁴

Ennen Uralille lähtöä oli alkuperäisen suunnitelman mukaan ensin käytävä Ruotsissa. Tällä matkalla Nils ja Sofie onnistuivat myös tapaa-

maan pitkästä aikaa myös Nilsin veljen Otto Gustafin ja tämän Emmatyttären.⁸⁵ Otto Gustaf oli jäänyt leskeksi 1842 ja ilmeisesti asui sen jälkeen kahdestaan avioeron kokeneen tyttärensä Emman kanssa. Useissa merisotaan ja laivastoon liittyvissä toimissa ja komiteatyöskentelyssä ansioitunut Otto Gustaf oli kesäkuussa 1840 nimitetty vara-amiraaliksi ja seuraavan vuoden heinäkuussa korotettu vapaaherralliseen säätyyn, jonka jälkeen hän muutti sukunimensä kirjoitusasun muotoon Nordensköld. Maaliskuussa 1845 Otto Gustaf Nordensköld oli saanut nimityksen Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa laivaston amiraaliksi; eläkkeelle hän jäi kesäkuussa 1846.⁸⁶

Ruotsissa Nils Nordenskiöld esitteli Sofille Tukholman nähtävyyksiä parin päivän ajan ja vei hänet sitten Sjögleen sukulaisten luo, jonne Sofi jäi. Palattuaan Tukholmaan hän lähti höyrylaivalla Helsinkiin ja sieltä edelleen Pietariin, josta jatkoi matkaansa Stjernvallin matkavaunuilla Moskovaan ja edelleen Karamzinien kanssa Uralille. Nizhnij Tagiliin he saapuivat 21. elokuuta 1849. Kazanissa yöpyessään Nils Nordenskiöld oli kutsunut luokseen luutnantti Romanofsskyn (kirjoitusasu hänen), joka oli käynyt Frugårdissakin ja oli tuolloin Adolfin kanssa vierailut Kalkkisaaren kaivoksilla. Nizhnij Tagilissa Demidovien kaivoksilla Nils Nordenskiöldin toivottiin tutustuvan paikkaan ja antavan lausuntonsa siitä, mitä siellä pitäisi parantaa kuparintuotannon tehostamiseksi sekä tehdä joitakin kuparinsulatukseen liittyneitä kokeita.⁸⁷

Kotikartano Frugård oli siis syksyllä 1849 varsin hiljainen, kun Nils oli matkoilla ja Sofi Ruotsissa kuten myös kesällä 1849 sinne muuttanut Nilsin sisar Heddakin. Sofia Margaretan yksinäisyyden tunnetta ja surua lisäsi vielä se, että hänen nuorempi sisarensa Anna Charlotta oli kesän lopussa kuollut Dresdenissä, jonne oli lähtenyt itseään hoidattamaan. Uralin matkalle lähteneelle Nilsille Sofia Margareta kirjoitti sisarensa kuolemasta, että ”Dresdenistä olemme saaneet tiedon, että Anne Charlotte -parkamme 27. elokuuta pääsi kärsimyksistään” ja ”Paljon olemme murehtineet meidän Anne Charlotte -parkamme puolesta. Ei vain siksi, että olemme menettäneet hänet vaan myös koska hän sai kärsiä niin julmasti ja monella eri tavalla”.⁸⁸ Anna Charlottan ja Casimir von Kothenin 1844 syntynyt tytär Alma jäi siten äidittömäksi varsin nuorena. Casimir von Kothen palkkasi tyttärensä kasvatuksesta huolehtimaan

ranskalaisen ”gouvernantin” Marie Boyden, joka vieraili usein Alman kanssa Frugårdissa.

Uralilla isä Nils oli huolissaan poikiensa ylioppilastutkinnon suorittamisesta ja piti välttämättömänä, että ainakin Adolf suorittaisi ylioppilastutkinnon vaikkapa vähäiselläkin äänimäärällä. Hän toivoi Otonkin pystyvän samaan, jotta heidän kummankaan yliopisto-opintojen aloittaminen ei viivästyisi, sillä oli pelättävissä ylioppilaiden lukumäärän supistaminen.⁸⁹

Huoli poikien opinnoista liittyi ajankohtaiseen poliittiseen tilanteeseen. Helmikuun 1848 Pariisista alkanut vallankumous oli levinnyt ympäri Eurooppaa ja radikalisoitumista oli nähtävissä myös Venäjällä ja Suomenkin ylioppilaiden keskuudessa. Pietarissa oli keväällä 1849 paljastettu niin sanottu Petrashevskin salaliitto (jossa mukana ollut kirjailija Fjodor Dostojevski tuomittiin kuolemaan, mutta viime hetkellä armahdettiin), ja Unkarin itsenäistymispäätös aiheutti venäläisen sotajoukon mukaan menon itävaltalaisten kukistajien avuksi. Unkarin kansannousu ja sen kukistaminen olivat pitkään asiaa seuraavien piirien puheenaiheena Suomessakin. Maaliskuussa 1849 ylioppilaat olivat Helsingissä pitäneet niin sanotut kissannaukujaiset J. V. Snellmanin tultua syrjäytetyksi filosofian professorin virasta, johon oli nimitetty ylioppilaiden vastustama ”torre farbbror Aminoff” eli G. F. Aminoff. Suomen ensimmäiseksi poliittiseksi joukkomielenosoitukseksi mainittu ”Katzenjammer” kesti ainoastaan viitisentoista minuuttia, mutta sillä oli seurauksensa. Pietarin suuntaan tapahtumasta pyrittiin antamaan mahdollisimman idyllinen ja viaton kuva, mutta siitä huolimatta kenraalikuvernööri Menshikov totesi: ”Wienissäkin aloitettiin kissannaukujaisilla.”⁹⁰

Vallitseviin yliopistosäännöksiin ja niihin liittyen kurinpitösäännöksiin oltiin korkeimmalla taholla tyytymättömiä, ja siten toukokuussa 1849 asetettiin komitea laatimaan ehdotusta uusiksi yliopiston perussäännöiksi eli statuuteiksi. Komitean puheenjohtajana oli Nils Nordenkiöldin tieteellisistä piireistä hyvin tuntema kreivi C. G. Mannerheim, joten varmaankin Mannerheimin kautta Nordenskiöldin korviin oli kantautunut tieto komitean suunnittelemista toimenpiteistä. Yliopiston opiskelijamäärää haluttiin rajoittaa, sillä katsottiin, ettei yliopiston

tullut olla sosiaalisen kohoamisen väylä vaan julkisiin tehtäviin koulutettava oppilaitos.⁹¹ Uudet yliopistostatuutit vahvistettiin vasta 1852, joten Nils Gustaf Gabrielin, Adolfin ja Oton opintojen aloittamiseen niillä ei ollut vaikutusta. Statuutteihin sisältyi muun muassa määräys siitä, ettei yksityistodistuksilla enää voinut tulla yliopistoon, joten jos statuutit olisivat tulleet voimaan ennen Nils Gustaf Gabrielin, Adolfin ja Oton tuloa yliopisto-opintojen pariin, tämä määräys olisi heille aiheuttanut ongelmia – hehän opiskelivat yksityisesti viimeisen vuoden ajan erotuaan Porvoon lukiosta.

Nils Gustaf Gabriel suoritti ylioppilastutkinnon kesäkuussa 1849 arvosanalla laudatur (äänimäärä 22), Adolf arvosanalla laudatur (äänimäärä 32) sekä Otto joulukuussa 1849 arvosanalla cum laude approbatur (äänimäärä 16). Varsinaiset opinnot alkoivat seuraavan vuoden alussa. Nils Nordenskiöldkin oli tähän mennessä palannut Uralilta kotiin, sillä viimeinen kirje matkalta on päivätty kolmas marraskuuta ja lähetetty Pietarista. Pian hänen Suomeen paluunsa jälkeen saapui kirje Karlskronasta veli Otto Gustafilta, joka oli utelias kuulemaan Nilsin Siperian matkan kokemuksista sekä toivoi Nilsin ja Sofia Margaretan tulevan Ruotsiin hakemaan Sofin kotiin, yksinhän tämä ei toki voinut matkustaa.⁹² Sofi viipyi kuitenkin Ruotsissa aina seuraavaan kesään saakka, jolloin häntä noutamaan lähtenyt Nils kävi ensin Pietarissa ja suuntasi vasta sitten matkansa Turun kautta Tukholmaan ja sieltä edelleen muihin vierailukohteisiin Ruotsissa.⁹³

Yliopistossa Otto valitsi opiskelualakseen juridiikan ja Adolf odotetusti ryhtyi opiskelemaan kemiaa sillä tuolloin ei mineralogialla ja geologialla ollut omaa professuuria. Kemian professori Adolf Edvard Arppe oli kuitenkin myös noiden alojen innokas harrastaja, joten Adolf sai häneltä tukea omaan harrastuneisuuteensa.⁹⁴ Perheen esikoisen Nilsin valinnasta ei ole tietoa.

Juuri 1850-luvun alussa ylioppilaiden vapautta rajoitettiin monin tavoin katsottaessa heidän aikansa liikaa kuluvan juopotteluun, bordellivierailuihin ja muihin paheisiin sekä politikointiin. Pettymys vuosien 1848 ja 1849 tapahtumista purkautui ylioppilaiden keskuudessa turhautumisena ja ulkopuolisista katsoen moraalittomuuksina. Siksi jo ennen uusien yliopistostatuuttien vahvistamista julkistettiin kesällä 1850

kovennettuja määräyksiä yliopistollisesta kurinpidosta: sijaiskanslerin välitöntä kurinpito- ja rankaisuvaltaa lisättiin, perustettiin erityinen yliopistopoliisi sekä säädettiin univormu pakolliseksi ylioppilaille. Valvontatehtävää suorittivat pedellit, jotka muodostivat uuden valvontajärjestelmän näkyvimmän osan kierrellessään ympäri kaupunkia tehtävänsä suorittamassa.⁹⁵

Syksyn 1850 kuluessa aikaisemmin ylioppilaiden arvostama sijaiskansleri Johan Mauritz Nordenstam joutui ylioppilaiden silmissä kielteiseen valoon, mistä eräänä osoituksena häntä alettiin kutsua Tzhingis kaaniksi. Kissannaukujaisia ei korkea-arvoiselle sijaiskanslerille sentään voitu suunnitella, mutta tilaisuus mielenilmaukseen tuli Nordenstamin järjestäessä tanssiaisit yliopiston kanslerin, suuriruhtinas Aleksanterin 25-vuotisen kansleriuden kunniaksi tammikuun 11. päivänä 1851. Juhliin sijaiskansleri kutsui rehtorin kautta 40 ylioppilasta, mutta kuten jo hyvin varhaisessa vaiheessa kävi ilmi, nämä aikoivat osoittaa mieltään jäämällä pois tanssiaisista. Mitkään vetoomukset asiassa eivät auttaneet, sillä kutsuttujen katsottiin olevan kokonaisuudessaan ylioppilaskunnan edustajia ja siten tanssiaisista pois jääminen ilmensi koko ylioppilaskunnan demonstraatiota. Nordenskiöldin veljekset ylioppilaskunnan nuorimpina eivät kuuluneet kutsuttuihin mutta esimerkiksi Victor von Haartman kuului, eikä hänelle varmasti ollut helppoa asettua kasvatustisänsä Hänen Hirmuisuutensa L.G. von Haartmanin tahtoa vastustamaan.⁹⁶

Tilanne päättyi sittemmin onnellisesti maaliskuussa 1851 Helsinkiin saapuneen kanslerin, suuriruhtinas Aleksanterin ja suomalaisten ylimpien viranomaisten ansiosta. Samassa yhteydessä kansleri ojensi nimityskirjan ensimmäiselle suomen kielen professorille M. A. Castrénille ja kehotti professoreita toimimaan välittäjinä ylioppilaiden ja sijaiskanslerin välisessä kiistassa. Puheessaan ylioppilaille kansleri totesi tilanteen häntä suuresti surettaneen ja että demonstraatioissa mukana olleet olisi väistämättä pitänyt erottaa. Sijaiskansleri Nordenstamin pyynnöstä hänellä kertaa antoi kuitenkin anteeksi tehdyn rikkomuksen. Ylioppilaat saivat siis osakseen keisarillisen armon. Suuriruhtinas Aleksanteri oli heidän silmissään suositumpi kuin koskaan ennen ja poistui hurraahuutojen saattelemana.⁹⁷

Nils Nordenskiöld oli kevättalvella 1851 lähtenyt Lontooseen Pietarin kautta, eikä siten voinut olla tietämättä Helsingin tapahtumisesta ja ylioppilaiden levottomuudesta – Pietarissa hän oli helmikuusta toukokuuhun saakka. Sieltä hän kirjoitti puolisolleen levottomana, että poikien tulisi ehdottomasti pysyä erossa kaikista mielenosoituksista ja oli huolehdittava siitä ”että meidän poikamme eivät olisi minkäänlaisessa mielenosoituksessa mukana. Pahimmassa tapauksessa, ja jos on pelättävissä jotain Ylioppilaskunnan taholta, olisi parasta, että he kaikki kolme heti matkustaisivat Frugårdiin. Yksi ainoa sana voi tuoda onnettomuutta ja pelkään suuresti, ettei mitään muuta enää tapahtuisi. He eivät tiedä, miten lähellä Yliopisto on ollut lakkauttamistaan tai jotain muuta vielä pahempaa – –.”⁹⁸ Hän ei siis halunnut poikien sotkeutuvan mihinkään, millä olisi minkäänlaisia poliittisia seurauksia vaan tärkeintä oli heidän opintojensa turvattu jatkuminen.

Pitkälle matkalleen helmikuussa 1851 lähteneen Nils Nordenskiöldin tähtäimessä oli osallistua Lontoon teollisuuden maailmannäyttelyyn. Taloudellinen kriisi kotona alkoi jo helmikuun loppupuolella, jolloin Sofia Margareta kirjoitti miehelleen toivovansa, että tällä olisi jokin mahdollisuus lähettää hänelle rahaa ja luetteli mitä menoja hänellä sillä hetkellä oli.⁹⁹ Tilanne ei korjautunut kovin nopeasti, sillä noin viikon kuluttua lähettämässään kirjeessä Sofia Margareta totesi joutuneensa lainaamaan rahaa Fikalta, joten velkasaldo siihen suuntaan kasvoi. Lisäksi hän totesi, että ”Kaikki puhuvat paljon sinun Englannin matkastasi. Haartman lähetti Victorin mukana minulle hyvin ystävällisen tervehdyksen siitä tiedottaen”. Lontoon maailmannäyttelyyn matkustamista pidettiin siis jonkinlaisena tapauksena.¹⁰⁰

Nils jäi Lontooseen pitkäksi aikaa, ja takaisin kotona hän oli vasta elokuun loppupuolella käytyään paluumatkalla Karlskronassa Otto Gustaf -veljen luona ja Sjöglessä muita sukulaisia tapaamassa. Näistä ajoista lähtien Sofia Margaretha turvautui ja tukeutui yhä enemmän Ottoon taloudenhoidossa: ”Olen saanut paljon apua Otolta tänä vuonna hommissani, joita täällä on ollut riittämiin. Saa nähdä, oletko meihin tyytyväinen.”¹⁰¹

Sofia Margaretan sisaren Anna Charlottan kuoleman jälkeenkin Casimir von Kothenin yhteys Nordenskiöldeihin säilyi ja heidän 1844 syn-

tyntyttytäreensä Alma vieraili usein Frugårdin kartanossa serkkujensa luona useimmiten yhdessä kotiopettajattarensa Marie Boyden kanssa. Sofia Margareta Nordenskiöldin koti tuntuu olleen muutenkin suosittu vierailupaikka äidittömiksi jääneiden serkkujen keskuudessa. Alma von Kothenin lisäksi Nordenskiöldeillä vierailivat Nini von Haartman (L. G. von Haartmanin ja Eva Wilhelmina Charlotta Mannerheimin tytär Alexandrina Sofia Lovisa Wilhelmina) joko yksin tai veljensä Carl August Gabrielin kanssa. Usein kartanossa nähty vieras oli myös Sofia Margaretan orvoksi jäänyt veljenpoika Victor von Haartman (s.1830), jonka L.G. von Haartman oli adoptoinut. Tästä adoptiosuhteesta huolimatta Victor jo kouluvuosinaan vietti paljon aikaansa Nordenskiöldeillä etenkin kesäisin ja vaikuttaa siltä, että jopa enemmän kuin adoptioisänsä hoivissa. Victor von Haartman oli aikuistuttuaankin säännöllisessä yhteydessä Nordenskiöldeihin: ”Victor käy tervehtimässä meitä melkein päivittäin, mikä on ollut mukavaa, Kothen on käynyt usein ja on hyvin ystävällinen.” Victor von Haartmanin ja Sofia Margaretan välit tuntuvat olleen erityisen lämpimät ja Sofia Margareta sai sittemmin myös kunnian olla Victorin ja tämän vaimon Augustan esikoistyttären kummi.¹⁰²

Jälleen Nizhnij Tagilissa 1853

Sekä Otto että Adolf valmistuivat yliopistosta 1853. Adolf valmistui kandidaatiksi fyysis-matemaattisesta tiedekunnasta tarkoituksena jatkaa opintoja tohtorintutkintoon saakka. Otto suoritti tuomarin tutkinnon sekä ryhtyi auskultoimaan Turun hovioikeudessa. Ylpeä isä kertoi sisarelleen näistä poikiensa saavutuksista ja totesi Adolfin tarkoituksena olevan jäädä yliopisto-uralle ja Oton tähtäimessä olevan siviilivirka senaatissa. Hänen toiveisiinsa kuului myös, että Adolf voisi isänsä tavoin saada jonkin stipendin laajaa Euroopan kiertomatkaa varten ennen tohtorintutkinnon valmistumista.¹⁰³ Monet isän toiveista jäivät toteutumatta.

Uutta Tagilin matkaa varten Nils Nordenskiöld oli anonut avustusta korkeimmalta taholta vedoten kehittämäänsä uuteen kuparinerotusmenetelmään. Edistääkseen asiaansa hän oli käynyt jo kesällä 1852 Pie-

tarissa, jossa sai heti perille saavuttuaan kuulla ministerivaltiosihtööri Armfeltilta finanssiministerin jo ratkaisseensa asian: Nordenskiöld saisi matkaansa varten tuhat hopearuplaa. Tämän kuultuaan Nils Nordenskiöld aikoi heti samana päivänä vierailta finanssiministerin luona kiittämässä asian järjestymisestä sekä keskustelemassa kotimaisten ruukinpatruunoiden toiveesta saada tuoda harkkorautaa Uralilta.¹⁰⁴

Adolfin valmistuttua huhtikuussa 1853 hän lähti kesällä isänsä kanssa tutkimusretkelle eri paikkakunnille muun muassa Pitkärantaan ja Sortavalaan. Sortavalasta Adolf kirjoitti äidilleen heidän olleen kaksi edeltävää viikkoa Pitkärannassa ja että isä olisi halunnut heidän lähtevän höyrylaivalla Pietariin. Venäläisten juhlapyhien takia se ei kuitenkaan onnistunut vaan olisi matkustettava maanteitse. Pietarista Adolf matkusti takaisin Helsinkiin höyrylaiva *Furst Menschikoffilla*. Nils Nordenskiöld jäi vielä joksikin aikaa Pietariin, jossa hänen ohjelmassaan oli muun muassa tapaaminen kreivi Perovskin kanssa, joka oli ilmoittanut ministerivaltiosihtööri Armfeltille välttämättä haluavansa tavata Nordenskiöldin. Pietarissa ei Nils Nordenskiöldin mukaan puhuttu mistään muusta kuin uhkaavasta sodasta, ja omien sanojensa mukaan hän piti kovin englantilaisista, eikä muutenkaan olisi halunnut heitä vihollisiksi – englantilaiset Suomenlahdella merkitsisivät hänen mukaansa nälänhätää suomalaisille.¹⁰⁵ Kyseessä oli Venäjän ja Turkin välinen niin sanottu Krimin sota, johon Iso-Britannia ja Ranska myöhemmin yhtyivät.

Suoritettuaan asiansa Pietarissa tällä erää Nils Nordenskiöld palasi hetkeksi kotiin, mutta oli jo heti syksyn alussa jälleen matkalla kohti Uralia ja Nizhnij Tagilin kaivoksia mukanaan Adolf, joka saisi siellä mahdollisuuden ”mineralogiseerata ja geologiseerata”.¹⁰⁶

Perillä Nizhnij Tagilissa he olivat marraskuun vaihteessa 1853. Nils Nordenskiöldin kehittämä uusi kuparinsulatusmenetelmä herätti yleistä mielenkiintoa, mutta menetelmä vaati vielä edelleen kehittelyä. Adolf itse ”laboreerasi” ahkerasti, mutta ongelmana oli se, että sinänsä hienosta laboratoriosta puuttui tiettyjä tärkeitä instrumentteja. Tutkimustyöhön tarvittavia mineraaleja hän oli käynyt keräämässä kaivoksilta.¹⁰⁷ Ilmeisesti tarkoitus oli ollut viipyä paikan päällä vain parin kuukautta, mutta kuten oli tavallista Nils Nordenskiöldin kyseessä ollessa, matka venyi. Marraskuun lopussa Karamzinit lähtivät Suomeen mukanaan

kirje L. G. von Haartmanille sisältäen Nils Nordenskiöldin anomuksen kuukauden lisäyksestä virkavapauteen.¹⁰⁸

Joulun ja uuden vuoden isä ja poika Nordenskiöld siis viettivät Nizh-nij Tagilissa. Ohjelmaa heiltä ei puuttunut, sillä heidät kutsuttiin hyvin usein päivällisille ja iltaa istumaan sekä paikallisen kaivoksenvalvojan että muiden ”eurooppalaisten” luo.

Kotona nuorin veljeksistä Karl eli Carolus oli päässyt ylioppilaaksi ja aloitteli yliopisto-opintojaan vuoden 1854 alussa. Adolf muisti kirjees-sään isällisesti myös veljeään ja antoi tälle opiskelua koskevia ohjeita: ”Kun tämä kirje tulee perille, on Carolus luultavasti ”väl uniformerad liber studiosus”, käyttäköön hän aikansa hyvin. Tällä lukukaudella hänen pitäisi kirjoittaa latina, suorittaa teologian koe ja työskennellä labora-toriossa: jos hän ei tee näin, hän tuskin tulee saamaan mitään hyötyä ensimmäisestä lukukaudestaan, kuten tavallista on.”¹⁰⁹ ”Väl uniformerad liber studiosus” -ilmauksella Adolf ivailevasti viittasi univormupakkoon ja sen kanssa ristiriidassa olevaan ”vapaaseen ylioppilaaseen”, liber stu-diosus.

Kotiin lähtö Uralilta viipyi Nilsin tärkeiden kokeiden vuoksi: hän teki merkittäviä muutoksia kuparinsulatusuunien rakenteeseen sekä itse kuparinsulatusmenetelmään. Päiväyksettömässä, helmikuussa 1854 kirjoitetussa kirjeessä Adolf totesi tarkoituksena olevan, että isä lähtisi parin kolmen viikon päästä kotiin mutta että hän itse jäisi mielellään Tagiliin vielä kesäksikin – hänen mielestään olisi hyödytöntä palata yli-opistoon kesken lukukauden, sillä silloin koko lukukausi olisi jo mennyt hukkaan.¹¹⁰ Syksyllä 1853 syttyneen ja maaliskuussa 1854 laajentuneen Krimin sodan takia tämän suunnitelman toteuttaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista vaan oli lähdeittävä kotimatalle.

Turkin ja Venäjän välit olivat alkaneet kiristyä vuoden 1853 alkupuolella, kun Turkki ei ollut hyväksynyt Venäjän vaatimusta saada asettua kaikkien Turkin valtakunnassa asuvien ortodoksikristittyjen suojelijaksi – laajempi pyrkimys oli luonnollisesti oman vaikutusvallan lisääminen Turkissa ja etenkin vaikutusvallan lisääminen Mustallamerellä ja Väli-merellä. Maiden välisiä neuvotteluja johtamaan määrättiin Suomen ken-raalikuvernööri ruhtinas A. S. Menshikov, mutta neuvottelut päättyivät tuloksettomina ja sota syttyi syksyllä 1853. Maaliskuussa 1854 Iso-Britan-

nia ja Ranska asettuivat sodassa Turkin puolelle vastustamaan Venäjän vaikutusvallan leviämistä sekä halusivat pitää sen poissa Välimereltä. Sodan laajentumiseen liittyen keisari Nikolai I teki vierailun Helsinkiin yhdessä suuriruhtinaspoikiensa kanssa, missä yhteydessä hän ojensi nimityskirjan ensimmäiseksi Suomen historian ylimääräiseksi professoriksi nimitetylle Zacharias Topeliukselle. Vaikka vierailu oli kaikin puolin onnistunut, Topeliuksen nimitys tulkittiin eräissä liberaalipiireissä servilismiksi, palkinnoksi hänen lojaalisuudestaan keisarille. Sofia Margareta kirjoitti Adolfille keisarin vierailusta todeten kaupungissa olleen paljon korkea-arvoisia vieraita keisarin ja hänen poikiensa vierailun aikana ja että Topeliuksen nimitys oli herättänyt suurta iloa.¹¹¹

Kotona Frugårdissa erityisesti vuodesta 1853 lähtien Sofia Margareta turvautui entistä enemmän Ottoon, joka kuitenkin 1854 lähti auskultoimaan Turkuun. Kodin kuulumisia Otto sai Turkuun kirjeitse äidiltään – esimerkiksi vuoden 1854 alussa hän sai kuulla äidin aikovan osallistua jumalanpalvelukseen Karlin aloittaessa opintonsa yliopistossa. Kuten yleensäkin tuon ajan kirjeenvaihdossa oli tapana, myös Oton saamissa kirjeissä perheenjäsenten terveydentilasta kertominen oli yleistä. Useimmiten perheenjäsenet voivat hyvin, ainoastaan Nilsin mainitaan monesti olevan huonokuntoinen (skral) ja uneton. Ilmeistä on, että vaikka jotain ongelmia Nilsillä oli jo lapsuudesta lähtien, tilanne huonontui 1850-luvun alussa. Helmikuussa 1854 Sofia Margareta kertoi osallistuneensa L. G. von Haartmanin järjestämille suurille kutsuille ja sen olleen ensimmäinen kerta, kun hän oli jättänyt Nilsin illaksi yksin tämän sairastumisen jälkeen.¹¹²

Huhtikuun kolmantena 1854 Sofia Margareta kirjoitti Otolle Adolfin ilmestyneen kotiin, mutta isä oli vielä jäänyt Venäjälle, koska halusi Moskovassa tavata Aurora Karamzinin puolison André Karamzinin.¹¹³ Omassa kirjeessään puolisolleen Nils valitteli välttämättömyyttä palata kotiin myös omien asioidensa hoidon vuoksi ja piti tarpeellisena vielä seuraavana syksynä palata Tagiliin. Sisarelleen kirjoittamassaan kirjeessä hän totesi kehittämänsä uuden kuparinsulatusmenetelmän säästävän kaivoksilta merkittäviä määriä hiiltä vuosittain.¹¹⁴

Kuohuntaa ylioppilaskunnassa:

”En skål för minnets flydda dar/och – hoppet, som är qvar”

Koko Itämaisen sodan ajan Suomen ylimmät virkamiehet pelkäsivät Ruotsin liittyvän Ison-Britannian ja Ranskan puolelle ja havittelevan Suomen valloitusta takaisin. Vielä syksyllä 1855 Tukholmassa käytiin neuvotteluja Ruotsin liittymisestä sotaan ja tilanne näytti Suomen viranomaisten ja etenkin vt. kenraalikuvernööri Friedrich Wilhelm Rembert von Bergin silmissä uhkaavalta. Bergin huomio kiinnittyi tuolloin erityisesti ylioppilaisiin, joiden hän epäili olevan yhteydessä niihin piireihin Ruotsissa, jotka havittelivat Suomea takaisin. Yksittäisiä tällaisia henkilöitä olikin, mutta yleinen tendenssi se ei ollut.

Bergin epäluulo ylioppilaita ja yliopistoa kohtaan oli kuitenkin niin suuri, että hän palkkasi ylioppilas Oskar Tamelanderin vakoilemaan opiskelutovereitaan edellä mainitun kaltaisten ”isänmaanpetturien” paljastamiseksi. Tamelanderin paljastuttua nousi asiasta suuri julkinen skandaali. Sophia Margaretan sisar Fika kirjoitti Helsingistä Frugårdiin: ”Täällä puhutaan yleisesti eräästä nuoresta opiskelijasta Tamelanderista, jonka on pitkään epäilty olevan vakoilija. Nyt on saatu selville, että asia on niin ja maisteri sekä vanhemmat opiskelijat ovat kuulustelleet häntä ja hänen on pitänyt tunnustaa, että Wulffert [postipäällikkö, jonka avioton mutta tunnustettu poika Tamelander oli] oli ylipuhunut hänet tähän.”¹⁵

Tamelanderin jutussa yliopisto sai eräänlaisen voiton keisarin ilmaistua tyytymättömyytensä kenraalikuvernöörin toimintaa kohtaan. Jutulla ja sen selvittämisellä oli kuitenkin erittäin merkittävä seuraus: havaittiin, että julkisen mielipiteen esittämisellä saattoi olla positiivista vaikutusta. Mielet kuohuivat vakoilu- ja sensuurijärjestelmää vastaan. Seuraavinakin vuosina ylioppilaat ja yliopisto joutuivat useaan otteeseen kenraalikuvernööri Bergin ja muiden ylimpien virkamiesten silmätikuksi ja seurannan kohteeksi.¹⁶

Sekä Adolf että hieman myöhemmin isä Nils olivat siis palanneet Uralilta keväällä 1854, jonka jälkeen Adolf ahkerasti paneutui Tagilista tuomiensa näytteiden analysointiin ja jatkotutkimuksensa tekemiseen. Lisensiaatintutkinnon hän suoritti heti paluunsa jälkeen huhtikuun

alussa, ja jatkoi heti tutkimuksiaan väitöskirjaa varten.¹¹⁷ Sodan ja sen aiheuttaman poliittisen jännityksen vuoksi ei aina ollut helppoa keskittyä opintoihin, ja marraskuussa 1854 Adolf kirjoitti äidilleen: ”Koko maailma elää täällä voimakkaan poliittisen jännityksen vallassa, joka lisääntyy päivä päivältä. Kaikki näyttää viittaavan siihen, että venäläisillä ei mene hyvin, he kärsivät äskettäin tappion – –” ja totesi, ettei väitöstutkimus varmaankaan sen lukukauden aikana valmistuisi.¹¹⁸

Nils Nordenskiöld oli syksyllä 1854 palannut Tagiliin ja sai näistä ylioppilaita kuohuttaneista asioista kuulla vain kirjeitse. Perheen raha-asioista huolehtiminen jäi yhä enemmän Oton ja tämän ollessa estyneenä Adolfin vastuulle. Rahan puute oli jatkuvasti akuutti. Sitä tarvittiin paitsi laskujen maksamiseen ja elämiseen myös lainojen lyhennyksiin, ja näitä asioita myös Otto ja Adolf joutuivat jatkuvasti hoitamaan isän puolesta. Lokakuun lopussa 1854 Sofia Margareta totesi kirjeessään Nilsille, ettei tiennyt, millä maksaisi väelleen palkat kuun vaihteessa¹¹⁹ – tässä hän viittasi kekrin päivään ensimmäinen marraskuuta, vuotuisen sadonkorjuujuhlaan, jolloin maatalousväki sai vuoden palkkansa ja vapaaviikon uuden työpaikan hakemista varten. Kirjeenvaihdon perusteella voidaan todeta Nils Nordenskiöldin ottaneen lainoja useiltakin tahoilta, minkä lisäksi hän oli ollut eräiden lainojen takaajana. Kaikista näistä maksuista selviytyminen vaikuttaa olleen välillä hyvinkin hankalaa; toisinaan jouduttiin ottamaan lainaa jonkun lainan tai erääntyneen koron maksamiseksi. Sodan aikana reilusti kohonneet hinnat vaikeuttivat myös tilannetta.

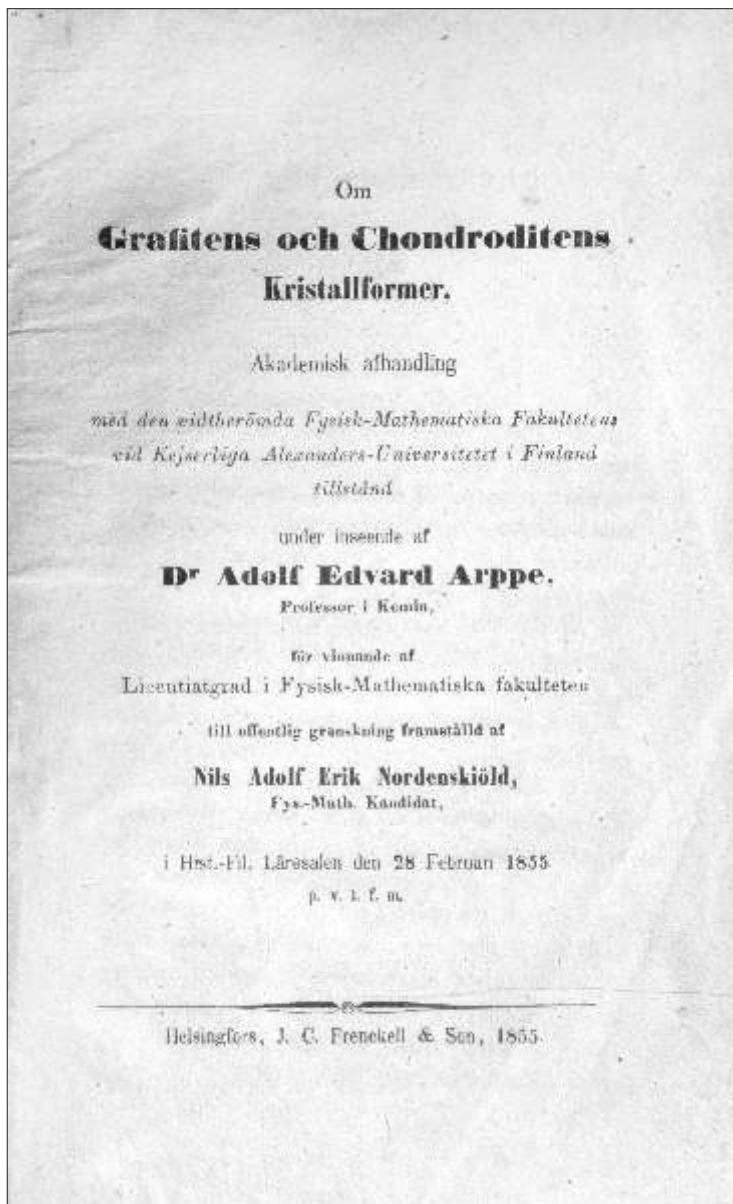
Vuoden 1855 alussa Nils Nordenskiöldille myönnettiin pyynnöstä ero eläkkeen kera: eroanomuksensa hän oli jättänyt jo 1853, joten asian päättämisessä ei ollut pidetty kiirettä. Sofia Margareta totesi Otolle, että oli rauhoittavaa saada kuulla asian ratkenneen parhain päin, mutta että eläkkeestä huolimatta taloudenpidossa oli oltava tarkka, jottei velkataakka enää suurensi.¹²⁰

Poliittisesti merkittävää keväällä 1855 oli keisarin Nikolai I:n kuolema ja uuden keisarin Aleksanteri II:n astuminen valtaistuimelle sekä sen myötä Suomessa myös kenraalikuvernöörin vaihdos tappiollisesti sujuneen sodan seurauksena. Ruhtinas Menshikov sai eron ja Berg nimettiin nyt varsinaiseksi kenraalikuvernööriksi. Kevään aikana Tagilista

kotiin kirjoittamissa kirjeissään Nils kyseli poikien kuulumisista ja etenkin Adolfin väitöskirjan valmistumisesta: ”Miten Adolfin väitöksen kanssa on, mikä sen nimi on ja voisiko hän lähettää minulle kappaleen postitse – Missä Otto aikoo seurata kärkeä ja mitä puuhailee Carl?” Kun Adolfin väitöskirja olisi valmis, Nils toivoi poikansa saavan stipendin ja voivan sen avulla matkustaa isänsä luo Tagiliin. Adolfin 1855 valmistunut väitöskirja *Om grafitens och chondroitens kristallformer / under inseedende af Adolf Edvard Arppe* matkusti kyllä Uralille isälle, joka kehotti Adolfia tekemään siitä saksankielisen tiivistetyn version ja lähettämään sen Pietariin tai Moskovaan tiedeakatemiaan.¹²¹ Väitöskirja ilahdutti kovasti isää, joka kuitenkin tunnusti, ettei pystynyt täysin seuraamaan kaikkia sen sisältämiä matemaattisia laskelmia. Uudelleen hän tiedusteli stipendin järjestymisen mahdollisuutta ja toivoi Adolfin sen mahdollisesti saatuaan matkustavan luoksensa Nizhni Tagiliin.¹²² Tämän matkan tekeminen ei kuitenkaan totetunut.

Kesän 1855 alussa Adolf kirjoitti isälleen väitöskirjan saksankielisen käännöksen valmistuneen ja että hän lähtisi muutamaksi päiväksi ystävänsä Anders Ramsayn kanssa Fagervikin kartanoon. Fagervikin vetovoimaksi Ramsay on muistelmissaan maininnut kartanon neljä tyttäretä ja neljä poikaa, joiden kanssa aika kului rattoisasti.¹²³ Keskikesä 1855 Adolfilta kului lähinnä Hämeessä geognostiseen tutkimusretkeen, johon hän oli saanut vuorikonttorilta von Haartmanin hyväksymän apurahan. Lisäksi hänelle oli myönnetty yliopistolta stipendi tutkimuksensa *Försök till en beskrifning af Finlands mineraler* painatuskuluihin.¹²⁴

Syyslukukauden 1855 alkaessa Krimin sota oli edelleen käynnissä. Matti Klingen mukaan ylioppilaskunnan kokoonpano oli sotalukukausina sosiaalisesti aiempaa suppeampi, sillä sodan aiheuttama elinkustannusten nousu pakotti useimmat varattomammat, sisämaasta kotoisin olleet ylioppilaat palaamaan kotiin. Siten 1850-luvun puolivälissä ylioppilaskunnassakin oli havaittavissa, että vuoden 1848 aatteet olivat selkeimmin vaikuttaneet sen sosiaalisesti ylimpiin kerroksiin: ”Ylioppilaskunnan organisatoriseen syntyyn selvimminkin vaikuttaneet yksityistapaukset ja vapausmanifestaatiot toteutettiin syntyperältään aristokraattisen, maailmankatsomukseltaan sekä valtiollisesti että uskonnollisesti liberaalisen, poliittisesti venäläisvastaisen ja ruotsalaisystävällisen johto-

Nimiölehti Adolf Nordenskiöldin väitöskirjasta 1855. Kuva teoksesta *Avartuva maailma*.

ryhmän toimesta. Se kuului lähes kokonaan historiallis-kielitieteelliseen ja fyysis-matemaattiseen (ehkäpä varsinkin jälkimmäiseen) tiedekuntaan.”¹²⁵

Vaikka Adolf Nordenskiöld ei varsinaisesti johtoryhmään kuulunutkaan, ei ole epäilystä hänen sympatioistaan jo pelkästään hänen ystäväpiiristään päätellen. Ystäväpiiriin kuuluneista Carl Gustaf Estlanderista historiallis-kielitieteellisestä tiedekunnasta tuli sittemmin Adolfin sukulainenkin Oton avioituessa 1870 Estlanderin sisaren Olga Emilian kanssa. Adolf kuului ylioppilaskunnan liberaaleihin piireihin yhdessä edellä mainitun C. G. Estlanderin, Anders Ramsayn, Karl Wetterhoffin, Robert Montgomeryn sekä Carl Mannerheimin kanssa. Syksyllä 1855 Adolf muutti asumaan veljensä Karlin kanssa, jolloin heitä vastapäätä asuivat Wetterhoff ja Montgomery: ”Meitä vastapäätä porstuan toisella puolella asuvat Wetterhoff ja Montgomery ja luulen heidän seuransa tehneen Kallelle melko hyvää.”¹²⁶ Ystäväpiiri vieraili usein varsinkin kesäisin kaukaisempien tai läheisempien sukulaisten kartanoissa, joissa nuori polvi oli kasvamassa; etenkin Julinien Fiskars ja Hisingerien Fagervik olivat usein vierailukohteina, joihin Adolf Nordenskiöld lähti useimmiten Anders Ramsayn kanssa.

Syksyn 1855 alussa koettu Viaporin pommitus ja Sevastopolin antautuminen merkitsivät Venäjän lopullista häviötä sodassa, eikä se suinkaan ymmärrettävästi vähentänyt liberaaliylioppilaiden länsisympatioita. Adolf oli tuolloin juuri nimitetty fyysis-matemaattisen tiedekunnan kuraattoriksi ja lokakuussa hän sai von Haartmanilta vuorikonttorin vuorikonduktöörin arvon palkan kera ilman virkaa, mistä hän ylpeänä kirjoitti isälleen. Kuraattorinimitys ilahdutti häntä aivan erityisesti, sillä ”se on suurin kunniavirka, jonka nuori Yliopiston jäsen voi saada”¹²⁷.

Näistä nimityksistä koitunut ilo jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi. Adolf Nordenskiöld osallistui Töölön ravintolassa Antin eli Andersin päivänä 30.11.1855 useammankin Anders-nimisen ylioppilaan kunniaksi järjestettyyn nimipäiväjuhlaan eli Töölön päivällisiin. Päivällisten tapahtumia pitivät itse osallistujat pelkkänä hullutteluna vailla poliittista sisältöä. Pilailevia maljoja nostettiin länsivaltojen hallitsijoille, pidettiin puheita, fanfaareja ja maljoja nostettiin melkein jokaiselle sotaan osallistuneelle taholle. Juhlan osallistujat pitivät tätä viattomana hauskanpitona, mutta

ylimmällä taholla siinä nähtiin vaarallista politikointia ja vallankumouksellisuutta. *Marseljeesin* ja *Porilaisten marssin* soittaminen ei liene parantanut viranomaisten käsitystä illan luonteesta.¹²⁸

Töölön päivällisten pääsyllisiksi kenraalikuvernööri Berg määritteli Anders Ramsayn ja Karl Wetterhoffin, jotka olivat hänen mielestään silmiinpistävästi toimineet jo Tamelanderin jutun paljastamisessa, ja totesi, ”Sie sind ja alle alte Bekante!” (”Hehän ovat kaikki vanhoja tuttuja!”). Karl Wetterhoff erotettiin yliopistosta kokonaan, juhlan järjestäjät kahdeksi vuodeksi, neljä mukana ollutta vuodeksi ja laulajat lukukauden ajaksi. Muutaman viikon kuluttua erottamiset peruttiin lukuun ottamatta Karl Wetterhoffia, joka emigroitui tämän jälkeen Ruotsiin.¹²⁹

Osallistuminen Töölön päivällisiin maksoi Adolf Nordenskiöldille paitsi fyysis-matemaattisen tiedekunnan kuraattoriuden myös vuorikonduktöörin palkkion, jonka von Haartman pidatti. Adolf kirjoitti tästä äidilleen pilkalliseen sävyyn enoan arvioiden: ”Haartman on pidättänyt vuorikonttorin palkkioni. Selitin Laurelille, kun hän surullisena ilmoitti tämän, että minua ilahdutti erityisesti se, että olen antanut rakkaalle sukulaiselleni loistavan tilaisuuden osoittaa lojaalia ja alamaista ajattelutapaansa”.¹³⁰

Adolf Nordenskiöld ei antanut tapahtuneen häiritä itseään vaan lainasi rahaa ja lähti Pietarin kautta edistämään tutkijanuraansa Keski-Eurooppaan. Yllättäen hän kohtasi Pietarissa isänsä, joka oli palaa-massa kotiin pitkäksi venyneeltä Tagilin matkaltaan. Nils Nordenskiöld antoi hänelle suosituskirjeitä tuntemilleen sen ajan huomattavimmille berliiniläisille kemisteille ja mineralogeille, jotka ottivatkin Adolf Nordenskiöldin hyvin vastaan. Kevät 1856 kului siten hedelmällisessä tutkimustyössä Berliinissä. Heinäkuun lopussa Adolf oli jälleen Frugårdissa matkattuaan kotiin Ruotsin sukulaisten kautta; hän kävi muun muassa tätinsä Heddan luona Vimmerbyssä, jossa Adolfille osoitetusta ystävällisyydestä Nils lämpimästi kiitti sisartaan.¹³¹

Adolfin ollessa poissa kuohunta yliopiston ja ylioppilaiden ympärillä oli jatkunut kenraalikuvernööri Bergin sekä von Haartmanin ja von Kothernin otettua ne silmätikukseen. Oli suunniteltu jopa yliopiston siirtämistä pois Helsingistä. Ministerivaltiosihtööri Alexander Armfeltkin kannatti ajatusta, jotta tulisi loppu akateemisen maailman ylenpalttiselle

politikoinnille, mikä hänen mukaansa vaaransi maan ja koko yliopiston tulevaisuuden. Loppujen lopuksi näistä suunnitelmista ei kuitenkaan tullut mitään kenraalikuvernöörin kiinnitettyä huomiota siirron aiheuttamiin suuriin kustannuksiin – todellisuudessa hän luultavasti vain pelkäsi päästää yliopistoa pois valvovien silmiensä alta.¹³² Otto Nordenskiöld kertoi näistä suunnitelmista Ruotsissa oleskelevalle Adolfille todeten, että yliopiston siirto Tampereelle ja vilautettu pääkaupunginkin siirto Hämeenlinnaan voisivat olla hyvä asia, koska silloin jouduttaisiin vähemmän tekemisiin venäläisen sotaväen kanssa; Frugårdissa oli venäläisiä upseereita majoitettuna vielä kesällä 1856.¹³³

Kotimaahan palattuun Adolf Nordenskiöld epäilemättä arveli vanhojen asioiden jo unohtuneen, sillä paluunsa jälkeen hänet nimitettiin mineralogian dosentiksi. Lisäksi hänen suojelijansa kemian professori Arppe toivoi hänen nimittämistään 1852 perustettuun mutta yhä täyttämättä olleeseen mineralogian professorin virkaan. Arppe suunnitteli myös suuren apurahan hankkimista Nordenskiöldille, jotta tämä voisi tehdä mittavan tutkimusmatkan kaukaiseen itään, mutta Adolfin pettymykseksi tämän suuren apurahan saikin kielentutkija A. E. Ahlqvist¹³⁴. Nordenskiöldille myönnettiin kuitenkin yliopistolta matka-apuraha ”hänen hyväksi arvostellun taitavuutensa vuoksi ja siinä toivossa, että siten saataisiin geologian ja mineralogian oppituolin hakijaksi sen arvoinen mies”. Ennen matkalle lähtöään Adolf halusi kuitenkin osallistua toukokuussa 1857 fyysis-matemaattisen tiedekunnan promootioon, jossa hänet vihittiin sekä priimusmaisteriksi että ultimustohtoriksi; hän oli siten yksi juhlien huomattavimmista henkilöistä.¹³⁵

Poliittisesti juhlien ajankohta oli perin ongelmallinen, kun odotettiin yhteiskunnallista ja poliittista vapautumista Krimin sotaa seuranneen uudistusaallon vanavedessä. Valtiopäivätoive oli esitetty ja senaatti saanut käskyn ryhtyä laatimaan yhteiskunnallista uudistusohjelmaa. Akateemisen maailman vapaustoiveet ja länsisympatiat eivät olleet hävinneet minnekään, pikemminkin päinvastoin. Ruotsissa venäläisvasustaista mielialaa pitivät yllä sinne emigroituneet Emil von Qvanten ja Karl Wetterhoff, ja ilmeisesti heidän taholtaan oli lähtöisin idea kutsua ruotsalaisia ylioppilaita Uppsalasta osallistumaan promootioon. Ruotsalaisten ylioppilaiden kutsumisessa ohitettiin kaikki viranomaiset ja

ilmeistä on, että vain harvat tiesivät asiasta ennen kuin muutamia päiviä ennen promootion alkua. Useita päiviä kestäneessä juhlinnassa ruotsalaiset käyttäytyivät tahdikkaasti eivätkä ottaneet kantaa skandinavistiin vihjauksiin. Aivan juhlinnan loppuvaiheessa Adolf Nordenskiöldin nostama malja koitui hänelle kohtalokkaaksi: hän kohotti maljan Suomen synkälle tulevaisuudelle ja Wetterhoffia lainaten lausui: ”En skäl för minnets flydda dar/och – hoppet, som är kvar” (”Malja menneille päiville muiston, ja – toivolle, joka jää!”) ”Taistelussa pimeyttä vastaan” oli hänen mielestään ainoa toivo ruotsalaisten tuessa. Elmgrenin päiväkirjamuistiinpanon mukaan Adolf Nordenskiöld oli todennut, että ”Nyt aletaan solmia uudelleen pian 50 vuotta katkenneina olleita siteitä ja saamme olla varmoja siitä, että taistelussa, jota käymme pimeyttä vastaan, meidän ei tarvitse aina olla yksin taistelutantereella”.¹³⁶

Estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professori ja historiallis-kielitieteellisen osaston dekaani Fredrik Cygnaeus yritti läsnä olleiden vanhempien ja toisin ajattelevien puolesta pelastaa tilanteen omalla pitkällä puheellaan, mutta sai nuoret huutamaan ääneen, ettei tämä puhunut heidän puolestaan. Nordenskiöldin maljapuheesta ja siihen liittyneestä Cygnaeus-episodista tuli puheenaihe, jota ruodittiin ylimpiä tahoja myöten. Adolf Nordenskiöldin maljapuhe maksoi hänelle saamansa stipendin ja katkaisi lupaavan akateemisen uran; ylioppilaiden ja ylipäänsä akateemisten piirien esiintyminen julkisen mielipiteen foorumina ja ruotsalaissympatioiden ylläpitäjinä haluttiin torjua kaikin mahdollisin keinoin.¹³⁷

Sinänsä tapahtuma oli vähäpätöinen eikä rehtori G. Reinkään nähnyt siinä mitään hälyttävää ja siitä syystä lähetti maljapuheen hyvässä uskossa kenraalikuvernööri Bergille. Kreivi Berg sen sijaan muisti heti Adolf Nordenskiöldin, joka nyt entistä enemmän leimautui vaaralliseksi dosentiksi. Nordenskiöld sai käskyn tulla selittämään tapahtunutta sekä esittämään kunnioittavan anteeksipyyntön asian johdosta – ellei hän näin tekisi, hänen tulisi välittömästi poistua maasta. Adolf Nordenskiöld ei suostunut selittelemään eikä pyytämään anteeksi mitään vaan matkusti suunniteltua mutta toteutumaton tutkimusmatkaansa varten hankitulla passilla Ruotsiin, ensin tätinsä Floran ja Otto Henrikin luo Sjögleen, jossa hän viipyi koko heinäkuun ja siirtyi sitten Tukholmaan.¹³⁸

Pian tämän jälkeen hänet julistettiin matkastipendinsä menettäneeksi ja sopimattomaksi hoitamaan mitään virkaa Helsingin yliopistossa.

Pian saavuttuaan Sjögleen Adolf sai Otolta kirjeen, jossa tämä ilmaisi oman käsityksensä siitä, miten Adolfin nyt tulisi toimia – joko jäädä Ruotsiin tai palata Suomeen ryhtyäkseen johonkin käytännölliseen työhön: ”...Älä etsi virkaa täältä vaan joko yritä löytää toimeentulosi Ruotsista tai tänne paluusi jälkeen aloita jokin käytännöllinen yritys. Jos perustaisimme jonkin tehtaan tänne Frugårdiin, olen varma, että pärjäisimme melko hyvin ja sinulle jäisi aikaa tieteelliseen työhön sekä olisi mahdollisuuksia tehdä matkoja.” Joka tapauksessa Otto suositteli Adolfin pysymistä Ruotsissa tulevan talven ajan, mikäli varat sallivat. Äiti oli ollut huolissaan Adolfin vastoinikäymisistä, mutta oli nyt rauhoittunut – isä sen sijaan vaikutti edelleen levottomalta Adolfin puolesta, vaikkei halunnut sitä näyttää.¹³⁹

Jatkuvan rahapulan ja taloudellisten vaikeuksien vuoksi Sofia Margareta ja Nils olivat samoihin aikoihin myyneet Frugårdin Otolle ja Adolfille jäaden itse kartanoon asumaan. Virallisen kauppasopimuksen mukaan kauppahinta oli 18 000 hopearuplaa, mutta voidaan epäillä, maksettiinko tätä summaa oikeasti. Sofia Margareta oli erittäin tyytyväinen tästä ratkaisusta ja kirjoitti Otolle, että ”minulle on suuri ilo saada pitää sinut täällä ja se on hyödyllistä koko taloudelle”. Otto oli siis luopunut juristin urasta ja keskittyi kartanon hoitamiseen.¹⁴⁰ Vanhempien toiveena oli ollut saada pitää Otto ja Adolf kartanoa hoitamassa ja samalla he olivat olettaneet saavansa seurata läheltä Adolfin menestyksestä tiedemiehen uraa. Tässä toiveessa he joutuivat pettymään. Sittenkin kun Adolf joutui muuttamaan Ruotsiin, hän myi 1860 osuutensa kartanosta 9 000 hopearuplalla Otolle, josta siten tuli kartanon yksinomainen omistaja.¹⁴¹ Adolfilla ei ollut varaa maksaa kyseistä summaa kerralla vaan hän maksoi velkansa vähitellen.

Adolf kirjoitti myös äidilleen suunnitelmistaan ja lohdutti tätä, ettei äidin pitäisi olla tapahtuneesta masentunut: ”Aion nimittäin pysyä täällä pari vuotta nähdäkseni, miten asiat kehittyvät siellä kotona. Pitempää aikaa kuin 2 vuotta en aio olla täällä vaan palaan kotiin tehdäkseni tuloista niin hyvin kuin mahdollista. Masentunut en ole ollenkaan eikä äidinkään pidä olla.”¹⁴² Kirjeessään hän vielä totesi aikoneensa ensin

työskennellä Tukholmassa, mutta koska siellä kesäaikaan kävi jatkuvana virtana suomalaisia, hänen koko aikansa meni heidän kanssaan seurusteluun ja sen vuoksi hän piti parempana siirtyä sukulaisten luo. Myös isälleen Adolf totesi, että ei aikonut kahta vuotta pidempään pysyä Ruotsissa – hänelle oli vilautettu mahdollisuutta saada jokin toimi Tukholmassa, mutta mihinkään yli kaksi vuotta kestävään tehtävään hän ei aikonut sitoutua.¹⁴³

Adolf oli siis itsekin siinä uskossa, että hänen ”karkotuksensa” oli vain väliaikaista ja että hän voisi vielä palata kotiin. Elokuussa Nils Nordenskiöld lähti Ruotsin kautta Lontooseen ja Edinburgiin, mutta aikataulutus oli hänelle yhtä vaikeaa kuin aina ennenkin eikä tapaamista Adolfin kanssa saatu sovittua useista yrityksistä huolimatta. Adolfin palattua elo-syyskuun tutkimusmatkoiltaan takaisin Tukholmaan hän sai Wetterhoffilta isän Vimmerbystä lähettämän kirjeen, josta kävi ilmi isän aikovan jatkaa matkaansa eteenpäin Englantiin. Adolf ehdotti tapaamista setänsä Otto Gustafin luona Karlskronassa, jonne hän joka tapauksessa aikoi lähteä joksikin aikaa. Kuten niin usein ennenkin, Nils Nordenskiöldin matkustaminen venyi – hän ei ollut paluumatkalla Suomeen vielä marraskuussakaan. Värstorsissa sedän maaseutuasunnolla Adolf sai kuulla isänsä olevan edelleen Englannissa. Adolf ei voinut enää odottaa vaan hänen oli omien asioiden vuoksi palattava Tukholmaan. Hoidettuaan asiansa siellä Adolf aikoi matkustaa Suomeen, ”dels för mina qvasipolitiska affärer, dels för vetenskapliga saker”. Suomen matkasta ei tullut kuitenkaan tällä erää mitään, sillä Adolf tuli Tukholmaan liian myöhään marraskuussa höyrylaivaliikenteen jo lakattua. Postireittiä hän ei voinut käyttää, koska hänen oli ollut tarkoitus tuoda Suomeen kaksi laatikollista mineraaleja eikä hän halunnut matkustaa ilman niitä. Tilanteen ollessa tällainen hän vuokrasi itselleen pienen asunnon ja ryhtyi työskentelemään Karoliinisen instituutin laboratoriossa.¹⁴⁴

Adolf tapasi isänsä Tukholmassa loppuvuodesta tai seuraavan vuoden alkupuolella, sillä Nils Nordenskiöld oli marraskuussa kotiinpaluumatkalla Malmössä, sen jälkeen Kalmarissa Otto-veljeään tapaamassa ja joulukuussa Wimmerbyssä sisarensa Heddan luona. Tukholmaan Nils Nordenskiöld saapui keväällä tarkoituksenaan matkustaa höyrylaivalla Suomeen, mutta vahvojen jäiden takia laivat eivät kulkeneet vielä huh-

tikuussakaan – kotiin hän pääsi siten vasta toukokuussa 1858.¹⁴⁵ Tällä tieteellisellä tutkimusmatkallaan hän oli tällä kertaa poissa kohtoa lähes vuoden ajan.

Lontoossa Nils Nordenskiöld oli työskennellyt muun muassa patenttitoimistossa saadakseen tietää, mitä patenteja kuparia koskien oli myönnetty. Cambridgeseen hän teki omien sanojensa mukaan ”pienen mineralogisen retken” tavatakseen professori Millerin. Kuten Lontoossa myös Cambridgessä hän vieraili muutaman kerran Uuden Jerusalemin kirkossa jumalanpalveluksessa – hän oli tästä päätellen suvun perinteen mukaisesti viehtynyt swedenborgilaisesta uskontomystiikasta.¹⁴⁶

Adolf puolestaan työskenteli talven 1857–1858 vierailevana tutkijana Ruotsin tiedeakatemian mineraalikokoelmien parissa yhdessä professori Carl Gustaf Mosanderin kanssa – Mosander oli ollut professori Berzeliuksen ystävä ja seurannut tätä virassa Karoliinisen instituutin kemian ja farmasian professorina. Keväällä 1858 Adolf Nordenskiöld sai mahdollisuuden lähteä ensimmäiselle tutkimusmatkalleen tohtori Otto Thorellin kanssa Huippuvuorille, josta he palasivat vasta syksyn tullen. Huolimatta onnistuneesta tutkimusmatkasta Adolf toivoi yhä voivansa palata kotimaahan ja luoda uransa siellä, mihin pyrki vaikuttamaan myös hänen suojelijansa, nyt yliopiston rehtorina toimiva professori Arppe. Arppe oli yhteydessä ministerivaltiosihteeri Armfeltiin toivoen Nordenskiöldin nimittämistä avoinna olevaan mineralogian professorin virkaan. Samaan aikaan Nordenskiöld sai kuitenkin työtarjouksen Tukholmasta, sillä professori Mosander oli kuollut ja hänen virkaansa tarjottiin Nordenskiöldille. Viran saamisesta Suomessa ei ollut saatu varmuutta, ja tilannetta kartoittaakseen Adolf lähti käymään kotimaassaan marraskuussa 1858.

Gabriel Rein oli keväällä 1858 joutunut eroamaan yliopiston rehtorin virasta Carl Mannerheimin *Ditt och datt* -näytelmästä syntyneen jupakan vuoksi, jonka jälkeen Arppe oli nimitetty rehtoriksi.¹⁴⁷ Vaikka Arppe epäilemättä suhtautui Adolf Nordenskiöldiin positiivisesti, hän ei hyväksynyt Aleksanterin yliopiston tiettyjen ylioppilaksiin poliittista kannunvalantaa eikä skandinavismia: vaikka hän korostikin vapauden välttämättömyyttä ja ”intelligentin opinionin” olemassaolon oikeutta, hän ei hyväksynyt omavaltaisuutta. Elmgrenin päiväkirjamauistiinpano-

jen mukaan Arppe syyslukukauden avajaispuheessaan ”moitti melko terävästi Svekomaa-puolueen poliittista kannunvalantaa ja klubiluonnetta heidän kaikessa pyrkiessä osoittamaan vihamielisyytensä hallitusta kohtaan”. Kun Arppe kuitenkin edellä mainitulla tavalla korosti vapauden merkitystä, se Elmgrenin oli mukaan ”kova pähkinä ylioppilaiden äänekkäimmälle vähemmistölle, sitäkin enemmän, kun kukaan ei voi kyseenalaistaa Arppen itsenäisyyttä ja vapaamielisyyttä”.¹⁴⁸

Nordenskiöldin saavuttua Helsinkiin Arppe raportoi Pietariin, että Nordenskiöldin käynti herätti kiusallista huomiota, vaikka tämä itse oli käyttäytynyt täysin maltillisesti eikä ollut osallistunut mihinkään suuriin ylioppilaiden tapaamisiin. Kenraalikuvernöörin valvonta oli kuitenkin ilmeistä. Marraskuun kahdeksantena päivänä tuli Ruotsista tieto, että Nordenskiöld oli nimitetty professoriksi ja Riksmuseetin mineralogian osaston johtajaksi. Palatakseen Ruotsiin hän tarvitsi passin ja viisumin kenraalikuvernööri Bergiltä, joka edelleenkin suhtautui häneen kielteisesti. Tapaaminen Bergin kanssa ei sujunut hyvin Bergin vieläkin vaatiessa promootiopuheesta anteeksipyyntöä, mitä Nordenskiöld edelleen kieltäytyi tekemästä. Tilaisuus päättyi siihen, että Berg myönsi passin mutta kielsi Nordenskiöldiä enää palaamasta Suomeen hänen hallintokautenaan. Seuraavana päivänä Adolf Nordenskiöld sai passinsa ja määräyksen poistua Suomesta 14 vuorokauden kuluessa.¹⁴⁹

Joulunpyhät Adolf sai kuitenkin viettää kotonaan Frugårdissa vanhempiensa ja sisarustensa kanssa. Matkallaan takaisin Tukholmaan Nordenskiöld poikkesi muutamaksi päiväksi ystävänsä Anders Ramsayn luo Björkbodan kartanoon Kemiössä, josta jatkoi matkaansa Tukholmaan. Maanpakolaisuus oli alkanut.

Murheellista Adolf Nordenskiöldin kannalta oli, että tämä oli viimeinen kerta, kun hän tapasi äitinsä: Sofia Margareta sairasti marraskuusta 1859 lähtien, mistä Otto kertoi Adolfille tammikuun 1860 alussa todeten sairauden olevan äidin iästä (tällä ilmeisesti viitattiin vaihdevuosiin) johtuva hermosairaus. Saelanille Otto oli kirjoittanut heti vuodenvaihteen jälkeen pyytäen tätä toimittamaan lähetin mukana [perhelääkäri]Estlanderin määräämän lääkkeen äidille. Saelan oli ilmeisesti viettänyt joulun Frugårdissa siitä Oton huomautuksesta päätellen, ettei äidin tila ollut parantunut Saelanin lähdön jälkeen. Mikä sairaus oli kyseessä, on mah-

dotonta tietää. Oton Saelanille kertoman mukaan taudin kuvaan kuului oksentelua, sydämentykytystä ja lievää kipua vatsan alaosassa. Sofia Margareta kuoli tammikuun 1860 lopussa, eikä Adolfilla toistaiseksi vielä passittomana ollut mahdollisuutta lähteä hänen hautajaisiinsa.¹⁵⁰

Frugårdin muista asioista Otto kertoi Adolfille nuorimman veljen Karlin suorittaneen kandidaatintutkinnon ja aikovan lähteä töihin rautateille – Otto ihmetteli, miksi, sillä hänen käsityksensä mukaan Karl oli yksi epäkäytännöllisimmistä ihmisistä, jonka hän tunsu. Karl joutui ilmeisesti itsekin tämän oppimaan kantapään kautta, sillä jo syyskuussa hän lopetti työt rautateilla ja päätti ryhtyä tekemään väitöskirjaa.¹⁵¹

Adolf oli vuoden 1860 alussa päätynyt siihen lopputulokseen, että päätti hakea Ruotsin kansalaisuutta. Hän pyysi isäänsä hankkimaan itselleen todistuksen Suomen Ritarihuoneesta, jotta voisi Ruotsin kansalaisuuden saatuaan kirjoittautua Ruotsin Ritarihuoneeseen.¹⁵² Huolimatta siitä, että Adolf sai passinsa kesäkuussa, hänellä oli vieläkin toistuvasti vaikeuksia saada matkustuslupaa Suomeen, kun Venäjän edustaja Tukholmassa kieltäytyi ”viseeraamasta” sitä eli myöntämästä viisumia. Ilmeinen ”syyllinen” tähän oli kenraalikuvernööri Berg, joka muun muassa keväällä 1860 Tukholmassa vieraillessaan oli kieltänyt Venäjän asiain hoitajaa viseeraamasta Adolf Nordenskiöldin passia, koska Suomi oli Bergin mielestä Adolfille ”vähemmän sovelias vierailukohde”.

Adolf kantoi huolta isästään entistä enemmän äidin kuoleman jälkeen ja kääntyi Arppen puoleen isäänsä koskevalla ehdotuksella. Adolf ehdotti, että vuorikonttorin mineraalikokoelmat yhdistettäisiin yliopiston kokoelmiin ja hänen isästään tehtäisiin näiden kokoelmien yli-intendentti. Mikäli näin tehtäisiin, tuplaantuisivat yliopiston mineralogiset kokoelmat ja mineralogian professuuria hoitamaan soveltuvaksi katsottava henkilö voisi saada koulutuksensa hänen isänsä alaisuudessa ja näiden kokoelmien parissa. Lisäksi olisi mahdollista aloittaa Suomen alustavat geognostiset tutkimukset jo saman kesän aikana. Adolf toivoi tätä erityisesti isänsä takia, jotta ”isäni toimettomuus, johon hän ei osaa tottua, loppuisi ja hän saisi omistaa jäljellä olevat voimansa rakastamalleen tutkimukselle”.¹⁵³ Tämä Adolfin suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut.

Uusi aikakausi: valiokuntamanifesti ja valtiopäivät 1863

Krimin sodan jälkeen alkanut yhteiskunnallinen uudistuskausi oli 1850-luvun lopussa vielä alkuvaiheessaan eivätkä aikalaiset luonnollisesti osanneet ennakoida tulevaisuutta. Adolf Nordenskiöldin kannalta oli epäonnista riitaantua kenraalikuvernöörin kanssa juuri tuolloin, sillä Bergin kausi oli jo lähenemässä loppuaan. Lisäksi yhteiskunnallinen muutosvauhti kiihtyi 1860-luvun vaihteessa merkittävällä tavalla; tuolloin Suomessa koettiin eräänlainen yhteiskunnallinen murrosvaihe. Ensimmäisen kerran oli julkisesti esitetty valtiopäivätoive 1856, kun piispa Schauman puheessaan toivoi valtiopäivien koolle kutsumista. Korkeimmalla taholla tällaista julkisesti esitettyä toivetta paheksuttiin, mutta asiaa ryhdyttiin kuitenkin valmistelemaan. Valtiopäivien koolle kutsumista pidettiin tärkeänä etenkin verosuostunnan takia: monet suunnitellut uudistukset edellyttivät verojen korotusta, ja siitä päättäminen oli valtiopäivien asia.

Yhteiskunnallinen vapautuminen ja ajattelutavan muutos 1860-luvun vaihteessa näkyi myös siinä, että julkisuudessa ryhdyttiin aktiivisesti keskustelemaan Suomen perustuslaeista sekä siitä, oliko Suomi maakunta vai valtio. Huhtikuussa 1861 seuraavaksi tammikuuksi koolle kutsuttua niin sanottua tammikuun valiokuntaa pitivät maan liberaali-piirit perustuslaeille vieraana ja siten lähes vallankaappauksena; epäiltiin, että valiokunta tulisi syrjäyttämään valtiopäivät. Hallitsijalle päätettiin

selväsanaisesti ilmoittaa tapahtuneesta perustuslain loukkauksesta suurisuuntaisen kansalaismielipiteen ilmauksen muodossa. Niiden henkilöiden joukossa, jotka olivat ensi sijassa mielenilmauksen laatimista suunnittelemassa, olivat muun muassa jo aikaisemmin tapaamamme C. G. Estlander ja R. Montgomery. August Schaumanin muistelmien mukaan mielenilmausta suunnittelemaan kutsuttuun kokoukseen Helsinkiin saapui myös Otto Nordenskiöld. Schauman kirjoittaa: ”Lähetimme palasivat muutaman päivän kuluttua. – – Valiokuntamanifesti oli joka paikassa herättänyt samanlaisen tyrmistyksen ja levottomuuden tunteita. Ilolla ja kiitollisuudella hyväksyttiin kehoitus kiiruhtaa Helsinkiin. Ja niinpä näimme pian maamme arvossa pidetyimpien tilanomistajien joukossa yhden toisensa jälkeen saapuvan tänne. Ensimmäisenä saapui, sen muistan, Hagan paroni H. G. Boije ja heti sen jälkeen kreivi C. M. Creutz Malmgårdista. Pian saapuivat myöskin – – ja tilanomistaja N. O. Nordenskiöld Mäntsälästä”.¹⁵⁴

Vuotta 1861 on kutsuttu nimellä Suomen poliittisen historian *annus mirabilis* kuvaamaan sitä, että tuolloin ihmisten mielessä ikään kuin valkeni Suomen olevan valtio eikä provinssi ja että Suomi oli yhteydessä Venäjän keisarikuntaan vain keisarin kautta eli että oli kyse vain personaaliunionista. Tammikuun valiokunnasta syntynyt debatti aiheutti myös sen, että professori J. Ph. Palmén joutui monien maan perustuslakeja koskevien kyselyjen takia laatimaan Suomen perustuslaeista julkaisun, jota myytiin pelkästään sen ilmestymispäivänä syyskuussa 1861 peräti 300 kappaletta.¹⁵⁵

Muun muassa Tammikuun valiokunnasta syntyneen kohun takia joutui kenraalikuvernööri Berg eroamaan. Uusi kenraalikuvernööri Platon Rokassovski ilmoitti joulukuussa virkaan astuttuaan keisarin kutsuvan valtiopäivät koolle Tammikuun valiokunnan päätettyä työnsä. Otto kirjoitti tästä Adolfille, että ”Siellä [Helsingissä] oleskeluni ajan koko kaupunki oli liikkeellä Rokassovskin saavuttua astumaan virkaansa, missä yhteydessä hän antoi jokseenkin päättäväisesti lupauksen valtiopäivistä, mikä ihastutti eräitä ihmisiä, ei kuitenkaan viisaampia, jotka arvelevat olevan parasta odottaa, että jotain suurista lupauksista todella toteutuu”.¹⁵⁶ Otto Nordenskiöld vaikuttaa itse kuuluneen mainitsemiinsa epäilijöihin. Hän epäili asiaa vielä valtiopäivien avajaisten allakin syyskuun

Ritarihuonejohtokunnan sinetillä varustettu poletti osoitti aatelismiehen oikeuden osallistua valtiopäivillä säädyn istuntoihin. Kuva teoksesta *Ritarihuone ja Suomen aatelissuvut*.

alussa 1863: ”Kaikki odottavat niiltä suuria tuloksia, joista mahdollisesti vain hyvin vähän realisoituu. Viime kevään adressiagitaatioiden jälkeen hallitus on kaikin keinoin yrittänyt osoittaa, että maan toivomukset ovat sen sydäntä lähellä, mutta sillä ei ole varmasti mitään halua luopua oikeuksistaan.”¹⁵⁷

Yllä mainittu, jouluaattona 1861 kirjoitettu kirje oli ainoa kerta, kun Otto Nordenskiöld käytti valtiopäivistä kirjoittaessaan sanaa riksdag – sen jälkeen hänen valtiopäivistä käyttämänsä sana oli aina landtdag, maapäivät. Kirjeenvaihdosta ei käy ilmi, osallistuiko hän valtiopäivien avajaisiin 15.9.1863, mutta luultavasti osallistui. Joulun jälkeen hän ei heti palannut Helsinkiin, ja kirjoitti tammikuussa 1864 Adolfille lähtevänsä valtiopäiville vasta myöhemmin talvella, koska työt ja toimet Frugårdissa eivät sallineet hänen lähteä aiemmin.¹⁵⁸

Syksyllä 1863 Otto oli osallistunut valtiopäivätyöskentelyyn ja oli tarkalleen selvillä valtiopäivätyöskentelyn tilanteesta. Heti valtiopäivien alkaessa syntyi aatelin liberaaliryhmässä kysymys siitä, oliko niillä henkilöillä edustus oikeutta valtiopäivillä, jotka olivat Venäjän virkakunnan palveluksessa. Aatelissäädyn liberaalit legalistit nojautuivat vuoden 1626 ritarihuonejärjestyksen 23.pykälään, jossa kiellettiin paikka ja äänestys-oikeus niiltä aatelismiehiltä, jotka asuivat ulkomailla ja/tai palvelivat vierasta ruhtinasta. Konkreettisesti tämä kysymys koski vain kolmea henkilöä: kapteeni J. K. W. Ugglaa, vara-amiraali J. E. von Schantzia sekä valtioneuvos Theodor Bruunia, josta sittemmin tuli Suomen ministerivaltiosihteeri. Kaikkein kielteisintä tässä jupakassa venäläisten kannalta oli, että suomalaiset katsoivat Venäjän olevan ”ulkomaa”.¹⁵⁹

Otto kertoi edellä mainitussa Adolfille kirjoittamassa kirjeessään asian herättäneen kiivasta keskustelua sekä valtiopäivillä että sen ulkopuolella, ja että ehdotus mainittujen kolmen henkilön edustus oikeuden kieltämisestä hyväksyttiin lopulta huomattavalla äänen enemmistöllä. Tämän onnistumisen Otto Nordenskiöld katsoi johtuneen kreivi C. M. Creutzin ja senaattori Furuhjelmin tekemistä ponnisteluista asian suhteen. Kreivi Creutz oli Oton mukaan aatelissäädyn liberaalifraktion johtaja ja vastapuolta – eli siis ilmeisesti ”vanhoillisia” – johti Johan August von Born, joka Otto Nordenskiöldin mielestä oli yksi aatelin taitavimpia jäseniä.

Liberaalien periaate oli siis laillisuusperiaate, jota vastustivat kohtuullisuusperiaatteen kannattajat. Kohtuullisuusperiaatteen kannattajien mukaan ei voinut olla oikein, että emämaan asevoimissa palveleva, omaakin isänmata puolustava suomalaisen aatelin jäsen menettäisi oikeuden osallistua valtiopäiville. Samaten todettiin, että Venäjällä palvelu

johtui pelkästään olosuhteista, jolloin se ei ollut vapaa valinta eikä epäisänmaallisuuden merkki. Tätä vastaan tosin todettiin, ettei Venäjällä palvelevia niinkään ajanut halu palvella isänmaata kuin tehdä komeampaa sotilasuraa kuin kotimaassa oli mahdollista.¹⁶⁰

Kuten Otto kirjeessään mainitsikin, herätti asia Venäjällä negatiivista huomiota ja Suomea syytettiin separatistisuudesta. Kritiikkiä esitti erityisesti juuri samana vuonna 1863 Mihail Katkovin perustama *Moskovskija Vedomosti* -lehti, josta tuli uuden isänmaallisen ajattelusuunnan lehti. Katkov suuntasi kritiikkinsä separatistisiksi katsomiaan Venäjän reuna-alueita kohtaan, ja syksyllä 1863 sen kohteeksi joutui myös Suomi. Jo pelkästään valtiopäivätyöskentelyn aloittaminen Suomessa oli negatiivista Katkovin kannalta, mutta erityisesti edellä mainittu äänestystulos kirvoitti ankaria syytöksiä Suomea kohtaan. Tämän Venäjällä syntyneen kritiikin johdosta edellä mainittujen kolmen henkilön osallistumisoi-keudesta järjestettiin uusi äänestys, jonka perusteella heille myönnettiin edustus-oikeus valtiopäivillä. Tämä ei luonnollisesti enää korjannut asiaa venäläisten silmissä.¹⁶¹

Matkoja ja vahvistuvia avioliittoverkostoja

Nils Nordenskiöldin raha-asiat vaikuttivat 1860-luvun alussa olevan yhä huonommalla tolalla, vaikka Otto oli ottanut päävastuun kartanon hoidosta. Selviytyäkseen kaikista lainojen lyhennyksistä ja koroista Nils Nordenskiöldin oli myytävä osa mineraalikoelmastaan Pietarin kaimosmuseolle, jonka vastaanottoa varten hän matkusti tammikuussa 1861 Pietariin.¹⁶²

Samaan aikaan talvella 1861 Adolf Nordenskiöld suunnitteli osallistuvansa keväällä uudelle Huippuvuorten tutkimusmatkalle. Koti-ikävä vaivasi toisinaan edelleenkin, mutta työ piti ajatukset poissa Frugårdista. Matkaan lähdettiin Tukholmasta jo varhain keväällä ja matka jatkui Tromssasta toukokuussa. Retkikunta oli takaisin Tukholmassa vasta syyskuun lopussa. Adolf kirjoitti paluumatkalla Tromssasta isälleen retkikunnan saapuneen sinne onnellisesti ja kaikkien pysyneen terveinä. Matka oli ollut kaikin puolin onnistunut, tosin Adolf olisi halunnut retkikunnan yrittävän edetä vielä kauemmas pohjoiseen – isä Nils sen sijaan oli tyytyväinen, ettei kauemmas ollut lähdetty katsoen moisen yrityksen olevan aivan liian uhkarohkea. Lisäksi hän arveli, etteivät kaikki varmastikaan olisi tulleet terveinä kotiin sellaiselta retkeltä.¹⁶³

Sisarussarjan nuorin veli Karl keskittyi keväällä 1861 väitöskirjaansa, mutta se ei koskaan valmistunut. Otto kuitenkin toivoi sitä, jotta Karl voisi saada jonkin viran yliopistosta; se olisi Oton mielestä kaikkein parasta Karlin mielenlaadun kannalta, Oton mielestä kun Karl ”ei sovi käytännölliseen”.¹⁶⁴ Karl päätyikin suorittamaan käytännöllisen metsän-

hoitajan tutkinnon, jota varten hän oli syyskauden 1861 harjoittamassa metsäopintoja Saksassa Tharandtin metsä- ja maatalousakatemiassa.

Karl oli tullut Saksaan Tukholmasta, jossa Adolfin Huippuvuorten tutkimusmatka oli suuren mielenkiinnon kohteena. Ruotsin Tiedeakatemian edustaja oli arvellut Trondheimin maaherran tiedottavan tiedeakatemialle välittömästi retkikunnan saavuttua sinne ja lupasi heti tiedottaa sähköitse asiasta Nils Nordenskiöldille.¹⁶⁵ Näin tapahtuikin: Trondheimista sähkötettiin Tukholmaan 29.9.1861: ”Kaikki Huippuvuorenkävijät palanneet terveinä. Tiedottakaa Nordenskiöldien, Malmbergien perheille. Tarvitaan pikakirje Frugårdiin. Kirje Tukholmaan.”¹⁶⁶

Karl sai samana syksynä 1861 viransijaisen matematiikan ja fysiikan lehtorin paikan 1858 Lammille perustetussa Evon metsäinstituutissa, jossa hän aloitti työskentelyn seuraavana keväänä instituutin aloitettua toimintansa. Opiston henkilökuntaan kuuluivat johtaja Alexander af Forsellesin lisäksi lehtorit A. G. Blomqvist, J. E. Furuhjelm, Karl Nordenskiöld ja Erik Sederholm sekä opettaja, metsänhoitaja C. A. Nyberg.

Metsänhoitolaitoksen organisaatio vahvistettiin samanaikaisesti vakiinaistamalla Metsähallitus 1859, ja se aloitti toimintansa viisi vuotta myöhemmin 1864. Metsäopiston perustaminen ei kuitenkaan ollut kaikille mieleistä, muun muassa J. V. Snellman oli sen vastustaja katsoen, ettei metsänhoito ollut tieteellisiä taitoja vaativa ala, minkä vuoksi nuorten lahjakkaiden miesten ei tulisi sille alalle antautua. Lisäksi Snellman oli vakuuttunut siitä, että maatalous oli ja tulisi aina olemaan Suomen talouden perusta eikä itsenäinen metsätalous voinut hänen nähdäkseen Suomessa menestyä.¹⁶⁷ Evon metsäopisto tuli olemaan Karlin työpaikkana noin viiden vuoden ajan, sillä taloudellisista ja osin myös poliittisista syistä opisto toistaiseksi suljettiin 1867.

Onnistuneen mutta rasittavan Huippuvuorten matkan jälkeen Adolf olisi halunnut syksyllä 1861 käydä kotona. Se ei edellenkään onnistunut, sillä hän ei saanut passiaan viseerattua: ”Se oli erittäin surullista enkä osaa edes sanoa, kuinka rasittavaa oli, että en edes pitkän ja vaivalloisen kesän matkani jälkeen voinut viettää muutamia tunteja vieraillemalla kotonani ja tavata isä ja sisarukset.”¹⁶⁸ Reilun kuukauden kulutta tästä hänen täytyi lähettää isälleen suruviesti tämän veljen kuolemasta 6.12.1861 Värstorpissa: ”Otto-setää ei enää ole.”¹⁶⁹ Kun sisar Hedda kuoli kahden

Valtioneuvos Herman Flemingin 1653–1658 rakennuttaman Louhisaaren kartano Askaisissa on ensimmäinen Suomen kahdesta 1600-luvulla rakennetusta suuresta aateliskartanosta. Sarvilahden kartano Pernajassa valmistui pari vuosikymmentä myöhemmin. Kuva teoksesta Vesterinen Ervo, *Louhisaaren herra ja Kankaisten kukka. Tarua ja totta kartanolinnan vaiheilta*. SKS, Helsinki 2002.

vuoden kuluttua 1863 Vimmerbyssä, oli tästä sisarusarjasta elossa enää Nils Gustaf Frugårdissa ja Flora Ruotsissa.

Kenraalikuvernöörin vaihdoksen jälkeen Nils Nordenskiöld otti heti seuraavan vuoden 1862 alussa yhteyttä uuteen kenraalikuvernööri Rokas-

sovskiin, joka lupasikin ryhtyä toimenpiteisiin matkustusluvan saamiseksi Adolfille. Rokassovski piti lupauksensa ja helmikuussa Adolf kirjoitti isälleen saaneensa kuulla Rokassovskin kirjeen saapuneen Tukholmaan ja sisältävän luvan viseerata Adolfin passi: ”Minun ei tarvitse kertoa, kuinka iloiseksi tulin”.¹⁷⁰ Työt pitivät kuitenkin Adolfin koko kevään Tukholmassa, mutta kesän 1862 hän vietti suureksi osaksi Suomessa.

Syksyn alussa 1862 Adolf tuli uudestaan Suomeen osallistuakseen Carl Mannerheimin kihlajaisiin Askaisten Louhisaaren kartanossa – Carl Mannerheim kihlautui Fiskarsin Helene von Julinin kanssa. Adolf oli toki aikaisemminkin tuntenut opiskeluystävänsä perheen, mutta ilmeistä on, että Carl Mannerheimin kihlajaisien aikana hänen katseensa kohdistui erityisesti Anna Maria Mannerheimiin. Joulukuun loppupuolella Adolf oli jälleen Suomessa – hän oli tullut erään Ruotsin tiedeakatemian virkatoverinsa toimeksiannosta tekemään tutkimuksia jään muodostumisesta meressä. Joulua hän ei viettänyt Frugårdissa vaan Louhisaaressa Mannerheimien luona. Joulunpyhien aikana vierailtiin myös Fiskarsissa sekä Lempisaaren kartanossa. Uuden vuoden aattona Louhisaaressa tanssittiin kolmen päivän ajan Carl Mannerheimin ja Helene von Julinin häitä. Erään päiväkirjankirjoittajan mukaan häissä oli selvästi havaittavissa, että Adolf Nordenskiöld oli rakastunut, mutta kehen – se ei aluksi ollut yhtä selvää. Selvyys siihen saatiin nopeasti: Louhisaaressa 13.1.1863 päivätyssä kirjeessään Adolf kirjoitti isälleen kihlautuneensa Anna Maria Mannerheimin kanssa.¹⁷¹ Tästä kuultuaan kirjoitti Karl isälleen tämän olevan varmasti iloinen tästä liitosta ja että Adolfin asettuessa aloilleen isän olisi helpompi vieraila tämän luona Tukholmassa.¹⁷²

Häitä vietettiin 1. heinäkuuta 1863 Louhisaaren kartanossa, jonka jälkeen nuoripari asettui asumaan Tukholmaan. Kenties näiden häiden yhteydessä tai jo aiemmilla Ruotsin vierailuillaan Karl Nordenkiöldin katse oli osunut serkkuunsa Vilhelmina Henrika (”Mina”) Nordenskiöldiin, Nils Nordenskiöldin sisaren Floran ja tämän puolison Oton tyttäreeseen.

Vajaa vuosi aiemmin eli syyskuussa 1862 Karlin sisaret Anna ja Sofia (jota kirjeissä kutsutaan myös nimellä Sophie) olivat vierailleet tätinsä luona Vimmerbyssä¹⁷³ sekä serkkujensa luona ja tutustuneet tuolloin Vilhelminaan. Tämä selviää Minan veljelleen Wilhelmille kirjoittamasta

kirjeestä, jossa hän mainitsee, että ”pian suomalaiset varmaankin tulevat ja tulee olemaan oikein hauskaa tutustua heihin ja nähdä, miltä suomalainen sukuosasto näyttää”. Vierailun jälkeen Mina totesi veljelleen, että olisi ollut hauskaa, jos tämä olisi voinut olla kotona Suomen serkkujen vierailun aikana, sillä sekä Wilhelm että myös poissa ollut Gustaf-veli olisivat varmasti heistä pitäneet. ”Sinä olisit varmasti pitänyt Annasta”, Mina totesi lopuksi.¹⁷⁴ Kävi kuitenkin niin, että muutaman vuoden kulluttua Anna vihittiin Minan Gustaf-veljen eikä Wilhelmin kanssa.

Vilhelminan ja Karlin kihlaus julkistettiin vuoden 1864 alussa, mistä Mina kirjoitti Wilhelm-veljelleen: ”Niin, veljeni! Sinun pieni vähäisin sisaresi muuttaa kauas vanhemmista ja sisaruksista ja maastaan Suomeen, sydäntä puristaa toisinaan, kun ajattelen sitä”.¹⁷⁵ Kesällä 1864 vietettiin Sjöglessä Minan ja Karlin häitä, jonka jälkeen he asettuivat asumaan Evon metsäopiston yhteyteen.

Adolf Nordenskiöld oli perheen perustettuaan omien sanojensa mukaan heittänyt mielestään kaikki tutkimusmatkat, mutta toisin kävi – kesällä 1864, kun perheeseen odotettiin ensimmäistä lasta, hän oli jo retkikuntineen jälleen matkalla Huippuvuorille. Puoliso Anna Maria vietti kesän vanhempiansa luona Artukaisissa, jossa perheen esikoinen Eva Maria syntyi heinäkuussa.

Nils Nordenskiöldin viimeiset vuodet

Karlin aloitettua työskentelyn Evon metsäopistossa kulkivat kirjeet ahkerasti Evon ja Frugårdin sekä Evon ja Tukholman välillä. Evon metsäopiston avajaisista Karl kirjoitti maaliskuussa 1862 isälleen avajaisten sujuneen ilman suuria juhlallisuuksia johtajan lyhyen puheen saattelemana ja että hänen osalleen oli tullut pitää kaksi ensimmäistä luentoa instituutin lukukauden käynnistyessä.¹⁷⁶ Karlin ja Minan avioliiton solmimisen jälkeen Nils ja Sofi vierailivat marraskuussa 1864 Evolla tutustumassa nuoren parin uuteen kotiin.¹⁷⁷

Isän ongelmallisten raha-asioiden hoitoon joutui osallistumaan myös Karl – esimerkiksi keväällä 1863 yksi isän tuhannen markan lainoista oli sanottu irti pidettäessä sen takaajia epäluotettavina, ja tästä syystä Karlin ja Oton oli annettava lainalle vastatakaus. Raha-asioiden hoito ei todellakaan vaikuta olleen Nils Nordenskiöldin vahvoja puolia, ja niiden aiheuttamista ikävyyksistä hän sai kärsiä koko elämänsä ajan ja pojat sen jälkeenkin. Karlille Otto totesi: ”On ikävää, että Isällä niin usein on ikävyyksiä monimutkaisten afääriensä vuoksi”.¹⁷⁸ Uudestaan saman vuoden marraskuussa hän tarvitsi Karlin takaajakseen, koska oli otettava uusi laina Säästöpankista usean pienen lainan poismaksamiseksi.¹⁷⁹

Viimeisen ulkomaanmatkansa Nils Nordenskiöld teki syksyllä 1863, jolloin hän kävi ainakin Lontoossa; seuraavana syksynä Otto kirjoitti Adolfille, ettei isällä enää ollut entisenkaltaista halua matkustelemiseen. Voimat alkoivat vähetä.¹⁸⁰

Vaikka Nils Nordenskiöldin voimat vähitellen alkoivat hiipua, hänen mielenkiintonsa mineralogialla, geologialla ja ylipäänsä luonnontieteitä kohtaan ei hiipunut milloinkaan. Ajankohtaisen kirjallisuuden seuraamisesta kertoo muun muassa se, että hän 1862 sai Erik Ludvig von Julinilta luettavakseen 1859 ilmestyneen Charles Darwinin teoksen *On the Origin of Species*. Vielä tässä vaiheessa teos herätti Suomessa vain vähän keskustelua, mutta huhtikuussa 1864 Suomen Tiedeseurassa eläintieteen ylimääräinen professori F. W. Mäklin piti Darwinin teoriasta esitelmän, jossa suhtautui teoriaan torjuvasti. *Litterär Tidskriftissä* nimi-merkki N.N. eli Nils Nordenskiöld moitti Mäkliniä Darwinin ajatusten vääristelemisestä ja niiden aiheettomasta naurunalaiseksi tekemisestä. Keskustelu darwinismista hiipui kuitenkin tähän ja virisi uudestaan vasta seuraavalla vuosikymmenellä, kun teos oli käännetty ruotsiksi.¹⁸¹ Suomeksi teos ilmestyi vasta vuosina 1913–1917 Rafael Koskimiehen kääntäminä. Nils Nordenskiöldin suhteesta darwinismiin emme tiedä tämän enempää, mutta oman alan uuden tieteellisen kirjallisuuden seuraamisesta tämä tapaus on kuitenkin osoitus.

Eriytyinen aihe-alue, josta Nils Nordenskiöld oli kiinnostunut koko elämänsä ajan ja josta kävi kirjeenvaihtoa etenkin Adolfin kanssa, oli vedenkorkeuden vaihtelu. Vedenkorkeuden vaihteluita oli havainnoitu (”vattenhöjds-observationer”) 1820-luvulta lähtien sekä Ruotsissa että Suomessa, ja aihe kiinnosti vielä 1860-luvullakin. Karlin ollessa vuosikymmenen alussa matkalla Ruotsissa hän kirjoitti isälleen saaneensa sieltä mielenkiintoisia aihepiiriin liittyviä tietoja ja ehdotti, eikö isä voisi ”järjestää niin, että veden korkeuden mittauksia tehtäisiin jopa joillakin meidän suomalaisista sisävesistöistämme, esimerkiksi Saimaalla, Päijänteellä, Lohjajärvellä ja niin edelleen”.¹⁸² Nils Nordenskiöld tekikin tällaisia havaintoja usean vuoden aikana siitä päätellen, että huhtikuussa 1865 hän oli lähettänyt Karlille havaintojaan. Karl otti tiedot innostuneena vastaan ja toivoi isän tulevan käymään Evolla, jotta he voisivat yhdessä tutkia niitä – lupasipa hän antaa isälleen oman työhuoneensakin ”fysikaaliseksi kabinetiksi”.¹⁸³

Toinen laaja aihealue, johon Nils Nordenskiöld koetti vaikuttaa, oli maaperän geologiseen kartoitukseen ryhtyminen. Koska merkittävien malmiesiintymien etsintä 1830–1840-luvuilla oli tuottanut vain vaatimat-

tomia tuloksia, hän oli tullut siihen johtopäätökseen, että olisi ryhdyttävä koko maan geologiseen kartoitukseen. 1860-luvun alkupuolella asiasta tehtiin virallinen pyyntö ja esitys Pietariin hallitsijalle esiteltäväksi. Syyskuun alussa 1864 ministerivaltiosihteeri Alexander Armfelt vastasi Nils Nordenskiöldin asiaa koskevaan tiedusteluun, että asia oli lähdössä esiteltäväksi keisarille heti seuraavalla esittelykerralla. Armfelt arveli kuitenkin, että se lähetettäisiin Suomen asiain komiteaan pohdittavaksi, joten hän ei voinut etukäteen olla varma, ”tehdäänkö päätös Veljeni toiveen mukaan. Mielelläni näkisin, että Veljen toiveet tässä suhteessa toteutuisivat”.¹⁸⁴ Ettei Nils Nordenskiöldin esityksistä huolimatta Suomessa tuolloin ryhdytty maaperän laajoihin geologisiin kartoituksiin, oli hänelle suuri pettymys, jonka myös Karl jakoi: ” – olin toivonut niin paljon geologisista tutkimuksista. Isä olisi siten epäilemättä hyödyttänyt paljon maatamme ja saanut seuraajia usealta taholta.”¹⁸⁵ Vasta vuonna 1877 perustettiin Geologinen toimituskunta vuorihallituksen alaisuuteen.¹⁸⁶

Karl kirjoitti isälleen ahkerasti kertoen pitämistään luennoista ja niiden aiheista sekä siitä, miten oli oman elämänsä Evolla järjestänyt. Frugårdista toimitettiin sinne sittemmin myös joitakin huonekaluja Karlin pyynnöstä sekä marjapensaita ja muita kasveja.

Adolf näki isänsä viimeisen kerran kesällä 1865, jolloin hän perheensä kanssa tuli käymään Frugårdissa. Vuoden 1865 aikana alkanut sairaus, joka ilmeisesti liittyi vatsavaivoihin, oli jo heikentänyt Nils Nordenskiöldiä niin, ettei hän enää jaksanut seurata Adolfia tutuille retkeilypaikoille.

Elämänsä parin viimeisen vuoden aikana Nils Nordenskiöld sai kokea ilon tulla isoisäksi ja ehkäpä jo vuoden 1866 alussa hänen voimiensa vähetessä oli tiedossa, että myös Karlin ja Minan esikoinen tulisi syntymään elokuussa. Suku siis oli jatkumassa, kun Nils Gustaf Nordenskiöldin maallinen vaellus päättyi helmikuussa 1866.

Nils Nordenskiöldin kuoleman jälkeen avioitui elokuussa 1866 sisaruksista Sofi eli Hedvig Sofia 35-vuotiaana Ruotsin Näveqvarnin ruukinpatruunan Johan Sederholmin (1813–1883) kanssa. Avioliitto oli 1813 syntyneelle Johan Sederholmille toinen, ja hänellä oli kaksi lasta edellisestä avioliitostaan. Näveqvarnin ruukki periytyi sittemmin Sofia

Nordenskiöldin ja Johan Sederholmin 1870 syntyneelle ainoalle lapselle Nils Johan Otolle.

Tämä oli siis toinen kerta, kun Nordenskiöld -suvun jäsen avioitui kauppaneuvos Johan Sederholmista lähtevän sukuhaaran jäsenen kanssa; ensimmäisen kerranhan näin oli tapahtunut 1814, kun Carl Gustaf Nordenskiöld oli avioitunut Saaren kartanon Hedvig Ulrika Sederholmin kanssa.

IV
Katovuosista toiminnan
laajenemiseen 1866–1880:
Otto Nordenskiöldin
Frugård

Taloudellisia ongelmia

Kuten aiemmin esitetystä on käynyt ilmi, oli jo Nils Nordenskiöldin eläessä varsin hyvin tiedossa hänen heikko taloudellinen tilanteensa. Koko todellisuus paljastui kuitenkin vasta hänen kuolemansa jälkeen, jolloin Otto Nordenskiöld joutui useiden vuosien ajan selvittelemään isänsä perinnöksi jättämää velkavyyhteä.

Monet Nils Nordenskiöldin jälkeensä jättämiin velkoihin liittyvät ongelmat seurasivat Otto Nordenskiöldiä useiden vuosien ajan. Perukirjasta ei luonnollisesti selviä sitä, mihin rahat on käytetty ja miksi ne on lainattu, mutta velkojen suuruus ja hajaantuneisuus monelle taholle on ilmiselvää. Perunkirjoituksessa tehdyn arvion perusteella omaisuuden arvoksi määriteltiin 52 261 markkaa ja velkojen suuruudeksi 49 791 markkaa. Lainoja oli otettu paitsi yhteisöiltä, esimerkiksi Ritarihuonekassasta 14 800 markkaa, josta maksamatonta korkoa oli kertynyt jo yli tuhat markkaa velkasumman kohotessa siten yli 15 800 markkaan. Muualta otettuja lainoja oli Suomen sotaväen leski- ja orpokassasta, Helsingin osuuspankista, Navigaatiokoulun kassasta, Raamattuseurasta ja Aleksanterin yliopistosta. Nordenskiöldille lainan antaneita yksityishenkilöitä olivat muun muassa senaattori Rotkirch, kenraaliluutnantti, vapaaherra Ramsay, mamselli Kothen, vuorineuvos Julinin kuolinpesä Fiskarsissa ja Venäjän pääkonsuli Tukholmassa.¹

Isän velkojen lisäksi ongelmia aiheuttivat Oton omat velat ja nykyhetkestä katsoen huonolla onnella tehdyt lainojen takaukset sekä vielä eräät Adolfin Suomessa ottamat lainat, jotka Otto joutui siirtämään omalle

nimelleen. Adolffilla oli esimerkiksi Ritarihuonekassasta otettuna laina, jonka kassa irtisanoi Adolfin siirryttyä Ruotsin kansalaiseksi. Ainoa keino tilanteesta selviämiseksi tuolloin oli siirtää laina Oton nimiin.² Kun kaiken lisäksi vuosina 1867–1868 Suomea koettelivat ennen näkemättömät katovuodet, on selvää, että Otto Nordenskiöld oli useaan otteeseen vaikeissa taloudellisissa ongelmissa.

Perheen hyvä tuttava Anders Ramsay oli eräs esimerkki useilla eri aloilla epäonnisesti onneaan kokeilevasta liikemiehestä. Anders Ramsay oli isänsä kuoleman jälkeen saanut 1856 hoitaakseen perheen kotikartanon Björkbodan sekä Sunnanån ruukin. Onnetonta oli, että hän riitaantui kartanon pehtorin kanssa, palkkasi uudet miehet tilalle sekä ryhtyi liian nopeaan tahtiin laajentamaan viljelyksiä ja modernisoimaan ruukkeja. Kokemattomana ja innokkaana hän kuitenkin eteni liian nopeasti ja varomattomasti, mistä seurasi takaiskuja: Sunnanån uusittu ruukki paloi vakuuttamattomana, seurasi katovuosia ja raudan hinta romahti. Ramsay velkaantui, menetti tilansa ja teki vararikon.³

Kesällä 1866 konkurssin tehneen Anders Ramsayn tilanteen pelättiin vaikuttavan myös Nils Nordenskiöldin pesänselvitykseen: heinäkuussa 1866 Karl kirjoitti Otolle toivovansa, ettei ilmenisi mitään sellaista ongelmaa, joka aiheuttaisi sen, että Ramsayn velkojat alkaisivat karhuta isän yli-ikäisiä velkakirjoja takaisin.⁴ Kuten yllä on todettu, Nils Nordenskiöld oli lainannut Anders Ramsaylta 1 000 markkaa, jota pelättiin velkojien ryhtyvän perimään nyt takaisin.

Otto pyrki pitämään isän jälkeensä jättämät taloudelliset ongelmat perheen sisäisenä asiana, mitä muut sisarukset eivät pitäneet järkevänä. Kun sisaret Sofi ja Anna olivat käyneet vierailulla Karlin luona Evolla, he olivat kertoneet Karlille, ettei Otto ollut maininnut mitään isän ”afääreistä” Johnille eli Sofin sulhaselle. Karl ei pitänyt tätä järkevänä vaan katsoi, että asiasta kertominen olisi ollut välttämätöntä. Olisiko hän toivonut, että varakas ruukinpatruuna olisi auttanut tilannetta rahallisesti? Isän velkoja koskevien asioiden aiheuttamista hankaluuksista Otto totesi Adolffille, että isän kuolemasta kuluneiden kuuden kuukauden aikana hän oli joutunut käymään Helsingissä peräti 14 kertaa.⁵ Matkustamista toki helpotti 1862 avattu rautatieyhteys Helsinki–Hämeenlinna, jonka varrella olevista asemarakennuksista yhä käytössä oleva Järvenpään ase-

ma valmistui jo 1858. Junan maksiminopeus tuolloin oli 25 kilometriä tunnissa. Kokonaismatka-aika ei välttämättä lyhentynyt, sillä ensin oli matkustettava hevosvaunuilla Mäntsälästä Järvenpäähän (nykyään 26 kilometriä) mutta epäilemättä matka sujui mukavammin kuin 61 kilometriä Mäntsälästä Helsinkiin pelkällä hevoskyydillä matkustettaessa.

Karlin ja Minan esikoinen syntyi 1. elokuuta 1866 ja sai kasteessa 12. syyskuuta nimen Iri Vilhelmina Sofia. Otto pyydettiin yhdeksi lapsen kummeista, mutta sen enempää hän kuin kukaan muukaan Frugårdista ei päässyt lähtemään lapsen ristiäisiin. Syynä tähän oli, että isän asioista huolehtiminen vei Otolta paljon aikaa ja loppuaika kului kartanon asioita hoitaessa, mutta hän toivoi voivansa talvella vierailla Evossa. Otto kertoi myös aikovansa tiedustella Adolfilta, oliko tämä tehnyt mitään isän tieteellisten kirjojen myynnin suhteen sekä aikoi pyytää tätä tiedustelemaan Arppelta, minkä arvoinen isän kristallikokoelma olisi.⁶

Syksyllä Nils Nordenskiöldin velkojen selvittelyminen jatkui. Pienen panoksen asiaan antoi myös Evon metsäopisto, joka ilmoitti haluavansa ostaa Frugårdista neliosaisen Leonardo Gyllenhalin *Insecta Svecica*-teoksen (1827). Annan kirjeestä Minalle Karl oli saanut tietää syksyllä Frugårdissa pidettävästä huutokaupasta, ja toivoi saavansa tiedot myytävistä tavaroista, jotta voisi mahdollisesti itse ostaa jotain.⁷ Huutokauppa ehdittiin kuitenkin pitää muutama päivä Karlin kirjeen jälkeen, eikä tämä siten ehtinyt saada siitä ajoissa tietoa. Otto mainitsi veljelleen myytävien esineiden olleen pääasiassa ”enimmäkseen vanhaa rojua” ja kaikkiaan huutokaupan tuottaneen reilut 500 markkaa. Gyllenhalin kirjasarjan hän mielellään myi metsäopistolle. Vaikka Adolf oli arvioinut isän kristallikokoelman olevan 1600 markan arvoinen, se jouduttiin myymään yliopistolle 1200 markasta. Tätä summaa Adolf oli pitänyt ehdottomana miniminä samoin kuin sitä, että kokoelman tulisi pysyä Suomessa.⁸

Samaan aikaan vuosina 1866–1868 Suomea koettelivat vaikeat kato vuodet. Tilanne oli tuolloin huono Ruotsissakin, jossa Karl ja Mina vierailivat kesällä 1867 sukulaisten luona Tukholmassa, Näveqvarnissa ja Karlstorpissa. Johan Sederholm oli juuri saapunut Falunista, jossa kertoi metsissä olleen lunta vielä juhannuksena ja arveli huonon kasvukauden olevan tulossa.⁹ ”Kunpa poloisen maamme ei tarvitsisi kärsiä

toista nälkävuotta”, totesi Karl kirjeessään, mutta tämä toive ei toteutunut. Elokuun loppupuolella he olivat taas kotona Suomessa.

Jo talvi 1866–1867 oli ollut koko Suomessa erittäin ankara, ja sato menetettiin monin paikoin täysin. Kesä tuli myöhään Etelä-Suomessaakin, jossa lunta oli vielä toukokuussa ja järvet olivat jäässä. Kasvukaudesta tuli liian lyhyt, kun halla tuhosi syyskuun alussa tuleentumattoman sadon koko maassa. Toiveet viljan saannista Venäjältä olivat turhia, sillä kato oli koetellut myös siellä. Jo syksyllä väkeä alkoi kuolla tuhansittain, ja vuoden 1868 alkaessa tilanne oli jo katastrofaalinen nälänhädän ollessa laajimmillaan. Senaatin valtiovarainoimituskunnan päällikkönä vuodesta 1863 toiminut J. V. Snellman sai järjestettyä kuuden miljoonan markan suuruisen lainan frankfurtilaiselta pankkiiri C. Rothschildilta, joka myönsi lainan omista varoistaan. Pietarista onnistuttiin ostamaan 4 000 tynnyriä viljaa, ja meriministeri luovutti kaksi suurta höyrylaivaa kuljettamaan viljan Ouluun. Talvi tuli jälleen liian aikaisin, ja vain toinen laiva pääsi Pohjanlahdelle, toinen joutui hakeutumaan satamaan jo Porissa. Eri keinoin onnistuttiin kuljettamaan viljaa Oulun lääniin saakka, missä väestöllä ei kuitenkaan ollut rahaa ostaa sitä. Etelä-Suomen rannikkoseudut selvisivät katovuosista hieman paremmin kuin muu Suomi.¹⁰

Omasta satotilanteestaan syksyllä 1867 Otto totesi koko puintiajan sataneen ja että hän oli saanut yhdeksässä ja puolessa viikossa korjattua vain noin puolet koko vuoden sadosta ja sekin oli osin pilaantunutta. Elokuun puolivälissä oli ollut ainoastaan kaksi aurinkoista päivää, joten kaikkiaan sadosta tulisi korkeintaan vain keskinkertainen. Kuukauden kuluttua hän totesi rukiin kadon olevan täydellinen. ”Tästä talvesta tulee vaikea työtätekeväälle väestölle”, hän lopuksi totesi.¹¹

Samassa yhteydessä Otto kertoi lähtevänsä Johan Sederholmin pyynnöstä käymään Pietarissa ja Tallinnassa tutkimassa, olisiko siellä menekkiä Sederholmin tehdastuotteille, ja ilmoitti lähettävänsä Nils-veljen tämän omasta toiveesta siksi ajaksi Evoon. Vastauksessaan Karl pyysi Ottoa kertomaan Nilsille, että heille oli tulossa uusi vauva lokakuun alussa, mutta että tämä oli sydämellisesti tervetullut Evoon, jossa opiston luonnonhistorian ja kemian lehtorin J. E. Furuohjelmin asunto oli vapaana häntä varten.¹² Nils matkustikin Karlin ja Minan luo Evoon, jonne

saavuttuaan hän kirjoitti Otolle matkan sujuneen onnellisesti, mutta piti merkillisenä, ettei hän ollut nähnyt matkallaan yhtään ainuttakaan kerjäläistä.¹³ Lapsesta, joka oli syntynyt 6.10., hän ei maininnut kirjeessään mitään. Kasteessa pienokainen sai nimen *Eva Flora Vilhelmina*.

Talvella 1868 Otto kirjoitti kahdesti raha-asioistaan Adolfille ja totesi isän kaikkien velkojen maksavan heille jokaiselle 4 000 markkaa. Hän toivoi Adolfin voivan lähettää hänelle 1 000 markkaa. Oton mielestä oli ”kohtuutonta, että näinä vaikeina aikoina minun täytyy yksin kestää kaikki rettelöt isän afäärien takia”. Ihmiset olivat Suomessa lähes ilman rahaa, eikä sitä herunut pankeiltakaan ja tilanne Suomessa oli ”sanoinkuvaamattoman kurja”. ”Rahvas syö – eivätkä tilalliset tee poikkeusta – yleensä vain herneenvarsista ja rukiin oljista leivottua leipää. Työn puute on niin suuri, että nuoret ja terveet ihmiset kuljeksivat joukoittain ympäriinsä kerjäämässä. Päivittäin tulee niin suuria joukkoja nälkiintyneitä ihmisiä, että on vaikea löytää heille ruokaa.”¹⁴

Katovuosien ja rahavaikeuksien keskelläkin Otto Nordenskiöldin oli elokuussa 1868 järjestettävä häät tuolloin 27-vuotiaalle sisarelleen Annalle, joka avioitui serkkunsa Otto Gustaf Nordenskjöldin, Minan veljen kanssa. He asettuivat lähelle Eksjön kaupunkia Sjögelön kartanoon, josta Gustafin vanhemmat Flora ja Otto Henrik olivat muuttaneet uudelle Karlstorpin tilalleen.

Otto Nordenskiöldin rahavaikeudet eivät ottaneet hellittääkseen. Eri oikeusasteissa hän kiisteli raha-asiasta, jota kutsui nimellä ”Klinkowströmin juttu ” (”den Klinkowströmska affären”). A. E. W. (Arthur Emil Wilhelm) Klinkowström oli ottanut yliopiston kassasta lainan,¹⁵ jonka Otto Nordenskiöld oli Adolf Heikelin kanssa puoleksi taannut, mutta Heikelin kuoltua joutui loppujen lopuksi yksin maksumieheksi Klinkowströmin tehtyä konkurssin. Konkurssinsa yhteydessä Klinkowström muun muassa menetti Vihdissä sijainneen Hiiskulan kartanonsa.¹⁶

Nähtyään Heikelin kuolinilmoituksen lehdessä Karlin suruun vanhan ystävän menettämisestä sekoittui huoli Oton puolesta, sillä hän tiesi Oton nyt joutuvan yksin vastaamaan takauksesta: ”Heikel todennäköisesti ei jättänyt jälkeensä muuta kuin velkoja”.¹⁷ Otto kävi tästä asiasta oikeutta eri instansseissa usean vuoden ajan. Lisäksi saman vuoden 1868 syksyllä konkurssin teki Robert Björkenheim, jonka ottaman 8 000 mar-

kan lainan Yhdyspankissa Otto oli taannut, ja joka konkurssin myötä lankeaisi Oton maksettavaksi. Yhdyspankin johtokunta oli suostunut siihen, että Otto Nordenskiöld otti velan omiin nimiinsä, jolloin se ei lankeaisi heti kokonaisuudessaan maksettavaksi. Lisäksi johtokunnan jäsenet Leo Mechelin ja Victor von Haartman ehdottivat, että Otto nimittettäisiin konkurssipesän hoitajaksi, mikä Oton mukaan olisi merkinty sitä, että hänen rahallinen menetyksensä tulisi olemaan vähäisempi; tämä ei kuitenkaan toteutunut.¹⁸

Jo 1860-luvun alussa Otto Nordenskiöld oli auttanut Björkenheimia Kellokosken (Mariefors) ruukin hoidossa, mutta Björkenheim oli antanut sen ensin vuokralle ja sittemmin myynyt. *Tuusulan historian* mukaan Björkenheim oli enemmän maamies kuin liikemies¹⁹, mutta siitä huolimatta hänellä oli useitakin erilaisia liiketoiminta-ideoita. Marieforsin ruukin myyminen ei ilmeisesti ollut kohentanut Björkenheimin rahallista tilannetta: Otto kirjoitti Karlille, ettei Björkenheim ollut mitoitannut ruukissa tekemiään korjauksia omien varojensa mukaan vaan oli koko ajan lisännyt velkataakkaansa. Omaa taloudellista ahdinkoaan vähentääkseen Otto pyysi Karliä tulemaan Frugårdiin luutteloimaan hänen kanssaan isän tieteellisiä kirjoja, joita hän oli pyytänyt Adolfia talven aikana myymään Ruotsissa. Näistä teoksista saatava maksu ”vähentäisi Isän jälkeensä jättämien afäärien aiheuttamaa alijäämää, joka näinä huonoina aikoina painaa minua melkoisen tuntuvasti”.²⁰ Frugårdin laajan kirjaston hajoaminen alkoi.

Karl harmitteli Björkenheimin taloudellista haaksirikkaa, sillä ”hän on kuitenkin yksi maamme tarmokkaimmista maanviljelijöistä ja yksi niistä harvoista, jolla on avarakatseisuutta ja yleviä näkemyksiä elämän oloista”. Björkenheimin haaksirikko olisi menetys myös liberaalille puolueelle, ja Karlin mukaan vaikutti lähes siltä, kuin kohtalo olisi päättänyt Suomen vielä pitkän aikaa elävän taantumuksellista aikakautta.²¹ Loppujen lopuksi tilanne kääntyi parhain päin, sillä huhtikuussa 1870 Karl totesi kuulleensa Björkenheimin onnistuneen tekemään niin hyviä puukauppoja, että varmaankin hän voisi maksaa takaisin, mitä Otto oli hänen vararikossaan menettänyt.²²

Katovuosien myötä taloudellisesti huonoina vuosina yksi ja toinen velkoja alkoi periä saataviaan takaisin. Näiden saatavien maksamis-

sa Otto Nordenskiöldillä oli suuri huoli seuraavienkin vuosien aikana. Velkojen maksut ja vekselit mainitaan lähes jokaisessa Oton kirjeessä Karlille ja Adolffille.

Annankin muutettua Ruotsiin oli Frugård entistä hiljaisempi vain Oton ja rauhallista elämää kirjojensa parissa viettävän Nils-veljen asuessa siellä. Nils vietti joka vuosi Evossa muutamia viikkoja, joiden aikana yksinäisyys alkoi usein painaa Ottoa. Kaikista maininnoista päätellen sisarukset ja lähisukulaiset suhtautuivat ”erilaiseen” Nilsiin erittäin lämpimästi ja huolehtivaisesti. Vuodenvaihteen 1870 jälkeen Otto kirjoitti Karlille rekikelin nyt parannuttua lähettävänsä ajurin hakemaan Nils kotiin, sillä ”tulee olemaan oikein hauskaa saada Nils jälleen kotiin, sillä minulla on ollut kovin tyhjää ilman häntä”.²³

Karlin ja Minan perhe oli kasvanut edellisenä vuonna, kun huhtikuussa 1869 heille oli syntynyt kolmas tyttö, *Agnes Fredrika Vilhelmina*. Otto onnitteli vauvan syntymästä todeten kuitenkin olevan sääli, etteivät he saaneet poikaa, kun tyttäriä jo oli.²⁴

Otto Nordenskiöld yritti toki itsekin parantaa talouttaan erilaisiin yrityksiin osallistumalla. Vuonna 1869 käynnistyi Ylikartanon viinanpolttimo, jonka alullepanija Ylikartanon omistajan Hugo von Qvantenin lisäksi hän oli. Viinanpolttimo pääsi nopeasti suunniteltuun vuosivauhtiin.²⁵

Avioliitto

”Det gläder mig att du utvalt din blifvande hustru från en af vårt lands mest bildad och inflytelserika kretsar.”²⁶

Nordenskiöldien perheen yhteydet Estlandereihin olivat olleet tiiviit jo 1850-luvulta lähtien, kun sekä Adolf että Otto opiskelivat yhtä aikaa yliopistossa Carl Gustaf Estlanderin kanssa. Lisäksi sittemmin Suomen varhaisimmaksi, kansainvälistä mainetta saaneeksi kirurgiksi mainittu Jacob August Estlander oli sekä Sofia Margaretan että Nils Gustafin lääkäri ja C. G. Estlanderin vanhempi veli. Varsin luontevasti lienee siten käynyt Otto Nordenskiöldin ihastuminen Olga Emilia Estlanderiin, jonka kanssa hän kihlautui kesällä 1870.

Edellä mainitut Estlanderit samoin kuin Olga Emilia kaksoissisarensa Hilda Lovisan kanssa olivat syntyneet Lapväärtissä kirkkoherra, rovasti Jacob Jonas Estlanderin (k. 1854) ja Maria Elisabet Rislachiuksen lapsina. Pojat kävivät Vaasan lukiota, josta siirtyivät Helsinkiin opiskelemaan. Vanhempien kuoleman jälkeen kaksostytöt Olga ja Hilda olivat olleet vuoden Ruotsissa ja sieltä siirtyneet vanhimman sisarensa Marie Kraepelienin hoiviin Kristiinankaupunkiin. Marie Kraepelienin puolison liiketoimien heikennyttyä oli päätetty 1850-luvun lopussa, että työtöt tulisivat veljensä Carl Gustaf Estlanderin suojelukseen Helsinkiin. Pian tämän jälkeen C. G. Estlander avioitui 1860 Helene Federleyn kanssa, ja sai samana vuonna nimityksen estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professoriksi.²⁷ Kaksi vuotta hänen jälkeensä Hilda solmi avioliiton kemian vt. professoriksi juuri nimitetyn Johan Jakob Chydeniuksen kanssa.

Sisarukset Olga ja Hilda epäilemättä saivat vaikutteita veljensä Carl Gustafin ajattelusta niin kielipoliittisesti kuin yleisemminkin. C. G. Estlander oli 1850-luvulla ollut melko lähellä fennomaaneja, ja kuten lähes kaikki muutkin, oli innostunut etenkin Runebergista ja Kalevalasta. Kielipoliittisesti Estlander oli tuolloin maltillinen fennomaani, jolle suomen kielen asema oli tärkein, vaikka ajatus siitä, ettei Runebergin tuotanto olisi suomalaista kirjallisuutta, oli vieras hänelle: Runeberg oli hänen mielestään suomalaista kansalliskirjallisuutta ja osa Suomen kulttuuriperintöä. On todettu, että 1850-luvulla lähes kaikki poliittisesti ajattelevat ihmiset olivat enemmän tai vähemmän fennomaaneja ja enemmän tai vähemmän liberaaleja²⁸; tähän kuvaan Estlander sulautuu hyvin.

Vuosikymmenen loppupuolella Estlander alkoi korostaa Suomen ruotsalaista kulttuuriperintöä, mutta samalla myös sitä, että Suomi oli kasvanut Ruotsista erilleen. Suomi ei voinut palata Ruotsin helmaan, vaan sen oli kehitettävä omaa kansallisuuttaan.

Vähitellen Estlander siirtyi kohti liberalismia ja oli 1860-luvulla liberaalien äänenkannattajan *Helsingfors Dagbladetin* toimittajanakin. Poliittisesti C. G. Estlander kannatti suomen kielen aseman kohentamista, mutta asia ei ollut hänen tärkeysjärjestyksessään ensimmäinen. Kansalaisvapaudet ja Suomen asema olivat hänelle tärkeämpiä, kuten liberaalipiireissä yleensäkin ajateltiin. Kun liberaalit 1880-luvun alussa yrittivät organisoida puolueeksi ja julkaisivat ensimmäisen varsinaisen Suomessa julkaistun puolueohjelmansa, se nuijittiin maan rakkoon. Suurin virhe ohjelmassa oli sen kielipoliittinen laimeus, sillä kieliasiat olivat ohjelmassa vasta sen puolivälin tienoilla ja jopa tieteen ja taiteen tukeminen mainittiin ennen sitä. Kieliasiaa liberaalien ohjelma viroksui pakkoa ja katsoi muun muassa, että suomenkielisten oppikoulujen määrää oli lisättävä, mutta siten, ettei ruotsin kieli menettäisi yhtään koulua. Oppilaiden oli osattava molempia kieliä mahdollisimman hyvin ja molemmat kielet oli tunnustettava yhtä oikeutetuiksi. Ruotsin kieli oli ollut vuosisatoja Suomen oikeuden ja sivistyksen kieli, ja helpotti edelleenkin läheisemmän yhteyden aikaansaamista länsimaiden kanssa. Näin sovitteleva kanta kielikysymyksessä ei tullut kuuloonkaan sen enempää yhtä kieltä ja yhtä kansakuntaa korostaville fennomaaneille kuin viikingeiksi kutsutuille ääri-ruotsinmielisillekään, joille ruotsin

kieli oli ensimmäinen ja tärkein kieli. Lähes kaikki liberaalit siirtyivät puolueen perustamisyhtiön kariuduttua ruotsinmielisiin.²⁹

Myös Estlander siirtyi liberaalipuolueen perustamishankkeen kaaduttua ruotsinmielisiin ja korosti ruotsin kielen asemaa yhä enemmän. Hänen edustamaansa linjaa on kutsuttu kulttuuriruotsalaisuudeksi (kultursvenskhet), jonka mukaan kieli tai kansallisuus ei ollut kansallistunteen perusta vaan sen sijaan keskeistä oli ”ruotsalainen sivistys” tai ”ruotsalainen sivistysmuoto”. Tämä viittasi paitsi kirjalliseen traditioon (F. M. Franzen ja J. V. Snellman) myös siihen, että oli vaalittava Ruotsista periytyvää kulttuuri- ja oikeustraditiota, ja kieli oli linkki siihen. Ruotsin kieli toimi myös läntisten kulttuurivaikutteiden välittäjänä, ja sen vuoksi Estlander vastusti sellaista sulkeutuneisuutta, jota radikaali suomalaisuusliike edusti.³⁰

C. G. Estlander ajoi aktiivisesti Svenska Litteratursällskapetin perustamista ja oli yksi sen perustajajäsenistä sekä ensimmäinen puheenjohtaja. Veistokoulun eli sittemmin Ateneumin perustamispuuhiissa Estlanderilla oli myös merkittävä osuus. Lähes ehtymättömän työkyvyn omannut C. G. Estlander toimi useissa valtiollisissa ja kunnallisissa komiteoissa sekä seurasi aktiivisesti kansainvälistä kulttuuria. Erityisesti Estlander ansioitui kirjallisuus- ja taidehistorioitsijana ja perusti muun muassa *Finsk Tidskrift* -lehden.³¹

Olga Estlanderin ja Otto Nordenskiöldin kihlaus julkistettiin kesällä 1870. Karl onnitteli kihlaparia ja totesi ilahtuneensa siitä, että Otto oli valinnut tulevan puolisonsa ”erästä maamme koulutetuimmista ja vaikutusvaltaisimmista piireistä” ja että Otto siten tulevaisuudessa pääsisi lähemmäs niitä henkilöitä, joiden seura häntä eniten kiinnosti. Kirjeseen kirjoitti jälkikirjoituksen tuolloin Evolla vierailulla ollut Nils-veli, joka myös onnitteli ja tiedusteli häiden ajankohtaa. Myös Mina kirjoitti samana päivänä Olgalle onnitellen kihlauksesta ja kertoi iloitsevansa siitä, että saa uuden sisaren, sillä ”olen kaivannut sisarta sen jälkeen, kun Sophie ja Anna jättivät Suomen”.³²

Olga Estlanderin saamasta kasvatuksesta ja koulutuksesta ei ole tarkkaa tietoa, mutta yllä mainitut Estlanderien sivistykselliset ja opilliset taipumukset huomioon ottaen on epäilemättä Olgakin saanut osansa kulttuurillista ja opillista sivistystä. Helsinkiin muutettuaan Olga oli

esimerkiksi osallistunut sisarensa kanssa C. G. Estlanderin organisoi-
maan lukupiiriin Federleyn perheen kotona, johon heidän lisäksi
osallistuivat Helene ja Anna Federley, Emelie Borgström sekä Robert
Montgomery.³³

Oton ja Olgan häät sovittiin pidettäväksi 14. lokakuuta Helsingissä,
mistä Otto ilmoitti Karlille kuun alussa. Samalla hän kertoi ottavansa
Nils-veljen mukaan ja toivoi häiden aikana Karlin pitävän Nilsia silmäl-
lä, koska hän itse luonnollisesti ei tuolloin voinut Nilsia vahtia.³⁴ Häistä
ei ole säilynyt kuvausta eikä ole tietoa siitä, keitä häihin oli saapunut.
Nävekvarnista Sofi ja Johan eivät päässeet tulemaan häihin, mitä Sofi
Olgalle lähettämässään kirjeessä valitti. Sofi pohti erityisesti sitä, miten
Olga mahtoi kaupunkielämän jälkeen viihtyä maalla, mutta toivoi Olgan
ajan myötä tottuvan maalaiselämäänkin, sillä olihan Frugård ”mielestäni
niin miellyttävä paikka ja huoneiden sisustus hauska ja mukava, ja nyt
ne ovat varmasti oikein kauniita viime syksyn korjausten jälkeen”.³⁵

Puutarhanhoidosta kiinnostunut Olga viihtyi Frugårdissa varmasti
hyvin ainakin kesäisin, mutta kävi kuitenkin usein tapaamassa sisar-
taan Helsingissä tai vieraili Chydeniusten Nordsjön kartanossa yhdessä
Oton kanssa. Ensimmäinen ja loppujen lopuksi ainoaksi jäänyt lapsi
Nils Erik syntyi marraskuussa 1872. Synnytys oli ollut ilmeisen vaikea,
koska vasta tammikuussa 1873 Olga saattoi käydä ulkona, ja silloinkin
hänen piti Oton mukaan olla hyvin varovainen. Ennen lapsen syntymää
Nils-veli oli lähetetty Karlin ja Minan luo, jotta Olgan ei tarvitsisi hä-
nestä huolehtia; vähäisen lumen vuoksi Nils voitiin hakea kotiin vasta
tammikuussa.³⁶ Toinen lapsi Hedvig Margareta kuoli heti synnyttyään
lokakuussa 1876.

Minkälaista elämä Frugårdin kartanossa 1870-luvun loppupuolella
oli? Otto ja Olga Nordenskiöldin poika Erik Nordenskiöld on kirjoittanut
Frugårdin elämästä kuvauksen, jonka on osittain julkaissut hänen poi-
kansa Otto Nordenskiöld *Frugård – Alikartano* julkaisussa 1984.³⁷ Seu-
raavassa muutamia otteita Erik Nordenskiöldin muistiinpanoista:

Jokapäiväinen elämä oli vanhempieni kodissa minun lapsuute-
ni aikoina äärimmäisen yksinkertaista, vaikka varmasti monessa
mielessä paljon mukavampaa kuin naapurien, ja aikaa myöten

elämäntapojen ylellisyys kasvoi merkittävästi. – – juotiin kello seitsemän aikaan aamiaisena pullakahvit, arkioloissa kahviin kastettiin karkeista vehnä jauhoista paistettuja ja paahdettuja mutta voimakkaasti maustettuja korppeja. Sillä sai tyytyä puoliseen, kello yhteen asti, jolloin tarjottiin kahta lajia ruokaa. Kello neljältä juotiin kahvia niin kuin aamulla, sitten illalla kello yhdeksältä oli pöydässä voita, leipää, yksi lämminruoka, arkisena arkena usein paistettuja suolasilakoita ja perunoita. Puolisesta syntyi tietynlainen juhla-ateria, sillä minun isäni oli erinomaisen pikkutarkka ja hyljeksi kaikenlaista yksinkertaista. Koko syksy syötiin riistalintuja, joita ostettiin alustalaisilta ja ulkopuolisilta, jotka pyysivät niitä ansoilla. Kermaa ja voita tuhlahtiin ruuanvalmistuksessa.

Jos oli vieraita, niin ruoka-aikoja muutettiin. Aamiaisivieraat nauttivat kahvinsa kello yksitoista, päivällisvieraat söivät kello kahdelta tavallisesti kolme ruokalajia oluen ja viinan kera, sitä vastoin viiniä tarjottiin erittäin harvoin, silloinkin vain yhtä lajia, tavallisesti portviiniä.

Aivan erityisiä tilaisuuksia, joita paikkakunnalla pidettiin kauimmin meillä, olivat kylänluvut eli kinkerit, joita meillä kutsuttiin lukusiksi. Papit, jotka toimittivat kuulustelun, saapuivat perheineen ja pitäjän muun herrasväen kanssa kello yhdeltätoista, ja silloin juotiin kahvia, myöhemmin tarjottiin päivällinen ja viimeksi illallinen, kaikki seisovasta pöydästä, mikä yleensä oli tavallista suurissa pidoissa. Papit kuulustelivat päivän mittaan paikkakunnan nuoria ja vanhoja kristinuskon pääkappaleista ja muut vieraat kuluttivat aikansa miten parhaaksi näkivät. Herrasväki oli luonnollisesti vapautettu kuulusteluista: heidän kristinuskontuntemustaan pidettiin itsestään selvänä.

– – Sellaisina aikoina, milloin pitäjän herrasväellä oli varttunutta nuorisoa, mitä ei suinkaan aina ollut, järjestettiin illallistanssiaisia. – – Meillä nuoriso koostui Chydeniuksen ja Estlanderin serkuista, jotka usein kymmenlukuisana joukkona kokoontuivat joulun aikaan Frugårdiin.

Taloudellinen tilanne kohenee – poliittinen kiristyy

Katovuosien 1866–1868 jälkeen ja niiden seurauksena maaseudun elinkeinotoiminta alkoi 1870-luvulla monipuolistua. Maanviljelytyökalut alkoivat kehittyä ja lisääntyneiden metsätulojen ansiosta tilat vähitellen koneellistuivat. Puukaupoilla alkoi olla yhä suurempi merkitys maaseudun kehittymisen kannalta, sillä vaikka jalostamattoman puutavaran hinta oli alhainen, kaupankäynnin rahallinen arvo muodostui kuitenkin merkittäväksi suurten määrien takia.³⁸

Otto Nordenskiöld ei poikennut tästä kaavasta. Syksyllä 1870 hän oli päättänyt taloudellisen tilanteensa parantamiseksi ryhtyä myymään puuta Frugårdin metsistä ja oli pyytänyt metsien arvioimista tätä tarkoitusta varten. Lopputulos oli hänen mukaansa parempi kuin oli osannut odottaa; seuraavan vuoden alussa hänen puunmyynnistä saamansa tulot olivat jopa parituhatta markkaa. Puun myynnistä saatujen tulojen kautta Otto Nordenskiöldin taloudellinen tilanne alkoi vähitellen tasaantua. Sahatukkien myynnistä hän sai talvella 1871 yli kahdeksantuhatta markkaa ja sen ansiosta hänen taloudellinen tilanteensa olisi ollut huomattavasti aiempaa parempi, ellei hän olisi hävinnyt oikeusjuttua yliopistoa vastaan Klinkowströmin velkatakua koskevassa jutussa.

Elokuuhun 1871 mennessä Otto Nordenskiöld sai lopultakin selvityksi isän asiat, joiden hoitamisessa hänellä oli kulunut kokonaista viisi vuotta. Taloudellisen tilanteen kohenemiseen vaikutti myös Ylikartanon

viinanpolttimo, josta saatujen tulojen ansioista hän oli voinut lisätä kartanon maito- ja pihvikarjan lukumäärää.³⁹

Otto Nordenskiöldin taloudellisten olojen kohenemiseen vaikutti kokonaisuudessaan Suomen nopea toipuminen katovuosista muun muassa metsätuotteiden viennin ansiosta. Otto mainitsi edellä viitatussa, elokuussa 1871 kirjoittamassaan kirjeessä Adolffille Suomen metsätuotteiden viennin tuplaantuneen ja voinviennin kasvaneen 12 miljoonan markan arvosta, palkat olivat nousseet ja hyvistä työntekijöistä oli jopa pulaa. Suomessa elettiin voimakkaan taloudellisen kohenemisen kautta, mutta ”valitettavasti samaa ei voi sanoa poliittisesta tilanteesta”, hän lopuksi totesi.

Mihin konkreettiseen poliittiseen tilanteeseen Oton huomautus liittyi, ei kirjeestä selviä, mutta voidaan olettaa hänen viittanneen uuden kouluylivaltituksen toiminnan aloittamiseen ja erityisesti sen ensimmäiseen johtajaan Casimir von Kotheniin.⁴⁰ Von Kothen oli viimeisiä 1800-luvun alkuvuosikymmeninä koulutuksensa saaneita vanhan sukupolven edustajia, jota epäilemättä liberaalipiireissä pidettiin venäläismielisenä. Jouduttuaan ristiriitoihin senaatissa 1850-luvun lopussa von Kothen oli oleskellut enimmäkseen Pietarissa, jossa hänet oli nimitetty 1861 Venäjän Hallitsevan senaatin jäseneksi. Kymmenen vuoden Suomen asioista syrjässä olon jälkeen von Kothenin tähti nousi vielä kerran, kun hänet uuden kenraalikuvernöörin kreivi Nikolai Adlerbergin aloitteesta ja ministerivaltiosihteerin Alexander Armfeltin kannattamana nimitettiin 1869 yliopiston sijaiskansleriksi ja kouluylivaltituksen puheenjohtajaksi.

Jo ennen kouluylivaltituksen toiminnan alkamista von Kothen oli suunnitellut voimassa olleen venäjän kielen opetusta koskeneen asetuksen muuttamista siten, että siihen asti vapaaehtoisesta venäjän kielestä tulisi pakollinen aine. Hän katsoi venäjän kieleen perehtymisen avulla voitavan vähentää ”kansallisia päänäpintymiä”, kuten hän asian ilmaisi. Von Kothenin näkemyksen mukaan venäjän kielen opetusta lisäämällä voitiin muokata asenteita myönteisemmiksi Venäjää kohtaan ja lisätä keisarikunnan olojen ja kulttuurin tuntemusta. Vannoutunut fennomaanien vastustaja von Kothen oli valmis sallimaan myös suomen opetuskielenä, jos vähimmäisedellytyksistä sovittaisiin. Taustalla oli kuitenkin säätykiertoa vastustava kanta: suomen kielen käyttöä opetuksessa

koskevassa lausunnossaan von Kothern totesi, ettei kouluissa tulisi pyrkiä edistämään siirtymistä yhteiskuntaluokasta toiseen vaan vahvistaa sivistystä jokaisessa luokassa erikseen.

Miksi varovaisuudestaan tunnettu ja älykäs ministerivaltiosihteeri Armfelt kannatti von Kothernia näihin virkoihin? Syynä oli se, että koulutoimen johtoon haluttiin henkilö, joka uskaltaisi suorittaa sellaisia-kin toimenpiteitä, jotka mahdollisesti herättäisivät yleistä vastustusta, mutta joita maan johto piti tarpeellisena. Ministerivaltiosihteerin mukaan maalle oli hyväksi, että koululaitoksen johdossa olisi henkilö, joka pystyisi ymmärtämään ”Suomen todellisen valtiollisen aseman” keisarikunnan yhteydessä sellaisena kuin se Pietarista katsottuna näytti ja harjoittaisi tämän valtiollisen aseman edellyttämää koulupolitiikkaa, eli jolla olisi ”vidare vyer”.

Von Kothernin nimityksen taustalla oli siis se, että keisarikunnan yleinen ilmapiiri oli muuttunut vihamielisemmäksi valtakunnan reuna-alueita kohtaan ja että Venäjällä kritisoitiin erityisesti niiden erillis-asemaa ja kansallista kehitystä. Koulupolitiikka nähtiin erääksi keinoksi vaikuttaa Suomen Venäjän-poliittiseen asennoitumiseen. Ministerivaltiosihteeri Armfeltin ja von Kothernin Venäjän-politiikkaan kuului kaksi toimintalinjaa, passiivinen eli varovainen ja tahdikas toimintalinja ja toisaalta aktiivinen toimintalinja eli katsottiin tietyissä tapauksissa olevan järkevää, että suomalaiset itse ottivat johdon käsiinsä ja tekisivät ne muutokset ja uudistukset, joihin venäläisten uskottiin ennen pitkää ryhtyvän. Tätä heidän yhteistä toimintalinjaansa voitaneen kutsua aktiivisen myöntyväisyyden linjaksi, joka oli tarpeellinen Puolan kapinan 1863 jälkeisessä kiristyneessä ilmapiirissä, jossa niin Suomen, Baltian maiden kuin Puolankin erillisoikeudet joutuivat venäläiskansallisen lehdistön ja erityisesti *Moskovskija Vedomostin* hampaisiin.

Von Kothernin lyhyeen aikaan kouluasioista vastaavana päällikkönä sisältyi useita kiihtymystä aiheuttaneita toimenpiteitä, kuten jo mainittu venäjän kielen kouluopetuksen pakollisuuden palauttaminen, Helsingin normaalikoulun suomalaisen osaston siirtäminen Hämeenlinnaan sekä yleinen fennomanian vastaisuus, mikä heijastui paitsi edellä mainituista toimenpiteistä myös hänen aikaansaamastaan määräyksestä, ettei suomen kieli saanut sisältyä filosofian kandidaatin tutkinnon varsinaisiin

aineisiin. Von Kothen halusi ohjata suomenkielisen kansanosan käytännöllisille aloille ja säilyttää ruotsinkielisen kansanosan hallitsevan aseman yhteiskunnassa. Ylioppilaiden keskuudessa ärtymystä herätti lisäksi von Kothenin pyrkimys tuoda sotilaallinen järjestys ja kurinpito myös yliopistoon.

Helsingin normaalikoulun suomalaisen osaston Hämeenlinnaan siirtämisen myötä pääkaupunki ei kuitenkaan jäänyt ilman yliopistoon johtanutta suomenkielistä oppilaitosta vaan suomalaiskansalliset piirit järjestivät ennennäkemättömän suuren kansalaiskeräyksen, jonka tuotolla perustettiin yksityinen Helsingin Suomalainen Alkeisopisto. Kun edellä mainittuun siirtopäätökseen sisältyi samalla päätös Hämeenlinnan ruotsinkielisen lyseon lakkauttamisesta, se herätti tyytymättömyyttä myös Hämeenlinnan ruotsinkielisissä piireissä.

Pääkaupungissa siis kuohui monella tapaa 1870-luvun alussa. Selvää on, ettei Otto Nordenskiöld kuulunut Casimir von Kothenin kannattajiin sen enempää kuin lankonsa C. G. Estlanderkaan. Poliittisen tilanteen kommentointi Oton osalta oli kirjeenvaihdossa kuitenkin vähäistä taloudellisen tilanteen kommentointiin nähden.

Vuosikymmenen alusta lähtien Otto Nordenskiöld hakkautti vuosittain sekä halkoja että sahatukkeja tuhansien markkojen arvosta. Lisääntyneiden tulojen myötä Frugårdin karjaeläinten lukumäärä oli talvella 1872 parhaimmillaan jopa 86 yksilöä, mikä oli kaksi kertaa enemmän kuin Oton ottaessa Frugårdin hoidon haltuunsa.⁴¹ Yleinen suunta edellisten katovuosien jälkeisessä maataloudessa 1870-luvulla olikin siirtyminen viljanviljelystä yhä enemmän karjatalouteen. Puusta ja voista tuli vähitellen Suomen tärkeimmät vientituotteet.

Varallisuuden ja hieman vapaa-ajankin lisääntyessä Otto ja Olga tekivät kesällä 1874 matkan Ruotsiin sukulaisia tervehtimään; edellisenä kesänä Anna ja Gustaf olivat puolestaan käyneet Suomessa sukulaisvierailulla. Pieni Erik otettiin hoitajansa kanssa mukaan matkalle, jonka ensimmäinen kohde oli Näveqvärn, jonne vanhemmat jättivät Erikin hoitajansa kanssa ja jatkoivat sitten itse matkaansa muiden sukulaisten luo.⁴² Karl ja Mina olivat myös lähdössä kesällä Ruotsiin, ja tämä aiheutti ongelman siitä, kuka huolehtisi Nils-veljestä tuona aikana. Ongelma rat-

kaistiin siten, että Karl ja Mina lähtisivät omalle matkalleen vasta Oton ja Olgan palattua kotiin elokuun alussa.⁴³

Adolf oli Ottoa ja Olgaa vastassa Tukholmassa, ja he vierailivat muun muassa Tiedeakatemian museossa. Tukholmasta matka jatkui Nävekvärniin: ”On ollut mielenkiintoista tarkastella kaikkia tšekäläisiä laitoksia sekä maataloutta, joka on erinomaisessa kunnossa. John [Sederholm] on matkustanut kanssani kaikkialle mutta kaivoksia en ole vielä nähnyt. – – Tulee olemaan hauskaa vierailta skånelaisilla maatiloilla.” Palattuuan kotiin elokuussa Otto havaitsi vuodentulon olevan parempi kuin mitä hän oli odottanut.⁴⁴

Nils-veli, Nikolaus, Nisse, kuten häntä myös kutsuttiin, oli koko elämänsä ajan ahkera lukija, ja ilmeisesti lukeminen oli hänen pääajaviihketapansa. Joulukuksi 1874 Otto pyysi Karlia lähettämään Helsingistä Adolfin Nilsille lähettämän kirjalaatikon, sekä ostamaan tälle joitakin sellaisia kirjoja, joiden arveli Nilsin kiinnostavan, sillä tuolla hetkellä Nils oli aivan ilman lukemista. Jälkikirjoituksena kirjeessä oli maininta Nilsin toivovan saada vihon meteorologisia muistiinpanoja sekä Brehmin jatko-osan.⁴⁵ Mistä A. E. Brehmin teoksesta oli kysymys, ei käy ilmi, mutta mahdollisesti kyseessä oli *Illustriertes Thierleben* tai joku muu hänen vastaavanlaisista teoksistaan, joka on aikakauden tavan mukaan saattanut ensin ilmestyä vihkoina osa kerrallaan. Aatonaattona Karl lähetti osan paketin sisältämistä kirjoista, joista osan hän oli lainannut serkulleen Theodor Sederholmille⁴⁶ sairasaajan lukemiseksi. Lisäksi paksu nippu Walter Scottin romaaneja oli luettavaksi liian huonokuntoisia, ja Karl oli lähettänyt ne kirjansitojalle.⁴⁷

Kun Evon metsäopiston toiminta keskeytettiin taloudellisten ongelmien vuoksi 1866, Karl Nordenskiöld jäi perheineen asumaan Evolle. Tuloja hän sai ilmeisesti säännöllisesti tekemistään klimatologisista havainnoistaan eli työstä, joka häntä hänen omien sanojensa mukaan kiinnosti kaikkein eniten. Pienimuotoinen maanviljelys luonnollisesti kuului myös asiaan. Vuoden 1870 alussa Karl Nordenskiöld sai senaattilta luvan jatkaa jo aloittamiensa meteorologisten laskelmien tekemistä tilastolliselle päätoimistolle. Hän sai myös määrärahan muutaman laskuapulaisen palkkoihin ja asumiskustannuksiin.⁴⁸

Sisarukset vierailivat vuosittain toistensa luona vuoroin Ruotsissa ja vuoroin Suomessa. Muuten yhteyttä pidettiin ahkerasti kirjeitse. Tosin Adolfin tutkimusmatkojen aikana yhteydenpito luonnollisesti vaikeutui ja väheni, mutta silloinkin kirjeet kulkivat sisarukselta toiselle. Adolf haikaili ja kaipasi kauan takaisin Suomeen eikä tuntenut viihtyvänsä Ruotsissa. Eräässä vuosiluvuttomassa kirjeessä Otto mainitsi kuulleensa Carl Mannerheimilta Adolfin kirjoittaneen tälle, ettei hän viihtynyt Ruotsissa: ”Ihmettelen sitä suuresti, sillä luulisin sinun viihtyvän siellä paremmin kuin missään muussa vieraassa maassa”.⁴⁹ Vähitellen kuitenkin tutkimusmatkat ja niihin Ruotsista saatu rahoitus sekä perheen kasvamisen vähensivät Adolfin koti-ikävää. Helsingin yliopistopiireissä häntä kaivattiin takaisin, mutta realiteetit olivat varsin vahvasti tätä vastaan. Oton lisäksi rahoituskysymykseen kiinnitti huomiota muun muassa August Ahlqvist, joka kesäkuussa 1867 toivotti toki Adolfin tervetulleeksi kotimaahan, mutta ”kuitenkin minun on pakko pitää suurenmoisia tulevaisuuden suunnitelmiasi suurelta osin mahdottomina toteuttaa. Kun mies kerran on perheellinen, hän on myös suuremmassa määrin *glebae adscriptus* kuin muutoin. Suurin este kuitenkin on, että tieteellisiltä yrityksiltä puuttuvat sekä varat että kannustus. Sotilaita on pakko olla, ja heidän on saatava runsas korvaus. Sensuuri saa ruhtinaallisen palkan ylipyyhkimisestä. Mutta ne, jotka joutuvat *kirjoittamaan*, saavat imeä kämmeniään. Mutta jotakin on kuitenkin saatavissa aikaan myös tieteellisten matkojen edistämiseksi, varsinkin jos Herramme soisi parisen hyvää vuotta.”⁵⁰ Hyvien vuosien sijaan Suomea kuitenkin koettelivat katovuodet 1867–1868.

Lopullisesti Adolf päätti olla palaamatta Suomeen vuonna 1875, kun Suomessa jälleen kerran harkittiin hänen kutsumistaan mineralogian professoriksi. Karl-veljelle Adolf totesi, ettei katsonut enää voivansa hakea virkaa Helsingin yliopistosta ja että jos sitä hänelle tarjottaisiin, olisi vastaus silloinkin kieltävä. Ruotsissa hänellä olivat useat työt kesken ja hänellä oli suunnitelmia uusista tutkimusmatkoista, jotka hänen Suomeen muuttaessaan jäisivät kesken ja tekemättä. Toisaalta oli kuitenkin niin, että ”Tunnen voimakasta vetoa vanhaan kotimaahan. Kotiin, kuten sitä edelleen perheessäni kutsutaan, toisaalta ei ole helppoa lähes 20 vuoden toiminnan jälkeen lähteä Ruotsista – – luultavasti minusta

on tullut ruotsalaisempi kuin itse aavistankaan, ja vanharuotsalaisiahan olivat kaikki suomalaiset, jotka tulivat tänne 17 vuotta sitten.”⁵¹ Otto piti veljensä ratkaisua ainoana oikeana, sillä muussa tapauksessa Adolfin arktiset retket loppuisivat täysin.⁵²

Talvella 1875 Otto Nordenskiöld myi osuutensa Ylikartanon viinanpolttimosta sekä Löfkullan tilan, jälkimmäisen omien sanojensa mukaan alihintaan vain päästäkseen siitä eroon. Lisäksi yksi tukkimetsä myytiin porvoolaiselle August Eklöfille, joten vapaa-aikaa Otolle jäi enemmän kuin koskaan siitä lähtien, kun hän oli ottanut Frugårdin haltuunsa. Eklöf oli saanut varhaisessa vaiheessa tukevan otteen Mäntsälän puukaupasta. Metsänomistajilla – ja ilmeisesti myös Otto Nordenskiöldillä – oli tapana myydä ostajalle monivuotisella sopimuksella kokonainen metsälohko, josta ostaja sai sopimuskauden aikana kaataa kaikki sahaukseen kelpaavat puut.⁵³

Otto Nordenskiöldin taloudellisen tilanteen paranemiseen vaikutti myös se, että Robert Björkenheim oli omien onnistuneiden puukauppojensa ansiosta voinut maksaa Otolle takaisin sen summan, jonka Otto oli Björkenheimin konkurssissa 1868 menettänyt.⁵⁴ Näistä tuloista huolimatta velkoja riitti maksettavaksi ja Otto joutui maksamaan edelleen vuosittain tuhansia markkoja häviämänsä Klinkowströmin jutun vuoksi.

Edellä mainittu kauppias August Eklöf oli saanut porvarisoikeudet Porvoossa 1865 palattuaan Saksasta, jossa oli opiskellut Otto von Nordenskiöldin kauppakoulussa. Porvoossa hänen liikkeensä oli aluksi perinteinen tuontikauppaan painottunut kauppaliike, mutta hyvin nopeasti Eklöf havaitsi sahateollisuuden suuret mahdollisuudet. Puutavarakauppa tuli Eklöfin liikkeeseen mukaan 1868, ja samana vuonna hän oli mukana perustamassa *Borgå Ångfartygsbolag*ia. Edelleen 1868 Eklöf oli hankkinut omistukseensa pienen Herralan vesisahan Lahden läheltä sekä ryhtyi valmistelemaan höyrysahan perustamista Porvooseen: vuonna 1870 käynnistiyikin *Borgå Ångsågsaktiebolag*, ja nopeasti tuli sahateollisuudesta hänen kauppaliikkeensä keskeisin toiminta-alue.⁵⁵ Otto Nordenskiöld myi useiden vuosikymmenien ajan metsistään sahatukkeja Eklöfin höyrysahalle ja kuten tunnettua, lopulta Frugårdkin päätyi 1895 kauppaneuvoksen arvon saaneen Eklöfin omistukseen 1912.

Vaikka Otto Nordenskiöldin taloudellinen tilanne vuosikymmenen puolivälissä vaikutti paremmalta kuin aiemmin, tämä ei kestänyt kauaa. Vuosikymmenen lopussa Otto joutui jälleen kärsimään tuttavilleen tekemistä takauksista. Toukokuussa 1878 hän kirjoitti Adolfile maan liike-elämän tilan olevan hyvin huono ja että oli tehty useita konkurseja, ”joiden joukossa muutamia, jotka aiheuttavat minulle tuntevia menetyksiä”. Hän jatkoi samasta aiheesta kesäkuun alussa kirjoittamassaan kirjeessä Adolfile, joka juuri oli lähtenyt kohti Tromssaa suurelle Koillisväylän purjehdukselleen: ”Niistä menetyksistä, joita olen tuttavieni vuoksi aiheuttanut itselleni, saan paljon ikävyyksiä. Ei tule olemaan helppoa näinä aikoina hankkia sellaisia summia, joita heti aluksi joudun maksamaan.”⁵⁶ Nämä ongelmat jatkuivat seuraavalla vuosikymmenelläkin, jolloin myös Adolf joutui auttamaan veljeään rahaa lainaamalla. Taloudellista tilannetta heikensi lisää lähes koko vuosisadan loppupuolen ajan jatkunut maataloustuotteiden alhainen hinta.

Kunnallista ja valtiollista toimintaa

Frugårdin kartanon ja siihen liittyvien maiden hoitamisen lisäksi Otto Nordenskiöld osallistui myös Mäntsälän kunnan asioiden hoitamiseen sekä varsinaisessa uudessa kuntahallinnossa että kansankoulujen perustamis- ja ylläpitopuuhissa. Valtiopäivillä Otto Nordenskiöld oli ritariston ja aatelin säädyssä joko oman sukunsa edustajana tai edusti valtakirjalla jotain muuta sukua kuten toisinaan myös veljensä Karl.

Kunnallinen toiminta

KOULUT

Kunnallishallinnon uudistus toteutettiin 1860-luvun puolivälissä, jolloin annetulla asetuksella erotettiin kunnallinen ja kirkollinen hallinto toisistaan. Samaan aikaan annetulla asetuksella määrättiin myös kansakoululaitoksen perustamisesta: koulut oli perustettava kuntien omalla kustannuksella, joskin niiden perustamiseen oli mahdollista saada valtioapua. Pakollista kansakoulun käyminen ei ollut vaan se perustui vapaaehtoisuuteen; oppivelvollisuuslaki säädettiin vasta 1921.

Etenkin maaseudulla kouluja perustettiin 1800-luvun loppupuolella melko hitaasti. Mäntsälässä kansakoulu perustettiin 1863 kuolleen kirkkoherran Abraham Ehnroosin 12 000 hopearuplan testamenttilahjoituksen turvin. Asia tosin mutkistui uuden kansakouluasetuksen myötä, sillä testamentin määräykset olivat osin ristiriidassa kyseisen asetuksen kanssa. Mäntsälän kansakoulutoimikunta oli tuomiokapitulin aloitteesta

valittu tekemään ehdotuksia uuden koulun suhteen, mutta katovuodet 1866–1868 hidastivat asian ottamista käsiteltäväksi. Vasta lokakuussa 1868 valittiin kansakoulutoimikunta, johon kuului jäsenenä myös Otto Nordenskiöld. Ehnroosin 1859 laatiman testamentin mukaan koulu oli tarkoitettu kaikille pitäjän lapsille, niin tytöille kuin pojillekin ja siellä annettava opetus oli ilmaista, minkä lisäksi opetusta oli annettava kunkin lapsen omalla äidinkielellä ruotsiksi tai suomeksi. Koulun hallinnon Ehnroos oli määrännyt Porvoon tuomiokapitulille, koska testamentin laatimisaikana ei muuta kouluhallintoa vielä ollut. Porvoon tuomiokapituli ei suostunut kansakoulutoimikunnan ehdotukseen, että tuomiokapituli luopuisi oikeudestaan koulun hallintoon ja että perustettava koulu järjestettäisiin kansakouluasetuksen mukaisesti. Niinpä koulu oli vuoteen 1885 saakka Porvoon tuomiokapitulin hallinnon alainen.⁵⁷ Koulu aloitti toimintansa 1.9.1869. Säätyläiset eivät pääsääntöisesti lähettäneet lapsiaan tähän kouluun.

Otto Nordenskiöld osallistui myös Nummisten kansakoulun perustamiseen 1880-luvun lopussa, joskin hankkeen puuhamiehenä ja pitkälti maksajanakin toimi Ylikartanon omistaja Hugo von Qvanten. Qvanten oli 1883 ilmoittanut nummislaisille pystyttävänsä heille kansakoulun ja suorittavansa yksin opettajan palkkauksen sekä muut elinehdot. Muutamien vuosien kuluttua tästä nousikin koulurakennuksen ensimmäinen osa. Lokakuun alussa 1888 van Qvanten lähetti Mäntsälän kunnallislautakunnalle kirjelmän, jossa hän anoi sen toimenpidettä kansakoulun perustamiseksi Nummisiin sekä 400 markan apurahan myöntämistä opettajan palkkaamiseksi. Samassa kuussa pidetty kuntakokous valitsi erityistoimikunnan valmistelemaan asiaa edelleen. Toimikunta jätti ehdotuksensa marraskuun 5. päivänä kokoontuvalle kuntakokoukselle, ja joulukuun 18. päivänä suostui kuntakokous koulun perustamiseen ja vaadittujen kustannusten suorittamiseen opettajanviran perustamiseksi. Sittenkin Otto Nordenskiöld sitoutui toimittamaan koululle polttopuita, jonka määräksi hänen osaltaan muodostui 44 kynnärää. Koulun ensimmäisen johtokunnan muodostivat rouvat Hulda von Qvanten Ylikartanosta ja Hilda Frisén Nordbosta sekä herrat Otto Nordenskiöld ja Hugo von Qvanten. Vuonna 1900 koulurakennus irtaimistoinen siirtyi Mäntsälän kunnalle.⁵⁸

KUNTAHALLINTO

Keisari Aleksanteri II:n helmikuussa 1865 vahvistaman kunnallisasetuksen mukaan tuli jokaiseen kuntaan vuoden 1866 alussa valita kunnallislautakunta ja sille esimies. Mäntsälässä toimeen ryhdyttiin helmikuussa 1866, jolloin pitäjänkokous valitsi toimikunnan, jonka tehtäväksi määrättiin ”mieltä ja ehdotella, kuinka tähän pitäjään saataisiin kunnallishallitus toimeen”. Otto Nordenskiöld valittiin tämän komitean kokoonkutsujaksi. Asia venyi vuoden loppupuolelle, jolloin lokakuun lopussa mäntsäläläiset kutsuttiin perustamaan uutta kunnallishallintoa. Kokous hyväksyi toimikunnan ehdotuksen, johon sisältyi muista maalaiskunnista poikkeava ratkaisu eli kunnallisasiamiehen eli kunnankirjurin palkkaaminen.⁵⁹

Uusissa kunnissa ensimmäiset kunnan johtoon valitut henkilöt olivat usein pappissäätöön kuuluvia tai muita säätyläisiä. Erityisesti Uudenmaan läänissä kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan ensimmäiset puheenjohtajat ja varapuheenjohtajat olivat suurimmaksi osaksi pappeja (23,9 %) tai muita säätyläisiä (41,3 %). Perinteellistä sääty-yhteiskuntaa tukevat katsomukset olivat siis eniten vallalla Uudellamaalla ja Hämeessä; muualla talonpoikien osuus kuntakousten ja kunnallislautakunnan ensimmäisten puheenjohtajien keskuudessa oli huomattavasti suurempi.⁶⁰

Yleiseen kaavaan sopien valittiin myös Otto Nordenskiöld nykyään kunnanhallitusta vastaavan kunnallislautakunnan esimieheksi kolmeksi kolmivuotiskaudeksi eli vuosiksi 1866–1869, 1876–1879 ja 1882–1884. Kunnallislautakunnan työmäärä oli suurin, sillä kuntakokous jätti hyvin useasti asioista päättämisen kunnallislautakunnan vastuulle, koska kuntakokouksen kaltainen suora kansanvalta osoittautui hankalaksi päätettävänä elimenä. Kunnanvaltuusto Mäntsälään perustettiin vasta 1910. Harvahkosti kokoontuvan kuntakokouksen puheenjohtajana Otto Nordenskiöld oli vuosina 1885–1899.⁶¹

Koska niin kunnallislautakunnan kuin kuntakokouksen pöytäkirjat ovat lakonisia päätöspöytäkirjoja, kokouksiin osallistuvien henkilöiden mielipidettä asioista ei voida niistä nähdä. Kerran mainitaan Otto Nordenskiöldin jättäneen eriävän mielipiteen kuntakokouksen päätökseen. Tuolloin toukokuussa 1899 kunnallislautakunnassa oli ehdotettu toimenpiteitä niin sanottujen nurkkatanssien kieltämiseksi ja estämiseksi,

ja lautakunta oli päättänyt antaa asian kuntakokouksen käsiteltäväksi. Kuntakokous käsitteli asiaa syyskuussa, jolloin se 34 äänen enemmistöllä päätti määrätä 30 markan uhkasakon niille, ”jotka senkaltaisia tanssia pitivät eli sallivat huoneissaan”. Kuntakokouksen esimies Otto Nordenskiöld jätti tähän vastalauseen.⁶²

Näiden kunnallisten tehtävien lisäksi Otto Nordenskiöld oli muun muassa Mäntsälän Säästöpankin isännistön puheenjohtaja 1874 sekä sen hallituksen puheenjohtaja 1886–1901.

Valtiopäivillä: ”Me tahdomme pysyä Venäjästä niin loitolla kuin mahdollista.”

Karl ja Otto sekä heidän Johannisbergissä asuva serkkunsa kruununvouti Carl Adolf Nordenskiöld osallistuivat useille valtiopäiville.⁶³ Mikäli Carl Adolf halusi vanhimman (s. 1824) oikeudella edustaa Nordenskiöldien sukua, edustivat Otto ja Karl valtakirjalla jotain muuta sukua joko memmet tai toinen heistä. Edustettavia sukuja olivat von Fieandt, Fraser sekä Bruncrona.⁶⁴ Evert Wilhelm Bruncrona oli avioliiton kautta sukua Otto ja Karl Nordenskiöldille, sillä hän oli avioliitossa heidän serkkunsa Auroran, Johannisbergin Carl Adolfin sisaren kanssa. Bruncronat asuivat Karlsbyn kartanossa Tenholassa. Vuoden 1885 valtiopäivillä Nordenskiöldien tuoli pysyi tyhjänä, sillä Karl Nordenskiöld edusti tuolloin valtakirjalla Sölfverarm -sukua.⁶⁵

Otto Nordenskiöld käytti ritariston ja aatelin istunnoissa harvoin puheenvuoroja, mutta millainen merkitys hänen mielipiteillään oli käytäväkeskusteluissa, emme tiedä. Karl käytti puheenvuoroja häntä useammin ja usein hyvin laajoja sellaisia. Merkittävimmät ja laajimmat Karl Nordenskiöldin puheenvuorot liittyivät Suomen koulutus- ja tiedeasioihin, jotka vaikuttavat olleen hänen sydäntään lähinnä olevia aihealueita.

Kun 1866 oli tehty päätös Evon metsäopiston sulkemisesta seuraavan vuoden alusta lukien, Karl Nordenskiöld esitti ritaristolle ja aatelille valtiopäivillä 1867 muistion koskien Helsingin reaalikoulun muuttamista käytännöllisten alojen korkeakouluksi eli polyteknilliseksi opistoksi yh-

distämällä siihen Evon metsäinstituutti. Lakkauttamalla Nordenskiöldin mielestä tarpeettomaksi käynyt manufaktuurijohtokunta saataisiin lisävaroja teknilliselle opistolle. Nordenskiöldin esityksen (joka julkaistiin sanasta sanaan muutaman päivän kuluttua *Helsingfors Dagblad* -lehden pääkirjoituksena) mukaan Suomessa oli kiinnitetty huomiota teollisuusopetuksen tilaan jo pitkään. Asian järjestämiseksi oli perustettu teknillisiä reaalikouluja, Evon Metsäopisto sekä Mustialan maatalousinstituutti, mutta koska Suomi oli pieni ja köyhä maa, opetusta ei kannattanut jakaa moneen yksikköön. Siten olisi kannattavinta yhdistää Evon metsäopisto ja Helsingin teknillinen reaalikoulu Helsinkiin perustettavaan teknilliseen instituuttiin. Muistio oli tarkkaan laadittu sisältäen myös ehdotuksen opiskeltavista aineista ja tarvittavasta opettajamäärästä sekä opettajien palkkauksesta. Toinen Evon lehtori J. E. Furuhjelm ehdotti polyteknilliseen opistoon yhdistettäväksi myös Mustialan maanviljelysoppilaitoksen, jotta teknillisellä opetuksella olisi mahdollisimman laajojen kansankerrosten tuki. Lisäksi ehdotettiin manufaktuurijohtokunnan lakkauttamista ja sen varojen siirtämistä uuden oppilaitoksen käyttöön. Karl Nordenskiöld ja J. E. Furuhjelm kannattivat teollistumista, jota laajempi tekninen opetus olisi edistänyt. Säädyssä esitettiin asiasta useita erilaisia mielipiteitä, joista kuitenkin valtaosa oli yhdistämisen kannalla, ja ritariston ja aatelin päätös esityksen tekemiseksi hyväksyttiin 11.5.1867 (26 puolesta ja 11 vastaan).⁶⁶

Ehdotus sai kannatusta – ei kuitenkaan varauksetonta – myös muissa säädyissä ja siten se hyväksyttiin esitettäväksi keisarille. Porvarissäädyssä asia hyväksyttiin ilman suurta keskustelua. Talonpoikien keskuudessa esitettiin muun muassa suomen kielen aseman parantamista teknillisen opetuksen yhteydessä, mitä papisto kannatti yksimielisesti. Maan parantunut taloudellinen tilanne valtiopäivien päättymisen jälkeen aiheutti kuitenkin sen, ettei siirtoa tarvinnut välittömästi toteuttaa, ja jäi lopulta kokonaan toteuttamatta. Näin Karl oli itse asiassa arvellutkin käyvän todetessaan Otolle, että ”ei näytä myöskään todennäköiseltä, että hallitus nopeasti toteuttaisi ajatuksen suomalaisesta Polyteknisestä instituutista”.⁶⁷ Teknillinen opetus ja maa- ja metsätieteiden opetus pysyivät erillään toisistaan. On mahdollista, että kielikysymyksen esille nostaminen tässä kysymyksessä oli vaikuttanut lopputuloksen kannalta kielteisesti:

lienee ollut kaikille selvää, ettei suomea taitavia teknisen alan opettajia ollut saatavissa, kun päteviä opettajia ei ollut riittävästi ollut edes ruotsinkielisen opetuksen järjestämiseen.⁶⁸

Vuoden 1867 valtiopäivillä ritaristossa ja aatelissa keskusteltiin ahkerasti myös siitä, voitaisiinko kansakoulujen perustamista varten varatut, käyttämättä jääneet 100 000 markkaa käyttää alkeiskoulujen opettajien palkankorotuksiin. Käyttämässään laajassa puheenvuorossa Karl Nordenskiöld osoitti olevansa paitsi erittäin hyvin tietoinen Suomen rahavaroista ja budjetista ja siitä, millainen osuus varoista käytettiin ala-alkeiskoulujen rahoittamiseen, myös Ruotsin tilanteesta saman asian suhteen. Vaikka Karl Nordenskiöld omassa puheenvuorossaan epäili valmisteluvaliokunnan käyttämien perusteiden asianmukaisuutta, hän oli valmis hyväksymään varojen siirron, jos oli aivan varmaa, etteivät kansakoulut kyseistä summaa tarvitsisi. Tämä näkökanta voitti ritaristossa ja aatelissa.

Vuoden 1867 valtiopäivät käsitteli myös kirkkolakivaliokunnan mietintöä armollisesta ehdotuksesta koskien Suomen kirkkolain uudistamista, ja myös tähän keskusteluun Karl Nordenskiöld osallistui aktiivisesti. Karl Nordenskiöld oli yhteiskunnallisesti ja uskonnollisestikin hyvin liberaali ja hänen näkökantansa myötäilivät *Helsingfors Dagbladetissa* esitettyjä kommentteja kirkkolakikysymyksessä. Lehti näki kirkkolakikysymyksen uskonnonvapauskysymyksen valossa, mutta tiedossa oli, että uskonnonvapaudesta säättäminen oli keisarin tahdosta lykätty. Sen vuoksi lehden mielestä ei enää oltukaan säättämässä lakia evankelisluterilaiselle kirkolle vaan Suomen valtionkirkolle, jota lehden mukaan ei voitu pitää tunnustuksellisenä yhteisönä. Sen vuoksi oli tunnustus määriteltävä niin väljästi, että mahdollisimman moni voi sen hyväksyä, eikä kirkkokuri sen vuoksi voinut olla ankaraa.⁶⁹ Tähän keskusteluun liittyen Karl Nordenskiöld totesi, että hän omasta puolestaan äänestäisi valtionkirkosta luopumisen puolesta, jos se olisi mahdollista. Myöhemmässä keskustelussa hän arveli, että valtionkirkosta luopuminen tapahtuisi mahdollisesti jo piankin. Laajan keskustelun läpikäyminen tässä yhteydessä on kuitenkin tarpeetonta. Uusi kirkkolaki hyväksyttiin 1869, ja sen on katsottu olevan ensimmäinen askel kohti uskonnonvapauden säättämistä. Kirkko sai myös oman ”parlamentin” eli kirkolliskokouksen, joka kokoontui ensimmäisen kerran 1876.

Vuoden 1872 valtiopäivillä, joihin Otto Nordenskiöld ei muilta kiireiltään ehtinyt, oli esillä useita maan tiedepolitiikkaan kuuluneita kysymyksiä, joihin Bruncronan sukua edustanut Karl Nordenskiöld otti kantaa – Johannisbergin Carl Adolf edusti näillä valtiopäivillä Nordenskiöldien sukua. Wilhelm Bruncrona oli ilahtunut Karlin tiedustelusta saada häneltä valtakirja valtiopäiville, sillä hän oli jo päättänyt olla osallistumatta valtiopäiville muun muassa pääkaupungissa oleskelun vaatimien suurten kustannusten tähden. Päätös jäädä pois valtiopäiviltä sinetöityi lopullisesti nyt, kun hän voi saada edustajakseen Karlin, ”jonka luonteen ja näkemykset yhdessä jos toisessakin asiassa uskon tuntevani läheisesti”.⁷⁰

Näillä valtiopäivillä ehdotuksia tuli historiallis-arkeologisen akatemian perustamisesta aina yhteiskunnallisista tutkimustarpeista huolehtivaan tiedeakatemiaan saakka. Tiedeseuran sihteeri L. Lindelöf ehdotti Tiedeseuran laajentamista Tiedeakatemiksi siten, että valtio palkkaisi kolme tutkijaa meteorologiaa, geologiaa ja arkeologiaa varten. Porvarissäädysssä Leo Mechelin teki aloitteen 7-jäsenisen suomalaisen tiedeakatemian perustamisesta ja A. E. Arppe ehdotti aatelissäädysssä maan geologisten olojen tutkimusta sekä geologisen karttateoksen valmistamista. Yrjö Koskinen puolestaan ehdotti Tiedeseurasta erillisen akatemian perustamista Suomen historiaa ja muinaistiedettä varten. Valtiopäivien yleinen valitusvaliokunta käsitteli kysymyksiä yhdessä ja päättyi lähelle yliopiston rehtorin esittämää sovitteluehdotusta, jonka mukaan Suomen Tiedeseuralle myönnettäisiin lisää valtionapua meteorologin, geologin ja arkeologin palkkaamista varten sekä määrärahan heidän matka- ja tutkimuskuluihinsa. Osan varoista piti riittää myös muinaismuistomerkkien rahoittamiseen ja hoitamiseen sekä magneettisen ja meteorologisen observatorion ylläpitoon. Senaatissa tätä ratkaisumallia pidettiin ongelmallisena, ja hallitsijankin päätös oli, ettei mitään suunnitelluista viroista vielä perustettaisi. Näistä asioista päättäminen siirtyi seuraaville valtiopäiville ja toteutui vasta 1880-luvun puolella.⁷¹ Kun Suomen historiaa ja muinaistiedettä varten ei syntynyt tuolloin erillistä akatemiaa, perustettiin 1875 Suomen Historiallinen Seura näitä aloja edistämään.

Kuultuaan Otolta näistä valtiopäiväkeskusteluista Adolf ihmetteli haluttomuutta tiedeakatemian perustamiseen, sillä hän ei uskonut Ve-

näjälläkään olevan mitään sellaista laitosta vastaan. Suomelle asia sen sijaan oli hänen mukaansa elintärkeä, sillä ”vain sellainen kansakunta elää, joka suorittaa jotain ihmisyyden kehittymisen hyväksi ja ainoa tässä suhteessa kyseeseen tuleva keino Suomelle ovat tieteet”.⁷² Varsinaisen tiedeakatemian eli Suomen akatemian perustamista saatiin kuitenkin odottaa vielä pitkään – vasta 1947 aloitti toimintansa Suomen Akatemia.

Valtiopäivätyöskentelystä veljekset eivät kirjeissään kovin paljon kertoneet vaan kirjeet sisältävät yleensä vain mainintoja valtiopäiville osallistumisesta tai osallistumattomuudesta.

Vuoden 1877 valtiopäiville Otto Nordenskiöld osallistui Fraser-suvun edustajana Karlin edustaessa jälleen Bruncronaa. Johannisbergin Carl Adolf Nordenskiöld oli suositellut Tuusulan Toivolan kartanon eversti Fr. Wilhelm Fraserille valtakirjan antamista Otolle vuosien 1877–1878 valtiopäiville. Fraser oli tuolloin Carl Adolfin mukaan puoleksi leikkilään puoleksi tosissaan todennut haluavansa ensin tutkia Oton poliittista suuntautumista ja ennen kaikkea vakuuttautua siitä, ettei Otto ollut fennomaani ja siksi halusi henkilökohtaisesti tavata Oton. Carl Adolf kertoi Karlille voineensa antaa Fraserille rauhoittavan vakuutuksen siitä, että Otto ehdottomasti ei ollut fennomaani, ja Fraser tyytyi siihen.⁷³ Otto Nordenskiöldin toiminta valtiopäivillä tässä suhteessa varmastikin vakuutti myös Fraserin.

Valtiopäivien alkaessa Otto Nordenskiöld valittiin yleisen valitusvaliokunnan jäseneksi sekä varajäseneksi talousvaliokuntaan; Karl Nordenskiöld puolestaan valittiin pankkivaliokunnan varajäseneksi. Chydeniusten luona Helsingissä asuva Otto kirjoitti tammikuussa Adolfile alkaneilla valtiopäivillä olevan esillä useita mielenkiintoisia kysymyksiä ja että hänellä oli runsaasti työtä omassa valiokunnassaan. Venäjän poliittisesti tärkein kysymys näillä valtiopäivillä oli asevelvollisuuskysymys, jonka lisäksi Otto mainitsi esille tulevan useita suomenkielisiä kouluja ja suomen kielen asemaa koskevia kysymyksiä: ”Fennomaanit, jotka ovat ponnistelleet äärimmäisellä tavalla dominoidakseen valtiopäiviä, eivät ole onnistuneet saamaan yliotetta muualla kuin pappis- ja talonpoikaissäädystä.”⁷⁴ Adolf oli iloinen Oton päätöksestä osallistua näille valtiopäiville, sillä hän toivoi Oton käytännöllisten näkökantojen voivan tuoda kunniaa Otolle ja koituvan koko maan parhaaksi.⁷⁵

Asevelvollisuuslain säätämisessä oli mielenkiintoista, että Suomeen saatiin Venäjistä erillinen asevelvollisuus, joka oli kaikilta osin lievempi kuin Venäjällä voimassa ollut asevelvollisuus. Huomattavaa on myös, että laki saatiin säädettyä Venäjän sotaministeri Miljutinin vastustuksesta huolimatta. Asevelvollisuuslakia valmisteltaessa laissa ei mainittu lainkaan Venäjää vaan vain velvollisuus puolustaa isänmaata, jonka lisäksi asetukseen tuli määräys, että Suomen kaartia lukuun ottamatta suomalaisia joukkoja sai käyttää vain Suomessa.

Asiasta oli Suomessa keskusteltu 1860-luvulta lähtien ja pääpiirteissään fennomaanit olivat asevelvollisuuden kannalla liberaalien ja ruotsinmielisten ollessa varauksellisempia. Liberaalit ruotsinmieliset olivat jopa pohtineet mahdollisuutta, että Suomi voisi olla puolueeton mahdollisessa Venäjän ja länsivaltojen keskinäisessä sodassa – kanta, jota fennomaanit pitivät vastuuttomana seikkailupolitiikkana, sillä tällaisia separatismipyrkimyksiä arvosteltiin ankarasti Venäjän lehdistössä.

Valtiopäivillä asevelvollisuutta koskevan mietinnön henkinen isä oli Leo Mechelin, joka liberalistisista mielipiteistään huolimatta saattoi hyväksyä asevelvollisuusperiaatteen, vaikka se merkitsikin yksilön vapauden alistamista yhteiskunnan tahtoon. Asevelvollisuusperiaatteen hyväksymisen ehtona oli kuitenkin se, että maamme asevelvollista armeijaa käytettäisiin vain oman maan puolustamiseen. Valtiopäivillä oli vahva oppositio yleistä asevelvollisuutta kohtaan paitsi ritaristossa ja aatelissa myös porvarissäädyssä, minkä lisäksi asiaan liittyi kiista siitä, olisiko ehdotus käsiteltävä perustuslakina vai ei (perustuslain kyseessä ollessa vaadittiin neljän säädyn yhtäpitävä suostumus, muissa asioissa kolmen säädyn). Ritaristossa ja aatelissa kiihkein asian vastustaja oli Sarvilahden kartanon nuori vapaaherra Viktor Magnus von Born, joka katsoi yksilöllä olevan peruuttamattomia oikeuksia, joita ei lainsäädäntö häneltä voinut riistää: yksilöllä oli oikeus paitsi elämään myös vapauteen. Von Bornin ja hänen kannattajiensa mukaan asevelvollisuus oli erityisesti sopimaton valtiollista itsenäisyyttä vailla olevalle valtiolle ja sen toteuttamisella olisi Suomelle turmiolliset seuraukset. Nuoren von Bornin äärimmäisen individualistinen kanta ei saavuttanut säädyn enemmistön kannatusta, mutta on sellaisenaan hyvä esimerkki vastenmielisyydestä valtion puolelta tapahtuvaa yksilöllisen vapauden rajoittamista kohtaan.⁷⁶

Porvarissäädystä asiasta käytiin myös vilkas keskustelu, jonka puitteissa *Helsingfors Dagbladin* toimittaja ja liberaalien johtohahmoinen lukeutuva Anders Herman Chydenius (1833–1896), Johan Jakob Chydeniuksen veli ja siten Hilda Estlanderin lanko, ehdotti asian käsittelyä perustuslakiasiana. Tämä ei kuitenkaan saanut enemmistön kannatusta säädystä.

A. H. Chydeniuksen jo 1850-luvun opiskeluajoilta peräisin ollut varsin kielteinen suhtautuminen Venäjään näkyy hänen huomautuksestaan keskusteltaessa talonpoikaissäädyn ehdotuksesta, että Venäjän ja Turkin välisen sodan sytyttyä 1877 olisi säätyjen tullut yhteisesti ilmaista kantansa tapahtuneen johdosta eli julistaa lojaaliutta keisarivallalle. Ehdotuksen tekijä talonpoikaissäädystä oli Kangasalan Liuksialan kartanon isäntä Agathon Meurman, joka katsoi, että Suomen ainoa turva oli lojaalisuudessa keisaria kohtaan ja luottamus hänen sanaansa. Aatelis- ja porvarissäätyjen liberaalis-ruotsinmielinen enemmistö ei kuitenkaan tällaiseen yhteisilmaukseen suostunut, ja tuolloin A. H. Chydenius totesi, että ”me tahdomme pysyä Venäjästä niin loitolla kuin mahdollista”.⁷⁷

Chydeniuksen Venäjän suhteen kielteisen käsityksen taustalla oli se, että hän samoin kuin veljensä J. J. Chydenius olivat osallistuneet 1855 Antinpäivän viettoon Töölön ravintolassa, joka johti Anders Hermanin osalta puolentoista vuoden karkotukseen ja Johan Jakobin erottamiseen fyysis-matemaattisen tiedekunnan sihteerin tehtävistä. A. H. Chydenius valmistui maisteriksi ja osallistui promootioon samana vuonna 1857 kuin Adolf Nordenskiöldkin.

Asevelvollisuutta koskevassa yleiskeskustelussa ritaristossa ja aatelis- mietinnön vastustajiin kuuluivat muun muassa Robert Björkenheim sekä Karl Nordenskiöld, joka ehdotti, että sääty VJ § 71 nojalla päättäisi lykätä asian seuraavien valtiopäivien päätettäväksi. Kyseisessä pykälässä todettiin, että perustuslakia muutettaessa, selitettäessä tai kumottaessa oli sitä koskeva esitys joko hyväksyttävä kaikissa säädöksissä samoilla valtiopäivillä, joille se oli jätetty, tai lykättävä kahden säädyn niin vaatiessa seuraavien valtiopäivien ratkaistavaksi. Lisäksi Karl Nordenskiöld ehdotti, että hallitsijaa pyydetäisiin kutsumaan koolle ylimääräiset valtiopäivät tätä tarkoitusta varten eli hän siis katsoi asian vaativan päättämistä perustuslain luonteisena. Lykkäystä kannattivat hänen lisäksi vain

Robert Björkenheim ja August Schauman. Maamarsalkka kieltäytyi asettamasta Nordenskiöldin ehdotusta äänestyksen alaiseksi, koska hallitsija ei ollut esitystä antaessaan ilmoittanut sen olevan perustuslain luonteinen. Niinpä sääty 61 äänellä 38 vastaan päätti ryhtyä asian yksityiskohdittaiseen käsittelyyn valtiopäiville esitetyn mietinnön pohjalta.⁷⁸

Toinen Otto Nordenskiöldin Adolffille lähettämässä kirjeessä mainittu, 1877–1878 valtiopäivillä runsaasti huomiota saanut asia liittyi suomen kielen asemaan.⁷⁹ Suomenmieliset panivat laajalla rintamalla vireille suomen kielen virallisen aseman laajentamista koskevien voimassa olevien asetusten muuttamisen. Merkittävin aloitteentekijä oli pappissäädyssä Yrjö Koskinen (1884 aateloituna Y. S. Yrjö-Koskinen, jolloin hän seuraavilla 1885 valtiopäivillä kuului aatelissäätöön), joka oli noussut fennomaanien johtohahmoksi. Pappissäädyssä tehtiin myös aloite virkamiesten suomen kielen taidon lisäämisestä ja suomen kielen asemasta opetuskielenä. Talonpoikaissäädystä tehtiin suomen kieleen liittyen peräti kuusi aloitetta. Yrjö Koskisen aloite oli kaikkein tärkein, sillä siinä ehdotettiin, että senaatti määrättäisiin välittömästi ryhtymään toimenpiteisiin suomen kielen täysiin oikeuksiin saattamiseksi. Esitystä aloitteista Koskinen ehdotti eteenpäin lähetettäväksi vaihtoehtoisesti joko pappissäädyn aloitteen tai yhteisen säätyaloitteen, mutta aloitteet lähetettiin yleiseen valitusvaliokuntaan käsiteltäväksi.

Yleisessä valitusvaliokunnassa suomenmielisillä oli enemmistö sen johdosta, että aatelissäädystä sinne oli yhtenä edustajana lähetetty professori Th. Rein. Yleinen valitusvaliokunta, jonka jäsen Otto Nordenskiöld oli, ehdotti yhteistä säätyanomusta, joka olisi ollut pääasiassa Yrjö Koskisen aloitteen mukainen. Mietintö oli kuitenkin hyvin erimielinen. Aatelissäätöön kuuluneet Otto Nordenskiöld ja K. Antell sekä kolme porvarissäädyn jäsentä ehdottivat aloitteet hylättäviksi, koska heidän mukaansa niissä ei ollut ehdotettu positiivisia keinoja suomen kielen aseman parantamiseksi lukuun ottamatta opetuslaitoksen alaan kuuluneita uudistuksia, joista oli jo laadittu mietintö muiden tehtyjen aloitteiden johdosta. Toisen vastalauseen esitti aatelissäädyn J. Pippingsköld, joka katsoi, että säätyjen oli omia vaatimuksia esittämättä luotettava ”valistuneen hallituksen” harkintaan kieliasetusten kohtuullisessa uudistamisessa. Kolmannen vastalauseen esitti A. H. Chydenius ehdottamalla

kielikysymyksen ratkaisemista säätylailla, jonka mukaan virkamiehet veloitettaisiin käyttämään maan molempia kieliä sen mukaan, kumpaan kieliryhmään kuuluvan kanssa olivat tekemisissä; aatelissäädystä tätä ehdotusta kannatti J. V. Snellman. Aatelissäätö hylkäsi äänin 45–11 valitusvaliokunnan mietinnön todeten kuitenkin tunnustavansa aloitteiden oikean tarkoituksen. Valitusvaliokunta yritti vielä laatia kompromissiehdotuksen, mutta sitä ei hyväksytty missään säädystä, joten yhteinen säätyanomus raukesi lopullisesti.

Maailmankuulu Nordenskiöld

”Aldrig har väl någon resa följts af allmänheten i Finland med ett sådant intresse som din äfventyrliga kring Asien.”⁸⁰

Ruotsissa Adolf Nordenskiöld teki useita tutkimusmatkoja pohjoisille alueille, joista kaikkein kuuluisin luonnollisesti on Koillisväylän läpi-purjehdus Aasiaan.

Otto kirjoitti veljelleen tämän matkan aikana muutamia kertoja saatuaan tietoonsa paikan, jonne kirjeet saattoi osoittaa. Karl kertoi helmikuun alussa 1879 kuulleensa, että kenraalikuvernööri Adlerberg oli luvannut pyytää Siperian kenraalikuvernööriä toimittamaan edelleen Adolfille lähetetyt paketit ja kirjeet. Niinpä Otto välittömästi kirjoitti tutkimusretkeilijäveljelleen kirjeen kertoen kuulumisia kotoa ja myös Ruotsista, jossa Anna-sisar oli saanut neljännen tyttären ja tämän puolisoista Gustafista oli tullut valtiopäivämies toisessa kamarissa.⁸¹

Joulukuun 21. päivänä 1879 *Helsingfors Dagblad* julkaisi Vegan silloisen sijaintipaikan ja osoitteen, johon Otto välittömästi lähetti veljelleen kirjeen: ”Kaikki tapaamani henkilöt, enemmän tai vähemmän tutut, kysyvät sinusta ja sinun matkastasi. Mitään matkaa ei varmasti koskaan ole seurattu Suomessa sellaisella mielenkiinnolla kuin sinun seikkailuasi Aasian ympäri.”⁸²

Koillisväyläpurjehduksen dramatiikkaa oli lisännyt se, että *Vega* juuttui jäihin syyskuussa 1878 ja pääsi jatkamaan matkaa vasta heinäkuussa 1879. Beringinsalmessa *Vega* oli 20.8.1879, josta purjehdittiin Japaniin korjauttamaan laivaa kahden kuukauden ajaksi. Syyskuun toisen päivän iltana *Vega* oli Jokohaman satamassa, josta Adolf lähetti puolisolleen

Anna Mannerheimille lakonisuudessaan kuuluisaksi tulleen sähkeen: ”Kaikki hyvin. Adolf.”⁸³ Tukholmaan puolestaan lähetettiin kuninkaalle hieman monisanaisempi sähke: ”His Majesty the King, Stockholm. The Swedish Expedition compliments her High Protector that the programme fulfilled, north east passage executed and Ocean opened without loss of men, without sickness and damage on the vessel. Norden-skiöld.”⁸⁴

Kotimaassa Anna oli onnellinen hyvistä uutisista ja kirjoitti iloissaan kälylleen Sofi Sederholmille: ”Kiltti hyvä Sofie! Minun ei tarvitse kuvata, miten onnelliseksi tulin, miten onnellinen olen! Voi kunpa voisin jakaa iloni sinun kanssasi! Jumala on hyvä ja hän on kuullut minun rukoukseni. Ystäväsi Anna.”⁸⁵

Matka teki Nordenskiöldistä maailmankuulun, ja häntä juhlittiin sekä Suomessa että Ruotsissa kansallissankarina hänen lopulta palattuaan kotimaahan huhtikuussa 1880. Kuningas Oskar II korotti Nordenskiöldin vapaaherrallisen säätyyn sekä myönsi hänelle Pohjantähden suurristin. Koillisväylän ansiosta Adolf Nordenskiöld sai korkean venäläisen kunniamerkin ja sittemmin kutsun myös Pietariin keisarin hänen kunniaakseen järjestämille juhlaillallisille. Suomessa Adolf Nordenskiöldille myönnettiin Suomen Talousseuran suuri kultamitali ja Zacharias Topelius kirjoitti runon hänen kunniaakseen.

Koillisväylän purjehtijoita juhlittiin kaikissa välisatamissa, ja sanomalehdet seurasivat lähes päivittäin *Vegan* paluumatkaa takaisin Tukholmaan, jonne se saapui 24. huhtikuuta 1880 suurten kansanjoukkojen ja itse kuninkaan vastaanotettavaksi. Tore Frängsmyr on todennut, että ”On lähes vaikeaa kuvitella, millaista huomiota Nordenskiöld herätti. Häntä täytyy verrata meidän aikamme urheilutähtiin ymmärtääksemme. Kyse oli yhtä hyvin urheilusuorituksesta kuin tieteen tekemisestä, ja se käynnisti rohkeita ellei peräti fantastisia hankesuunnitelmia.”⁸⁶

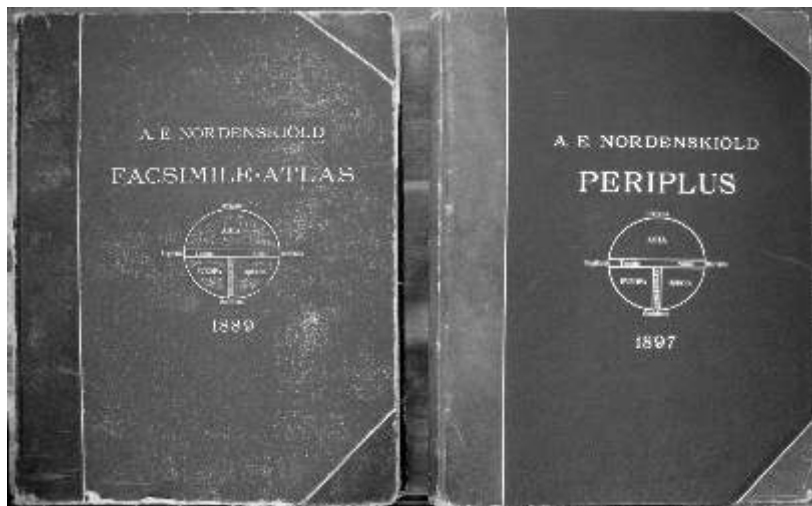
Adolf Nordenskiöld kutsuttiin Koillisväyläpurjehduksen ansiosta useiden kansainvälisten tieteellisten seurojen jäseneksi ja palkittiin monilla kunniamerkeillä. Kuuluisuudesta oli taloudellistakin hyötyä, sillä 1881 Adolf Nordenskiöld osti perheensä maaseutuasunnoksi Dalbyö-nimisen tilan Tukholman eteläpuoliselta rannikolta – tuona aikana kyseessä oli noin viiden tunnin höyrylaivamatka Tukholmasta.⁸⁷

Tammikuussa 1881 Adolf Nordenskiöld matkusti Pietariin Helsingin kautta, jossa hänen käyttöönsä annettiin erikoisjuna, jolla matka jatkui. Pietarissa hän asui vanhan ystävänsä Ludvig Nobelin, Alfred Nobelin veljen luona, ja osallistui moniin hänen kunniaakseen järjestettyihin tilaisuuksiin ja päivällisiin mukaan lukien keisarin vastaanotto ja päivällinen. Pietarista hän lähti kohti Mäntsälää ja Frugårdia, jossa hänen oli ollut tarkoitus yöpyä, mutta jossa oleskelu kuitenkin supistui vain muutama tuntiin. Mäntsälässä hän sai pitäjäläisiltä vastaanottaa muistoksi häntä varten tehdyn albumin (*Mäntsälä-albumi*), jossa oli kymmenen Frugårdia ja sen ympäristöä kuvaavaa valokuvaa. Mäntsälästä Adolf Nordenskiöld lähti Helsinkiin, jossa juhliminen jatkui.⁸⁸

Vaikka Nordenskiöld yleensä kirjoitti vain tieteellisiä teoksia, tästä kuuluisimmasta matkastaan hän suostui kirjoittamaan suurelle yleisölle tarkoitettua teoksen: vuosina 1880–1881 ilmestyi *Vegas färd kring Asien och Europa I–II*, joka käännettiin välittömästi useille kielille ja lisäsi siten hänen mainettaan edelleen. Adolf lähetti tämän teoksen joulukuksi 1881 myös Otolle, joka kiitti siitä lämpimästi.⁸⁹

Adolf Nordenskiöldin maailmankuulun matkan seurauksena syntyi helsinkiläisissä lähinnä tiedemies- ja kulttuuripiireissä ajatus perustaa säätiö Nordenskiöldin saavutusten kunniaksi. Parhaaksi keinoksi rahan keräämiseksi säätiötä varten nähtiin yleisen keräyksen toimeenpaneminen, jota varten laadittiin kutsulista lahjoittajien nimiä ja rahasummia varten. Näin kerääntyneet varat annettaisiin Suomen Tiedeseuran hoidettavaksi rahastoksi *Nordenskiöldska fonden för vetenskapliga forskningsresor*.⁹⁰ Keräyksen kutsulistan kehotustekstissä todetaan muun muassa, että

On sallittu erään Suomen pojan, Adolf Nordenskiöldin, suorittaa kuuluisan Vega-retkensä johtajana teko, jonka merkitys on maailmanhistoriallinen – Euroopan ja Aasian meritse kiertäminen, onnistuneiden tutkimusten perästä Jäämeren tienoilla. Tämä meidän maanmiehemme jalo työ, jota maailma yksimielisellä ylistyksellä ja ihastuksella on tervehtinyt, on hänen äskettäin kotimaassa käydessään, herättänyt hartaan mieliteon saada sen muistoksi kaikiksi ajoiksi säilymään jonkun pysyvällisen laitoksen kautta, jossa koko meidän kansamme vapaaehtoisilla, isommilla tai pienemmilla lahjoilla voisi osallistua.

Adolf Nordenskiöldin merkittävimmät teokset *Facsimile-atlas* 1889 ja *Periplus* 1897. Kuva teoksesta *Avartuva maailma*.

Edelleen ilmoitettiin rahaston tarkoituksena olevan jakaa stipendejä kotimaisille miehille, jotka osallistuivat tieteellisiin retkikuntiin ja tutkimusmatkoihin. ”Kotimaisista miehistä” poikkeuksena olivat ”Nordenskiöldin pojat”, joille annettiin suomalaisten kanssa samanarvoinen mahdollisuus hakea stipendejä tästä rahastosta.⁹¹

Viimeisen tutkimusmatkansa Adolf Nordenskiöld teki 1883 Grönlandiin, jonka jälkeen hän keskittyi tutkimus- ja julkaisuutoimintaan. Erityisesti hän ryhtyi vakavasti paneutumaan vanhojen maantieteellisten teosten ja karttojen keräilyyn ja tutkimiseen. Tärkein Adolf Nordenskiöldin kirjaston useista kokoelmista on hänen 24 000 karttaa käsittävä kokoelmansa, johon kuuluvat keskeiset 1400-luvulta alkaen painetut kartat. Kartografian historiasta Nordenskiöld julkaisi 1889 kuuluisaksi tulleen faksimilekarttoja sisältävän teoksen *Facsimile-atlas till kartografiens äldsta historia innehållande afbildningar af de vigtigaste kartor, tryckta före år 1600*.⁹²

Useilla tieteenaloilla ansioitunut Adolf Nordenskiöld nimitettiin 1893 Ruotsin akatemian jäseneksi.

V
Karl Nordenskiöld

Keskinäinen henkivakuutusyhtiö Kaleva

Karl ja Vilhemina Nordenskiöldin perheeseen syntyi kaikkiaan viisi lasta, neljä tytärtä Iri, Eva, Agnes ja Sofia (Hedvig Eleonora) sekä kuopuksena 1876 poika Nils *Olof* Karl. Kasvavan perheensä toimeentulon turvaamiseksi Karl Nordenskiöldin oli 1870-luvun alussa ryhdyttävä pohtimaan muuttoa Evolta Helsinkiin, jossa seuraavina vuosina perheen taloudellisen tilanteen turvasivat henkivakuutusyhtiö Kaleva sekä Meteorologinen Päälaitos.

Vuoden 1874 lopussa Karl Nordenskiöld perheineen muutti Evolta Helsinkiin. Siellä oli juuri aloittanut toimintansa Keskinäinen Henkivakuutusyhtiö Kaleva, jonka perustajajäsen Karl Nordenskiöld oli. Muita hankkeen puuhamiehiä ja senaatille jätetyn perustamisanomuksen allekirjoittajia olivat R. Montgomery, J.A. Estlander, Alexander Lagerborg, Axel Liljenstrand, Leo Mechelin, N. C. Westermarck, S. Stenberg, F. K. Nybom, A. J. Rudbäck, C. G. Sanmark. Keväällä 1874 koeluontoisesti myyntiin annetut osakkeet oli merkitty, mikä osoitti sen, että yleisön keskuudessa oli riittävästi kiinnostusta yhtiötä kohtaan.¹

Hankkeen puuhamiehet olivat poliittisen ja taloudellisen liberaalismin keskeisiä hahmoja edustaen pääkaupungin uusia liikemiespiirejä. Mechelin ja Montgomery olivat jo tuolloin ansiotuneita oikeusoppineita ja Liljenstrand oli ensimmäinen talousoikeuden ja kansantalouden professori Helsingin yliopistossa; juridinen ja taloudellinen oppineisuus olivat siis ryhmässä hyvin edustettuina. Lisäksi monet perustajajäsenistä olivat yleisesti arvostettuja henkilöitä siitä päätelleen, että samana vuon-

na 1874 pidetyissä kunnallisvaaleissa Mechelin, Westermarck ja Nybom saivat Helsingissä suurimmat äänimäärät (5 000 ääntä kukin) ja heidän lisäksi valituiksi edellä mainituista tulivat myös Montgomery, Estlander ja Sanmark.²

Karl Nordenskiöld, joka jätti vakuutusyhtiön perustamishakemuksen senaattiin, oli hankkeen toimeenpaneva primus motor. Karl Nordenskiöld oli ollut Ruotsissa 1872, kun siellä puuhattiin maan ensimmäistä Thule-vakuutusyhtiötä, ja hän käytti sen esimerkkiä hyväkseen laatiessaan Kaleva-vakuutusosakeyhtiön sääntöjä. Thulea perustettaessa keskeisessä osassa oli suomalainen 1870-luvun alussa Ruotsiin observatorion johtajaksi muuttanut matemaatikko ja astronomi Hugo Gylden. Oletettavaa on, että hän ja Karl Nordenskiöld olivat jo opiskeluaikaisia tuttavuuksia, ja Tukholmassa Nordenskiöld sai siten läheltä seurata Thulen perustamista tutkia Gyldenin tekemiä laskelmia sekä perehtyä perustettavan yhtiön organisaatorakenteeseen. Karl Nordenskiöldin keskeinen rooli sääntöjen laatimisessa näkyy muun muassa siitä, että yhtiön johtokunta päätti yhdessä ensimmäisistä kokouksistaan maksaa hänelle palkkion hänen tekemistään toimenpiteistä yhtiön perustamisvaiheessa mukaan lukien edellä mainitut matkat Ruotsiin.³

Senaatin hyväksyttyä yhtiöjärjestyksen piti yhtiön perustava komitea Seurahuoneella Helsingissä kesäkuussa 1874 kokouksen, joka valitsi Karl Nordenskiöldin sekä N. C. Westermarkin ja F. K. Nybomin hoitamaan väliaikaisesti yhtiön hallintoa. Osakkeita merkittiin 2 000 kappaletta 221 henkilölle, joista valtaosa kuului oppineeseen tai virkamiessäätyyn. Osakkeiden merkitsemisen jälkeen kokoonnuttiin heinäkuussa ensimmäiseen järjestäytymisyhtiökokoukseen, jossa Nordenskiöld valittiin yhtiön aktuaariksi samalla kun hän jatkoi yhtiön johtokunnan jäsenenä.⁴ Näissä tehtävissä hän jatkoi vuoteen 1879 saakka, jolloin hän erosi johtokunnasta riitaannuttuaan sen kanssa aktuaarin tehtävänkuvan muutoksen johdosta.

Karl Nordenskiöldin yleisesti arvostetuista matemaatikon taidoista yksi osoitus oli se, että hänet nimitettiin 1876 jäseneksi kultakantakomiteaan, jonka tehtävänä oli suunnitella Suomen valuutan lopullista eroamista sidonnaisuudesta Venäjän valuuttaan ja siten hopeakantaan. Syyinä tähän oli hopean arvon jatkuva lasku maailmanmarkkinoilla,

minkä myötä useat Euroopan maat jo olivat siirtyneet tai siirtymässä kultakantaan. Suomessa suunnitelmien johdossa olivat nimenomaan liberaalipiirit – kultakantakomitean puheenjohtajana toimi Robert Montgomery sekä jäseninä muiden muassa Leo Mechelin ja Samuel Werner von Troil. Liberaalipiireissä epäilemättä toivottiin poliittisistakin syistä, että Suomen rahajärjestelmä eroaisi niin paljon kuin mahdollista Venäjän rahajärjestelmästä. Tässä mielessä se täydellinen ero Venäjän rahajärjestelmästä, jota kesällä 1878 voimaan tullut kultakantaan siirtyminen merkitsi, vastasi liberaalien toiveita ja oli samalla poliittisesti Suomen kannalta paras ratkaisu.⁵

Meteorologinen Päälaitos

Vuoden 1872 valtiopäivät, senaatti ja hallitsija hyväksyivät ehdotuksen magneettis-meteorologisen observatorion muuttamisesta Meteorologiseksi Päälaitokseksi ja sen siirtämisen yliopistolta Suomen Tiedeseuran alaisuuteen siinä vaiheessa, kun observatorion silloinen johtaja Gustaf Henrik Borenius jäisi eläkkeelle. Borenius kuitenkin pysytteli virassaan vuosikymmenen loppupuolelle saakka, joten observatorion kannalta tarpeellisiin uudistuksiin ei voitu ryhtyä.⁶

Wienissä pidettiin 1873 ensimmäinen meteorologinen kansainvälinen kongressi, johon Karl Nordenskiöld osallistui Suomen Tiedeseuran edustajana. Mina oli saanut Karlilta kirjeen Berliinistä, jonka mukaan Karl ei ollut osallistunut varsinaisiin neuvotteluihin vaan oli vain ollut läsnä olevana osallistujana.⁷ Edellä mainittu tilanne johtui siitä, että Karl Nordenskiöld edusti Wienissä Suomen Tiedeseuraa eikä ollut hallituksen lähettämä virallinen edustaja. Wienin konferenssissa tehtiin päätös meteorologisen toiminnan kansainvälisestä yhtenäistämisestä, mikä edellytti kansallisen meteorologisen toiminnan uudenaikaistamista sekä yhtenäistämistä valtakunnallisissa rajoissa. Yhteensopivien menettelytapojen perusta luotiin tässä tapaamisessa. Kansainvälinen komitea ryhtyi pitämään yhteyttä Suomen Tiedeseuran Meteorologiseen valiokuntaan tämän Karl Nordenskiöldin Wienin matkan seurauksena.

Vuonna 1846 virkaansa nimitetyn magneettis-meteorologisen observatorion johtajan G. H. Boreniuksen aikana observatorion toiminnan painopiste pysyi magnetismin havainnoinnissa, jota varten sillä oli hyvät

kojeet sekä useita amanuensseja. Kaikki observatorion toiminnot olivat kuitenkin supistuneet 1850-luvun kuluessa, mikä osittain johtui siitä, että maamagnetismin tutkimuksen asema alkoi heiketä. Meteorologin havainnointi oli myös supistunut, mutta siitä huolimatta havaintoja tehtiin tiheään. Observatorion lisäksi myös Tiedeseura jatkoi ja laajensikin omaa meteorologista havaintotoimintaansa, joten se täydensi osaltaan observatorion toimintaa. Vuonna 1869 Karl Nordenskiöld toimitti Viralliseen tilastoon vuosien 1846–1865 lämpötilat, jotka perustuivat 19 havainnoijalta saatuihin tietoihin. Erikoista tässä oli se, että käytetyistä asemista suurin osa, 13 asemaa, oli varustettu nimenomaan Tiedeseuran kustantamin laittein.

Tiedeseuran edellä mainitusta julkaisuhankkeesta Karl Nordenskiöld oli saanut kuulla jo helmikuussa 1866 käytyään tuolloin väliaikaisen tilastolaitoksen päällikön, vuoteen 1861 historian professorina toimineen Gabriel Reinin luona. Rein oli kertonut hänelle, että ”tarkoitus oli mahdollisuuksien mukaan muokata sitä meteorologista aineistoa, jota meillä oli kerätty, ja Tiedeseura antaisi tähän tarkoitukseen oman materiaalinsa sille henkilölle, joka katsottaisiin soveltuvaksi tämän muokkauksen tekemään”.⁸ Asiayhteydestä voidaan päätellä, että Karl Nordenskiöld tarjoutui suorittamaan tämän työn.

Boreniuksen itsepintainen pysyminen virassaan alkoi 1870-luvulla vähitellen haitata meteorologian kotimaista kehitystä, mikä oli vastakkainen Tiedeseuran pyrkimysten kanssa. Tiedeseura jatkoikin havaintoasemaverkostonsa kehittämistä aloittamallaan tiellä. Suurin heikkous 1870-luvun alussa oli havaintotulosten julkaisemisen epäsäännöllisyys, sillä säättietoja oli julkaistu vain kerran Karl Nordenskiöldin Viralliseen tilastoon toimittamien tietojen myötä. Tiedeseura teki tuolloin sen ratkaisun, että ryhtyi vuosittain julkaisemaan lämpötilatilastojen sarjaa. Sarjan julkaisuvastuu siirtyi 1880 (vuoden 1878 tiedot sisältäen) Karl Nordenskiöldille, joka toimitti sarjaa vuoteen 1883 saakka. Tämän jälkeen julkaisuvastuu siirtyi Meteorologiselle Päälaitokselle ja korvautui Päälaitoksen vuosikirjalla.

Boreniuksen pysytteleminen virassaan oli meteorologialle sitäkin haitallisempaa, kun ala alkoi 1870-luvulla nopeasti kehittyä kansainvälisesti. Lopulta ilmeisesti ymmärrettiin, että Borenius ei voinut siirtyä

eläkkeelle ennen kuin hänen eläkeasiansa olivat kunnossa, ja siten senaatti huhtikuussa 1880 päätti myöntää Boreniukselle tämän anoman eläkkeen. Tuolloin 77-vuotias Borenius jätti välittömästi eronpyyntönsä, joka saman tien hyväksyttiin. Heinäkuun ensimmäisenä päivänä 1880 observatorio oli Tiedeseuran käytettävissä.

Kun tiedetään, että Karl Nordenskiöld 1860-luvulta lähtien oli tehnyt meteorologisia ”palveluksia” Tiedeseuralle, ja hänen suhteensa seuraan muodostui hyvin tiiviiksi, ei ole ihme, että Karl Nordenskiöldistä oli vuosien varrella kehittynyt Tiedeseuran piirissä Suomen johtava meteorologi. Siten oli johdonmukaista, että magneettisen observatorion siirtyessä Tiedeseuran hallintaan sen matematiikan ja fysiikan osasto kutsui Karl Nordenskiöldin syyskuun alusta lukien sen virkaa tekeväksi johtajaksi; hänhän oli juuri tuolloin eronnut tehtävistään henkivakuutusyhtiö Kallevassa, joten hän oli sopivasti vapaana uuteen virkaan.

Meteorologisen Päälaitoksen johtajana

Heti Boreniuksen jätettyä eronanomuksensa Nordenskiöld jätti Tiedeseuralle apuraha-anomuksen tutustuakseen meteorologisiin laitoksiin Tukholmassa, Uppsalassa, Kristianiassa, Kööpenhaminassa ja Hampurissa sekä Pietarissa. Tämän matkan hän teki heinä-elokuussa 1880 – Pietariin hän matkusti vasta seuraavana vuonna osallistuen samalla siellä pidettyyn kolmanteen polaarikonferenssiin yhdessä fysiikan professori Selim Lemströmin kanssa. Konferenssista palattuaan professori Lemström ilmoitti seuralle haluavansa anoa rahaa senaatilta meteorologisten asemien perustamiseksi Sodankylään ja Kittilään ja toivoi seuran ryhtyvän järjestämään havaintojen tekemistä polaarivuoden ohjelman mukaisesti.⁹

Merkittävää on, että Meteorologisen päälaitoksen aloitettua toimintansa oli samoihin aikoihin tehty päätös ensimmäisestä kansainvälisestä polaarivuodesta¹⁰, johon päälaitos siten pääsi Nordenskiöldin johdolla osallistumaan. Polaarivuosien tarkoituksena on ollut tutkia napa-alueita, ja Suomi on pyrkinyt pätevoitymään juuri pohjoisten alueiden tuntijana. Ensimmäisen polaarivuoden aikana Suomessa havainnoitiin ja

tutkittiin erityisesti revontulia. Tiedeseura ja etenkin fysiikan professori Selim Lemström sekä koko suomalainen meteorologian piiri osallistui innolla polaarivuoden toimintaan 1882–1883. Polaarivuoden ensimmäinen havaintojakso alkoi 1.8.1882, mutta suomalainen retkikunta ehti Sodankylään vasta hieman myöhemmin ja liittyi toimintaan syyskuun ensimmäisenä päivänä. Syyt, miksi napaseudut kiinnostivat tuolloin meteorologeja, liittyivät toisaalta Atlantilla syntyneisiin sykloneihin ja niiden liikkumiseen kohti napaseutuja sekä toisaalta revontuliin ja niiden yhteyteen maamagnetismiin. Sittemmin kansainvälisiä polaarivuosia on pidetty kolme kertaa: 1932–1933, 1957–1958 ja 2007–2008¹¹.

Astuttuaan toimeensa virkaatekevänä johtajana Karl Nordenskiöld ryhtyi heti tarmokkaasti työhön tavoitteenaan täydellinen ilmatieteen laitos, joka kykenisi esittämään säätiedotuksen päivittäin. Koska synoptinen sääkartta oli tässä välttämätön, hän anoi Tiedeseuralta määrärahoja kartografisen apulaisen palkkaamiseksi sekä laskukoneen hankkimiseksi. Nordenskiöldin ohjelmaa varauksetta kannattanut Tiedeseura myönsi nämä varat.

Käytännöllisen toimintansa Nordenskiöld aloitti ryhtymällä julkaisemaan kuukausittain vuoden 1881 alusta lukien koko maata koskeneen säätilakatsauksen *Månadsöfversigt af väderlekshållanden i Finland*, joka oli varsin perusteellinen sisältäen monipuolisesti edellisen kuukauden säätiedot. Näin laajan julkaisun tekeminen joka kuukausi oli kuitenkin henkilökunnan vähyydestä kärsivälle Päälaitokselle liikaan, ja sen julkaiseminen loppui jo vuoden 1882 alussa. Kuukausijulkaisun epäonnistuttua Karl Nordenskiöld pyrki korvaamaan sen anomalla senaatin kirkollistoimituskunnalta lupaa julkaista päivittäin synoptinen kartta virallisissa lehdissä sekä anomalla määrärahaa assistentin palkkaamiseen karttoja laatimaan. Senaatti myönsi luvan sekä assistentin palkkaukseen kaksivuotisen määrärahan. Karttojen julkaisu virallisissa lehdissä alkoi marraskuussa 1885.

Magneettisen observatorion siirryttyä Tiedeseuran haltuun alettiin välittömästi suunnitella sen järjestysmuodon muuttamista ja Meteorologisen Päälaitoksen luomista. Uuden järjestysmuodon laatimista varten perustettiin komitea, joka sai työnsä päätökseen maaliskuussa 1881. Lopullisen ehdotuksen oli laatinut Karl Nordenskiöld, vaikka hän ei ko-

mitean jäsen ollutkaan. Ehdotusta laatiessaan Karl Nordenskiöld lienee ottanut esimerkiksi Ruotsista, sillä Tiedeseuran arkistossa on ohjesäännön ja kustannusarvion lisäksi Karl Nordenskiöldin nimellä varustettu eripainos Ruotsin asetuskokoelmasta *Kungliga Maj:ts Nådiga instruktion för Nautiska-Meteorologiska byrån* (1878).¹²

Tiedeseura karsi ehdotukseen sisältyneitä laitteiden hankintakuluja, mutta hyväksyi henkilökunnan palkkausta koskeneen kohdan, johon sisältyi laitoksen johtajalle vapaa asunto palkan lisäksi. Ministerivaltiosihtööri Theodor Bruun esitteli asian keisarille, jolla oli kuitenkin erilainen käsitys kuin Tiedeseuralla. Hän antoi mieluummin laitteita kuin lisää vakinaista henkilökuntaa.

Mielenkiintoista on, että ministerivaltiosihtöerin esittelynoottin luonnokseen oli ututettu pyrkimys käyttää Meteorologista Päälaitosta myös eräänlaisena kansallisvaltion rakennuspuuna: ”Suomi saa ryhtyä yhteistyöhön suurten kulttuurimaiden kanssa alalla, jossa on ehkä helpompaa kuin jollain muulla alalla todistaa kykynsä itsenäiseen tutkimustyöhön tieteen palveluksessa.”¹³ Lisäksi laitosta perusteltiin Suomen pitkällä muodolla ja sen merkityksellä Suomen taloudelle. Nämä perustelut on lopullisesta esittelynoottista kuitenkin pyyhitty yli eikä esittelynoottiin sisällä lainkaan erityisiä perusteluja.

Helmikuun alusta 1882 lukien Karl Nordenskiöld oli Meteorologisen Päälaitoksen varsinainen johtaja hallitsijan vahvistettua ohjesäännön. Virka täytettiin ilman julkista hakua. Karl Nordenskiöldin oli tarkoitus luoda Meteorologisesta Päälaitoksesta ensi sijassa palvelulaitos eikä tieteellinen tutkimuslaitos; maailmalla hyödyllisyys-aspekti oli kyseisenä aikana hieman vahvempi suuntaus kuin tieteellisyyteen painottuminen.

Karl Nordenskiöld pyrki alusta saakka tarmokkaasti uudistamaan ja laajentamaan laitoksen toimintaa, mutta henkilökunnan vähyys oli koko ajan toiminnan laajentamisen ja tehostamisen esteenä. Paitsi erilaisia julkaisuhankkeita hänellä itsellään oli runsaasti muitakin tehtäviä, kuten kesäisin aikaa vienyt havaintoasemien tarkastaminen, mistä hän sai Tiedeseuran anomuksesta erillisen korvauksen senaatin valtiovarainoimistuskunnalta¹⁴. Ainoa vakinainen toimihenkilö oli itse pääjohtaja, jonka lisäksi oli tuntipalkattuja havainnoijia. Meteorologiset ja klimatologiset havainnoijat edustivat melkein kaikkia yhteiskuntaryhmiä majakanvar-

tijoista tehtailijoihin kuten esimerkiksi G. A. Serlachius, ja mukana oli myös muutamia naisia. Tuusulassa klimatologisena tarkkailijana 1881 oli Karl Nordenskiöldin serkku kruununvouti Carl Adolf Nordenskiöld Johannisbergin kartanosta.¹⁵

Laitoksen kartografisen apulaisen palkka oli määrätty liian pieneksi, jotta se olisi houkuttellut tilapäisenä ketään pätevää henkilöä, joten tämä toimi ei täyttänyt johtajan siihen asetettuja toiveita. Tammikuussa 1882 aloitti laskuapulaisena 1857 syntynyt vapaaherra Carl D'Albedyhll¹⁶, joka oli Karlin puolison Minan sisarenpoika Eksjöstä ja samalla siis Karlin serkku.

Carl D'Albedyhll aloitti huhtikuussa 1883 assistenttina toimessa, jota ei ollut virallisesti lainkaan perustettu. Seppisen tulkinnan mukaan toimen palkkaus oli järjestetty observaattorin toimista sillä tavoin, että tunteja kertyi sovitun vuosipalkkion verran. Tiedeseuran pöytäkirjassa keväällä 1883 mainitaan assistentti D'Albedyhllin toimineen johtajan sijaisena tämän tarkastusmatkan aikana. Seuraavan vuoden huhtikuussa assistentin toimeen tuli toinen henkilö, ja Carl D'Albedyhll palasi Ruotsiin, jossa toimi rautateiden kirjanpitäjänä. Hän kuoli naimattomana 1893.

Vilhelmina Nordenskjöld-Nordenskiöld 1841–1883

Carl D'Albedyhllin palaamisen syy keväällä 1884 oli mitä ilmeisimmin koti-ikävä, jota Suomen serkut ja sukulaiset eivät pystyneet lieventämään. Asiaan vaikutti varmasti myös se, että hänen tätinsä Mina oli kesäkuussa 1883 menehtynyt perheen 1881 ostamalla Rönnavikin huvilalla Pornaisissa¹⁷ vain 43-vuotiaana, ilmeisesti vatsakalvon tulehdukseen. On helposti kuviteltavissa perheessä valinnut masentunut tunnelma tämän jälkeen. Viisi lasta, joista nuorin 1876 syntynyt Olof oli vain seitsenvuotias, jäi yhtäkkiä äidittömäksi. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöldin kokoelmassa ”Varia”-nipussa on jonkun henkilön muistiin merkitsemät Minan jäähyväissanat esikoiselle Irille: ”Gud välsigne dig. Se väl om (vårda) dina små syskon. Tänk på Pappa.”¹⁸ Äidin kuoleman jälkeen Irin tehtäväksi jäikin nuoremmista sisaruksista ja taloudesta huolehtiminen.

Carlin D'Albedyhllin äiti Sofia Gustava kirjoitti poikansa paluupäätöksestä Karlille joulukuussa 1883: ”Carlini suhteen en voi sanoa, että hänen päätöksensä jättää Suomi ja työpaikkansa olisi hämmästyttänyt minua, kun koko syksyn olen kuullut hänen kirjeistään, kuinka hän on kaivannut hyvää kotiaan ja entisenlaista elämäänsä.”¹⁹

Miksi Carl D'Albedyhll alun perin oli lähetetty tai hän oli halunnut lähteä Suomeen, ei kirjeenvaihdosta selviä; kenties hän tuli vain tutustumaan suomalaisiin sukulaisiinsa ja elämään Suomessa. Palattuaan Ruotsiin hän asui isovanhempiansa Flora Gustavan ja Otto Henrikin

luona Karlstorpissa, jossa ryhtyi hoitamaan isovanhempiensa tilaa tilanvuokraajana. Hänen lähdettyään Suomesta oli suunniteltu, että Minan ja Sofia Gustavan sisar Agnes Bråkenhjelm olisi lähtenyt Helsinkiin Karlin lasten seuralaiseksi, mutta tästä suunnitelmasta ei tullut mitään.²⁰

Millainen henkilö kesäkuussa 1883 kuollut Vilhelmina Nordenskiöld-Nordenskiöld oli ollut, voidaan käytettävissä olevan aineiston perusteella saada vain rajallinen käsitys. Kirjeenvaihdon perusteella hän oli syvästi uskovainen ja suvun perinteiden mukaan swedenborgilainen. Erittäin läheinen ja lämmin suhde hänellä vaikuttaa olleen Karlin sisareen Sofia (Sofi) Sederholmiin, jonka Mina koki olevan sielunsisarensa. Ajanjaksolta 1868–1874 on säilynyt noin 30 Minan Sofialle lähettämää kirjettä, joista ilmenee hänen voimakas ja antaumuksellinen swedenborgilaisuutensa. Syyskuussa 1871 Mina kirjoitti Sofialle tämän ystävyyspuheen olevan hänelle korvaamaton lahja ja pitävänsä sitä Luojan antamana siunauksena: ”Sinun ystävyytesi on minulle niin korvaamaton lahja, että voin pitää sitä ainoastaan siunauksena, jollaisen kaiken hyvän suuri Antaja toisinaan suo meille kuolevaisille.” Mina oli tuolloin juuri palannut matkaltaan Ruotsista, jossa oli saanut keskustella myös Sofin kanssa ja tällöin heidän yhteiseksi mielenkiinnon kohteekseen oli paljastunut uskonto, mistä Mina oli ”sydämeästään onnellinen”. Kirjeen lopussa hän mainitsi myös, että kotiinpaluunsa jälkeen he olivat jälleen Karlin kanssa ottaneet tavakseen lukea aamuisin uskonnollisia tekstejä.²¹

Seuraavassa uudenvuoden toivotuksia sisältäneessä kirjeessä Mina mainitsi heidän joulun aikana lukeneen myös Platonin kirjoituksia, joita ei hänen mielestään voinut lukea ilman kyyneleitä. Swedenborgilaisuus, uskirkollisuus, oli Minalle hyvin tärkeää, ja sen vuoksi hän oli pahoillaan siitä, ettei Suomessa ollut samoin ajattelevia henkilöitä kuten Ruotsissa oli:” – – että kaikkina näinä vuosina, kohta kahdeksana, jotka olemme olleet naimisissa, en ole tavannut tässä maassa ketään tässä suhteessa samoin ajattelevaa meidän kanssamme, Karlin ja minun, ja näissä kaikkein pyhimmissä aiheissa, jotka voivat ihmisen ajattelua askarruttaa, minulta on puuttunut naisystävä – Ruotsissa heitä on niin monta.”²² Kaikki kirjeet Sofille sisältävät uskonnollista ja henkistä pohdintaa arkipäivän uutisten lisäksi. Sofin kirjeitä Minalle on ajanjaksolta 1866–1883 säilynyt kaikkiaan 65, ja niistä ilmenee hä-

nen kokeneen Minan ajatukset ja tunteet omikseen, vaikkakin kirjeet sisältävät uskonnollista pohdintaa enemmän konkreettisia arkipäivän tapahtumien kuvauksia. Samana vuonna kuin Mina kuoli Sofin puoliso, Nävekvarnin ruukinpatruuna Johan Sederholm, joten Sofi menetti kaksi läheistä henkilöä yhden vuoden aikana.

Vilhelmina Nordenskjöldin kirjekonsepteissa on myös 24.1.1875 päivätty kirje ”Gullylle”, hänen vanhemman veljensä Wilhelmin puolisolle Sofia Charlotta Georgina Kennedylle, jossa hän samaan tapaan kuin Sofi Sederholmille lähettämissään kirjeissä pohtii uskirkollisuutta. Kirjeestä käy ilmi, että ilmeisesti myös Wilhelm-veli oli kiinnostunut aiheesta, sillä hän oli lähettänyt Karlille kirjan *Den Nya Läran om Helvetet*, jota Mina oli Karlin kanssa lukenut ”mitä suurimmalla mielihyvällä”. Kuten Sofi Sederholmillekin hän valitti kirjeessään, ettei Suomessa ollut Uuden Kirkon kannattajia ja että oli monia täysin uskonnottomiakin ihmisiä. Muuttaessaan Evolta Helsinkiin he olivat joutuneet toistaiseksi jättämään sinne kirjastonsa mukaan lukien kaikki uskirkollinen kirjallisuus, jota Mina kaipasi välillä kovin.²³ Karlin ja Minan swedenborgilainen kirjallisuus oli ilmeisesti ainakin osaksi peräisin Frugårdista, sillä kuultuaan kesällä 1872 Oton aikeista myydä Frugårdin swedenborgilainen kirjakokoelma Karl oli pyytänyt Ottoa ilmoittamaan kokoelman hinnan, koska halusi lunastaa sen itselleen.²⁴

Karl Nordenskiöldin viimeiset vuodet

Kaikkien muiden tehtäviensä lisäksi Karl edelleen toimi Nils-veljen ”hovihankkijana” kirjallisuuden suhteen. Veljen lähettämät kirjeet sisälsivät suurimmaksi osaksi pyyntöjä kirjoista tai paremminkin vihkoista, jollaisina kirjat ensin usein ilmestyivät. Tiedot uusista ilmestyneistä teoksista Nils löysi sanomalehdistä, joiden perusteella hän lähetti Karlille toivomuslistojaan. Kuten aiemminkin, toivotut teokset käsittelivät suurimmaksi osaksi historiaa, maantiedettä ja luonnontieteitä. Sanomalehdet Nils-veli luki ilmeisen tarkkaan, sillä toisinaan hän kommentoi myös maailmanpoliittisia tapahtumia. Siten esimerkiksi eräässä vuosiluvuttomassa mutta sisällöstä päätellen vuodelta 1876 peräisin olleessa kirjeessä hän totesi Turkissa käynnissä olleet levottomuudet, bulgariaalaisten kapinoinnin ja sodan uhkan Venäjän ja Turkin ja toisaalta Serbian ja Montenegron välillä: ”Saa nähdä, vaikuttaako tämä Suomen olosuhteisiin”.²⁵ Sota syttyi 1877, ja siihen osallistui myös suomalaisia Suomen kaartin pataljoonassa, joka kunnostautui erityisesti Gornyi Dubnjakin taistelussa.²⁶

Vaikka Karl oli veljeksistä nuorin, hänen terveytensä alkoi heikentyä 1880-luvun alusta lähtien, ja seuraavina vuosina hän joutui useaan otteeseen olemaan sairaslomalla työstään Meteorologisessa Päälaitoksessa. Oton ja Karlin välinen kirjeenvaihto harveni 1880-luvulla luultavasti sen vuoksi, että Olga oleskeli Erikin koulunkäynnin vuoksi paljon Helsingissä ja voidaan olettaa kuulumisten kulkeneen puolin ja toisin hänen kauttaan.

Läheisessä suhteessa Tiedeseuraan ollut Karl Nordenskiöld toimi 1885–1886 sen puheenjohtajana, mutta heikentyvä terveys vaikutti siihen, että tämä kausi jäi lyhyeksi kuten myös toiminta 1888 perustetussa Suomen Maantieteellisessä yhdistyksessä (Geografiska Föreningen i Finland). Vuosikymmenen alussa Karl Nordenskiöld oli ollut mukana perustettaessa Suomen Maantieteellistä seuraa (Sällskapet för Finlands Geografi) Tilastollisen toimiston johtajan K. E. F. Ignatiuksen kotona. Karl Nordenskiöld kuului siis seuran perustajajäseniin. Muut perustajajäsenet olivat kasvitieteilijä J. P. Norrlin, eläin- ja maantieteilijä J. A. Palmén ja vuori-insinööri C. P. Solitander. Samana keväänä mukaan tuli myös topografinenraali Aleksander Järnefelt. Seura ei lähestynyt maantiedettä itsenäisenä tieteenä vaan näkökulmana, tieteiden yhtymänä. Seuran perustajien mielestä Suomen maantiede selvitettäisiin parhaiten siten, että Suomen luontoa ja kansaa tutkivien tieteiden merkittävimmät edustajat liittyisivät samaan seuraan, jolloin eri puolilla tehty tieteellinen työ voitaisiin saumattomasti liittää yhteen. Seuran toiminta tässä vaiheessa hyytyi pian avainhenkilöiden erimielisyyksiin ja kiireisiin; uudestaan paremmalla onnella seura perustettiin J. A. Palménin johdolla 1888.²⁷ Tällöin Karl Nordenskiöld ei kuitenkaan liittynyt siihen vaan sen rinnakkaisjärjestöön Suomen Maantieteelliseen yhdistykseen.

Vilhelminan kuoltua Karl Nordenskiöld jäi yksin viiden lapsen kanssa, joista vanhin Iri täytti samana kesänä 17 ja seuraava Eva syksyllä 16 vuotta. Ikäjärjestyksessä seuraavat lapset olivat Agnes 14 vuotta, Sofia 9 ja Olof 7 vuotta. Kolme vanhinta tytärtä joutuivat ottamaan vastuun perheen hoidosta. Ehkäpä Karl toivoi tyttärien löytävän joko puolison tai työtä Ruotsista, sillä seuraavina vuosina tytöt joko yksin tai isänsä kanssa vierailivat Ruotsin sukulaisten luona useita kertoja.

Kaikkien Karl Nordenskiöldin tyttöjen koulu Helsingissä oli *Svenska Fruntimmerskolan i Helsingfors*, jonka johtajattarena oli Elisabeth Blomqvist. Iri aloitti siellä koulunkäynnin 1877, Eva 1878, Agnes 1879 ja nuorin tytöistä Sofia 1883; Agnes kävi toisen luokan kaksi kertaa.²⁸

Nuorin sisaruksista Olof sen sijaan kävi Helsingin ensimmäisen yhteiskoulun *Läroverket för gossar och flickor*, joka aloitti toimintansa 3.9.1884. Koulunkäynnin hän tosin aloitti vasta sen kolmannelta luokalta 1887 vaikka hänet oli ilmoitettu kouluun ensimmäiselle luokalle

syksyn 1885 alusta lukien. Karl Nordenskiöld kuului koulun perustamista puuhanneeseen ryhmään ja sittemmin myös sen johtokuntaan. Myös Vilhelmina Nordenskiöldillä oli ollut jokin osa koulun perustamista suunniteltaessa, sillä eräässä kirjekonseptissaan tädilleen tytär Eva kirjoitti: ”Kun Äiti oli syy tänne perustettuun yhteiskouluun, niin Isä arveli mukana seuraavan leikkeen lehden pääkirjoituksesta kiinnostavan Isovanhempia ja Tättiä.”²⁹

Karlin ja Minan kiinnostus koulutuskysymyksiä kohtaan oli ilmeisesti vanhaa perua, sillä jo keväällä 1872 Karl oli pyytänyt Ottoa tuomaan Frugårdista Helsinkiin tullessaan Anders Fryxellin *Bidrag till Sveriges litteraturhistoria* -teoksen, jossa käsiteltiin myös Ruotsin koulu-uudistusta. Kyseinen teos oli ilmestynyt jo vuosina 1860–1862, jolloin Karl oli sen lukenut, mutta hän halusi nyt perehtyä siihen uudestaan.³⁰

Yhteiskoulu-ajatus ei ollut kaikkien aikalaisten mieleen ja yhteisopetusta pidettiin pahennusta herättävänä. Esimerkiksi anottaessa koululle ensimmäistä valtionapua totesi senaatin kirkollisasian toimituskunnan päällikkö Y. S. Yrjö-Koskinen pitävänsä oppilaitoksen kasvatusperiaatteita ”lievästi sanoen epäilyttävänä”. *Uuden Suomettaren* ja *Helsingfors Dagbladets* kesken käytiin kiistelyä koulun tarpeellisuudesta ja siitä, tulisiko sille myöntää valtionapua. *Uusi Suometar* oli epäilevällä kannalla ja piti vielä yhden uuden ruotsinkielisen koulun perustamista tarpeettomana, ja vieläpä yhteiskoulun, jollaisesta ei Suomessa ollut aiempaa kokemusta. Edelleen *Uusi Suometar* ihmetteli, kannattiko valtion rahoittaa useita kouluja ja siten asettaa ne kilpailutilanteeseen keskenään. *Helsingfors Dagbladet* puolestaan suhtautui uuteen kouluun myönteisesti ja ihmetteli puolestaan, miksi kilpailu olisi huono asia, eikä se päinvastoin ollut kannustin toiminnan parantamiseen ja kehittämiseen? Yhden koulun monopoliasemaa lehti piti huonona ja kilpailua tilannetta tervehdyttävänä. Edelleen *Helsingfors Dagbladet* katsoi, että taloudellisestikin yhteiskoulun toteuttaminen oli kannattavampaa kuin erilliset koulut tytöille ja pojille.³¹

Otto ja Olga Nordenskiöld eivät laittaneet poikaansa Erikiä uuteen yhteiskouluun vaan virkamiesten ja aatelin perinteisesti suosimaan *Svenska Privatlyceumiin*.

Minan kuolemaa seuraavana kesänä 1884 Eva lähti isänsä kanssa saattamaan Iriä ja tättiään (aiemmin mainittu Carl D’Albedyhllin äiti

Sofia Gustava) matkalle Ruotsiin. Eva ja Karl saattoivat heidät Ahvenanmaalle, josta Iri ja tati jatkoivat matkaansa keskenään eteenpäin. Vain 15-vuotias Agnes oli jätetty kotiin huolehtimaan nuoremmista sisaruksistaan ja kodista. Ahvenanmaan lisäksi Karl ja Eva kävivät Mustialassa ja Turussa sekä Askaisissa von Haartmanien Lempisaaren kartanossa, jotta Eva sai siellä paremmin tutustua pikkuserkkuihinsa. Lempisaaren lapsiin kuului useita tyttöjä sekä nuorin lapsista poika Lars, jonka kerrottiin tulevan muutaman vuoden kuluttua Helsinkiin kouluun ja jonka toivottiin ystäväystyvän Olofin kanssa.³²

Iri oli syyskuun 1884 loppuun saakka Ruotsissa sukulaisten luona käyden sukulaisia tapaamassa useilla paikkakunnilla. Sisaruksille kotiin hän kirjoitti ahkerasti lähettäen paitsi kuulumisia myös taloudenhoitoneuvoja. Isälleen hän kirjoitti ensi vaikutelmansa Sjöglén kartanosta: ”En uskonut, että se [talo] olisi ollut niin kaunis kuin se oli sen nähdesäni. Tati ja minä nukumme Äidin entisessä huoneessa ylemmässä kerroksessa.” Kirjeen allekirjoitus oli ”Pappas eget lilla pikku flicka laps”³³; lieneekö hän halunnut muutamalla suomen kielen sanalla osoittaa osavansa kieltä edes jonkin verran?

Minan sisar Sofia Gustava oli suunnitellut mahdollista muuttoa Suomeen huolehtimaan sisarensa äidittömiksi jääneistä lapsista: ”Aina siitä lähtien, kun sain olla mukana rakkaan Minan poismenon hetkellä, olen lasten vuoksi tuntenut suurta vetoa Suomeen, enkä ole laisinkaan vastahakoinen sinne muuton suhteen tulevaisuudessa.” Toistaiseksi niin kauan kuin ”vanhukset” eli Flora ja Otto Henrik elivät, hän ei kuitenkaan voinut lähteä.³⁴ Muuttosuunnitelma ei koskaan toteutunut.

Lähisukulaiset yrittivät parhaansa mukaan huolehtia Karlin lapsista varsinkin kesäisin heidän ollessaan yksin Rönnvikissa ja Karlin joutuesassa työnsä vuoksi olemaan Helsingissä sekä tarkastusmatkoilla ympäri maata. Olgan kutsusta Karlin lapset vierailivat silloin tällöin Frugårdissa, ja kotiin lähtiessään saivat usein ruokatarvareita tai muita hyödykkeitä mukaansa. Ruotsista isoisä Otto Henrik lähetti Karlille rahaa lasten joulu- ja syntymäpäivälahjoihin. Taloudellisesti Karlin perheen tilannetta helpotti lisäksi se, että Otto Henrik teki päätöksen jakaa kaikille kahdeksalle perilliselleen 10 000 kruunua vuonna 1886 ja 5 000 kruunua vuonna 1887. Ensimmäisenä vuonna Karlin perheen osuus jäi kuitenkin

3 200 kruunuun, sillä Otto Henrik vähensi 10 000 kruunusta Karlin hänelle velkaa olevan osuuden, joka siten kuitattiin.³⁵

Helsingissä ollessaan Olga vieraili usein Karlin lasten luona ja toisinaan otti heidät mukaansa erilaisiin tilaisuuksiin. Siten esimerkiksi marraskuun lopussa 1887 Eva ja Agnes pääsivät hänen kanssaan ylioppilastalon vuosipäivän kunniaksi järjestettyyn illanviettoon, jossa tyttöillä oli ollut niin hauskaa, että he olivat erikseen tulleet myöhemmin kiittämään Olga.³⁶

Tyttäristä Eva jäi usein kesäisin isänsä avuksi kaupunkiin ja kesällä 1884 seurasi tätä myös havaintopisteiden tarkastusmatkalle.³⁷ Kesällä 1885 hän pääsi vuorollaan vierailemaan Ruotsin sukulaisten luona kesäkuusta syyskuun alkupuolelle saakka. Isoisä Otto Henrik iloitsi saadessaan tutustua tyttärentyttäriinsä: ”Meille vanhuksille oli erityisen hauskaa saada tutustua sinun Evaasi, josta me kuten Iristäkin pidimme erityisen paljon.”³⁸ Uudelleen Eva pääsi käymään sukulaisten luona Dalbyössä ja Nävekvärnissa kesällä 1888.

Sofian vuoro matkustaa Ruotsiin tuli Evan palattua kesän 1888 matkaltaan. Tuolloin Sofia asui syyskuusta 1888 joulukuun 1889 saakka kesätien oleskelunsa aikana tätinsä Sofin luona Näveqvärnissa, jossa osallistui serkkunsa kanssa kotiopetukseen.³⁹ Sofia sai matkansa aikana kokea kuninkaan 60-vuotissyntymäpäivän mittavan vieton 21. tammi-kuuta 1889 Tukholmassa sekä tavata lähes kaikki Ruotsin sukulaiset. Viisitoistavuotiaalle oli varmasti suuri kokemus saada olla juhlivassa Tukholmassa, asua Adolf-sedän kustannuksella Grand-hotellissa ja syödä hotellin seisovasta pöydästä. Ylpeyttä omasta suvusta lisäsi varmasti sekin, että Gustaf Nordenskiöld (Anna Nordenskiöldin puoliso) oli tullut Tukholmaan käydäkseen henkilökohtaisesti onnittelemassa kuningat.⁴⁰

Karlin heikkenevästä terveydestä oli 1880-luvun alusta saakka huolissaan etenkin Otto, joka marraskuussa 1883 totesi Adolfille: ”Kyllä hänen suuren perheensä vuoksi pitäisi olla terveenä.”⁴¹ Karlin terveys jatkoi heikkenemistään, mistä huolimatta hän viimeiseen saakka yritti hoitaa työnsä Meteorologisessa Päälaitoksessa. Kysymys oli ilmeisesti sydämen vajaatoiminnasta, jonka seurauksena nestettä kertyi keuhkoihin, maksaan ja jalkoihin. Virkaansa hän hoiti tästä huolimatta vielä helmikuus-

sa 1889, mitä Otto ei uskonut hänen enää kauaa voivan tehdä. Lähes 60-vuotias Nils-veli sen sijaan voi hyvin, oli reippaampi ja pirteämpi kuin keski-ikäisenä, vaikkakin oli ulkonäöltään Oton mukaan vanhentunut. ⁴² Huhtikuun lopussa oltiin jo siinä tilanteessa, ettei Otto uskonut Karlin elävän enää kauaa. ⁴³

Hieman ennen kuolemaansa Karl oli huolissaan Frugårdin tulevasta kohtalosta, ja luonaan vierailulla käyneelle Olgalle Karl oli todennut, että ”Erik pitää laittaa maanviljelyskouluun ja jo varhaisessa vaiheessa totuttaa ajatukseen, että menee rikkaisiin naimisiin, muun muassa – – tyytymätön mieliala meidän tilanteemme johdosta, minä sanoin vain, että siitä saa tulevaisuus pitää huolen.”⁴⁴ Ilmeisesti oli jo tuolloin ainakin arveltavissa, ettei Oton ja Olgan Erik olisi kiinnostunut kartanon hoitamisesta ja maanviljelyksestä vaan hänen kiinnostuksensa kohde oli – suvulle varsin perinteisesti – biologia ja luonnontieteet.

Eksjössä sisar Anna sai Otolta kuulla Karlin heikkenevästä terveydestä, mikä sai hänet suuresti huolestumaan lasten kohtalosta. Anna totesi Karlin ajattelevan, että heidän pitäisi muuttaa Ruotsiin, mutta Anna ei ollut samaa mieltä ja epäili, millainen tulevaisuus heillä siellä olisi. Sisar Sofi oli luvannut jonkun verran auttaa Olofia ja Sofiaa, mutta Anna ei uskonut, että he olisivat viihtyneet Näveqvarnissa yksin tätinsä kanssa. Silloinkin jäisi kysymys, mitä kolmelle muulle tytölle tapahtuisi? Työnsaantimahdollisuuksiin Ruotsissa Anna ei uskonut. ⁴⁵

Vain 52-vuotiaan Karl Nordenskiöldin kuolemasta 21. toukokuuta 1889 kirjoitettiin useissa lehdissä, joissa todettiin Karl Nordenskiöldin merkitys sekä Tiedeseuran että Meteorologisen päälaitoksen toiminnassa. Kuun lopussa Suomen Maantieteellisen yhdistyksen vuosikokousta koskevassa *Hufvudstadsbladetissa* julkaistussa kirjoituksessa todetaan yhdistyksen kokeneen suuren ja merkittävän menetyksen Karl Nordenskiöldin kuoleman myötä, sillä ”yhdistyksen uuden organisaation alusta lähtien hän kuului sen vahvistettuun johtokuntaan, jonka työhön hän, sikäli kuin sairaus antoi myötä, osallistui vireällä mielenkiinnolla.”⁴⁶

Nya Pressen -lehdessä julkaistussa ilmoituksessa todettiin lisäksi, että ”ystävälle ja tuttaville ilmoitetaan, että surukulkue lähtee torstaina 24. toukokuuta 1.30 iltapäivällä Vuorikatu 24:stä rautatieasemalle”.⁴⁷ Ruumissaatosta kertoi kaksi päivää myöhemmin *Uusi Suometar* -lehti

seuraavasti: ”Tirehtööri Nordenskiöldin ruumis tuotiin eilen vainajan asunnosta tšekäläiselle rautatieasemalle, junassa vietäväksi Mäntsälään, jossa vainaja haudataan Nordenskiöldien sukhautaan Frugårdissa. Ruumista saattoi asemalle suuri joukko vainajan omaisia, ystäviä ja tuttavvia. Arkulla oli kaksi suurta seppelettä, toinen Tiedeseuralta ja toinen meteorologisen laitoksen henkilökunnalta. Paitsi näitä seurasi arkkua joukko muita seppeleitä sukulaisilta ja ystäviltä.”⁴⁸

Karl ja Vilhelmina Nordenskiöldin lapsista nuorin isän kuollessa oli Olof, tuolloin 13-vuotias ja vanhimmat tyttäret Iri 23- ja Eva 22-vuotiaita, Agnes 20 ja Sofia 15-vuotiaita. Heidän toimeentulonsa ja kohtalonsa huolestutti seuraavina vuosina lähisukulaisia etenkin nuorimpien Sofian ja Olofin osalta, jotka olivat vielä koululaisia. Sofia oli isän kuollessa Ruotsissa, vaikka keväällä oli ilmeisesti harkittu hänen kotiin kutsumistaan. Olga arvelutti se, olisiko Sofialle hyväksi nähdä vaikeasti sairasta ja jatkuvaa hoitoa vaatinutta Karlia vai olisiko Sofian parempi tulla asumaan Frugårdiin.⁴⁹ Kaikesta päätellen Sofia ei ehtinyt palata kotiin ja viipyi Nävekvarnissa vuoden loppupuolelle saakka.

Karlin ja Oton sisar Anna oli Karlin kuoleman jälkeen entistä enemmän huolissaan tämän lasten kohtalosta. Ruotsiin muuttaminen oli yksi vaihtoehto, sillä vaikka vaikutti siltä, että Suomessa heidän asiansa olisivat paremmin, niin ”on kuitenkin onnellisempaa kuulua Ruotsiin”. Parasta Annan mielestä tästä huolimatta oli, jos sisarukset voisivat asua yhdessä Helsingissä, ”mutta sääli nuoria tyttöjä, jotka niin varhain joutuvat ottamaan elämän tosissaan”.⁵⁰

Adolfin komento Otolle naittaa pois kaikki tytöt⁵¹ ei myöskään toteutunut. Samassa kirjeessään Adolf lupasi keskustella Sofi-sisaren kanssa Karlin lapsista ja Minan veljeä Wilhelmiä tarkoittaen kertoi tämän todenneen, että jotkut tytöistä voisivat tulla työskentelemään Adolf Tamm’in laboratoriossa, mikä Adolfin mielestä oli hyvä ajatus. Mistä laboratoriosta oli kyse, ei ole tiedossa.

Huoli sisarusten toimeentulosta kasvoi sukulaisten keskuudessa entisestään. Lasten isovanhemmista ei enää ollut apua, sillä Otto Henrik ja Flora Gustafva kuolivat 1888 ja 1889: Otto Henrik syyskuussa 1888 ja Flora Gustafva seuraavan vuoden elokuussa. Rautahäistä eli 70-vuotisesta avioliitosta jäi siten puuttumaan vain noin vuosi. Timanttihäitään

eli 60-vuotista avioliittoaan he olivat juhlistaneet uuden vuoden aattona 1879 juhlassa, joka huomioitiin *Blekingeposten*-lehdessä tammikuussa 1880. Tässä Inrikes-palstalla julkaisussa pikku-uutisessa Eksjöstä kirjoitettiin seuraavasti:

Diamantbröllop firades nyårsaftonen på Carlstorps egendom i trakten af Eksjö af f.d. öfverstelöjtnanten i armen R.S.O. Otto Henrik Nordenskiöld (född 1792) och hans fru, Flora Gustafa, född Nordenskiöld (1798). Såsom något ovanligt må nämnas, att diamantbruden från en i Linköping boende qvinlig anförvandt för högtiden mottagit en krona, som burits af diamantbrudens mor-mor på hennes guldröllopsdag.⁵²

Karlin lasten toimeentulosta huolissaan ollut Otto esitti useaan otteeseen käsityksensä, että lasten enon, itse lapsettoman Wilhelmin pitäisi auttaa rahallisesti sisarensa orpoja lapsia, mutta ilmeisesti mistään kovin suurista summista ei kuitenkaan Wilhelmin lähettämässä avustuksissa ollut kysymys. Sisarukset kuitenkin tulivat toimeen, ja Iriä sekä kouluu käyvää Olofia lukuun ottamatta he työskentelivät myös Ruotsissa. Olofia avustivat koulunkäynnissä rahallisesti hänen enonsa Wilhelm sekä tätinsä Sofia Sederholm.

Frugårdin Nordenskiöldien lähisukulaisten siirtyminen tuonpuoleiseen jatkui, kun sisaruksista vanhin, koko elämänsä Frugårdin rauhassa elänyt Nils-veli kuoli joulukuussa 1891. Säilyneessä Adolfin ja Oton välisessä kirjeenvaihdossa siitä ei ole mainintaa, mutta asiasta on varmasti kirjoitettu – kirjoittihan Otto asiasta myös Sofille, jolta Anna puolestaan kuuli asiasta. Kuultuaan Nils-veljen lähdön olevan lähellä Annan lapsuusmuistot elämästä Frugårdissa palasivat mieleen: ”Muistot tulevat esiin, erityisesti muistot siitä, kuinka hän tarvitsi meitä kaikkia ja kuinka onnellisia me aina olimme – jopa silloin kun joskus olimme hänelle hieman kärsimättömiä. Ja sinä, Otto, ajattele, mitä sinä olet ollut hänelle kaikkina näinä pitkinä, pitkinä vuosina aina siitä lähtien kun olit vielä melkein poikanen itsekin.”⁵³

Olga kirjoitti Nilsin kuolemasta Irille, joka vastauksessaan totesi Ottosedän jo edellisen vierailunsa aikana olleen ”niin vakava puhuessaan

hänen sairaudestaan, että se teki minut levottomaksi. Mutta en osannut aavistaa, että Nils-sedän aika tässä maailmassa oli niin lähellä loppua”. Hautajaiskutsuun Iri vastasi myönteisesti.⁵⁴ Sanomalehdissä Nils Gustaf Gabrielin kuolemasta kerrottiin lyhyesti mainiten vain hänen vanhempansa ja että hän oli kirjoittanut ylioppilaaksi 1849. Otto Nordenskiöldin kirjoittamassa kuolinilmoituksessa todettiin, että ”Ilmoitetaan, että veljeni Nils Gustaf Gabriel Nordenskiöld kuoli rauhallisesti Frugårdissa Mäntsälän pitäjässä 20. joulukuuta 1891 62.lla ikävuodellaan, häntä suuremaan ja kaipaamaan jäivät sisarukset, sukulaiset ja ystävät.”⁵⁵

Anna-sisar sai Irin kautta kuulla Nilsin hautajaisista. Nilsin kuoleman jälkeen Frugårdin sisaruksista siellä ja ylipäänsä Suomessa asui enää Otto, kuten Anna totesikin: ”Tuntuu ihmeelliseltä, että sinä olet meistä sisaruksista nyt ainoa siellä Suomessa.”⁵⁶

Orvot Nordenskiöldin sisarukset

Eva oli vuodesta 1892 lähtien työssä suoviljely-yhdistyksessä Jönköpingissä. Evan kiinnostukseen suoviljelyä kohtaan on varmastikin ollut syynä hänen isänsä, jonka mukana kesäisin kulkiessaan sekä kotona ollessaan oli varmasti kuullut aiheesta paljon. Soista ja hallantorjunnasta kiinnostuneen Karl Nordenskiöldin puoleen oli käännytty kesällä 1883, kun Helsingin yleisen maanviljelyskokouksen yhteydessä oli tehty ehdotus, että tie- ja vesikulkulaitosten ylihallitus alkaisi tutkia maan soita systemaattisesti. Tuolloin kenraalikuvernööri Heiden pyysi Kuopion läänin kuvernööri ja topografikenraali Alexander Järnefeltiltä asiasta alustavan suunnitelman ja rahoitusehdotuksen, ja tällöin Järnefelt kääntyi myös Karl Nordenskiöldin puoleen tietäessään tämän kiinnostuksen hallaa ja sen torjuntamahdollisuuksia kohtaan. Soiden raivaamisen tärkeys alettiin vähitellen ymmärtää.⁵⁷

Kalmar-lehdessä kirjoitettiin huhtikuun alussa 1892, että ”neiti Eva Nordenskiöld on nimitetty Jönköpingin suoviljely-yhdistyksen kemian assistentiksi” ja että hän oli kuuluisan tutkimusmatkailija Adolf Nordenskiöldin veljentytär. Lehden mukaan Eva Nordenskiöld oli opiskellut kemiaa Helsingissä sekä osallistunut Tukholmassa maatalousakatemian maanviljelykemiallisiin töihin.⁵⁸ Tämän uutisen julkaisi *Åbo Tidning* seuraavana päivänä.

Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikelista ei kuitenkaan löydy mainintaa, että Eva Nordenskiöld olisi opiskellut yliopistossa. Eva viihtyi sekä työssään että muutenkin hyvin Jönköpingissä. Myös Agnes oli samaan aikaan Tukholmassa, sillä samassa kirjeessään Olgalle Iri totesi,

että ”ajattele, jos saisimme Agnesin kotiin toukokuussa. Syksyllä hänen on jälleen matkustettava Tukholmaan”.⁵⁹

Agnes mainitaan muutamissa Wilhelm Nordenskjöldin Otolle Suomeen lähettämässä kirjeissä vuosina 1890 ja 1892. Ensin mainitussa kirjeessä Agnes lähetti terveisiä Otolle ja Olgalle, ja hänen kerrottiin lähtevän viettämään joulua Nävekvarniin, jälkimmäisessä kirjeessä kyse oli sukulaisten raha-avustuksista Karlin lapsille, missä yhteydessä mainittiin Tukholmassa tuolloin olleiden Evan ja Agneksen jo saaneen osuutensa.⁶⁰

Tammikuun alussa 1893 Iri kirjoitti Olgalle Frugårdiin kiittäen tätä jouluksi saamastaan herkkukorista, ja todeten sisarusten joululoman olevan kohta ohi. Sofi, joka lukukausien aikana joutui heräämään aikaisin joka aamu, oli lomalla lukenut romaaneja pitkälle yöhön. Agnes oli viettänyt joulun Nävekvarnissa, mutta loppiaisen jälkeen palasi Tukholmaan ja Eva ”vaikuttaa nauttineen paljon 16 päivän joululomastaan Eksjössä.” Agnes palasi Suomeen jossain vaiheessa vuoden 1894 aikana, sillä hänet mainitaan Suomessa olevaksi helmikuussa 1895.⁶¹

Agnes oli Tukholmassa ilmeisesti ollut opiskelemassa Teknillisessä koulussa, joko sen 1859 naisopiskelijoita varten perustetussa osastossa tai kouluun 1879 perustetussa korkeammassa taideteollisuusosastossa.⁶² Jälkimmäinen vaihtoehto lienee todennäköisempi, sillä kotiin palattuaan hänen mainitaan harrastaneen posliininmaalausta, voiden siten ”elvyttää vanhaa taitoaan Teknisestä koulusta Tukholmassa”. Agnes vaikuttaa olleen sisaruksista taiteellisin, sillä hän kävi myös kopioimassa Taideyhdistyksen galleriassa.⁶³

Koulunsa 1894 päättänyt Sofia lähti helmikuussa 1895 Ruotsiin, jossa hän oli sillä erää ainakin vuoden 1896 loppuun saakka.⁶⁴ Uudestaan Sofia lähti Ruotsiin vuoden 1899 alkupuolella saatuaan helmikuussa Ruotsista Evalta viestin, jossa kerrottiin Jönköpingin tyttökoulussa olevan opettajan sijaisuus vapaana. Sofia lähtikin kiireesti matkaan.⁶⁵ Vuosituhannen lopussa hän Ruotsin aateliskalenterin mukaan toimi opettajana Jönköpingin ylemmässä tyttökoulussa ja vuodesta 1901 lähtien Tukholmassa Almqvistin yhteiskoulussa. Myös Eva oli Ruotsissa koko vuosikymmenen, ja myös hänet mainitaan Ruotsin aateliskalenterissa vuosina 1899–1901.

Opettajana toimiminen olikin yksi yleisimmistä naimattomien naisten elannon ansaitsemistavoista. Myös Iri Nordenskiöld toimi lehtitiedon mukaan vuonna 1891 opettajana Helsingin ruotsalaisessa tyttökoulussa, jossa hänet oli ”määrätty hoitamaan erityisiä opettajantoimia”.⁶⁶ Jonkin verran opettajakoulutusta hän oli saanutkin Elisabeth Blomqvistin kouluunsa 1868 perustamassa opettajaosastossa, sillä lukuvuonna 1883–1885 Iri oli ollut ulko-oppilaana (extern) Fruntimmers-skolanin opettajatarluokalla ja seuraavana lukuvuonna opettajatarluokan alemman osaston oppilaana.⁶⁷ Ulko-oppilaat olivat opiskelijoita, jotka eivät aikoneet varsinaisesti kouluttautua opettajiksi vaan halusivat hankkia itselleen laajemman koulutuksen kuin mitä he varsinaisessa koulussa olivat ehtineet saada.⁶⁸ Koulun matrikkelin mukaan Iri oli lukuvuoden 1891–1892 toiminut Svenska fruntimmersskolanissa viransijaisena luokanopettajana ja vuodesta 1892 lähtien hoitanut ylimääräistä (extra) tointa Meteorologisessa päälaitoksessa.⁶⁹ Myös vuosikymmenen puolivälissä Iri mainitsi eräässä yhteydessä saaneensa työtä Meteorologisessa päälaitoksessa, mutta toimenkuvasta ei ole mainintaa.⁷⁰

Vuonna 1890 ylioppilastutkinnon suorittanut Oton ja Olgan Erik ryhtyi opiskelemaan Helsingissä ja vieraili serkkujensa luona aina silloin tällöin. Kotiin lähettämässään kirjeissä hän kertoi myös Olofin koulunkäyntiongelmista: Karl Nordenskiöldin lapsista nuorin eli Olof huolestutti koko perhettä ja lähisukuakin, sillä hänen koulunkäyntinsä ei ottanut sujuakseen. Syksyllä 1890 Erik kertoi käyneensä tapaamassa serkkujaan ja oli tuolloin kuullut Olofin joutuneen luokassa istumaan muista erilleen aivan opettajan eteen käytöksensä takia ja että tytöt toivoivat Erikin puuttuvan tilanteeseen: ”He haluavat nyt vain että minä ryhdyn riitelemään hänen kanssaan, mihin en luonnollisestikaan lupaudu.”⁷¹ Tuolloin viidennellä luokalla ollut Olof joutui käymään tämän luokan uudestaan. Koulun seitsemännen luokan 1892–1893 vuosikerptomuksessa mainitaan, ettei hän ollut suorittanut kaikkia sen luokan kursseja, jotka vaadittiin ylioppilastutkintoon.⁷²

Otto valitteli useissa kirjeissään Olofin käytöstä Adolfille ja piti Olofia laiskana ja saamattomana. Koulumenestystä ei parantanut sekään, että hänet sijoitettiin asumaan maisteri Uno Lagerbladin luo ilmeisestikin Otto Nordenskiöldin toivomuksesta (”enligt farbrors önskan”, kuten Iri

totesi). Maisteri Lagerblad oli Erikin opiskeluaikojen tuttava, jolle Erik aikoi tavatessaan kertoa, ”millainen lintu Olof oikein on”.⁷³

Olofin yritettiin vaikuttaa myös pyytämällä hänet jouluksi Frugårdsdiin, jolloin kotiin hieman myöhemmin tulossa ollut Erik katsoi parhaimmaksi varoitella äitiään: ”huolehdi nyt siitä, ettei hän liian paljon koulua minun huoneessani tai ylemmän salin kirjojen parissa ja valvo, ettei hän tee pienille kotieläimille pahaa.”⁷⁴

Olof ei kaikesta kannustuksesta huolimatta kirjoittanut ylioppilaaksi vaan päätyi polyteknilliseen opistoon 1895.⁷⁵ Otto yritti suhtautua toiveikkaasti Olofin menestymiseen Polyteknillisessä opistossa samoin kuin hänen miehistymiseensä ja uskoi Olofista vielä sukeutuvan kunnan mies. Polyteknillinen opistokin jäi Olofilta suorittamatta: syyskuussa 1897 Otto totesi Olofin laiskistuneen niin, ettei selviytynyt Polyteknillisen opiston kursseista vaan oli mennyt töihin rautateille. ”Koska hän ei ole ylioppilas eivät hänen tulevaisuuden näkymänsä tällä alalla ole suuret”, epäili Otto ja aikoi seuraavan kerran Helsingissä käydessään puhua vakavasti Olofin kanssa asiasta.⁷⁶ Olofin menestyminen opintiellä ei kuitenkaan parantunut sukulaisten yrityksistä ja patistamisesta huolimatta.

VI
Kohti vuosisadan loppua
1880–1900

Oikeustaistelua ja kielipolitiikkaa

Suomen poliittis-yhteiskunnallinen tilanne muuttui 1880-luvun alussa merkittäväällä tavalla, johon vaikuttivat tapahtumat Venäjällä. Terroristit onnistuivat 1881 murhaamaan keisari Aleksanteri II:n, jonka jälkeen hallitsijaksi tulleen Aleksanteri III aikana Venäjän sisäiset olot kiristyivät ja hallinto muuttui reformatorisesta taantumuksellisempaan suuntaan.

Suomen osalta tämä merkitsi muun muassa kenraalikuvernöörin vaihdosta: ruotsinmielisten liberaalien kanssa yhteistyössä ollut kenraalikuvernööri Adlerberg sai lähteä ja hänen tilalleen nimitettiin kenraali Fjodor Logginovitsh Heiden.¹ Heidenin noudattamaa politiikkaa voidaan kutsua hajota ja hallitse -politiikaksi, sillä hän nimitti senaattiin sekä vanhasuomalaisien johtajan Yrjö-Koskisen että ruotsinmielisten liberaalien johtohahmon Leo Mechelinin. Robert Montgomerystä puolestaan tuli senaatin prokuraattori.

Suomenmielisten kanssa yhteistyössä oleminen oli Heidenin tulkinnan mukaan vaaratonta, koska suomen kieli ei voinut uhata venäjän kieltä, joka tuli nostaa ruotsin paikalle maan virkakielenä. Vanhasuomalaisien liittouduttua venäläisen hallintovallan kanssa omia asioita edistääkseen tilanne epäilemättä vaikutti ruotsinmielisistä liberaaleista ja 1880-luvulla vanhasuomalaisista erottautumaan pyrkinneistä nuorsuomalaisista uhkaavalta. Kuten tulevaisuus tuli osoittamaan, Heidenin spekulatio oli kuitenkin väärä. Vuonna 1894 nuorsuomalaiset julkistivat oman ohjelmansa, mutta varsinainen puolue perustettiin vasta 1905.

Heidenin käsityksen mukaan separatismi oli nimenomaan ruotsinmielisten kannattama aatesuunta, kun taas fennomaanit olivat lojaaleja ja kannattivat lähinnä ajatusta, että vaikka Suomi oli ”valtio”, se oli Venäjälle alisteinen eikä suvereeni valtio. Epäluuloon ruotsinmielisiä kohtaan liittyi kenraalikuvernöörillä myös voimakas epäluulo Ruotsin ulkopoliittikkaan kohtaan hänen nähdessään siinä pyrkimyksen vaikuttaa Suomen kehitykseen käyttämällä hyväksi paikallista ”ruotsinmielisyyttä”.

Samaan aikaan Suomen ylimmässä hallinnossa koettiin sukupolvenvaihdos, sillä vuodesta 1841 lähtien ministerivaltiosihteerin tehtäviä hoitanut Alexander Armfelt kuoli 1876 ja hänen seuraajansa Emil Stjernvall-Walleen – Aurora Karamzinin velipuoli – jäi eläkkeelle 1881. Siten voidaan sanoa, että vuoteen 1881 saakka Suomen ylimmän hallinnon johdossa oli sukupolvi, joka oli saanut (Venäjän-)poliittisen koulutuksensa vuosisadan alkupuolella ja näiden kokemusten perusteella oli pyrkinyt ohjaamaan suomalais-venäläisiä suhteita. Tässä suhteessa tilanne muuttui 1880-luvun alkaessa.

Alexander Armfeltin ja hänen seuraajansa Emil Stjernvall-Walleenin jälkeen Suomen ministerivaltiosihteerillä ei enää ollut korkean tason henkilökohtaisia suhteita Venäjän ministereihin ja mahdollisuuksia suullisiin keskusteluihin näiden kanssa oli harvoin. Uudeksi ministerivaltiosihteeriksi tuli Haminassa syntynyt Theodor Bruun (1821–1888). Suurimman osan elämästään Bruun oli asunut ja työskennellyt Venäjällä. Vähäinen kosketus Suomeen ja suomalaisiin tuli oleskelusta Vehkalahdella Summan kartanossa, mutta ennen 1881 tapahtunutta nimitystä ministerivaltiosihteeriksi Suomi oli melko vieras Bruunille.

Olellainen tekijä Bruunin toiminnassa ministerivaltiosihteerinä oli, ettei hän hyväksynyt suomalaisten liberaalien käsitystä Suomesta Venäjältä erillisenä, siihen unionisuhteessa olevana valtiona vaan piti Suomea alusmaana, jolla oli omat lait ja privilegit. Bruun hyväksyi kyllä sen, että Suomella oli oma konstituutio, perustuslaki, mutta se ei hänen käsityksensä mukaan modernissa mielessä rajoittanut millään tavalla hallitsijan valtaa.

Kuten aiemmassa yhteydessä on todettu, syntyi 1860-luvun alussa suomalainen valtio- ja perustuslakiajattelu, joka seuraavien kahden vuosikymmenen kuluessa levisi suomalaisen sivistyneistön keskuuteen.

Syntyi käsitys siitä, että Suomi oli valtio eikä provinssi. Tämän seurauksena 1880-luvun kuluessa kehittyi suomalaisten oikeusoppineiden piirissä kaksi erilaista tulkintalinjaa Suomen asemasta Venäjän keisarikunnassa, ja nimenomaan tällä vuosikymmenellä venäläisille paljastui suomalaisen erillisvaltioajattelun todellinen laajuus. Konflikti kahden täysin erilaisen ajattelutavan välillä johti sittemmin niin sanottuihin sortovuosiin vuosisadan vaihteessa.

Liberaalien oikeusoppineiden valtioteoriaa julkatoi ensimmäisenä *Helsingfors Dagblad* -lehti ja sittemmin Leo Mechelin 1886 julkaisemassaan pamfletissa *Précis du droit public du Grand Duché de Finlande*, jonka perusajatus oli, että Suomen valtio oli reaaliunionissa Venäjän kanssa ja että Suomessa säädettiin suomalaiset lait Suomea varten suomalaisessa lainsäädäntöjärjestyksessä; tämä ajattelutapa kielsi siis kokonaan Venäjälle ja Suomelle yhteisten lakien eli yleisvaltakunnallisten lakien olemassaolon mahdollisuuden. Toisen, fennomaanisen tulkintalinjan mukaan Suomi oli kyllä valtio, mutta se oli siitä huolimatta alistainen Venäjän valtiolle. Tämä käsityskanta voi hyväksyä myös yleisvaltakunnalliset lait vaikkakin Suomelle pääsääntöisesti laadittiin sen omat lait omassa lainsäätämisyjärjestyksessä.

Mechelinin edellä mainitun pamfletin merkitys oli siinä, että se oli ensimmäinen seikkaperäinen esitys Suomen valtio-oikeudesta eikä vain perustuslaeista. Kirja oli tarkoitettu Euroopan oppineelle sivistyneistölle, ja se käännettiinkin pian myös saksaksi; täten Suomen ja Venäjän välinen kiista tehtiin tunnetuksi kansainväliselle yleisölle. Pahaa aavistamaton Mechelin antoi myös kamariherra K. F. Ordinille luvan kääntää kirjan venäjäksi. Ordinin käännös oli provokatiivinen ja sisälsi runsaasti kommentteja ja alaviitehuomautuksia, joiden tehtävänä oli torpedoida Mechelinin esittämät ajatukset. Ordinille ei kuitenkaan riittänyt vain Mechelinin kirjan torpedoiminen – minkä venäläiset lehdet iloissaan ottivat vastaan – vaan hän kirjoitti samaan aikaan lähes tuhatsivuisen kaksiosaisen teoksen *Pokorenije Finljandij* (Suomen valloitus), jonka pääteesi oli, ettei Porvoossa 1809 tehty mitään sopimusta, ei syntynyt Suomen valtiota eikä vahvistettu perustuslakeja, vaan Suomen maakunta liitettiin provinssina Venäjään ja keisari vahvisti sen asujille omasta tahdostaan näiden entiset lait ja oikeudet. Teos sai Venäjän Tiedeakatemian pal-

kinnon. Väittely Ordinin ja Mechelinin välillä jatkui *Novoje Vremja* ja *Russkij Vestnik* -lehdissä. Ordinin *Pokorenije Finljandii* -teokseen kirjoitti vastineen Suomen historian professori J. R. Danielson (*Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan*), jonka jälkeen ”taisteluun” liittyi lisää venäläisiä.²

Danielsonin kirjallinen polemisointi historiantutkimuksen aseina venäläisiä vastaan jatkui. Syksyllä 1896 Otto kertoi Adolfile ryhtyneensä lukemaan professori Danielsonin juuri ilmestynyttä teosta *Suomen sota ja sotilaat 1808–1809*. Oton mielestä Danielson oli uusiin lähteisiin perehtymällä pystynyt luomaan yksityiskohtaisen ja hyvin kiinnostavan kuvan sodasta, joten ”kun kirja ilmestyy ruotsinkielisenä käännöksenä, Sinun tulisi lukea se. Se kiinnostaa Sinua varmasti.”³

Otto kuten myös Olga ja Erik osasivat suomea hyvin ja Helsingissä Erik kävi usein suomalaisessa teatterissa.⁴ Kielipoliittisesti Erik oli mallittainen kuten vanhempansakin ja hänellä oli sekä suomen- että ruotsinkielisiä ystäviä. Kielipoliittikointia hän ei hyväksynyt kummankaan kieliryhmän taholta. Marraskuussa 1893 hän kertoi, että ”akateemisessa juhlassa” eräät svekomaanit olivat yrittäneet lietsoa kieliriitaa siinä kuitenkään onnistumatta, mutta siitä huolimatta heidän käytöksensä oli herättänyt yleistä vihastusta ”kaikissa kunniallisissa ihmisissä” (”hos allt hederligt folk”). Näin hänen mukaansa etenkin, kun heidän käytöstään vertasi [Kaarle] Krohnin erinomaisen humaaniin ja kauniiseen esiintymiseen. Riidanlietsojien käyttäytymiseen oli liittynyt Uudenmaan marssin laulamista, mitä kaikki ”paremmat svekomaanit” olivat hänen mukaansa ankarasti paheksuneet.⁵ Kielitaisteluun edelleen liittyen hän kertoi äidilleen vapusta 1895, jolloin hän ensin lähti opiskelutovereidensa kanssa Kaisaniemeen, jossa muutamien ruotsiksi laulettujen laulujen jälkeen hän lähti Alppilaan tapaamaan suomenkielisiä ystäviään, mikä hänen mukaansa oli ”teko, jota nykyisissä järjettömissä kieliolosuhteissa minun ruotsinkieliset ystäväni pitäisivät petoksena, jos saisivat tietää siitä.”⁶

Ajankohdan poliittiseen tilanteeseen on Nordenskiöldien välisessä kirjeenvaihdossa viittauksia vain harvoin. Ainoastaan keisari Aleksanteri II:n murha maaliskuussa 1881 sai Oton kysymään Adolfile tämän näkemystä Venäjän silloisesta poliittisesta tilanteesta, joka Oton mielestä alkoi näyttää samanlaiselta kuin tilanne Turkissa.

Perustuslailliset liberaalit, joihin Nordenskiölditkin lukeutuivat, kokivat luonnollisesti poliittis-hallinnollisen tilanteen huolestuttavana. Olettavaa on, että koulutukseltaan juristi Otto Nordenskiöld sai kuulla kulissien takaisista tapahtumista Leo Mecheliniltä sekä Robert Montgomeryltä, joka vuoteen 1882 saakka toimi siviililainopin ja roomalaisen oikeuden professorina ja siitä eteenpäin prokuraattorina ja myöhemmässä vaiheessa Suomen asiain komitean jäsenenä Pietarissa. Valtiopäivillä kuten myös senaatissa Montgomery tuki Mechelinin pyrkimyksiä Suomen valtiollisen aseman vahvistamiseksi.⁷

Mechelinin ja Otto Nordenskiöldin välistä kirjeenvaihtoa ei ole juuri-kaan säilynyt, mutta muun aineiston perusteella heidän melko läheisestä tuttavuudestaan ei ole epäilystä. Helsingissä käydessään Otto oli usein kutsuttuna Mechelinin luokse päivälliselle. Lokakuussa 1879 Otto Nordenskiöld kirjoitti Mechelinille saaneensa kotiin Frugårdiin palattuaan tämän lähettämän kirjeen, ”ja saan vastauksena ilmoittaa, että osallistun kutsumaasi tapaamiseen 17. marraskuuta. Ystävällisesti piirtäen, N. O Nordenskiöld”.⁸ Mistä tapaamisesta oli kysymys, ei käy kirjeestä ilmi. Mechelinin kautta Otto sai toisinaan postia Adolfilta Mechelinin ja Adolf Nordenskiöldin tavattua henkilökohtaisesti. Adolfin suurtyön *Periplus : utkast till sjökortens och sjöböckernas äldsta historia* ilmestyttyä Otto sai sen Mecheliniltä tammikuussa 1898. Kirjan saatuaan Otto totesi veljelleen, että ”tänne Frugårdiin on jälkeinpäin muodostunut kokonainen kirjasto niistä teoksista, jotka Sinä olet julkaissut ja lahjoittanut minulle”.⁹

Etenkin Mechelin mutta myös Montgomery olivat säännöllisessä yhteydessä Adolf Nordenskiöldiin, jonka luona he yleensä vierailivat Tukholmassa käydessään. Näistä keskusteluista ei veljesten välisessä kirjeenvaihdossa kuitenkaan mainita mitään. Myös Erik tapasi setänsä Adolfin sekä Mechelinin Tukholmassa elokuussa 1890, kun hän ylioppilastutkinnon suorittuaan hän lähti serkkunsa Wilhelm Chydeniuksen¹⁰ kanssa Tukholman kautta Kööpenhaminaan. Kööpenhaminassa Wilhelmin tarkoitus oli osallistua juristikonferenssiin, johon Mechelinin osallistui. Tästä tapaamisestaan Adolfin kanssa Tukholmassa Erik kertoi seuraavasti: ”Ollessani menossa maihin tapasin Adolf-sedän, joka oli tullut Annaansa vastaan. Tervehdin ja hän kysyi: ’Kuka se on?’ Selitin tarkemmin ja hän kutsui meidän päivälliselle. – Siellä olivat

ennen meitä senaattori Mechelin ja Robert Runeberg rouvansa kanssa.¹¹ Kööpenhaminassa Erik mainitsi Mechelinin olleen yksi kokouksen päähenkilöistä, ja että ylipäänsä kaikki siellä olleet juristit suhtautuivat Suomeen erittäin ystävällisesti.¹²

Mechelinin ja Adolf Nordenskiöldin ystävyysuhde vaikuttaa olleen läheinen ja pieniä palveluksia tehtiin puolin ja toisin. Siten esimerkiksi 1880-luvun loppupuolella Mechelinin ollessa Espanjassa pääneuvotteelijana Venäjän ja Espanjan kauppasopimusta tehtäessä, tuolloin Venetsiassa ollut Adolf pyysi häntä hankkimaan joitakin vanhoja espanjalaisia karttoja, koska omisti toistaiseksi vain yhden. Kirjeessä viitataan aiempaan henkilökohtaiseen tapaamiseen, jonka jälkeen tekemistään matkoista Adolf kertoi Mechelinille.¹³

Myös Robert Runebergin ja Adolf Nordenskiöldin ystävyys ilmeisesti kesti koko heidän elinaikansa ja kuten Mechelin myös Runeberg kuului niihin, joiden kautta Adolf Nordenskiöld kartutti karttakokoelmaansa. Erään tiedon mukaan Runeberg oli toiminut Adolf Nordenskiöldin teknisenä konsulttina ennen retkikunnan lähtöä Koillisväylän purjehdukselle.¹⁴

Adolf Nordenskiöldin kirjeissä Mechelinille lähetetään usein terveisiä myös suomalaisille ystäville: ”Lef väl. Tusen hälsningar till den gamla vänkretsen från allas eder tillgifna vän Adolf Nordenskiöld” ja ”Tusen hälsningar till våra gemensamma vänner”.¹⁵ Yhteisen ystävän tai tuttavien kuoltua Mechelin sai toimia Adolfin ”lähettinä” ja toimittaa hänen puolestaan hautajaisiin seppeleen. Näin tapahtui esimerkiksi marraskuussa 1889 August Ahlqvistin kuoltua, jolloin Adolf pyysi Mechelinia ostamaan seppeleen ”Ahlqvist-ystävän arkulle”. Adolf Nordenskiöld suri nuoruudenystävänsä Ahlqvistia ja piti tämän kuolemaa suurena menetyksenä tieteelle.¹⁶

Otto Nordenskiöldin taloudelliset vaikeudet jatkuvat

Otto Nordenskiöldin taloudelliset ongelmat jatkuivat koko vuosisadan lopun ajan. Kirjeenvaihdosta ei käy ilmi, mitä oli tapahtunut, mutta ilmeisesti hän oli jälleen erittäin epäonnisesti taannut 1880-luvun alussa jonkun henkilön lainan ja oli vaarassa joutua taas kerran maksumieheksi. Summa oli huomattava, 20 000 markkaa, jonka hankkimiseksi Otto joutui kääntymään veljensä Adolfin puoleen. Tarkoitus oli, että Adolf ottaisi itselleen Ruotsista lainan, jota Otto sitten lyhentäisi. Adolfille ei ollut selvää, miksi Otto tarvitsi näin paljon rahaa ja epäili, oliko Otto sekaantunut liikaa Qvantenin afääreihin ja kysyi, voiko Qvanten maksaa itse oman osuutensa. Ellei voinut, ei 20 000 markkaa auttaisi Ottoakaan, ja sitten ei auttaisi muu kuin katsoa totuutta silmiin ja toimia tilanteen mukaan.¹⁷ Kirjeenvaihdosta ei käy ilmi, millaisia kauppvoja Otto oli tehnyt yhdessä Qvantenin kanssa, mutta hänen vastauksessaan todetaan Qvantenin toki voivan maksaa oman osuutensa tappiosta ja että Oton velka Qvantenille oli vain noin 5 000 markkaa, josta hän kyllä uskoi selviävänsä.¹⁸

Edellä mainitun 20 000 markan osalta kysymys oli jälleen velkakuuoikeudenkäynnistä, jonka hävitessään Otto joutuisi maksamaan mainitun summan. Adolf, joka oli alun perin luvannut hankkia kyseisen summan, joutui loppuvuodesta toteamaan sen hankkimisen tuottavan hänelle suuria vaikeuksia ja tiedusteli, voisiko katsoa lupauksensa rauen-

neeksi Oton oikeusprosessin ollessa edelleen kesken. Adolfin rahavarat olivat osittain hupenneet Dalbyön korjauksiin sekä puolisonsa Anna Maria Mannerheimin ja tämän veljen, Adolfin oman vanhan ystävän Carl Mannerheimin kotikartanon Louhisaaren pelastamiseen täydelliseltä vararikolta, ”tämä kuitenkin meidän kesken” (”detta dock oss emellan”), Adolf totesi lopuksi.¹⁹

Ilmeisesti tälläkin kerralla Otto hävisi oikeusprosessinsa, sillä joulukuussa 1884 hän mainitsi hakeneensa Porvoon säästöpankista 20 000 markan lainan, mutta että saisi nostaa ensimmäisen erän vasta seuraavan vuoden puolella. Koska hän kuitenkin tarvitsi rahaa juoksevien menojojensa hoitoon, hän pyysi Adolfilta 5 000 markan lainan, jonka saikin. Adolf oli käynyt Suomessa palattuaan viimeiseksi jäävältä Grönlantiin suuntautuneelta matkaltaan ja veljekset olivat tuolloin keskustelleet Oton taloudellisesta ahdingosta. Ahdingostaan huolimatta Otto jaksoi suhtautua tilanteeseen positiivisesti ja uskoi selviävänsä tilanteesta, kunhan metsätuotteiden hinnat nousisivat. Uuden edellä mainitun lainan myötä Frugårdin kiinnitykset nousivat 130 000 markkaan.²⁰

Adolfin näkemyksen mukaan Oton olisi taloudellisista ongelmistaan päästäkseen tullut hankkia itselleen jokin hyvä virka tai jonkin yrityksen toimitusjohtajan toimi, sillä ”erinomaisella taitavuudellasi sekä nauttimallasi arvostuksella sinun pitäisi hyödyntää tämänhetkisiä suhdanteita ja hankkia itsellesi hyvä toimi” tai että ”päästäksesi eroon osasta velkojasi sinun pitäisi hankkiutua jonkun teollisuusyrityksen johtoon.”²¹ Samaa asiaa Adolf toisti vielä joulukuussa 1884, jolloin hän totesi: ”Selvittääksesi asiasi sinun tulisi toimia niin, että saisit jokin verran ylimääräisiä tuloja – etkö voi järjestää niin, että sinusta tulisi jonkin yhtiön toimitusjohtaja?”²² Edelleen saman asian hän toisti vielä toukokuussa 1885²³, mutta vaikka useille saman aikakauden aatelismiehille²⁴ onnistuikin menestyksellinen siirtyminen teollisuuden ja yrityselämän palvelukseen, se ei ollut Otto Nordenskiöldille varteenotettava vaihtoehto.

Taloudelliset ongelmat jatkuivat 1890-luvulla maataloustuotteiden hintojen pysyessä alhaisina: ”Kuten muillakin maanviljelijöillä ovat tuloni huomattavasti kärsineet alhaisten maataloustuotteiden hintojen vuoksi”, Otto totesi Adolfile.²⁵ Lisäansioita Otto Nordenskiöld pyrki hankkimaan edelleenkin myymällä tukkipuita Frugårdin metsistä kaup-

paneuvos Eklöfille. Samalla hän hoiti myös puiden myyntiä Eriksnäsin metsistä.²⁶ Kauppaneuvos Eklöfille myytyjen sahatukkien lisäksi Frugårdista oli myyty kauraa suoraan kauppaneuvos Johannes Askolinille Porvooseen, mutta tämä päättyi 1890-luvun alussa. Otto harmitteli tuolloin Askolinin lopettaneen kauran suoraan ostamisen, jolloin hänen oli lähetettävä kaura torilla myytäväksi.²⁷ 1860-luvun katovuosien jälkeen Porvoon maaseudulla oli parhaiten menestynyt kaura, jota Askolin oli kehottanut pääasiallisesti viljelemään sekä luvannut ostaa ylijäämäviljan viintiin.²⁸ Siten kauraa oli myyty Askolinille suoraan myös Frugårdista, mutta tämä järjestelmä, kuten todettu, päättyi 1890-luvun alussa.

Kirjeenvaihto Oton ja Adolfin välillä oli tällä vuosikymmenellä vielä vähäisempää kuin aikaisemmin. Oton Adolffille lähettämässä kirjeissä mainitaan yleensä Karlin lapset ja heidän vointinsa (jolloin erityisesti hän oli edelleen huolissaan vielä koulua käyvistä mutta heikosti menestyvästä Olofista), Erikin yliopisto-opinnot sekä maataloustuotteiden jatkuvasti alhainen hintataso. Syyskuussa 1897 Otto kertoi olevansa nyt yksin Frugårdin kalkkilouhoksen omistaja Nordbon Friséinin luovuttua osakkuudesta, ja siten hän oli kesällä voinut antaa räjäyttää aiempaa enemmän kalliilouhosta. Ainoana omistajana hän voi nyt ryhtyä suu-remmalla tarmolla työskentelemään kaivoksessa kuin aiemmin²⁹. Aivan vuosisadan lopussa maa- ja metsätaloustuotteiden hinnat olivat melko hyvät, mutta työvoimapula alkoi vaivata, sillä ”kasvava tehdasteollisuus houkuttelee työvoimaa pois maanviljelyksestä”.³⁰

Suku vähenee

Lähisukupiirin harveneminen jatkui, kun 15.12.1897 kuoli Johannisbergin Carl Adolf Nordenskiöld. Tuusulan kunta olisi tuolloin halunnut ostaa tilan, mutta suku halusi sen pysyvän ruotsinkielisessä omistuksessa.³¹ Johannisberg oli sääntöperintötila, joten koska Carl Adolfilla ei ollut elossa olevaa miespuolista jälkeläistä, Johannisberg siirtyi testamentin mukaan jakamattomana Ruotsin Otto Gustafin sukuhaaralle. Ehkäpä tästä asiasta oli sovittu saman vuoden kesällä, jolloin Otto mainitsi saaneensa Frugårdiin yllätysvieraiksi Johannisbergin Carl Adolfin sekä ”ruotsalaisen Oton” (”den svenske Otto”).³²

Carl Adolfin kuoleman jälkeen asioita ensi vaiheessa selvittämään joutuneen Otto Nordenskiöldin mukaan tilan rakennukset olivat hyvin huonokuntoisia, mutta totesi Carl Adolfin silti jättäneen jälkeensä maaseudun oloihin katsoen huomattavan omaisuuden muun muassa pankkitalletuksina ja arvopapereina.³³ Näin olikin, kuten perukirjasta on nähtävissä.³⁴

Johannisbergin omistajanvaihdos sujui riittävästi, sillä ruotsalais-suomalaisen sääntöperintökomission (fideikomis) myönnettyä omistustilaa elokuussa 1898³⁵ tilalla yhä asuva Carl Adolfin leski aiheutti jatkuvasti vaikeuksia ja oli uhannut jopa oikeusjutulla perinnönjaon kiistämiseksi.³⁶

Johannisbergin haltijaksi lähetettiin Ruotsista Otto Gustafin poika agronomi Otto Fredrik (s. 1853). Otto Fredrikistä ei tiedetä kovinkaan paljoa, mutta Ruotsin aateliskalenterin mukaan hän asui Johannisber-

gissä, avioitui Tukholmassa 1901 ja kuoli Helsingissä 1922. Kahta vuotta ennen kuolemaansa hän sääntöperintölain määräysten liennyttyä myi tilan tuusulalaiselle maanviljelijä K. J. Winqvistille, mihin Nordenskiöldien tarina Johannisbergissä päättyi. Tuusulan kunta olisi halunnut lunastaa tilan ja erityisesti sen laajat metsät itselleen ja suuttui, kun Otto Fredrik myikin tilan kunnan tarjoamaa hintaa halvemmalla Winqvistille. Tuusulan kunnanvaltuusto ”lausui jyrkimmän moitteensa” paitsi tästä kaupankäynnistä myös ”niin sopimattomasta ja alhaismielisestä suhtautumisesta kuntaa kohtaan”. Kunta suunnitteli oikeusjutun nostamista asiasta, mutta siihen ei kuitenkaan ryhdytty.³⁷

Ruotsissa Adolfin ja Annan perhettä oli kohdannut ankara suru 1886, kun heidän juuri ylioppilaaksi kirjoittanut ja lahjakas tyttärensä Marie kuoli. Hieman yli kymmenen vuoden kuluttua 1895 kohtasi heitä toinen ankara isku, kun heidän poikansa, lupaava mineralogi ja geologi Gustaf Nordenskiöld menehtyi vain 27-vuotiaana keuhkotuberkuloosiin. Tämä kosketti varmasti myös Otto ja Olga Nordenskiöldiä, sillä Gustaf oli vierailut Suomessakin sukuloimassa ja keräämässä mineraaleja vanhoilla isänsä ja isoisänsä Nils Gustafin keruupaikoilla muun muassa Pitkärännassa, Tammelassa ja Paraisilla.³⁸

Gustaf oli pari vuotta ennen kuolemaansa solminut avioliiton pääkonsuli J. V. Smittin tyttären Anna Hilda Rudolfina Smittin kanssa ja heille oli syntynyt tytär 1894. Kuultuaan äidiltään tästä avioliitosta Erik kirjoitti äidilleen ivallisesti (hän yleensäkin kirjeissään kommentoi sukulaisiaan melko sarkastisesti): ”Gustaf Nordenskiöldin morsiamen sanotaan olevan yksi rikkaimmista Ruotsin naimakaupoista. Siinä äiti näkee, kuinka menee ”isien ja poikien” kohdalla; isä oli idealisti ja otti köyhän kreivittären ja poika ajattelee vain aineellista. Toivottavasti hänen tuleva puolisonsa osaa osoittaa riittävästi tukkukauppiaan pöyhkeyttä, sillä ilman tietynlaista ylpeyttä en suoraan sanoen tiedä, miten kukaan pystyisi selviytymään vapaaherrallisessa perhepiirissä.”³⁹ Viitatessaan ”isiin ja poikiin” Erik tarkoitti 1878 ruotsiksi ilmestynyttä Ivan Turgenjevin *Isät ja pojat* -teosta, jonka hän edellä mainitusta lausumastaan päätellen oli lukenut.

Gustaf Nordenskiöldin kuoleman Erik totesi olleen surullista, varsinkin kun kyseessä oli niin nuori mies. Sofi-täti oli tavannut Adolfin Tuk-

holmassa ja oli kertonut, ettei hän ollut koskaan aikaisemmin nähnyt Adolfia yhtä masentuneena kuin tuolloin. ”Saa nähdä, miten Erland nyt osaa täyttää isänsä odotukset”, Erik totesi lopuksi.⁴⁰ Gustafin kuoleman jälkeen Adolfin ja Annan lapsista jatkoi tutkimusmatkailua heidän toinen poikansa Erland⁴¹, jonka ensimmäinen tutkimusmatka suuntautui vuosituhannen lopussa Patagoniaan.⁴² Edesmenneen Gustaf Norden-skiöldin tunnetuin matka oli suuntautunut Yhdysvaltojen Coloradon *Mesa Verden* kanjonialueelle, josta hänen tuomansa näytekokoelman lunasti suomalainen keräilijä ja mesenaatti H. F. Antell. Antell testamenttasi sittemmin koko omaisuutensa mukaan lukien edellä mainittu kokoelma Suomen valtiolle. Nykyään ne kuuluvat Suomen Kansallismuseon kokoelmiin.⁴³

Päivänpolitiikkaa

”Hvad på vår politiska ställning vidkomma, berör jag ej detta bedröfliga ämne.”⁴⁴

Otto Nordenskiöldin elämä vaikuttaa keskittyneen suurimmaksi osaksi Frugårdin ympärille ja kamppailuun omien rahavaikeuksien kanssa. Erikin aloittaessa 1880-luvun alussa koulunkäynnin Helsingissä hän asui suurimman osan aikaa äitinsä Olgan kanssa ilmeisesti Chydeniusten luona. Päivänpoliittisista tapahtumista Otto sai tietää Olgan lähettämistä kirjeistä Olgan kertoessa senaattorinimityksistä, kenraalikuvernöörin ja ministerivaltiosihteerin vaihdoksista jne. Kun 1889 perustettiin komiteat yhtenäistämään Suomen ja Venäjän tulleja, postia ja rahaa, Olga totesi kuulleensa sen laamani Rudbeckilta ja että tämän mukaan saksalaisissa lehdissä kirjoitettiin paljon Venäjän suunnitelmista Suomen suhteen, mutta ”meidän lehdissämme täällä ei saa mitään kirjoittaa tästä asiasta”.⁴⁵ Yhdistämissuunnitelmista toteutui tuolloin ainoastaan postilaitosten yhdistäminen (postimanifesti 1890).

Helsingin säätyläispiiri oli pieni, joten Olga epäilemättä tapasi illalliskutsuilla ja vierailuilla poliitikkoja ja heidän puolisoitaan. Kirjeissään Olga kommentoi myös virkanimityksiä ja kertoi käsityksiä ylimmistä virkamiehistä. Ministerivaltiosihteeriksi Bruunin kuoltua 1888 uudeksi ministerivaltiosihteeriksi tuli Casimir Ehrnrooth, jonka asiantuntemus Suomen asioiden suhteen pitkään Venäjällä palvelleena ei ollut kovinkaan hyvä. Päiväyksettömässä kirjeessään Otolle Olga kertoi kuulleen-

sa Aleksandra Mecheliniltä (Leo Mechelinin puoliso), että ”Ehrnrooth on kuulemma niin tietämätön laeistamme, että kun Keisari kysyy, mitä heidän lakinsa sanovat, niin hän ei tiedä vaan keksii omasta päästään mitä vain, eikä hänellä ole mitään käsitystä siitä, että lait ovat sitovia”.⁴⁶ Montgomeryn tultua 1888 nimitetyksi Suomen asiain komitean jäseneksi Pietariin kirjoitti Olga Otolle: ”Täällä ollaan hyvin kiinnostuneita senaattorien nimityksistä ja niistä puhutaan paljon, sanotaan, että Montgomery on hyvin tyytymätön nimitykseensä Pietariin.”⁴⁷

Suomen asiain komiteassa käsiteltiin tuolloin Suomen rikoslakiuudistusta, josta suomalaiset ja venäläiset komitean jäsenet olivat hyvin erimielisiä. Keisarin lykättyä jo vahvistamansa uuden rikoslain voimaantulon suomalaisten onnistuttua ulottamaan rikoslain soveltamisalan eräissä asioissa myös Venäjän puolelle rinnastamalla Venäjän ulkomaihin, Montgomery pyysi ja sai eron komiteasta joulukuussa 1890. Rikoslakijupakka ja Montgomeryn ero johtivat koko komitean lakkauttamiseen 1891.⁴⁸

Olga Nordenskiöld vaikuttaa olleen hyvin kiinnostunut päivänpolitiikasta, jota hän seurasi ahkerasti lehdistä hankkien lisätietoja henkilökohtaisten tapaamistensa kautta. Silloin kun hän itse ei ollut Helsingissä, hän sai tietoja päivänpolitiikasta kotiin ahkerasti kirjoittavalta Erikiltä, joka 1890 ylioppilaaksi tultuaan ryhtyi suorittamaan jatko-opintoja Helsingin yliopistossa. Valmistuttuaan filosofian kandidaatiksi 1896 Erik jatkoi opintoja tähdäten tohtorintutkintoon. Vuosikymmenen loppupuolella ja uuden vuosisadan alussa hän oli tohtorinväitöskirjansa vuoksi usein ulkomailla Keski-Euroopassa sekä Tukholmassa tutkimustyössä. Kotimaassa ollessaan Erik kommentoi ajan tapahtumia äidilleen ahkerasti. Kenraalikuvernööri Nikolai Ivanovitsh Bobrikovin⁴⁹ astuttua virkaansa Suomessa 1898 hän kirjoitti erään senaattorin kertoneen Wilhelmille [todenäköisesti Chydenius], että ”hän huolimatta yrityksestään olla ystävällinen teki erittäin epämiellyttävän vaikutelman”.⁵⁰ Ministeriavustajaksi Erik toivoi nimitettävän henkilön, joka voisi toimia Bobrikovin vastapainona.⁵¹ Huonoista enteistä huolimatta Erik toivoi valtiopäivien sujuvan hyvin, mikäli fennomaanit eivät keksisi ryhtyä ”kalastamaan hämärissä vesissä”, kuten hän kirjoitti viitaten vanhasuomalaisten myöntöväisyysspolitiikkaan.⁵²

Venäjän konservatiivisnationalistisella taholla Bobrikovin nimitys Suomen kenraalikuvernööriksi herätti mielihyvää. *Moskovskija Vedomosti* kiinnitti huomiota pääkirjoituksessaan uuden kenraalikuvernöörin maineeseen ”tosivenäläisenä miehenä” ja kirjoitti, että ”Suomessa alkava uusi aikakausi vaikuttaa epäilemättä suotuisasti muiden rajamaidemme asukkaisiin, joita separatistit ovat kaikin tavoin yllyttäneet Venäjälle vihamieliseen eristäytymiseen vetoamalla esimerkkinä ”riippumattomaan Suomen valtioon”, joka muka vain personaaliunionin välityksellä on alistettu Venäjän tsaarille, mutta on muuten täysin vieras Venäjälle. Tämä turmiollinen harhaluulo tuhotaan nyt!”

Jo ennen virallista nimitystä Bobrikov oli laatinut 10-kohtaisen toimintapohjan Suomen suhteen, jota hän sitten energisesti ryhtyi panemaan toimeen, ensimmäisenä näistä Suomen asevelvollisuus-kysymyksen ratkaisu niin sanotulla helmikuun manifestilla. Keisari oli jo heinäkuussa 1898 antanut käskyn senaatille laatia lausunto uudesta asevelvollisuuslaista. Senaatti kuitenkin korosti, että asia oli ratkaistava keisarin ja valtiopäivien yhteisellä päätöksellä ja näin ollen tarvittiin lisäys, jonka mukaan lakiehdotus annettaisiin valtiopäiville tarkastettavaksi ja hyväksyttäväksi. Lisäksi senaatti laati kokonaan oman esitysluonnoksensa, joka valtaosaltaan rakentui olemassa olevan lain pohjalta. Venäläiset katsoivat, että senaatti oli ylittänyt valtuutensa, kun siltä oli pyydetty vain lausuntoa, mutta se olikin laatinut kokonaan uuden esityksen. Keisari vaati esittämään valtiopäiville pääesikunnan laatiman ehdotuksen ilman mitään muutoksia, ja kun valtiopäivät kieltäytyivät siitä hyväksymästä, keisari antoi asian ratkaisemiseksi 3/15.2.1899 niin kutsutun helmikuun manifestin, jonka sisältämän yleisvaltakunnallisten lakien säätämisyjärjestyksen avulla uudesta asevelvollisuuslaista voitiin päättää Pietarissa.

Suomalaisten ensi reaktio manifestiin oli hämmästyks ja järkytys. Julkaistessaan manifestin senaatti kuitenkin päätti lähettää majesteetille kirjelmän, jossa pyydettiin keisarilta ilmoitusta, ettei hän ollut tarkoittanut Suomen kansan perustuslaillisten oikeuksien supistamista sekä ehdotettiin vielä kerran uuden lakiesityksen antamista valtiopäivien käsiteltäväksi perustuslakien säätämässä järjestyksessä. Tämän pyynnön keisari torjui tylästi huomauttaen, että ”senaatin esityksessä näen väärän

Eurooppalaista Pro Finlandia -adressia Pietariin vieneeseen lähetystöön kuului myös Adolf Nordenskiöld (istumassa oikealla). Kuva teoksesta *Avartuva maailma*.

tulkinnan 3. helmikuuta manifestista ja yrityksen uudistaa minun jo kerran hylkäämäni anomus”.⁵³

Senaatissa jouduttiin äänestämään adressin julkaisemisen puolesta, jolloin äänien mentyä tasan ratkaisi senaatin varapuheenjohtajan ääni asian julkaisemisen puolesta. Senaatin päätös herätti suurta tyytymättömyyttä, ja sen vuoksi päätettiin laatia manifestia vastustava adressi, johon kerättäisiin nimiä ympäri maata. Adressin tekstin laati Leo Mechelin Wilhelm Chydeniuksen luonnoksen pohjalta. Suomeksi adressin tekstin käänsi suomen kielen professori E. N. Setälä. Lyhyessä ajassa adressiin saatiin yli puoli miljoonaa nimeä. Keisari ei kuitenkaan ottanut vastaan adressia Pietariin tuonutta 500-miehistä valtuuskuntaa vaan kehotti sitä palaamaan rauhassa kotiin.⁵⁴

Tämän jälkeen adressia laatineiden keskuudessa syntyi ajatus vedota Suomen asian puolesta ulkomaisiin kulttuuri- ja tiedemiespiireihin, joissa oli sama ajatus ehtinyt jo syntyäkin. Ruotsissa asiaa ajaneisiin kuului Adolf Nordenskiöld, jolle Suomen asia oli edelleen rakas. Suomalaisten tiedemiesten ja taiteilijoiden välityksellä nimiä kerättiin eri puolilla Eurooppaa, ja näin kootut, peräti yhdeksällä kielellä laaditut tekstit lähetettiin Tukholmaan, jossa ne sidottiin yhteen kauniiksi niteeksi ja julkaistiin *Pro Finlandia* -nimisenä painotuotteena. Adolf Nordenskiöld oli myös mukana kuusihenkisessä valtuuskunnassa viemässä kesällä 1899 tätä eurooppalaista *Pro Finlandia* -kulttuuriadressia Pietariin, mutta keisari ei ottanut tätäkään lähetystä vastaan. Nordenskiöld yritti henkilökohtaisen tuttavuutensa pohjalta lähestyä myös ulkoministeri Muravjevia, mutta tämäkään ei suostunut ottamaan lähetystä vastaan; myös yritykset lähestyä muita ministereitä osoittautuivat turhiksi. Merkittäviä tiedemiehiä kohdeltiin kaiken kaikkiaan nöyryyttävästi. Lähetystön palatessa tältä turhaksi osoittautuneelta matkaltaan Helsinkiin järjestettiin heille suuri juhla Kaivuhuoneella, johon myös Adolf Nordenskiöld osallistui.⁵⁵

Nordenskiöldien säilyneessä kirjeenvaihdossa ei ole juurikaan viitauksia helmikuun manifestiin 1899. Otto kyllä kirjoitti Adolffille maaliskuun alussa 1899, mutta totesi vain, että ”mitä tulee meidän poliittiseen asemaamme, en koskettele tätä murheellista aihetta” ja arveli Adolfin joka tapauksessa saavan tietoja yhdeltä jos toiseltakin taholta. Toistaiseksi oli hänen mielestään parasta yrittää pitää mieliala korkealla ja odottaa parempia aikoja.⁵⁶

Vuoden 1900 alussa edellisenä vuonna Helsingin yliopistossa väitellyt ja eläintieteen dosentin arvon saanut Erik matkusti Lontooseen ja Edinburgiin Tukholman kautta, jossa vieraili setänsä Adolfin luona sekä Tiedeakatemian ”mineraalikabinetissa”. Adolfin luona hän tapasi myös tätinsä Sofi Sederholmin, joka oli tullut vierailulle tyttärensä kanssa. Samaten Erik tapasi serkkunsa, opettajana toimivan Sofia Nordenskiöldin, joka oli hänen mukaansa muuttunut aina vain enemmän pedagogiksi; enimmäin aikaa hän kuitenkin vietti serkkunsa etnologi Erlandin kanssa. Erland teki tässä vaiheessa Erikiin älykkään ja valppaan vaikutelman, mutta hän näki tässä kuitenkin ”mannerheimilaista” vaikutusta ja tapoja, jotka eivät häntä miellyttäneet.⁵⁷

Kenraalikuvernööri Bobrikovin uusista toimenpiteistä Suomen suhteen Erik sai kuulla äitinsä kirjeistä saavuttuaan Edinburgiin. Kirjeet eivät hänen mielestään olleet kuitenkaan riittävän valaisevia, ja siitä syystä hän kääntyi kirjeitse serkkunsa Wilhelm Chydeniuksen puoleen. Erityisesti Erik halusi tietää, mitä kielireskripti⁵⁸ tarkalleen ottaen sisälsi ja oliko siinä siirtymäaikaa ja missä määrin kokoontumisvapautta oli rajoitettu. Lisäksi hän mainitsi äitinsä kirjoittaneen vanhasuomalaisen kalastavan sameissa vesissä ja että siksi olisi hauska tietää – jos se oli mahdollista – kuinka pitkälle he tällä kertaa aikooivat mennä, ”kuinka paljon he aikovat myydä tällä kertaa”.⁵⁹ Tällä hän viittasi siihen, että vanhasuomalaiset olivat kannattaneet esimerkiksi helmikuun manifestin julkaisemista ja olivat edelleen myöntyväisyyspolitiikan kannalla.

VII
Hyvästit Frugårdille
1900–1912

Poliittinen tilanne kiristyy

”För en fredlig zoolog, som vill lefva i lugn, vore nog ett mindre intressant tidevarf angenämare.”¹

Vuosisadan vaihduttua uuteen Suomessa elettiin edelleen poliittisesti epävarmassa ja synkässä tilanteessa kenraalikuvernööri Bobrikovin energisen toiminnan johdosta.² Kesä/heinäkuun vaihteessa 1901 keisari allekirjoitti lain, jolla suomalaisten asevelvollisuuskysymys ratkaistiin – siis juuri se asia, jonka ratkaisemiseksi helmikuun manifesti 1899 oli annettu. Asevelvollisuuslain perusteella suomalaisten joukko-osastot lakkautettiin kaartinpataljoonaa ja rakuunarykmenttiä lukuun ottamatta. Suomalaiset asevelvolliset sijoitettiin aluksi näihin kahteen jäljelle jääneeseen joukko-osastoon. Vuoden 1902 kutsunnoissa määrättiin otettavaksi arpomalla vakinaiseen palvelukseen 500 nuorukaista. Seuraavana kahtena vuotena palvelukseen otettujen lukumäärä oli 190. Tästä laista seurasi protesteja ja mielenosoituksia sekä kutsuntalakkoja, jolloin kutsutut eivät tulleet valintatilaisuuteen. Ensimmäisenä vuonna kutsunnoista jäi pois noin 45 % kutsuntaikäluokasta. Vaikka seuraavina vuosina kutsunnoista kieltäytyjien määrä laski, poissaolot olivat yhä suuria ja hermostuttivat venäläisiä. Passiivinen vastarintaliike eli venäläisten Kagaaliksi kutsuma liike oli organisoitunut asevelvollisuuslain myötä, ja se oli suurimmaksi osaksi kutsuntalakkojen organisoinnin takana.

Aktiivinen vastustuspuolue järjestäytyi vuoden 1903 lopulla. Syyskuun alussa 1903 pidettiin Tukholmassa suomalaisten vastarintamies-

ten kokous. Kokoukseen saapui Kagaalin entisiä maasta karkotettuja jäseniä sekä Suomesta tilaisuuteen matkanneita perustuslaillisia. Kolmen päivän ajan liberaalien johtajan Leo Mechelinin johtama kokous neuvotteli suomalaisen vastarinnan uusista suuntaviivoista. Enemmistö kokouksen osallistujista kannatti passiivisen vastarinnan jatkamista vanhoihin keinoin, mikä herätti suurta närkästystä jyrkemmän linjan kannattajissa, joista muodostui myöhemmin aktivistien kantajoukko.

Kuten tunnettua, Bobrikovin tehokkaasti aloittama Suomen ”kurinpalautus” päättyi hänen murhaansa kesäkuussa 1904, jonka jälkeen Suomen kenraalikuvernööriksi määrättiin ruhtinas Ivan Obolenski. Vastoin Obolenskin tahtoa lakkautettiin kesäkuussa 1905 Suomen sotilaspiiri kokonaan ja yhdistettiin Pietarin sotilaspiiriin. Suurlakon jälkeen marraskuun manifestilla palattiin aikaan ”ante Bobrikov”, ja ryhdyttiin suunnittelemaan valtiopäivä uudistusta. Ensimmäiset yksikamarisen eduskunnan vaalit pidettiin kesällä 1907, jolloin sosialidemokraatit saivat 80 paikkaa 200:sta. Senaatissa suomettarelaiset eli vanhasuomalaiset siirtyivät oppositioon ja heidän tilalleen senaattoreiksi tulivat perustuslailliset Leo Mechelinin johdolla.

Suurlakon aikana kenraalikuvernööri Obolenski oli joutunut Pietarin hallitsevien piirien epäsuosioon ja joutui marraskuussa pyytämään eroa. Uudeksi kenraalikuvernööriksi nimitettiin todellinen salaneuvos Nikolai Nikolajevitsh Gerard, joka oli ensimmäinen siviilihenkilö Suomen kenraalikuvernöörinä. Aiemmin hän oli toiminut Venäjän Hallitsevan senaatin palveluksessa sekä erilaisissa oikeustehtävissä. Suomessa Gerardin tärkeä yhteistyökumppani oli aluksi perustuslaillisen senaatin varapuheenjohtaja Leo Mechelin. Kenraalikuvernöörin ja senaatin yhteistyö sujui hyvin ja senaatti nautti kenraalikuvernöörin luottamusta.

Ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen Venäjän ote Suomesta alkoi jälleen kiristyä, mistä yksi esimerkki oli joulukuussa 1907 tapahtunut Franz Albert Seynin nimitys Gerardin apulaiseksi tältä kysymättä. Seynin nimitys oli selvä merkki epäsuosiosta, sillä Gerard oli kaksi vuotta aiemmin erottanut Seynin kenraalikuvernöörin kanslian päällikön virasta. Gerard pyysi välittömästi eroa virastaan, ja se myönnettiin heti, mutta julkistettiin vasta helmikuussa 1908 nimitettäessä uusi kenraalikuvernööri Vladimir Aleksandrovitsh Boeckmann.

Erik Nordenskiöld seurasi ja kommentoi sekä Suomen että Ruotsin poliittisia tapahtumia kuten oli tehnyt ennenkin, mutta 1900-luvun alkuvuodet antoivat siihen enemmän aihetta kuin aikaisemmin. Bobrikovin murha kesäkuussa 1904 ja sitä seuranneet levottomuudet, suurlakko syksyllä 1905, Viaporin kapina 1906, yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden säätäminen ja ensimmäiset yksikamarisen eduskunnan vaalit 1907 antoivat aihetta tarkalle politiikan seuraamiselle. Levottomuuksia oli myös Tukholmassa, jossa lakkoiltiin toukokuussa 1905. Näihin levottomuuksiin viitaten Erik totesi, että Ruotsin ”ylä- ja alaluokan” keskinäis-suhde oli ”vähiten onnistunut jakso tässä muuten niin hyväosaisessa maassa.”³

Vuodesta 1904 lähtien Erik vietti Ruotsissa yhä pidempiä aikoja eivätkä Suomen levottomat olot houkuttelleet häntä käymään kotona. Syksyn alkaessa hän pyysi äidiltään anteeksi sitä, että oli ollut poissa kotoa niin kauan, mutta ”täällä tuntee itsensä niin vapaaksi kaikesta siitä ajankoh-taisesta, mikä kotona ärsyttää. Ajoittain nousevat esiin ajatukset tulevaisuudesta – erityisesti valtiopäivät huolestuttavat – mutta ne menevät ohi nopeasti, kun niitä ei ruokita ulkoa tulevilla vaikutteilla”.⁴ Tultuaan kotiin joululomalle hän otti sukunsa edustajana poletin valtiopäiville, mutta asiakirjojen mukaan ei käyttänyt siellä puheenvuoroja. Tukholmaan hän palasi toukokuun alussa 1905.

Oman tutkimustyön edistyminen oli Erikille tärkeää, ei politikoiminen: ”Rauhanomaiselle eläintieteilijälle, joka haluaisi elää rauhassa, olisivat vähemmän mielenkiintoiset aikakaudet miellyttävämpiä.”⁵ Lopputyksystä 1905 levottomuuksien lisääntyessä Suomessa lisääntyi myös Erikin huoli vanhoista vanhemmistaan, ja hän alkoi toivoa Frugårdin myymistä ja vanhempien muuttoa Ruotsiin rauhallisempiin oloihin.

Lokakuun lopussa syntyneen suurlakon tapahtumia Erik seurasi lehdistä hyvin huolestuneena. Helsingin suurmielenosoitukset 3.–4. mar-raskuuta herättivät huolta maan tulevaisuudesta: ”Minkäänlainen paluu vanhaan asiantilaan ei näytä olevan mahdollinen ja miten asiat nyt kehittyvät, kun ei ole yksimielisyyttä vaan sosialistit ja perustuslailliset riitelevät keskenään. Kaikki on todellakin Sallimuksen kädessä.” Postinkulun oltua keskeytyneenä kirje Suomeen lähti sinne palaavien suomalaisten mukana. Erik jäi Tukholmaan, sillä hän ei uskonut voivansa

vaikuttaa mitenkään asioihin, jos tulisi Suomeen: ”Täällä voin sentään hermojäännityksen salliessa jatkaa työtäni, mikä on ainoa tapa palvella isänmaatani.” Ainoa syy, miksi hänestä tuntui välttämättömältä lähteä Suomeen, olivat iäkkäät vanhemmat, joita hän neuvoi valmistautumaan Ruotsiin lähtöön. Mikäli lähdön pitäisi tapahtua nopeasti, voitaisiin Frugård jättää siihen kuntoon, missä se olikin, sillä ”sehän koostuu pelkistä veloista”. Muussa tapauksessa hän voimallisesti kehotti ryhtymään kartanon myymiseen ja sen jälkeen siirtymään Ruotsiin.⁶

Koko loppuvuoden ajan hän tunsu huolta vanhemmistaan ja vain vaimon voi vastustaa kiusausta matkustaa Suomeen heitä katsomaan. Erik oli yhä vakuuttuneempi siitä, että Frugårdin kartano tulisi myydä, koska tulevat ajat olisivat levottomia ja sellaisina vain huonosti sopivia rauhalliseen maaseutuelämään.⁷

Marraskuun loppupuolella hän tapasi serkkunsa Anna Lindbeckin⁸ luona päivällisillä kreivi Mannerheimin [ilmeisesti Carl Robert] puolisonsa kera. Tuolloin juuri Suomessa käynyt Mannerheim saattoi kertoa Erikille tuoreita vaikutelmiaan maan tilasta, ja Erikin mielestä oli lohduttavaa, että Mannerheimin käsitys Suomen tilanteesta oli valoisampi kuin hän olisi odottanut: ”Hän oli sanalla sanoen oikein toiveikas ja se oli toki hyvä kuulla.”⁹ Erikin tiedonhalua lievensi myös joulukuun alussa Tukholmaan käymään tullut Gunnar Castrén, sortovuosien aktivisteihin kuulunut ja maanalaista *Fria ord* -lehteä toimittanut kirjallisuudentutkija, jonka selvitykset maan tilanteesta ja tapahtumista rauhoittivat häntä suuresti.¹⁰

Kotona Frugårdissa Olga monien muiden aikalaisten tavoin koki suurlakkosyösynä heidän elävän historiallisia hetkiä, ja katsoi tarpeelliseksi tehdä marraskuun alussa muistiinpanoja päiväkirjanomaisesti suurlakon kulusta ja tapahtumista kartanossa sekä Nummisissa. Hänen muistiinpanonsa alkavat seuraavasti: ”Olimme useita viikkoja seuranneet Frugårdissa suurella kiinnostuksella tapahtumia Venäjällä, suurmielenosoituksia Moskovassa ja Pietarissa, ei tiedetty, mitä seurauksia niistä olisi Suomelle. Kuten tavallista tiesivät sanomalehdet hyvin vähän noista tapahtumista.”¹¹ Muistiinpanoissa kerrotaan työväen levottomuuksista ja keskinäisistä kiistoista sekä yleisen äänioikeuden puolesta järjestetyistä kokouksista muun muassa Nummisten koulutalossa. Yleiseen

äänioikeuteen Frugårdissa suhtauduttiin epäilevästi siitä päätellen, että Olga kirjoitti ”järkevempien” työläisten haluavan jättää äänioikeuskysymyksen ratkaisun tuonnetuksi. Kun sunnuntaina 5. marraskuuta luettiin keisarin edellisenä päivänä allekirjoittama manifesti, jolla palattiin aikaan ennen Bobrikovia ja annettiin lupa ryhtyä suunnittelemaan valtiopäivä uudistusta, kirjoitti Olga muistiinpanoihinsa paikallisten piikojen mielenvikaisesti uskovan heistä jokaisen saavan oman kamarin valtiopäiville! Muistiinpanoista kuvastuu selvästi Nummisissäkin vallinnut levoton tunnelma työläisten ollessa voitontahtoisia ja oman voimansa tunnossa onnistuneen suurlakon seurauksena. Helsingissä Olgan mukaan monet viisaammat työläiset ottivat jo eroa kiljuviin (”I Helsingfors skilja sig redan många af de klokare arbetarna från de skrikande”).

Kaikista näistä mieltäkuohuttavista tapahtumista sai Erik kuulla tullaan jouluksi kotiin. Uudeksi vuodeksi hän palasi Tukholmaan, josta lähti helmikuussa vajaan puolen vuoden Euroopan matkalle. Toukokuun puolenvälin jälkeen hän palasi Frugårdin kautta Tukholmaan viettämään häitään.

Suvun mustia lampaita, epäsäädynmukaisia ja säädynmukaisia avioliittoja

Vuosisadan alussa Frugårdin Nordenskiöldien lähisuvun hupenemisen myötä kirjeenvaihdonkin määrä luonnollisesti väheni. Kuten todettu, Erik vietti yhä enemmän aikaa tutkimuksen parissa Keski-Euroopassa ja Ruotsissa, jossa ahkerasti vieraili myös sukulaisten luona. Sukulaisista hän vieraili usein etenkin Nävekvarnissa tätinsä Sofie Sederholmin koton. Kirjeet Frugårdiin kulkivat säännöllisesti.

Kesäkuussa 1901 Adolf Nordenskiöld yllättäen kuoli kesäasunolleen Dalbyössä. Otto ja Olga Nordenskiöld eivät ilmeisesti osallistuneet hautajaisiin, sen sijaan Berliinistä konferenssista kotiin matkalla ollut Erik osallistui niihin.¹² Sanomalehdet niin Suomessa kuin Ruotsissakin uutisoivat laajasti Adolf Nordenskiöldin kuoleman ja muistelivat muun muassa hänen Koillisväylän purjehdustaan. Saman vuoden elokuussa Karl Nordenskiöldin tyttäristä Agnes menehtyi hukkumalla Frugårdissa, ja seuraavana vuonna eli helmikuussa 1902 kuoli Anna Nordenskiöld-Nordenskjöldin puoliso Otto Gustaf Nordenskjöld. *Östgöta-Posten* -lehden ”kuolintapauksia”-palstalla kerrottiin Otto Gustafin kuolemasta seuraavasti.

Förre öfversten och chefen för Kalmar regemente Otto Gustaf Nordenskjöld afled i går morse kl 8.20 efter två månaders sjukdom. Öfverste Nordenskjöld, som var född 1831, har fungerat

såsom ordförande i direktionen för Smålands m.fl. provinsers hypoteksföreningar och i styrelse Nässjö-Oskarshamns nya järnvägsbolag. Han ägde Sjögelö gård i Småland. Närmast sörjes den aflidne af efterlemnad maka, född Nordenskiöld, samt fem barn, bland hvilka äldste sonen är chefen å den just nu pågående svenska sydpolsexpeditionen, docenten Otto Nordenskiöld.¹³

Erikin kirjeitä äidille on vähän vuosilta 1902–1903. Vuoden 1904 alusta lähtien kirjeenvaihdon määrä kasvoi jälleen Suomen poliittisen tilanteen kiristyessä, ja kevättalven kirjeet sisälsivät Helsingin tapahtumien ja levottomuuksien kuvausta. Huhtikuun puolessa välissä 1904 Erik lähti jälleen matkoille ja jäi koko loppuvuodeksi Tukholmaan, kuten edellä on kerrottu. Ahkerien Nävekvärnin vierailujen ilmeinen syykin alkaa paljastua kirjeistä – Erik tutustui näillä käynneillään Sofi Sederholmin edesmenneen miehen Johanin veljentyttäreen Henriette Sederholmiin. Henriette (Ette) Sederholmin vanhemmat olivat Kilan Ålbergan kartanon omistajat Henriette Ulrika Charlotta Klingenstierna ja Edvard Magnus Sederholm. Edvard Sederholm oli poliittisilta katsomuksiltaan konservatiivinen, ja perheen Tukholman-kodin on sanottu olleen konservatiivipoliitikkojen ja talousmiesten tapaamispaikka. Sofi Sederholm otti Erikin mukaansa myös Sederholmien kaupunkikodissa järjestetyille päivällisille, jonka jälkeen Erik ryhtyi myös yksinään vierailemaan Sederholmien luona Tukholmassa. Tuolloin kirjeissä maininnan arvoista oli usein se, että hän oli saanut ”fröken Etten” pöytänaapurikseen.¹⁴

Erikin käsityksen mukaan hänen tätinsä Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld perheineen suhtautui Nävekvärnin Sederholmien nuoreen polveen kriittisesti: ”Se, mistä en pidä tässä seurakunnassa on heidän ankara tuomionsa Nävekvärnin perheestä, ts. nuoremmasta suvusta siellä.”¹⁵ Nävekvärn oli siirtynyt Johan Sederholmin kuoleman jälkeen hänen ja Sofien ainoalle yhteiselle lapselle Nils *Johan* Otolle tämän tultua täysi-ikäiseksi. Erik piti Nävekvärnin Sederholmeista ilmeisen paljon ja kävi siellä aina tilanteen salliessa lepäämässä tutkimustyöstään; esimerkiksi toukokuussa 1905 hän kirjoitti aikovansa lähteä loppuviikosta Nävekvärniin lepäämään. Tämä ei ollut kuitenkaan tuolloin onnistunut, mutta hän aikoi seurata Johania (Sederholm) seuraavana

lauantaina tai sunnuntaina Nävekvarniin siitä huolimatta, että lepohe-
kestä tulisi lyhyt.¹⁶

Äidilleen Erik kommentoi entiseen tapaansa ahkerasti käsityksiään
sukulaisistaan, eikä juuri koskaan myönteisessä sävyssä. Hän ei edel-
leenkään pitänyt serkuistaan ”Nordenskiöldin tytöistä” eli Karl ja Mina
Nordenskiöldin tyttäristä, joita eräät muutkin sukulaiset pitivät erikoisi-
na. Marraskuun lopussa 1904 Erik oli vierailut Wilhelm Nordenskjöldin
(Minan vanhemman veljen) luona, jolloin hän oli kuullut, että Eva Nor-
denskiöld oli yrittänyt saada enoltaan tai tämän vaimolta Gully-tädiltä
rahat Rönnvikin huvilaa varten (oliko kyseessä raha ylläpitokuluihin vai
mihin, ei käy ilmi): ”Eva ahdistelee ukkoa saadakseen Rönvikiin rahat,
joita hän ei saanut tädiltä.” Hän oli kuitenkin saanut päättäväisen ein
jokaiseen ehdotukseen, ”ja molemmat vanhukset tuntuvat olevan tyy-
tyväisiä siitä, että minä tuin heidän päätöstään”. Gully-täti oli todennut
Erikille, että tytöt olivat erikoisia ja kirjoittivat heille niin ”fantastisia”
kirjeitä, ettei ollut mahdollista saada selvää, miten heidän asiansa todel-
lisuudessa olivat.¹⁷

Vuonna 1911 ”Nordenskiöldin tytöistä” jo yli vuosikymmenen opetta-
jana Ruotsissa toiminut Sofia luopui kesällä Suomen kansalaisuudesta
ja siirtyi Ruotsin kansalaiseksi.¹⁸

”Nordenskiöldin tyttöjen” veli Olof, jota oli pidetty laiskana ja saamat-
tomana, oli vuosisadan alussa lähtenyt Pohjois-Amerikkaan saatuaan
siihen varat sukulaisiltaan Ruotsissa. Ennen Amerikkaan lähtöään hän
oli Oton mukaan lainannut rahaa päättömästi sieltä ja täältä: Oton mu-
kaan hän oli ”parantumaton laiskuri, jonka tasapainottomuus ja lais-
kuus osoittavat hänen olevan kykenemätön kaikkeen työhön”.¹⁹ Rahat
Amerikan matkaansa varten hän sai vain vaivoin, sillä sukulaiset eivät
olleet halukkaita auttamaan häntä enää rahallisesti. Lopulta hän onnis-
tui, koska ”uskomme, että ennen kuin hän tekee jotain tyhmyksiä, on
onnellisin ratkaisu lähettää hänet Amerikkaan”.²⁰ Sukulaisten toivoma
ihme tapahtui, sillä muutaman vuoden päästä Olofin mainittiin tehneen
Amerikassa ankarasti työtä, raitistuneen ja liittyneen metodistikirkkoon:
”Kuka olisi uskonut?”²¹

Olof löysi Amerikasta itselleen myös puolison, ruotsalaisen Karolina
Erika Tengmanin, jonka kanssa hän avioitui kesäkuussa 1908. Pian sen

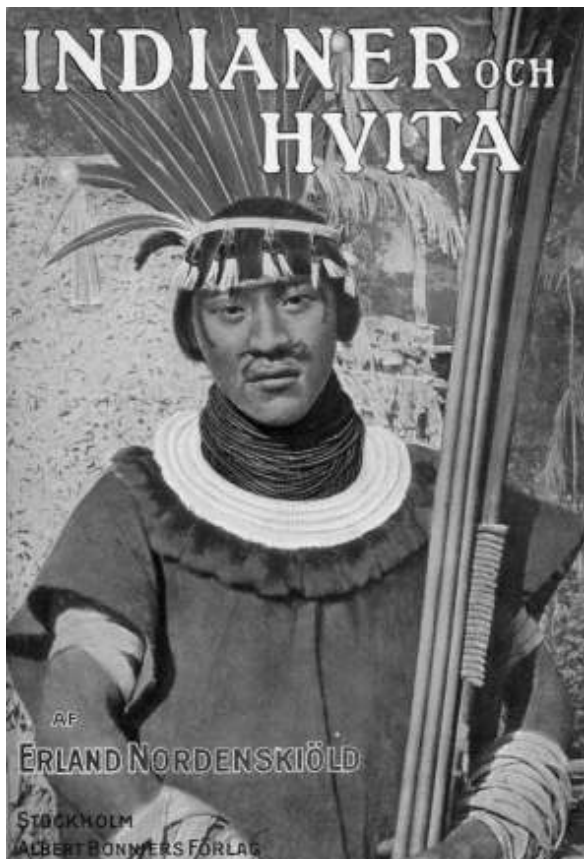
jälkeen he palasivat Ruotsiin, jossa Olof sai työpaikan tukholmalaisesta sähköosakeyhtiöstä. Olof kävi vaimonsa kanssa vierailulla tätinsä Anna Nordenskiöld-Nordenskjöldin luona, jonka mielestä Olof oli ollut iloinen ja tyytyväinen myös työpaikkaansa, jossa oli juuri saanut palkankorotuksenkin: ”Sehän osoittaa, että he ovat tyytyväisiä häneen.”²² Olofin elämä pääsi siis lopulta oikeille raiteille sukulaisten helpotukseksi.

Tukholmassa Erik tapasi usein tutkimusmatkoiltaan kotimaahan saapuneita serkkujaan Ottoa ja Erlandia. Syksyllä 1904 suur tapahtuma Erikin mielestä oli se, että Otto oli kihlautunut – lauseen loppuun on merkitty peräti kolme huutomerkkiä. Uutisen merkittävyys johtui mitä ilmeisimmin siitä, että Otto oli vanhin ja ainoa elossa oleva miespuolinen Anna Nordenskiöld-Nordenskjöldin ja Otto Gustaf Nordenskjöldin jälkeläinen, jonka kautta suvun varmastikin odotettiin jatkuvan ja nimen säilyvän. Kihlattu oli Karen Berg, jonka isä oli norjalainen Islannissa kalastuslaitoksia omistava liikemies.²³ Norjalaisuus ei ollut Ruotsissa kovin suuressa suosiossa kyseisenä ajankohtana Norjan itsenäistymispyrkimysten vuoksi, mutta Erikin mukaan kihlauksen myötä Otto muutti kokonaan näkemyksensä asiasta: ”Sen on luultavasti rakkaus saanut aikaan”.²⁴

Häiden ajankohdasta voitiin sopia vasta sen jälkeen, kun oli varmistunut, että Otto saisi viran Göteborgin yliopistosta: ”Tuntuu riippuvan Göteborgin professuurista voivatko he ja milloin mennä naimisiin”, kirjoitti Erik äidilleen.²⁵ Hakuprosessin päätyttyä Oton kannalta myönteisesti – hänet nimitettiin vuoden 1905 alusta lukien Göteborgin yliopiston maantieteen ja etnografian professoriksi – ja häiden ajankohdasta voitiin päättää. Vihkiäiset olivat lokakuussa 1905, joihin Erik ei kuitenkaan osallistunut. Ennen häitä hän oli tavannut Johan Sederholmin, joka Erikin mukaan mielellään olisi muutoin lähtenyt serkkunsa häihin, mutta paitsi että oli hieman huonovointinen, hän oli ”aivan liian raivoissaan norjalaisille uskaltautuakseen heidän joukkoonsa”.²⁶

Erik itse oli kihlautunut Henriette Sederholmin kanssa kesällä 1905 ja häät vietettiin toukokuun lopussa 1906 – tästä enemmän jäljempänä.

Jos Oton avioliitto sinänsä oli lähisuvulle varsin tervetullut tapahtuma morsiamen norjalaisuudesta huolimatta, niin näin ei ollut isänsä kuoleman jälkeen vapaaherran arvon perineen Erlandin kohdalla, vaikka

Vuosina 1908–1909 Boliviaan tekemästään tutkimusmatkasta Erland Nordenskiöld kirjoitti kaksi kirjaa, 1910 ilmestyneen *Indianlif* sekä 1911 ilmestyneen *Indianer och hvita* -teokset.

hänkin oli vanhin ja ainoa miespuolinen Adolf Nordenskiöldin ja Anna Mannerheim-Nordenskiöldin lapsista. Erlandilla oli ollut useiden vuosien ajan suhde puusepän tyttären Olga Adelowin kanssa, ja ensimmäinen lapsikin syntyi avioliiton ulkopuolella 1907. Vuosina 1908–1909 Etelä-Amerikan intiaanien luo tekemänsä tutkimusmatkan jälkeen Erland jatkoi suhdettaan Olga Adelowiin, ja vuoden 1910 alussa oli tulossa

jo toinen lapsi. Lähisuvun ankarasta vastustuksesta huolimatta Erland ja Olga solmivat siviiliavioliiton huhtikuussa 1910.²⁷ Kihlat oli ilmeisesti ostettu vuoden 1910 alussa, sillä tuolloin Erik mainitsi tavanneensa heidät Tukholmassa hotelli Anglaisissa ja että ”heillä oli sormukset ja he käyttäytyivät avioparin tavoin”. Erik oletti tuolloin, että avioliitto oli solmittu, ja pohti suvun reaktioita siihen. Lindbeckit – eli Erlandin sisaren perhe – kieltäytyivät tunnustamasta asiaa samoin kuin Erlandin äiti. Erland oli sittemmin lähtenyt käymään äitinsä luona Dalbyössä: ”Kunpa hän saisi hullunkopean äitinsä järkiintymään ja alistumaan välttämättömyyteen.” Siviiliavioliitto solmittiin huhtikuussa maistraatissa Erikin ja Etten toimiessa todistajina.²⁸

Avioliittonsa vuoksi Erland oli lähes pannassa oman perheensä ja lähisukulaistensa keskuudessa, koska he eivät halunneet olla tekemisissä Olga Adelowin kanssa. Erik Nordenskiöld sen sijaan säilytti kosketuksensa serkkuunsa ja hänen perheeseensä, vaikkakaan ei erityisemmin pitänyt hiljaisena ja mitäänsanomattomana pitämästään Olga Adelowista. Erland vieraili etenkin vuosina 1908–1909 tekemänsä Bolivian matkan jälkeen usein Erikin luona ja kertoi matkakokemuksistaan Etelä-Amerikan intiaanien luokse.²⁹

Erlandin yhteydet muuhun sukuun olivat hänen avioliittonsa vuoksi vähäiset. Lähisukulaiset Erikiä ja Etteä lukuun ottamatta eivät tulleet kuuntelemaan edes hänen juhlaesitelmäänsä *Vegan* kotiinpaluun 30-vuotisjuhlassa huhtikuussa 1910: ”Adolf-sedän muu perhe loisti poissaolollaan välttääkseen tapaamasta Erlandin Olga.”³⁰ Poissaolo oli sitäkin merkittävämpää, kun juhlaan osallistui varsin korkea-arvoisia henkilöitä. Suuren juhlan oli järjestänyt Ruotsin maantieteellinen ja antropologinen seura, ja kutsuttuihin paikan päälle tullessiin vieraisiin kuului **Vegan** vielä elossa ollut kapteeni Louis Palander sekä useita kuningasperheen jäseniä.³¹

Kihlauduttuaan kesällä 1905 Henriette Sederholmin kanssa Erik ja Ette olivat pikaisesti vierailleet myös Frugårdissa, jotta Olga ja Otto saivat tutustua tulevaan miniäänsä. Erikin Anna-täti kirjoitti Eksjöstä Otolle Frugårdiin ilahtuneensa kihlauksesta kovasti, sillä hänen mukaansa koko hänen perheensä oli kuluvan vuoden aikana oppinut arvostamaan Erikiä suuresti, ja että Ettestä hän oli myös aina pitänyt.³²

Pian kihlauksen jälkeen lähti Sofi-täti vierailulle Frugårdiin, josta Erik sai aiheen neuvoa äitiään olemaan rasittamatta itseään liikaa ja kehotti tätä pyytämään apua Irltä ostosten teossa. Tätiinsä kiintynyt Erik kehotti seuraavassa kirjeessään vielä äitiään olemaan kärsivällinen: ”Ole nyt kärsivällinen Tädin ja hänen originellien puoliensa kanssa! Jos häntä ei olisi ollut, ei minulla varmastikaan nyt olisi onneani.”³³ Myös Ette piti Sofi Sederholmista, ja useissa Erikille heidän kihlausaikanaan kirjoittamissa kirjeissään hän mainitsi Sofi Sederholmin joko käyneen heillä vierailulla tai saaneensa tältä puhelun.

Ilmeisesti vauraan ja suuren kartanon tytär ei ollut kotonaan joutunut perehtymään taloustöihin, sillä Ette valmistautui tulevaan vaimon ja perheenemännän rooliinsa käymällä talouskoulua vuoden 1906 alusta lukien.³⁴

Erikin ja Etten häät vietettiin 28. toukokuuta 1906 Tukholmassa, jonne Erikin äiti Olga ja tämän sisar Hilda Chydenius matkustivat yhdessä – tämä oli siis kolmas kerta, kun Nordenskiöld-suvun jäsen avioitui Sederholm -sukuun. Syystä tai toisesta Erikin isä Otto ei taivutteluyrityksistä huolimatta lähtenyt ainoan poikansa häihin, mikä harmitti kaikkia osallisia. Ette kuuli asiasta toukokuussa Sofi-tädiltä, ja kirjoitti asiasta Erikille, että ”olisi rajattoman surullista, jos asia olisi niin, mutta kaikki varmaankin tekevät parhaansa ylipuhuaakseen hänet”. Ette sai myös tulevalta anopiltaan kirjeen, jossa tämäkin totesi, ettei Otto aikonut lähteä häihin, minkä johdosta Ette pyysi Erikiä vielä taivuttelemaan isäänsä: ”Mahtaisitko sinä voida ylipuhua hänet, jos hän ei siitä vahingoitu, soisi hän suuren ilon tulemalla.”³⁵ Otto ei kuitenkaan ollut ylipuhuttavissa.

Häihin osallistui Suomesta siis vain Erikin äiti Olga sisarensa Hildan kanssa. Kotiin palattuaan Olga kirjoitti Etelle kiitoskirjeen, jossa matkaselostuksen lisäksi totesi kotona työläiskysymyksen ja äänioikeusreformi- ja torpparikysymyksen olevan yhä vilkkaan keskustelun aiheina. Kirjeensä loppuksi hän totesi Wilhelm Chydeniuksen parhaillaan käveleskelevän salissa ja ”resoneeraavan” politiikkaa Oton kanssa.³⁶

Uudet Nordenskiöldien perheet

Häiden jälkeen loppukesällä 1906 Erik ja Ette matkustivat Frugårdiin, josta Ette lähetti äidilleen kortin: ”Olemme kaikessa rauhassa täällä Frugårdissa, eikä täällä ole mitään tietoakaan mistään sellaisista kama-luuksista, mitä Suomenlinnassa tapahtui” kesällä syttyneeseen Viaporin kapinaan viitaten. Junat eivät olleet kyseisenä päivänä toimineet, mutta he olivat saaneet puhelimitse tietoja tapahtumista Helsingistä.³⁷

Avioliiton solmimisen jälkeen Ette ja Erik asuivat vuorotellen Helsingissä ja Tukholmassa. Tultuaan Helsinkiin elokuun lopussa 1906 he olivat siellä joulukuuhun saakka. Maaliskuussa 1907 tulossa olevat ensimmäiset yksikamarisen eduskunnan vaalit ja yleinen ja yhtäläinen äänioikeus olivat luonnollisesti ajankohdan suuri puheenaihe. Naisten äänioikeuteen ja ehdokkaiksi asettuviin naisiin viitaten kirjoitti Ette äidilleen: ”Eräänä päivänä olimme Hilda-tädin luona yhdessä vanhojen Estlanderien kanssa. Siellä oli muutama Erikin naispuolinen serkku, jotka olivat perehtyneitä uuteen naisasialiikkeeseen täällä Suomessa, ja sain tietää paljon nyt valittavista naispuolisista valtiopäiväedustajista. Minun mielestäni se on kauheaa elämöintiä, mutta he toivovat siitä kaikkea hyvää.” Naispuolisilla serkuilla viitattiin epäilemättä ”Nordenskiöldin tyttöihin”. Eva ja Iri kutsuttiin toisinaan Erikin ja Etten luo päivälliselle, luultavasti Etten tuntemasta myötätunnosta heitä kohtaan.³⁸

Maaliskuun eduskuntavaalien alla Erik totesi anopilleen koko yhteiskunnan niin kaupungissa kuin maallakin olevan vilkkaassa liikehdintätilassa: ”Tuloksista ei voi olla aavistustakaan ja koko asia vaikuttaa melko uskalletulta yritykseltä. En tunne enää viihtyvänä olosuhteissa, joissa tässä suhteessa olemme.”³⁹ Huhtikuussa Erik ja Ette palasivat Tukholmaan, jossa syntyi heinäkuussa 1907 ensimmäinen heidän kaikkiaan neljästä lapsestaan.⁴⁰

Vuoden lopussa tapahtunut F. A. Seynin nimitys kenraalikuvernöörin apulaiseksi tuli kaikille täytenä yllätyksenä ja herätti pahoja aavistuksia tulevaisuuden suhteen, etenkin kun kenraalikuvernööri Gerardia oli pidetty kunniallisena, suomalaisille hyvää tahtovana miehenä. Kun Gerardin ero julkistettiin helmikuussa 1908, sitä surtiin yleisesti: ”Melkein jokaisesta kaupungista ja kunnasta on lähetetty hänelle lämpimiä

tervehdyssähkeitä ja häntä kunnioitettiin useita kertoja päivässä eri yhdistysten lauluesityksillä.”⁴¹ Gerardin seuraajaksi tullut kenraalikuvernööri Vladimir Aleksandrovitsh Boeckmankin joutui pian Venäjän kansallismielisten piirien epäsuosioon samalla tavoin kuin edeltäjänsäkin, ja joutui pyytämään eroa marraskuussa 1909. Uudeksi kenraalikuvernööriksi nimitettiin tällä kertaa F. A. Seyn, ja toiseksi sortokaudeksi kutsuttu jakso Suomen historiassa alkoi.

Ilmeistä on, että Erik ja Ette asuivat Suomessa vain Erikin iäkkäiden vanhempien takia, joita Erik kävi usein katsomassa Frugårdissa. Marraskuussa 1908 Erik sai Helsingin yliopistosta Antellin stipendin kolmeksi vuodeksi, jonka turvin hänen oli määrä tehdä tutkimustyötä ulkomailla. Ette ei ymmärrettävästi halunnut jäädä Helsinkiin Erikin ollessa matkoillaan, ja siten syntyi päätös hankkia asunto Tukholmasta, josta sellainen pian löytyikin Köpmansholmilta. Huhtikuussa perhe muutti ja toukokuussa syntyi toinen tytär. Erik kävi Frugårdissa vanhempiaan tapaamassa mennessään tutkimusmatkoille Keski-Eurooppaan tai palaamaan sieltä.

Syyskuussa 1910 perheeseen syntyi kolmas tytär, jonka kastejuhlaa vietettiin seuraavan kuun lopussa ystävien ja sukulaisten parissa. Myös Iri Nordenskiöld oli tuolloin Tukholmassa ja osallistui kastejuhlaan. Samoihin aikoihin Erik oli käynyt Erlandin luona, jonka perheeseen myös oli syntymässä uusi lapsi. Erland oli ollut iloinen ja hyväntuulinen, mutta muutoin hänen asemansa sekä julkisuudessa että suvussa oli kuten ennenkin ja hänen äitinsä kieltäytyi itsepintaisesti hyväksymästä Erlandin avioliittoa, ”eikä halua kuullakaan mistään sovinnosta. Surullinen tilanne”.⁴² Erlandin ja hänen perheensä toimeentulo noina vuosina oli lähes pelkästään luento- ja esitelmäpalkkioiden varassa.⁴³ Erland kävi esitelmämatkoilla myös Suomessa, esimerkiksi maaliskuussa 1912 kerrottiin *Arbetet*-lehdessä seuraavasti:

Prof. Erland Nordenskiöld höll senaste lördag i solennitetssalen i Åbo sitt av arbetarinstitutet arrangerade föredrag om sina forskningsfärder bland indianerna i Syd-Amerika. --- Det var inte blott forskningsresanden som talade utan även den varmhjärtade vännen av allt ädelt, det må sedan framträda hos kulturfolken eller den

primitiva vilden.” Lehti mainitsi hänen pitäneen esitelmiä myös muutamissa muissa kaupungeissa ja esitelmöitsijän olleen monessa suhteessa hyvin miellyttävä ”och åtminstone saknar mycket av den brutala egoism, som utmärker den så beprisade europeiska kulturen.”⁴⁴

Erland Nordenskiöldin oman säädyn mielipiteistä piittaamattomuus ja epäsäätyinen avioliitto vaikeuttivat myös viran saamista. Puolustajiakin Erlandilla sentään oli – joulukuussa 1910 hänen ollessaan Roomassa luennoimassa ja tutkimassa kokoelmia julkaisi kuuluisa tutkimusmatkailija ja maantieteilijä Sven Hedin *Aftontidningen*-lehden joulunumerossa Erlandin uusinta intiaaneja koskevaa kirjaa ylistävän artikkelin, jonka lopussa hän esitti Ruotsin kansalle vetoamuksen, ettei se jättäisi Erlandin kaltaista lahjakkuutta käyttämättä.⁴⁵ Toinen harvoista Erlandin ystävistä, joka kutsui hänet perheineen kotiinsakin, oli tutkimusmatkailija ja kansatieteilijä kreivi Eric von Rosen, joka oli osallistunut vuosina 1901–1902 Erlandin Argentiinaan ja Boliviaan suuntautuneelle tutkimusmatkalle.⁴⁶

Kesällä 1911 Erland perheineen kävi myös Frugårdissa, mistä Erik sai aiheen kiittää vanhempiaan: ”Hänhän on hyvin eristettynä avioliittonsa takia, ja hyvin kiitollinen niille, jotka ottavat hänet vastaan.”⁴⁷

Lopulta Erland Nordenskiöld nimitettiin helmikuussa 1913 Göteborgin museon intendentiksi ja sen kansatieteellisen osaston johtajaksi. Erlandin täti Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld iloitsi, että Erland viimeinkin sai tämän paikan, sillä ”häntä vastaan intrigointiin paljon sekä täällä että Göteborgissa, samoin tarpeetonta juoruilua hänestä ja tuosta virasta” sekä jatkoi poikaansa viitaten, ”Otto teki Göteborgissa voitavansa auttaakseen hänet sinne”.⁴⁸

Pian tämän nimityksen jälkeen Erland lähti puolisonsa ja vanhimman poikansa seuraamana uudelle tutkimusretkelle Etelä-Amerikan sisäosiin. Matkan olivat kustantaneet Ruotsin Maantieteellinen ja antropologinen seura sekä eräät yksityishenkilöt. Ruotsin ulkoministeriö antoi suosituksia vierailtavien maiden hallituksille.⁴⁹ Matka suuntautui Bolivian vaikeakulkuisiin pohjois- ja keskiosiin ja kesti reilun vuoden ajan.

Suomessa Frugårdin kartanon myynti ei ollut yrityksistä huolimatta onnistunut. Erik toivoi voivansa olla kotona vauhdittamassa asiaa, mutta koska se ei ollut mahdollista, kehotti äitiään valvomaan, ettei isä vastaisi ruotsiksi suomenkieliseen kirjeeseen eikä pitäisi liian tiukasti kiinni hintapyynnöstä. Mikäli kartanosta jokin tarjous esitettäisiin, Erik tulisi kotiin, missä hyvänsä sitten tuolloin olikin.⁵⁰

Syksyllä 1911 Erik vietti muutamia kuukausia Marburgissa, josta palasi kotiin joulukuun alussa. Matkan ajalta kertyneet *Hufvudstadsbladet*in luettuaan hän poliittiseen tilanteeseen viitaten totesi: ”Murheellista luettavaa ilman valopilkkuja.”⁵¹ Suomen poliittinen tilanne oli aikaisten silmissä synkentyneet muutaman edellisen vuoden aikana entisestään. Vuosina 1909–1910 oli suomalaisista poliitikoista koostuneen senaatin tilalle koostettu niin sanottu amiraalisenaaatti, jossa senaattoreina toimivat suomalaissyntyiset, mutta Venäjällä uransa tehneet henkilöt. Saatuaan siten senaatin mieleiseksi kenraalikuvernööri Seyn ryhtyi muuttamaan myös järjestysvaltakoneistoa eli kuvernöörihallintoa. Uusiksi kuvernööreiksi nimitettiin Venäjällä kauan palvelleita Suomen kansalaisia, jotka olivat vapaita puoluesidonnaisuuksista, jotkut heistä olivat jo Bobrikovia palvelleita suomalaisia karriäärivirkamiehiä. Neljään läänin Seynin onnistui löytää mieleisensä henkilöt, loppuihin hän katsoi mahdolliseksi nimittää ”paikallisen” henkilön. Lisäksi helmikuun manifestin säännöksiä tarkentava laki yleisvaltakunnallisesta lainsäädännöstä määräsi Suomesta lähetettäväksi kaksi jäsentä valtakunnanneuvostoon ja neljä duumaan; tätä kautta olisi hoidettu suomalaisten osallistuminen sitä koskevien yleisvaltakunnallisten lakien käsittelyyn. Näitä edustajia ei Suomesta koskaan lähetetty. Nämä toimenpiteet, joihin tuli vielä liittymään toukokuussa 1912 annettu yhdenvertaisuuslaki⁵², sekä eduskunnan jatkuvat hajottamiset loivat maahan poliittista rauhattomuutta ja tulevaisuuteen kohdistuvaa pessimismia.⁵³

Viimeinen kesä Frugårdissa 1912

Tammikuun puolessa välissä 1912 Erik matkusti Frugårdiin tapaamaan vanhempiaan. Kirjeenvaihto katkeaa tässä kohtaa, joten alkuvuoden tapahtumista emme tiedä. Kevättalvella ilmaantui yksi mahdollinen kartanon ostaja Porvoosta, Probus Hanén, joka kirjoitti Otto Nordenskiöldille: ”Arvoisan kirjeenne johdosta saan ilmoittaa, että en voi tehdä mitään tarjousta ennen kuin olen tilan paremmin tarkastanut. Olen aikonut näinä päivinä tulla paremmin katsomaan maita ym. ja lopullista hintaa myös kuulemaan.” Erik ei ollut tuolloin Frugårdissa vaan ilmeisesti Helsingissä, johon kyseinen kirje oli hänelle välitetty. Kirjeen reunaan hän kirjoitti isälleen viestin: ”Ylläolevan johdosta pyydän saada kuulla puhelimitse, milloin hän tulee, jos hän tulee ennen kuin minä olen tullut kotiin, pyydän että et olisi liian itsepintainen hinnan suhteen.”⁵⁴ Kauppoja ei tällä kertaa syntynyt.

Samaan aikaan Olga Nordenskiöld sairastui, ja Erik joutui kutsumaan myös Etten Frugårdiin. Huhtikuun alussa Olga Nordenskiöld melko odottamatta kuoli. Asiasta ilmoitettiin sähköitse Ruotsin sukulaisille. Anna Nordenskiöld-Nordenskjöld vastasi sähkösanomaan välittömästi: ”Kova isku tulla jätetyksi yksin on siis kohdannut myös sinua” ja halusi tietää, miten Otto nyt järjestäisi elämänsä, koska yksin tämä ei Annan mielestä voinut asua Frugårdissa.⁵⁵

Sekä Ette että Erik kirjoittivat Olgan kuolemasta Ruotsiin Etten äidille, jonka luona lapset olivat. Kirjeissä todetaan heidän päättäneen jäädä kesäksi Frugårdiin Oton seuraksi, ja kunhan Frugård saataisiin myytyä,

Otto Nordenskiöld ja Olga Estlander Frugårdissa viimeisenä yhteisenä kesänään 1911. Kuva teoksesta *Alikartano–Frugård. Opas*.

asuisi Otto heidän luonaan Helsingissä.⁵⁶ Hautajaiset pidettiin Helsingissä 9. huhtikuuta 1912, koska suurin osa Olgan ystävistä asui siellä.⁵⁷

Hautajaisten jälkeen Ette haki lapset Suomeen, ja perhe vietti koko kesän Frugårdissa Oton seurana. Juhannukseksi Iri ja Eva Nordenskiöld kutsuttiin sinne myös: ”He ovat omalaatuisia, mutta kilttejä ja lämpimästi kiintyneitä kilttiin isänisäänsä”, totesi Ette äidilleen.⁵⁸

Syyskuussa perhe muutti Helsinkiin, ja lokakuussa kauan odotettu tapahtui: kauppaneuvos August Eklöf ostaisi Frugårdin kartanon. Vaikka

myyntiä oli kauan odotettu, tuntui haikealta luopua kartanosta ikuisiksi ajoiksi: ”Vaikka olemme niin kauan toivoneet tätä, tuntuu hyvin haikealta jättää se ainiaaksi. Appiukkonni vanha liikeystävä osti sen, kauppaneuvos Eklöf Porvoosta. Hän on aiemmin ostanut Frugårdiin rajautuvan toisen tilan, Nordbon, joka on vanhoina aikoina kuulunut Frugårdiin.”⁵⁹ Arvatenkin Nordbon tilaan kuuluneen laajan metsän takia Eklöf oli ostanut sen vuonna 1900 Akates Friséinin kuoltua ja Otto Nordenskiöldin toimiessa testamentin määräyksen mukaan pesänselvittäjänä.⁶⁰ Frugårdin kartanon myynti sai huomiota myös eräissä lehdissä, muun muassa *Dagens Tidning* kertoi kaupoista otsikolla ”Stort egendomsköp”.⁶¹

Haikeutta Frugårdin myymisen johdosta tunsivat myös Oton Anna-sisar. Hän oli kuitenkin iloinen Oton puolesta, joka nyt voisi asua Erikin ja Etten sekä näiden lasten kanssa. Iloinen Anna oli myös siitä, että kartano siirtyi tuttuihin käsiin; voitiin olla varma siitä, että Eklöf hoitaisi sitä arvostuksella ja kiintymyksellä. Edelleen hän oli iloinen siitä, ”että se nyt niin pitkän ajan kuluttua on jälleen yhdistynyt Nordbon kanssa.”⁶²

Marraskuun alussa Frugård vaihtoi omistajaa 250 000 markalla. Tilan irtaimisto sekä eläimet myytiin sen jälkeen järjestetyissä huutokaupoissa. Ilmoitus julkaistiin *Helsingin Sanomissa* 20.10.1912: ”Keskiviikkona ja torstaina 7. ja 7. päivä marraskuuta tänä vuonna myydään vapaaehtoisella huutokaupalla Frugårdin kartanossa, jota myös Alikartanoksi kutsutaan, Mäntsälän pitäjän Nummisten kylässä, enimmäkseen tarjooville kartanonomistaja N. O. Nordenskiöldin irtaimistoa: monenlaisia huonekaluja (mööpelejä), sekä lamppuja, peilejä, mattoja, lasi-, porsliini- ja kyökkiastioita kuin myös käynti- ja sänkyvaatteita ynnä muuta kaikenlaista sekatavaraa.”⁶³ *Borgåbladet* julkaisi puolestaan ilmoituksen eläinhuutokaupasta: ”Medelst offentlig frivillig auktion, som försiggår onsdagen den 5. innevarande november kl 1 p.d. på Frugård i Mäntsälä försäljes kor, tjurar och ungnöt.”⁶⁴ Muutamia yksittäisiä tavaroita kuten empiretyylisen vuodehimmelin Otto Nordenskiöld lahjoitti Porvoon museolle.⁶⁵

Nordenskiöldien kaksisataavuotinen aika Mäntsälän Frugårdin kartanossa oli päättynyt.

VIII
Epilogi: vuodet 1913–1936

Olga Nordenskiöldin kuoleman jälkeen Erik ja Ette lapsineen asuivat pääasiassa Helsingissä Oton kanssa. Kesäisin siirryttiin kaupungista maalle: kesä 1913 vietettiin Snappertunan Strömsössä, ja kesä 1914 Hausjärven Oitissa, jossa perheen kuopus, Erik *Otto* Edvard syntyi – sittemmin hän kehuskeli olleensa viimeinen Suomessa syntynyt Nordenskiöld. Kesät 1915, 1916 ja 1917 vietettiin Porvoon Pellingin saaristossa. Viimeksi mainittuna keväänä oli jo tehty päätös siirtyä pysyvästi Ruotsiin.

Toimeentulonsa perhe ilmeisesti sai Erikin dosentuuriluennosta saamistaan palkkioista ja apurahoista sekä Etten saamista tuloista Ruotsissa olevasta omaisuudestaan, lähinnä metsän myynnistä saaduista tuloista. Erik haki Helsingin yliopistosta vuoden 1909 aikana edellisenä vuonna perustettua eläintieteen professorin virkaa tulematta kuitenkaan valituksi.

Ratkaiseva tekijä päätökselle siirtyä 1917 Ruotsiin oli Otto Nordenskiöldin kuolema helmikuussa 1916. Erik kirjoitti anopilleen Ruotsiin lähteneensä aamulla luennolleen kuten tavallista, jolloin isä oli vain valittanut väsymystä ja levotonta yötä. Palattuaan kotiin luennon jälkeen olivat viimeiset hetket jo käsillä, ja kello yksi iltapäivällä kaikki oli jo ohi. Oton hautajaisista kirjoitti Ette äidilleen: ”Hänen hautajaisensa olivat sunnuntaina ja olin hankkinut seppeleen Äidin puolesta. Se oli kaunis ja juhlallinen. Siunaustilaisuus oli hautakappelissa ja sitten arkku laskettiin hautaan ja kappeli lukittiin uudelleen.”¹

Erland lähetti heti asiasta kuultuaan serkulleen surunvalittelukirjeen, jossa totesi, ettei hän eikä hänen puolionsa Olga koskaan unohtaisi sitä

ystävyyttä, jota olivat Frugårdissa saaneet kokea. Otto oli hänestä muistuttanut kovasti hänen isäänsä, ja ”kaipaamme paljon sinua ja Etteä, ja kanssakäymisemme Kungsholmilla on jättänyt hyvät muistot. Ehkä näemme sinua nyt useammin, kun viimeinen rakas sukulaisside Suomeen on katkennut.”²

Erikillä ei ollut erityisen lämmintä sukulaissidettä Eva- ja Iri-serkkuihin. Miten sisarukset loppujen lopuksi tulivat taloudellisesti toimeen, ei ole selvää. Eräiden tietojen³ mukaan Iri olisi ollut kasvimuseossa työssä ja Eva Suoviljely-yhdistyksen kemisti, mutta näitä tietoja ei kokonaisuudessaan ole voitu vahvistaa. Erkki Huokunan⁴ Suoviljely-yhdistyksestä kirjoittamassa historiikissa mainitaan yhdistyksen palveluksessa toisinaan olleen myös kemisti, jollainen Eva Nordenskiöld oli vuonna 1907, mutta Irin osalta vahvistusta työskentelystä kasvimuseossa ei ole löytynyt kasvimuseon omista kokoelmista eikä Helsingin yliopiston keskusarkistostakaan. *Luonnon Ystävä* -aikakauslehdessä julkaistuissa *Societas pro Flora et Fauna Fennica* -yhdistyksen vuosikertomuksissa mainitaan Eva Nordenskiöldin tehneen seuralle ”eläintieteellisiä ilmoituksia” sekä lahjoituksia ja toimineen lehden avustajana; suuria rahallisia palkkioita avustuksista tuskin on herunut.⁵

Erikin ja Etten muuttopäätös lähteä Ruotsiin Suomen levottomista oloista keväällä 1917 oli ymmärrettävä: Olgan ja Oton kuoltua siteet Suomeen olivat varsin vähäiset, kun sukulaisia Ruotsissa oli sitäkin enemmän. Koska matkustaminen Suomesta Ruotsiin oli kesällä 1917 edelleen käynnissä olleen maailmansodan takia hankalaa, asuntoa ei voitu lähteä etsimään paikan päällä. Sen vuoksi päätettiin, että he asuisivat Etten lapsuudenkodin Ålbergan kartanon siipirakennuksessa, jonka kunnostamisen tyttärensä perheelle Etten äiti aloitti. Sisarelleen Ette kirjoitti Pellingistä elokuun alussa 1917: ”Kiitos kaikesta, mitä järjestätte meille, et voi uskoa, miten kiitollisia me olemme kaikesta ja miten kaipaamme päästä tulemaan pian. Meillä ei kuitenkaan vielä ole passeja. Emme voi vielä varmasti sanoa, milloin matkustamme, toivottavasti pian. Kiitä äitiä paljon kaikesta siitä, mitä hän järjestää sivurakennuksessa”.⁶

Muutto kuitenkin huolestutti Etteä. Erik oli syyskuun alusta lähtien kirjoittamassa tutkimustaan Holmenkollenin sanatoriossa. Kirjeitse hän lohdutti Etteä, ettei tämän tulisi olla huolissaan tulevasta taloudestaan

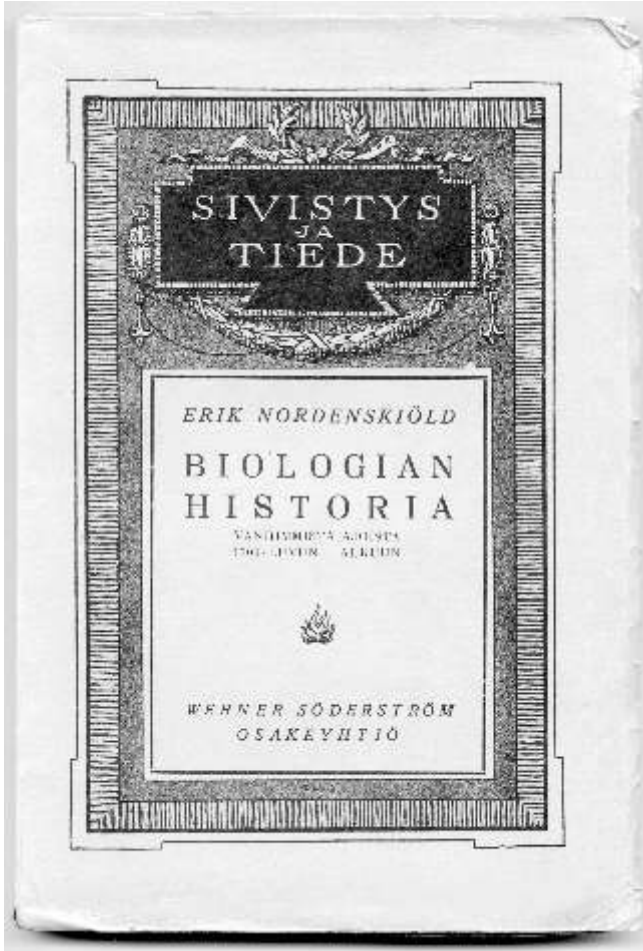
Ålbergan siipirakennuksessa, olihan hänellä siellä apuna omia läheisiä, joilta voi saada neuvoja ja ohjeita; saihan hän olla omassa kotimaassaan omassa vanhassa kodissaan läheistensä ympäröimänä. Apulaisten puute oli ilmeisesti ollut Etteä huolestuttava asia: ”Voi olla, että olit Suomessa hemmoteltu apulaisilla ja palvelemisella”, huomautti Erik.⁷

Oleskelu Ålbergassa ei ilmeisesti tullut olemaan kovin pitkäaikainen, sillä samana vuonna Erik osti Ålbergan lähellä sijaitsevan Vaxåkerin tilan. Erikin Erlandin kanssa käymästä kirjeenvaihdosta voidaan päätellä, että ainakin Johan Sederholm lainasi Erikille rahaa tilan ostoja varten. Sederholmin puoleen kääntymistä oli suositellut juuri Erland, joka toteasi Erikille Sederholmin olevan miljonääri Nävekvärnin ruukin myynnin johdosta.⁸

Erikin ollessa koko syksyn Holmenkollenin parantolassa hän oli luonnollisesti hyvin huolestunut Helsingin tapahtumista syksyn 1917 aikana. Etten saatua passin ja lähdettyä lasten kanssa Ruotsiin jäivät perheen asunto tavaroineen ja huonekaluineen Helsinkiin. Kansalaissodan päätyttyä toukokuun alussa 1918 lähti Erik Helsinkiin hakemaan heidän sinne jäänyttä omaisuuttaan. Asunto ilmeisesti vuokrattiin tuolloin, ja seuraavan vuoden toukokuussa 1919 Erik pakkasi sieltä loput tavarat laivattavaksi Tukholmaan.⁹

Kuten Erik ei Erlandkaan politikoinut – paitsi kerran. Suomen kansalaissodan aikana Erland oli mukana organisoimassa vapaaehtoista ruotsalaispataljoonaa (Svenska Brigaden) osallistumaan Suomen kansalaisotaan valkoisten puolella. Tästä hänelle myönnettiin sodan päätyttyä vapaudenristi.¹⁰ Vuonna 1924 Erland Nordenskiöld nimitettiin Göteborgin korkeakoulun professoriksi. Hänen useiden kansatieteellisten julkaisujensa ajan kestävydestä kertonee se, että 1979 hänen tutkimuksistaan otettiin näköispainokset, jotka julkaistiin sarjana *Comparative ethnographical studies* 1–10 (AMS Press, New York). Lisäksi tästä vielä kaksikymmentä vuotta myöhemmin eli 1999 sarjassa *AMS Studies in Cultural History* julkaistiin Erland Nordenskiöldin tutkimus intiaanien kulttuurihistoriasta.

Erik Nordenskiöld säilytti Helsingin yliopiston eläintieteen dosentin arvonsa samoin kuin Suomen kansalaisuutensa vuoteen 1926 saakka. Tuolloin luopuessaan Suomen kansalaisuudesta hän luopui myös do-

Erik Nordenskiöldin 1920–1924 ilmestyneen kolmiosaisen *Biologins historia* -teoksen ensimmäisen osan suomennos ilmestyi 1927.

sentuurista Helsingin yliopistossa saaden tilalle eläintieteen historian dosentuurin Tukholman yliopistosta. Hänen merkittävin tieteellinen tutkimuksensa oli kolmiosainen *Biologins historia* (1920–1924), josta hän sai Svenska Litteratursällskapetin palkinnon. Teos käännettiin

sittemmin myös suomeksi sekä lyhennettynä englanniksi ja saksaksi. *Luonnon Ystävä* -aikakauslehdessä Erik Nordenskiöldin kuoleman jälkeen ilmestyneessä nekrologissa todettiin kirjan perustana olleen hänen vuosina 1916–1917 Helsingin yliopistossa aiheesta pitämänsä luennot. Antiikin ajoista alkavan teoksen laatimisen oli mahdollistanut Erik Nordenskiöldin laaja kielitaito: suomen lisäksi hän osasi englantia, saksaa, ranskaa ja italiaa sekä vielä jonkin verran latinaa ja kreikkaa. Kirjoittajan mukaan Erik Nordenskiöld oli Suomessa osallistunut varsin aktiivisesti yhdistyselämään sekä kokouksiin osallistumalla että esitelmöimällä ja kirjoittamalla *Luonnon Ystävään*. Vuodet 1904–1906 Erik Nordenskiöld oli *Vanamon* (yhdistyksen virallinen nimi oli ”Vanamo, suomenkielisen luonnontieteen ystävät”) varapuheenjohtajana.¹¹

Ruotsiin muuton jälkeen Erik piti edelleen yhteyttä Göteborgiin asettuneeseen Erlandiin. Säilyneen vähäisen kirjeenvaihdon perusteella he tapasivat ainakin joulukuussa 1918; tapaaminen tuskin on jäänyt ainoaksi. Erland ei unohtanut avioliittonsa aiheuttamaa paitsioon joutumista. Niinpä hän 1931 saamaansa sukukokouskutsuun viitaten totesi Erikille: ”Sain eräänä päivänä ilmoituksen sukukokouksesta enkä aio osallistua. En yleensä ottaen viihdy ruotsalaisen aatelin parissa eivätkä he viihdy minun seurassani. Sukurakkautta minä tunnen vain sellaisia sukulaisia kohtaan, joista pitäisin, vaikkeivät he olisikaan sukulaisiani.”¹²

Tätä Erlandin päätöstä Erik pahoitteli, ei vähiten itsensä vuoksi, koska hän olisi halunnut tavata Erlandin, ja jatkoi: ”Sanot, ettet viihdy ruotsalaisen aatelin parissa ja sitä asiaa ei toki voi kiistää. Minä en kuitenkaan, vaikka olenkin piintynyt vanha demokraatti, voi sanoa, että tämä ihmis-kategoria aiheuttaisi minussa jotain viihtymättömyyden tunnetta; monet enemmän modernit ihmistyyppit saavat aikaan ärsyntyä, jos välttämättä siihen on halua. Aatelihan on enimmäkseen vain vastavuoroinen tukikorporaatio, ja sukuyhdistysten ja ritarihuoneen stipendirahastot ovat epäilyksettä hyviä olla olemassa itse kullekin, jolla on kasvavaa nuorisoa huolettavana näinä epävarmoina aikoina.”¹³ Tiedemiehelle oli edelleen kaikkein tärkeintä turvata tutkimustyön tekeminen.

Erland kuoli heinäkuussa 1932 Göteborgissa ja Erik huhtikuussa 1933 Tukholmassa vain 60-vuotiaana. Erlandin ja Olgan kaikkiaan kuudesta lapsesta, joista viimeisin oli syntynyt 1928, ei kukaan jatkanut isänsä

jalanjäljillä ammatillisesti. Olga eli Erlandin jälkeen vielä yli 20 vuotta rakastamassaan Dalbyön kartanossa, jossa kuoli 1959.

Kaikki Erikin ja Etten lapset kirjoittivat ylioppilaiksi. Tyttäristä yhdestä tuli lääkäri, yhdestä filosofian tohtori ja Ultunan maanviljelykorkeakoulun dosentti ja yhdestä filosofian kandidaatti ja kotieläinjalostusintituutin amanuenssi: luonnontieteellinen kiinnostus siirtyi siis kaikkiin tyttäriin. Nuorin lapsista Otto Nordenskiöld hankki sekä filosofian että oikeustieteen kandidaatin tutkinnon ja teki pisimmän työuransa ammattiliittojen keskusjärjestöjen palveluksessa. 1970-luvulla hän oli merkittävässä asemassa Ruotsin radion johdossa.

Suomen viimeiset Nordenskiöldit olivat Eva ja Iri Nordenskiöld, jotka kuolivat kuukauden välein Helsingissä kesällä 1936. Nordenskiöldien saaga Suomessa oli päättynyt.

Lopuksi

Giovanni Levin *Aineeton perintö* -tutkimuksessaan esittämä teoria sukuverkostojen voimasta ja mahdista sekä aineettoman perinnön siirtymisestä sukupolvelta toiselle on osoittautunut pätevä myös Nordenskiöldien suvun suhteen Suomessa. Nordenskiöldien tapauksessa sukuverkoston voima ja yhtenäisyys vaikutti heidän vähittäiseen siirtymiseensä takaisin Ruotsiin ja siten suvun sammumiseen Suomessa.

Syyt Ruotsiin siirtymiselle olivat poliittisia tai avioliiton aiheuttamia. Runsasta avioitumista serkusten kesken voidaan pitää sukustrategiana – eri asia sitten on, oliko se tiedostettua vai tiedostamatonta. Järjestetyiltä tai sovituilta avioliitot eivät vaikuta vaan mitä ilmeisimmin ne perustuivat keskinäiseen kiintymykseen. Sukupiirin yhteyttä vahvisti myös kolminkertainen avioituminen Sederholm-sukuun.

Henkisenä pääomana ja aineettomana perintönä siirtyi 1600-luvulta Johan Norbergista alkaen kiinnostus mineralogiaa ja vuoritiedettä kohtaan samoin kuin luonnontieteisiin ylipäänsä. Tämä näkyi 1900-luvun alussa jo naispuolisissakin suvun edustajissa. Naisten koulutustason nousu sekä yhteiskunnallisista asioista kiinnostuminen näkyy selkeästi myös Nordenskiöldien sukupiirissä.

Taloudellinen pääoma ja yhteiskunnallinen merkittävyys sen sijaan hupenivat 1800-luvun kuluessa. Alun perin Mäntsälän Frugårdin kartanoon kuuluneet Nordbon ja Ylikartanon alueet olivat siirtyneet pois suvun hallusta 1850-luvulle tultaessa, ja Frugård oli vuosisadan loppuun tultaessa velkainen ja kiinnitetty jokaista nurkkaa myöten. Perintönä su-

kuun siirtyneen Tuusulan Johannisbergin kartanon tapauksessa näkyy suvun ruotsalaisen sukuhaaran pyrkimys pitää Suomessa hallussaan edes jokin peritty maaomaisuus, ja tuolloin tehtiin poikkeuksellinen päätös noudattaa testamentin toivetta ja lähettää suvun edustaja Ruotsista Suomeen ottamaan maaomaisuus haltuun sääntöperintötilana. Tämä oli ainoa kerta, kun suvun miespuolisen jäsenen muuttosuunta kulki Ruotsista Suomeen vuoden 1809 jälkeen.

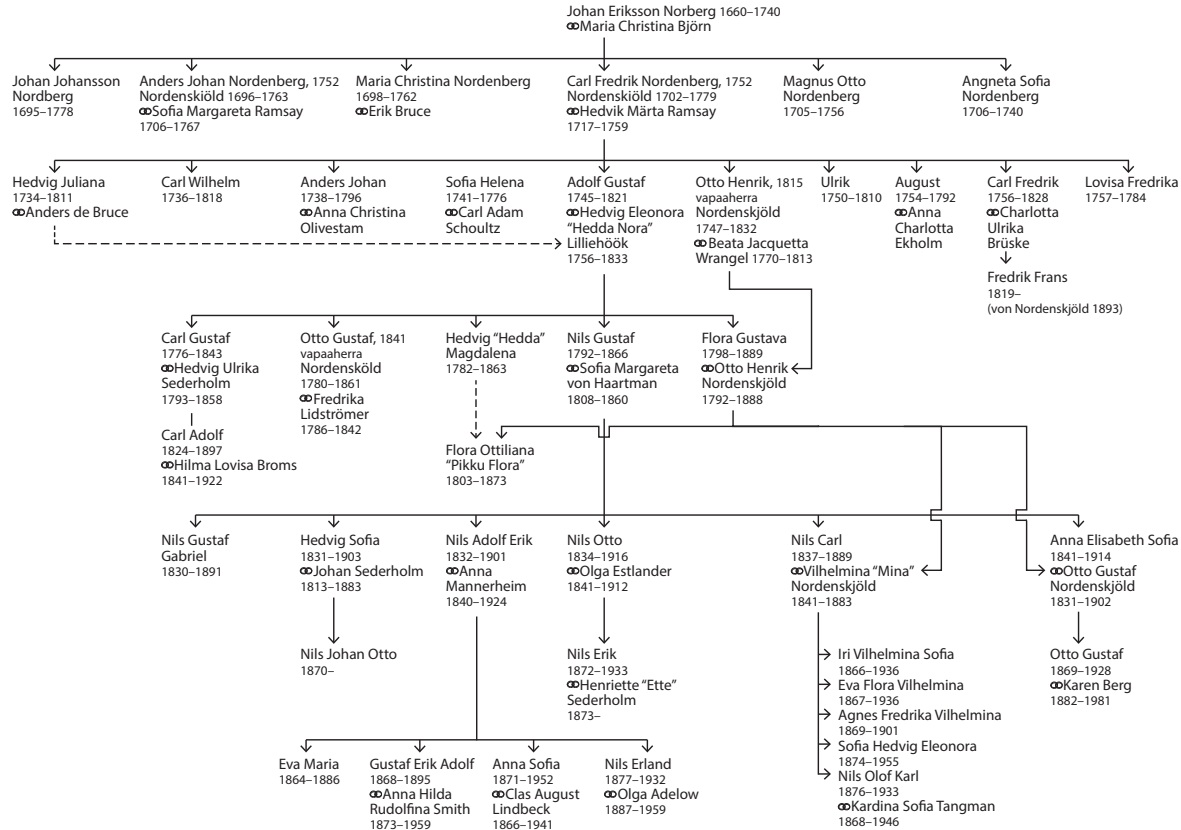
Yleiseurooppalaisittain aatelin yhteiskunnallinen merkitys heikkeni ja porvariston/keskiluokan merkitys nousi 1800-luvun loppua kohti tultaessa. Tämä oli nähtävissä Suomessakin, jossa kuitenkin eräät aateliston edustajat onnistuivat siirtymään menestyksellisesti liike-elämän piiriin ja sitä kautta hankkimaan uutta yhteiskunnallista ja taloudellista painoarvoa. Näin ei tapahtunut Nordenskiöldien kohdalla, sillä taloudellisten liikemieskykyjen ja politikoinnin halun puuttuminen aiheuttivat heidän yhteiskunnallisen painoarvonsa vääjäämättömän laskun. Suomen edustuslaitosuudistus 1906 vei aatelilta säätynä vaikutusmahdollisuuden valtiopäivillä, mutta jo tätä ennen oli kumottu useita aatelisprivilegioita aina 1860-luvulta lähtien; viimeinen aatelointi Suomessa tapahtui vuonna 1912.

Merkille pantavaa on, ettei Nordenskiöldien keskuudessa koskaan ollut nähty Venäjän armeijassa tai laivastossa palvelemista todellisen vaihtoehdona, ja vuosisadan lopun kiristyvässä Venäjän-poliittisessa tilanteessa siviilivirkojenkin houkuttelevuus oli vähäinen. Nordenskiöldien merenkulkijoilla ja tutkimusmatkailijoilla olisi kuitenkin ollut mahdollisuus menestyksekkääseen uraan Venäjän palveluksessa, kuten niin monilla muilla suomalaisupseereilla. Rakkaus Ruotsiin ja ruotsalaisuuteen sekä vahvat sukusiteet aiheuttivat kuitenkin sen, että Ruotsin kuningaskunnan vetovoima oli vahvempi: Venäjän alaisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa ei haluttu elää epävarmoissa ja turvattoman tuntuissa oloissa. Siten Nordenskiöld-suvun strategiaksi muodostui vähitäinen vetäytyminen takaisin siihen maahan, josta he olivat Suomeen 1600-luvun lopussa tulleet.

Tästä ”takaisinvetäytymisestä” huolimatta suvun kiinnostus suomalaista historiaansa kohtaan on pysynyt elävänä sukupolvesta toiseen, ja Frugårdin kartanomuseo on ollut heidän toistuvien Suomen-vierailujen

sa kohteena. Frugårdin laaja kartanon arkisto siirrettiin kartanon myynnin jälkeen Ruotsiin, josta sitä on hankittu takaisin ostamalla sekä saatu lahjoituksina. Vuonna 1964 Suomen valtio osti Frugårdin kartanon osin suvun lahjoituksen turvin, ja yleisölle se avattiin museona 1983.

Liite: sukutaulukko

Viitteet

ALUKSI

- 1 Savolainen Raimo, *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaist senaattorien menestyksen perustana 1809–1892*. Painatuskeskus, Helsinki 1994; Kalleinen Kristiina, *Isänmaani onni on kuulua Venäjälle. Vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä*. SKS, Helsinki 2001; Jussila Osmo, *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY, Helsinki 2004.
- 2 Samuelson Jan, *Eliten, riket och riksdelningen. Social nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1710–1820*. SLS, Helsingfors 2008, 58.
- 3 Parland-von Essen Jessica, *Behagets betydelse. Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*. Helsingfors universitet, Helsingfors 2004, 29–30. Verkkojulkaisu <http://urn.fi/URN:ISBN:952-10-2250-7>
- 4 <http://www.buckingham.ac.uk/humanities/ma/biography>
- 5 Hinkkanen Merja-Liisa, Oman elämänsä sankarit? Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Kurth Rami & Soikkanen Timo (toim.). Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turun yliopisto, Turku, 193, 196.
- 6 Renvall Pentti, *Nykyajan historiantutkimus*. WSOY, Porvoo 1983, 253.
- 7 Lahtinen Anu, Leskelä-Kärki Maarit, Vainio-Korhonen Kirsi, Vehkalahti Kaisa, Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Lahtinen Anu, Leskelä-Kärki Maarit, Vainio-Korhonen Kirsi. SKS, Helsinki 2011, 23–24.
- 8 Kalleinen Kristiina, ”Infernt är det att krig & pest så skall skilja folk & släktingar från varandra.” Släkten Nordenskiöld's val mellan Sverige och Ryssland. *Historisk Tidskrift för Finland* 4/2012; Kalleinen Kristiina, ”Min älskade Nils!” Piirteitä Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöldin elämästä. *Genos* 2/2005.

I PROLOGI: 1700-LUKU

- 1 Karonen Petri, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, WSOY, Helsinki 2001, 129–130.
- 2 Oksanen Eeva-Liisa, *Elimäen historia*. Elimäen kunta 1995, 69–71, 107–108; Oksanen Eeva-Liisa, *Mäntsälän historia Ruotsin vallan aikana*. Teoksessa *Mäntsälän historia I*, Mäntsälän kunta 1991, 453–455.
- 3 Lounatuori Irma, Rouvan kartano – Alikartano, rakennukset ja ympäristö. Teoksessa *Alikartano – Frugård. Opas*. Martti Blåfield, Matti Hyvönen, Irma Lounatuori. Museovirasto, 7–8: Blåfield Martti, Nordenskiöldit tieteen tekijöinä. Teoksessa *Alikartano – Frugård. Opas*. Martti Blåfield, Matti Hyvönen, Irma Lounatuori. Museovirasto 1998, 23; Vasko Minna, *Carl Fredrik Nordenskiöld ja tieteen murros vapaudenajan Ruotsissa*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2005, 6: Oksanen 1991, 455.

- 4 Oksanen 1991, 455; Lounatuori 1998, 17.
- 5 Oksanen 1991, 301–303, 357.
- 6 Vasko 2005, 7; Oksanen 1991, 281; Nordenskiöld E., *På amiralens tid. En levnadsteckning över viceamiralen friherre Otto Henrik Nordenskiöld*. Stockholm 1933, 9.
- 7 Blåfield Martti, Magnus Otto Nordenberg. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta; Mickwitz Joakim, *Itärajan vartijat 4. 1700-luku*. Schildts, Helsinki 2005, 119–120.
- 8 Häll Jan, *Swedenborgs labyrint: studier i de gustavianska swedenborgarnas liv och tänkande*. Atlantis, Stockholm 1995, 27–34; Blåfield Martti, Magnus Otto Nordenberg. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 9 Virrankoski Pentti, Chydenius, Anders. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 10 Frängsmyr Tore, *Sökandet efter upplysningen. Perspektiv på svenskt 1700-tal*. Ny utökad och reviderad utgåva. Natur och Kultur, Stockholm 2006, 123–125.
- 11 Niemelä Jari, *Vain hyödynkö tähden? Valistuksenajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna*. SHS, Helsinki 1998, 11–12.
- 12 Karonen 2001, 337–338.
- 13 Niemelä 1998, 13–14, 289–291.
- 14 Niemelä 1998, 75–77.
- 15 Vasko 2005, 8, 43. Pehr Kalmista Leikola Anto & Löytönen Markku, Neljä valistuksen ajan suomalaista tutkimusmatkailijaa. Teoksessa *Suomalaiset tutkimusmatkat*. SKS, Helsinki 2009, 11–15.
- 16 Niemelä 1998, 121.
- 17 Oksanen 1991, 331; 341.
- 18 Aalto Seppo, *Pornaisten historia I. Talonpojan elämä*. Pornaisten kunta 2003, 210–216.
- 19 Kuisma Markku, *Metsäteollisuuden maa. Metsäteollisuuden maa 1. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. SKS, Helsinki 2001, 74–75.
- 20 Vasko 2005, 40, 42–43.
- 21 Ramsay Henrik, *Nordenskiöld, Sjöfararen*. Schildts 1950, 14–15; Häll 1995, 8.
- 22 Cederberg A. R., *Suomen historian vapauden ajalla II*, Helsinki 1947, 78; Sirén Olle, *Lovisa stads historia 1745–1995*. Lovisa stad 1995, 8–9; Gardberg C. J., *Kivestä ja puusta. Suomen linnoja, kartanoita ja kirkkoja*. Otava, Helsinki 2002, 171–173.
- 23 Aatelinen suku numero 17. Ramsayn suku on lähtöisin Skotlannista, josta yksi sen edustaja tuli Ruotsiin 1500-luvulla. Suvun suomalaisen haaran kantaisä naturalisoitiin Ruotsissa 1633 ja merkittiin Ruotsin ritarihuoneeseen seuraavana vuonna.
- 24 Taisteluan oman kirkon ja kappeliseurakunnan puolesta Alexander Wilhelm Ramsay ryhtyi havaittuaan, että ilman omaa kirkkoa olivat kylien asukkaat vaarassa ajautua ”pakanallisen ja synnillisen pimeyden syövereihin”. Ramsay 1950, 11; Aalto 2003, 225–235.
- 25 Peltovuori Risto, *Suur-Tuusulan historia II. Seurakunnan perustamisesta Suomen sotaan 1643–1808*. Tuusulan kunta, Tuusula 1975, 43.
- 26 Nordenskiöld Otto, Frugård. *Nordenskiöld-samfundets tidskrift* 43/1983, 6–7.
- 27 Ramsay 1950, 12.
- 28 De Bruzen äiti oli Carl Fredrikin sisar Maria Kristina Nordenberg. Lönnqvist Bo, *Kartanot ja rusthollit Helsingin seudulla*. Schildts, Helsinki 2009, 112.

- 29 Yksi Suomenlinnan osista nimettiin hänen mukaansa (Bruce tenalji). Myöhemmin de Bruce toimi Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherrana ja osallistui aktiivisesti kaupungin siirtämiseen kauemmas varsinaisesta linnasta, jotta se voitiin varustaa ajan vaatimilla laajoilla vallituksilla. Marjomaa, Risto, De Bruce, Anders. *Suomen kansallisbiografia-tietokanta*; Peltovuori 1975, 42–44.
- 30 Carl Fredrik nuoremman elämästä ks. Christensson Jakob, *Carl Fredrik Nordenskiölds förlorade illusioner*. Ugglan 3, Lunds universitet 1994; Vegesack Thomas von, *Smak för friheten. Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*. Natur och kultur, Stockholm 1995, 113–120.
- 31 Niemelä 1998, 285.
- 32 Grandell Jens, *Landet ingenstans. August Nordenskiöld som utopisk tänkare i det sena 1700-talets Europa*. Pro gradu -avhandling i historia, Helsingfors universitet 2006, 3–4, 17; Häll 1995, 66–68.
- 33 Klinge Matti, *Helsingin yliopisto 1840-1990. Ensimmäinen osa, Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808*. Kirj. Matti Klinge et.al. Otava, Helsinki 1987, 715.
- 34 Grandell 2006, 5–6, 25.
- 35 Augustin ja Ulrikin laivastossa menestyksekkäällä uralla ollut vanhempi veli Otto Henrik oli osakkaana 1786 perustetussa Ruotsin Länsi-Intian komppaniassa. Weiss Holger, Ett utkast i fel mapp? Några randanmärkningar rörande svenska kolonialplaner I Västafrika under 1700-talets senare hälft. Teoksessa *Svärdet, ordet och pennan. – kring människa, makt och rum i nordisk historia*. Festskrift till Nils Erik Villstrand den 24 maj 2012. Red. Kuvaja Christer & Östman Ann-Catrin. Skrifter utgivna av Historiska Samfundet I Åbo XII (2012), 564–567, 571.
- 36 Ramsay 1950, 14–16; Grandell 2006, 7, 27–28; Häll 1995, 218–221; Afzelius Adam, *Travel diary, Sierra Leone Journal 1795 - 1796*; ed Peter Kup, *Studia Ethnographica Upsaliensia XXVII*, Uppsala 1967.
- 37 Selvytyden vuoksi käytän sukunimeä Nordenskiöld, vaikka hän sai vasta 1815 vapaaherrallisen arvon ja kirjoitettiin vapaaherrana Ruotsin ritarihuoneeseen nimellä Nordenskiöld.
- 38 Tarkemmin Nordenskiöld 1933.
- 39 Otto Henrik Hedvig Julianalle 15.3.1771 ja 8.5.1771. Hedvig Juliana Nordenskiöld-de Bruce, kirjeet. Frugård 372.7.
- 40 Vanhemmat olivat Gustav Lilliehöök af Färdala ja Magdalena Katarina Elisabet Bruce. Ruotsin aatelinen suku numero 1; Gustav Lilliehöök af Färdala oli luonteeltaan ilmeisen saamaton ja vain kalastuksesta kiinnostunut eikä siten pystynyt huolehtimaan perheestään. Sen vuoksi nuorin tyttäristä Hedvig Eleonora annettiin Suomeen Hedvig Juliana ja Anders de Bruce perheeseen kasvatettavaksi. Hirn Hans, *Anders de Bruce 1723–1787: en förvaltningshistorisk undersökning*. SHS, Helsinki 1957.
- 41 Nordenskiöld 1983, 7–8. Hedvigsberg oli alun perin kuulunut Carl Fredrik nuoremmalle, mutta tämä oli joutunut antamaan sen veljelleen lainojensa pantiksi.
- 42 Elgenstierna Gustaf, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor V*. Sveriges Släktforskarförbund 1998.
- 43 Oksanen 1991, 457–458; Nordenskiöld 1983, 7; Nordenskiöld 1933, 47.

II FRUGÅRDIN UUSI AIKA

- 1 Oksanen 1991, 329–330.
- 2 Oksanen 1991, 332; Teerijoki Ilkka, Jean Gabriel Tjaeter. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 3 Oksanen 1991, 429, 460.
- 4 Hedvig Magdalena Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 5 Oksanen 1991, 55.
- 6 Perheen kuningasmielisyydestä ja tuohon aikaa Ruotsissa vallalla olleesta Ranskan-mielisyydestä lienee yksi osoitus 1788 syntyneelle tyttäreille annettu nimi Maria Antoinetta, joka välittömästi tuo mieleen Ranskan kuningatar Marie Antoinetten, kuningas Ludvig XVI:n puolison, joka sittemmin Ranskan vallankumouksen pyörteissä mestattiin giljotiinilla lokakuussa 1793.
- 7 Nordenskiöld 1983, 10.
- 8 ”Klockan et om eftermiddagen blev min kära hustru förlöst med en dotter, som den följande dagen blev döpt av prosten Wallenius och kallad Charlotta Juliana och som väglaget hindrade att bjuda släkt och vänner kallades följande mina beskedligaste bönder och torpare till fäddrar... och de övriga till ett antal av 60 personer trakterades. Marcus hustru bar fram barnet.” Sit. Nordenskiöld 1983, 10.
- 9 Mickwitz 2005, 192–193; 211–219.
- 10 Nordenskiöld 1933, 114.
- 11 Nipussa Kirjalueteloita, Frugård 372.41.
- 12 C. F. Nordenskiöldin kirjastosta ja sen sisäلتämistä teoksista tarkemmin Lönnqvist Bo, I vetenskapsmannens studerkammare. Carl Fredrik Nordenskiöld på Eriksnäs. Teoksessa *Löysin jotakin hauskaa. Jag hittade något trevligt*. Andrew Erikssonin juhlakirja hänen täyttäässään 50 vuotta maaliskuun 20. päivänä MMVII. Gummerus, Jyväskylä 2008, 105–114. Kiitokset Riku Jokiselle tämän artikkelin osoittamisesta.
- 13 Nordenskiöld E., *Nordenskiöld A.E. Minnen från Adolf Nordenskiöld's ungdom. 1877* (Särtryck 1933).
- 14 Gardberg 2002, 170–171.
- 15 ”Din raska och snälla gosse hälsade på mig i Stockholm och jag omfamnade honom med mera ömhet och sinnets rörelse än om han varit min egen son. Alla högre och lägre ge honom ett utmärkt beröm. Han står examen, blir officer och det kostar dig intet. Gud ger honom sedan lycka.” Sit. Nordenskiöld 1933, 126; 142.
- 16 Nordenskiöld 1933, 219.
- 17 Nordenskiöld 1983, 9.
- 18 ”Nu är flera kakelugnar färdiga och tak i 14 rum. Snickarn är sjuk, eljest vore mer gjort. Får se när vi få flytta in.” Sit. Nordenskiöld 1983, 9. Emil Nervanderin arvio rakennuksesta vuonna 1910 oli ”vähäpätöinen”, sisustus oli hänen mukaansa ”omituisen” mutta teki kuitenkin kodikkaan vaikutelman. Nervander E., Vanhat herraskartanot. Teoksessa *Oma Maa. Tietokirja Suomen kodeille V*. WSOY, Porvoo 1910, 95.
- 19 Lounatvuori 1998, 12.
- 20 Nordenskiöld 1933, 221, 226.
- 21 Nordenskiöld 1933, 197.

- 22 He saivat viisi lasta, joista yksi syntyi kuolleena. Vanhin tytär sai nimen Emma Fredrika Eleonora, seuraavat lapset olivat poikia, jotka kaikki kouluttautuivat sotilasuralle. Vapaa-herraksi Otto Gustaf korotettiin 1841 ja hän otti tuolloin käyttöön nimen Nordenskiöld. Elgenstierna 1998, 476–477.
- 23 Vallankaappauksesta esim. Eriksson Bo, *Svenska adelns historia*. Norstedts, Stockholm 2011, 348–352.
- 24 Nummela Sakari, Suomalaiset Tukholman valtiopäivillä 1809–1810. *Historiallinen Arkisto* 57, 1961, 341–344. Sinänsä on luonnollista, että Tukholmassa oli suurempi edustus, sillä sodan ollessa kesken siellä oli paitsi sadan jaloista siirtyneitä suomalaisaatelisia myös armeijan upseereita.
- 25 Snellman Alex, *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*. Helsinki 2014, 61–65. Ritarihuonejohtokunta kokoontui ensimmäisen kerran lokakuussa 1816, vaikka varsinaisesti sukujen kirjaaminen Ritarihuoneeseen alkoi vasta vuonna 1818. Oma rakennus – Ritarihuone – valmistui vuonna 1862.
- 26 Hårdstedt Martin, *Finska kriget 1808–1809*. Prisma, Stockholm 2006, 238, 289–291, 344.
- 27 Jussila 2004, 114–138.
- 28 Korhonen Keijo, *Suomen asiain komitea: Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toiminta vuosina 1811–1826*. SHS, Helsinki 1963, 36–37, 44, 67.
- 29 ”Vad jag kan fågna Dig är det att vi ej lidit något genom kriget af brand eller plundring. I det har vår ort visst varit lycklig, också ligger Frugård så avsides att vi ej sett någon av våra nya landsmän, sedan den tiden de kom först in i landet då en armé passerade härigenom byn under en hederlig Generals befäl. De låg i byn öfver natten, något smått hände väl som till exempel att de tog litet mat och rötter av bönderna, de voro hungriga och frusna, men intet sådant våld hördes af som är vanligt i krig. Pappa var så lycklig att slippa fara till Ryssland; mest alla gamla gifta officerare fick vara hemma. – Att Pappa ej hade den minsta del i vad som hände på Sveaborg angående fästninges överlämnande, kan Du väl tänka. Tvärtom blev han sjuk av ledsnad då han fick höra därom.” Hedda Nora Carl Gustafille 13.5.1809. Carl Gustaf Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12; Sit. myös Nordenskiöld 1983, 10–11.
- 30 Danielson. J. R., *Suomen sota ja Suomen sotilaat 1808–1809*. Weilin & Göös, Helsinki 1898, 216–218.
- 31 Cardberg 2002, 184–185.
- 32 Hedda Nora Nils Nordenskiöldille 1.3.1820. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 33 Sit. Danielson 1896, 655–666.
- 34 Villstrand Nils-Erik, *Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812*. SLS, Helsingfors 2009, 304–305.
- 35 Villstrand 2009, 308.
- 36 Hedda Nora kirjoitti Carl Gustafille 12.6.1810 saaneensa tietää tämän päätöksestä ottaa virkaero ”för att bli finne”. Carl Gustaf Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 37 Koska Hedvig Juliana Nordenskiöld-de Bruen ja Anders de Bruen avioliitto oli lapseton, testamenttasi Hedvig Juliana omaisuutensa kasvattityttarelleen Hedda Noralle sekä tämän puolisolle, veljelleen Adolf Gustafille siten, että näiden jälkeen Johannisbergin kartano siirtyisi heidän vanhimmalle pojalleen Carl Gustafille sääntöperintötilana.

- Hedvig Eleonora Lilliehöök af Färdala, testamentti, aatelin perukirjat Ecm 4, Turun Hovioikeus. Turun maakunta-arkisto, Turku (saatavana digitaaliarkistossa).
- 38 Hänen jälkeläisistään sittemmin kaksi avioitui Nordenskiöld-sukuun: isältään Nävekvarnin ruukin perinyt Johan Sederholm 1866 sekä hänen veljensä Edvardin tytär Henriette 1906. Scheinin Barbro, Sederholm, suku. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta; Sederholm, släkt. *Svenska män och kvinnor 6. Biografisk uppslagsbok*. Bonniers, Stockholm 1949, 611–612.
- 39 Mickwitz Johan, En oslipad diamant: frökrarna Hedda Sederholm och Adelaide von Hauswolff. Fostran och ideal. Teoksessa *Boken om vårt land 1996*. Festskrift till professor Matti Klinge / juhlakirja professori Matti Klingelle 31.VIII.1996. Otava – Söderström, Helsinki 1996, 84–85. Joachim Mickwitz katsoo artikkelissaan Sederholmien tietoisesti pyrkineen naittamaan tyttärensä merkittäviin aatelissukuihin kuten Nordenskiöld ja Ehrenström. Tämä oli siis Mickwitzin mukaan helsinkiläisten Sederholmien sukustrategia, mutta Mickwitz väittää virheellisesti Johan Sederholmin naittaneen tyttärensä Helsingin uudelleenrakentaja Johan Albrecht Ehrenströmille. Tosiasiassa Ehrenströmin äiti oli Johan Sederholmin sisar, jonka avioliitosta everstilutnantti Nils Albrecht Ehrenströmin kanssa tuleva Helsingin rakentaja syntyi. Mickwitz 1996, 83; Scheinin Barbro, Sederholm, suku. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 40 Parland-von Essen 2005, 30.
- 41 Manninen Kirsti, Vanhaa Mäntsälää. Teoksessa *Mäntsälän historia I*, Mäntsälän kunta 1991, 562.
- 42 ”Jag gick nu till mitt kvarter, och då jag fann mig ensam, rusade över mig tanken på den grufliga förlust för Sverige, som jag nyss undertecknat. Förgäfves vill jag besinna nödvändigheten av denna uppoffring att frälsa det hela. Jag kände som kvalet af en grof brottsling, då samvetet vaknar; det var mig, som ville hjärtat brista, och jag kunde ej tillbakahålla tårar, som gäfvö det någon lättnad. Men de torkades snart af harmen öfver allt det, som bidragit till vår förlust, och ämnet för denna harm var ganska vidsträckt.” Sit. Sandström Åke, Sverige 1809–1864. *Nya Norden efter Napoleon*. Red. Engman Max & Sandström Åke. Almqvist & Viksell, Stockholm 2004, 124.
- 43 ”Det är med smärtande känslor jag tänker på det lyckliga Finlands förlust och förestående barbariserande, men tror det skall återkomma, ty säkerligen förestår en hård kamp mellan Ryssland och Frankrike. – – Du bad mig en gång flytta till Finland. Nu ber jag Dig att flytta till Sverige och bli efter Din böjelse fri Svänskman . – – Kom till ett mildare klimat, bättre utkomst och förfäders byggd.” Otto Henrik Adolf Gustafille ”Nov.1809”. A. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.9.
- 44 ”Så länge Finland är Ryskt, vill ingen af mina gossar bo sig där och jag önskade, att jag hade Dig eller någon af Dina här, för att hafva någon af min släkt nära mig.” Otto Henrik Adolf Gustafille 31.8.1810 ja 13.1.1811. A. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.9.
- 45 Otto Henrik Adolf Gustafille 9.2.1812. A. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.9.
- 46 ”Nu har stora kampen börjat – – Voro Ryssland klokt skulle det återlemna Finland, ty deras starka frihetsanda revolutionerar allihopa.” Otto Henrik Adolf Gustafille 27.5.1812. A. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.9.
- 47 Ramell Stig, Gustaf Mauritz Armfelt som östpolitisk strateg. *HTF 3/1997*, 297.
- 48 Eliitin isänmaantunteen syntymisestä katso Katajisto Kati, *Isänmaamme keisari. Eliitin*

- kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa. Yliopistopaino, Helsinki 2008.
- 49 Engman Max, *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. WSOY, Helsinki 2009, 12.
- 50 "Vart tionde år skulle vi nödgas utkämpa blodiga strider för att bevara denna ultramarina besittning, och i längden skulle Sverige till sist ofelbar förlora den." Sit. Sandström 2004, 128–129.
- 51 "– att min Svåger visst behöver ett fruntimmer i sitt hus." Hedda Nora Carl Gustafille 13.5.1809. Carl Gustaf Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 52 "På Mentsälä grät alla, och Möllersvärd själv sade, att han ej mera skulle ha kunnat sakna ett av sina egna barn." Nordenskiöld 1933, 234–235. Aurora saapui lopulta Fårebohon syyskuussa 1813 ja ehti amiraalin jäljellä olevan 19 vuoden ajan olla tämän apuna ja ilona sekä poikien uutena sisarena. Nordenskiöld 1933, 238–239
- 53 Nordenskiöld 1933, 259.
- 54 "Jag har all anledning att hoppas det Du gjort ett lyckligt val i Gudsfruktan, dygd, hälsa och förstånd." Nordenskiöld 1933, 260, 264. Nämä ominaisuudet olivat yleisestikin ottaen ne, joita aatelistyöiltä kyseisenä aikakautena odotettiin: jumalanpelko, kuuliaisuus, kohtuullisuus, viisauts ja oikeamielisyys olivat toivottuja ominaisuuksia. Parland-von Essen 2005, 9–10.
- 55 Hedda Nora Nils Nordenskiöldille 19.11.1819 ja 17.12.1819. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 56 "Ottos och Floras giftermål fagnar mig också på det högsta, och därigenom får jag en af mina syskon på denna sidan af vattnet till min stora glädje – infernt är det att krig & pest så skall skilja folk & släktingar från varandra." Otto Gustaf Nils Nordenskiöldille 19.8.1819. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 57 Nordenskiöld 1983, 11.
- 58 "Utan äventyr kom vi hem igår, fanligt tomt är det här, men det vänjer vi oss vid." Hedda Nora Floralle 27.5.1820. Flora Gustafa Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 59 Steinheilista Kalleinen Kristiina, Steinheil, Fabian. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 60 Suomen asiain komiteasta ja sen suhteista Steinheiliin Korhonen 1963.
- 61 Korhonen 1963, 103, 258; Tyynilä Markku, *Senaatti. Tutkimus hallituskonselji-senaatista 1809–1918*. Painatuskeskus, Helsinki 192, 125.
- 62 Korhonen 1963, 99, 232.
- 63 Blomstedt Yrjö, *Johan Albrecht Ehrenström. Gustavian och statsbyggare*. SKS, Helsinki 1966, 66–67.
- 64 Ehrenström J. A. Aminoffille 12.4.1821. Riilahden kokoelma I, saapuneet kirjeet 8 (1821–1826), KA.
- 65 "Tillät en gammal trogen tjenare – – – att genom dessa rader upplifva hägkomsten af den vänskap och det förtroende hvarmed Herr Öfverste behagat hedra honom. Ett och tjuo år äro förflutna sedan jag hade den äran träffa Herr Öfversten i detta land. Märkliga omvälvningar hafva på denna korta tidrymd förändrat icke allenast Sveriges utan ock hela Europas utseende. Om vi icke så småningom följt med vår uppmärksamhet, uppbränningen till och utvecklingen av de förvånande händelser vi öfverlevat,

- skulle deras resultatere förekomma oss, som tillhör en annan tid, alldeles otroliga och nästan omöjliga. Men den nya politiska skapelsen står nu här för våra ögon: vi kunna icke tvista om dess verklighet; det återstår för oss endast att, efter förmåga, anställa ofruktbara betraktelser öfver det närvarande, och göra tomma gisningar om framtiden. Med en särdeles förnöjelse skulle jag i Herr Öfverstens angenäma sällskap använda några lediga stunder till bägge dessa slags sysslasättningar. – – sedan min ankomst till Finland har jag tagit det beslut att här qvarstanna för att dela mina landsmäns öde. Sverige i sin nuvarande belägenhet kan inte hafva stora behag för en man, vars hela tillgifvenhet varit ägnat åt Wasas ätt. – – Utsigterne för svenskar äro dessutom icke ljusa; de revolutioner de redan genomgått föda sannolikt flera. *Här synes man mera säker om allmänt och enskildt lugn, ävensom man här är mindre betungad av utskylder.*” Ehrenström A.G. Nordenskiöldille 26.11.1811. A. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.9; Nordenskiöld 1933, 11–12.
- 66 Ehrenström J.F. Aminoffille 28.1.1812. ”Amiral Cronstedt – – har skadat sig sjelf genom sättet att öfverlämna Sveaborg; hans anseende som militär är förstört, men hans goda hufvud är i behåll.” Riilahden kokoelma I, saapuneet kirjeet 8, KA. Myös Danielson-Kalmari J. R., *Aleksanteri I:n aika II, 1. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämä 18:n nlla ja 19:llä vuosisadalla. WSOY, Porvoo 1922, 201–202;*
- 67 ”Jag har passerat Påsk helgen här hos General Essen i en mycket glad societé – – och far nu till Frugård.” Ehrenström Aminoffille 1.4.1812 ja 8.4.1812. Riilahden kokoelma I, saapuneet kirjeet 8, KA; Blomstedt 1966, 252–253.
- 68 Ehrenström A. G. Nordenskiöldille 12.2.1812, ja 29.7.1812. A. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.9.; Ehrenström Hedvig Eleonora Lilliehöök-Nordenskiöldille esim. 10.1.1822 ja 9.5.1822. Hedvig Eleonora Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a.
- 69 Nordenskiöld E., *Minnen från Adolf Nordenskiölds ungdom*, 15.
- 70 Kreivi Nikolai Petrovitsh Rumjantsev oli Venäjän ulkoministeri 1807–1812, vuodesta 1809 valtakunnan kanslerin arvoisena. Hän ei hyväksynyt Venäjän Ranskan-politiikan kaikkia käänteitä ja erosi kaikista viroistaan 1814. Rumjantsev oli tunnettu tieteen ja tutkijoiden mesenaattina ja hän tuki myös suomalaisten tiedemiesten sekä Turun akatemian toimintaa. Rumjantsevia pyydettiin myös Turun akatemian kansleriksi G. M. Armfeltin kuoltua 1814, mutta tämä kieltäytyi. Rainer Knapas, Rumjantsev Nikolai Petrovitsh. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 71 ”Och därtill bidrager mycket hur du behagar Romantsov och grefve Steinheil.”; ”Blott det skaffar dig en framtid bärgning; och blir grefven Steinheil och Romantsov dina patroner, så bör det vara dem en ringa möder.” Otto Gustaf Nils Nordenskiöldille 31.3.1816. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 72 Autobiografier, Nils Gustaf Nordenskiöld. Suomen Tiedeseura Hb 1, KA. Lehtinen Martti, Nordenskiöld, Nils. Suomen kansallisbiografia -tietokanta
- 73 Blåfield 1998, 27; Berzelius Jac., *Brev V. Brevväxling mellan Berzelius och Nils Nordenskiöld (1817–1847)*. Utgivna av Kungl.vetenskapsakademien genom H. G. Söderbaum 1927, 5.
- 74 Blåfield 1998, 27.
- 75 Nils Nordenskiöld Hedda Noralle 4.11.1816. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet.

- Frugård 372.11a; Nils Nordenskiöld Carl Nordenskiöldille 14.1.1817. Carl Gustaf Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 76 Blåfield 1998, 28.
- 77 Blåfield 1998, 27; Nils Nordenskiöld Hedda Noralle 20.4.1817, 5.5.1817, 14.5.1817; 11.6.1817; 30.7.1817. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a.
- 78 ”— ehuru det ej hittils skett, dels kanske af politik, dels emedan det har varit lättare att från de rikare svenska grufvorna erhålla tackjern.” Nils Nordenskiöld Hedda Noralle 30.7.1817. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a.
- 79 Varsinais-Suomen Kiskossa sijaitseva Orijärvi oli Suomen vanhin kuparikaivos, joka oli perustettu jo 1758. Sen omistaja 1800-luvun alussa vuoteen 1815 saakka oli tukholmalainen tukkukauppias Bengt Magnus Björkman, sittemmin hänen poikansa ja vuodesta 1822 lähtien turkulainen asessori John Jacob Julin. Kaivoksesta louhittiin paitsi kuparia myös sinkkiä. http://fi.wikipedia.org/wiki/Orij%C3%A4rven_kaivos
- 80 Nils Nordenskiöld Hedda Noralle 15.11.1817; 29.11.1817. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a.
- 81 ”Det skulle jag knappt tro.” Otto Gustaf Nils Nordenskiöldille 16.11.1817. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 82 Steinheilin myöntämä passi kansiossa Frugård 372.29.
- 83 ”Mina utsigter i tjenstemanna vägen här i Finland äro ännu mörka; allt beror på en af generalguvernören inlemnad hemställan till Hans Maj:t kejsarn, som lär bli föredragen vid Dess snart skeende hemkomst til Pettersburg. Deruti ingår äfven, att jag skulle få på almenna bekostnad göra en utländsk resa för att bese bergverk och mekaniska inrättningar.” Berzelius 1927, 18.
- 84 Suomen mineralogian oppikirja *Bidrag till närmare kannedom af Finlands mineralier och geognosie*. Häfte 1 ilmestyi painosta kesällä 1820 ja se lähetettiin välittömästi kenraalikuvernöörille. Steinheil kiitti syyskuun alussa 1820 kirjasta, johon ei vielä ollut tarkkaan ehtinyt perehtyä. Kirjeen liitteenä oli lappunen vapaaherra Witteltä, joka totesi kirjan saapuneen perille ongelmitta ja kenraalikuvernöörin olevan siihen hyvin tyytyväinen. Steinheil Nils Nordenskiöldille Helsingistä 6.9.1820 sekä mukana kirjelappu Baron Witteltä 5.9.1820. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.17.
- 85 ”— att Herr Bergmestare, icke allenast har att fullända den Mineralogiska Beskrifning öfver Finland som Herr Bergmästare redan påbörjat, utan och jemte omförmälte öfferresa”. Steinheil Nils Nordenskiöldille 19.9.1818. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.17.
- 86 Berzelius 1927, 23; Nils Nordenskiöld Hedda Noralle 12.12.1817. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a.
- 87 ”Hvilka sednare under min resa kommer att göra mig mycket besvär, ty du vet att detta aldrig varit min sak, ehuru intet nu tyvär är nödvändigare för den som vill fram i verlden”. Nils Nordenskiöld Carl Gustaf Nordenskiöldille 7.12.1819. Carl Gustaf Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 88 Hedda Nora Nils Nordenskiöldille 11.6.1820. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 89 Nils Nordenskiöldin kirjeet Hedda Noralle matkalta 1820–1823. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a; Laine Evert, *Suomen vuoroitimi* I. SHS, Helsinki 1948, 26–27.

- 90 "Berlin är utom all fråga den vackraste och mest reguliert bygda stad af dem jag sett. – – i synnerhet har jag varit sysselsatt med att noga genomgå den utmärkt rika och sköna mineralsamlingen." Nils Nordenskiöld Hedda Noralle 29.9.1820. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a.
- 91 "Den är präktig med porträt och juveller." Hedda Nora Nils Nordenskiöldille 19.11.1819 ja 1.3.1820. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 92 Hellsten Tanja, Steinheil, Natalia. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 93 Hedda Nora Floralle 15.9.1820. (kirjeeseen on oletettavasti myöhemmin kirjoitettu yläkulmaan huomautus "Grefve Steinheils besök"). Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 94 Nordenskiöld 1933, 265; Hedda Nora Floralle 9.3.1821; 22.3.1821; 6.7.1821 ja 17.7.1821. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 95 Blåfield Martti, Ätten Nordenskiölds familjegrav på Frugård. *Nordenskiöld-samfundets tidskrift* 65/2005, 127.
- 96 "I honom förlorar Finland en likaså upplyst som aktningvärd medborgare." Ehrenström J. A. Aminoffille 29.3.1821; "Innerligen har jag sörjt och sörjer ännu den respekttable öfverste Nordenskiöld, som jag kände sedan min första ungdom, och som, jämte hans bror Amiralen, voro de bästa af alla de många Bröderne, med hvilka jag var i förbindelse." Ehrenström J. A. Aminoffille 12.4.1821. Riilahden kokoelma I, saapuneet kirjeet 8 (1821–1826), KA.
- 97 "Mycket bråk och många svärigheter skulle äfven möta mig som ännu icke varit van vid collegiala göromål." Nils Nordenskiöld Hedda Noralle 24.12.1821. H.E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a.
- 98 Hedda Nora Floralle "Söndagen efter jul 1821". Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 99 Nils Nordenskiöld Hedda Noralle Lontoosta 16.7.1823. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a.
- 100 "För att derigenom komma i tillfälle att sluta sina studier uti det praktiska af bergshanteringen och särskilda industrigrenar hvaraf landet skall hemta väsentliga fördelar." F. Steinheil Nils Nordenskiöldille 6.12.1822. N.G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.17.

III VUORILAITOKSEN YLI-INTENDENTTI

- 1 Laine 1948, 14–20.
- 2 Laine 1948, 27; Berzelius 1927, 32.
- 3 Hedda Nora Floralle 18.8.1823. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 4 "Nu återstår mig endast att så fort som möjligt ila hem öfver Sjögle, Fårebo och Stockholm för att efter en så lång tid omfamna mina anhörige."; "Många saker visar sig nu för mig som måste vecka utlänningars förmodan och gifva ett starkt begrepp om vår underslägna och bristande industri." Nils Hedvig Magdalenalle 12.8.823. Hedvig Magdalena Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.

- 5 "Få se huru snart vi får den glädjen, att han redan har den omtalta posten, att vara chef för bergstaten." Hedda Nora Floralle 5.9.1823. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 6 Hedda Nora Floralle 20.10.1824. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 7 Hedda Nora Floralle 26.1.1824. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 8 Nils Hedda Noralle 24.3.1824. H. E. Lilliehöök-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.11a; Nils Nordenskiöld Berzeliukselle Pietarista 10.4.1824. Berzelius 1927, 68.
- 9 Bonsdorff L.G. von, *L. G. von Haartman intill 1827*. SLS, Helsingfors 1946, 303–304.
- 10 Bonsdorff 1946, 353. Von Haartman antoi Nordenskiöldille kirjeen toimitettavaksi senaatin prokuraattori C. J. Walleenille. Postin harjoittaman kirjevalvonnan eli kirjeiden avaamisen (perluustraation) vuoksi oli kirjesalaisuuden säilymiseksi turvallisempaa lähettää kirjeet luotetun tuttavan kuin postin välityksellä.
- 11 "Pretexten att skaffa tjenstemän för Bergstaten från Sverige duger ej mera; ty då ej några dugliga bergsmän fås utan hemligt lockande och tubbande, så har vi tagit det beslut att söka uppamma dem åt oss sjelfva." sit. Laine 1948, 27.
- 12 Laine 1948, 34–38; Nykänen Panu, *Käytännön ja teorian välissä. Teknillisen opetuksen alku Suomessa*. Gummerus, Jyväskylä 1998, 41.
- 13 Laine 1948, 28–33.
- 14 "Jernhandteringen hos oss har sedan långliga tider berott på erhållandet af malm och tackjern från Sverige och har uppstått helt och hållit genom svenska brukpatroners önskan att begagna våra ymniga skogstillgångar. Den första frågan därför, som borde lösas, blef: om vi i Finland äga tillgång på egna jernmalmer och om desse kunde i godhet mätas med de svenska." Nils Nordenskiöld Berzeliukselle 13.7.1827. Berzelius 1927, 88.
- 15 Laine 1948, 35.
- 16 "Kankrin är intresserad af allt som kan vara af nytta till Ryssland." Nils Nordenskiöld Berzeliukselle 16.4.1838. Berzelius 1927, 197.
- 17 Seppinen Ilkka, *Ilmatieteen laitos 1838–1988*. Ilmatieteen laitos, Helsinki 1988, 20.
- 18 Nils Nordenskiöld Berzeliukselle 9.8.1831. Berzelius 1927, 120–123; Laine 1948, 42–43.
- 19 " – af den natur, att det med tålmod å Hr. Öfverintendentens sida med tiden måste repareras; ty men af kunnskaper kunna väl för någon tid synas tiltagsna statsmän öfverflödiga eller stående i vägen, men det varar icke länge, för än de åter måste tillitas, och så går det äfven med Hr. Öfverintendenten." Berzelius Nils Nordenskiöldille 13.9.1824. Berzelius 1927, 124.
- 20 Kalleinen Kristiina, *Suomen kenraalikuvernementti. Kenraalikuvernöörin asema ja merkitys Suomen asioiden esittelyssä 1823–1861*. Painatuskeskus, Helsinki 1994, 85–86, 106–107.
- 21 Kalleinen 1994, 109.
- 22 Kalleinen 1994, 113; Ehrenström Aminoffille 30.1.1832. Riilahden kokoelma I, saapuneet kirjeet 10, KA. Ehrenström kävi esittäytymässä Menshikoville tämän saapumista seuraavana päivänä.
- 23 Laine 1948, 43–46.

- 24 Carl Gustafista lähtenyt sukuhaara sammui 1897, mutta tila pysyi vielä muutamia vuosia suvun hallussa sen myyntiin eli vuoteen 1906 saakka. Kuvaja Christer & Rantanen Arja, *Sipoon pitäjän historia* I. Sipoon kunta 1994, 213–214.
- 25 Nippu Talousasiat, Frugård 372.11a ja Frugård 372.11b.
- 26 Hedda Nora Otolle 1.8.1820. Otto Henrik Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.7.
- 27 Aurora Nordenskiöld Nils Nordenskiöldille 22.1.1821. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 15.
- 28 Hedda Nora Otolle 1.11.1821. Otto Henrik Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.7; ”Sådana är nu sakernas ställning; men huru mycket behöfver vi ej Mammans erfarna råd.” Otto Henrik Hedda Noralle 3.10.1821. Frugård 372.11b.
- 29 Hedda Nora Floralle 24.6.1823. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 30 ”Emellertid kan du fåna dig däraf, että din lilla mår bra, växer, ser sig bra ut och är snäll på allt vis. Tala börjar hon så småningom.” Hedda Nora Floralle 1825 ilman päivystä. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 31 ”Vi kom hem utan äfventyr, men en kall blåst gjorde, att vi frös alla, lilla Flora fick hosta, Hedda ont i huvudet och jag en tillökning på min hosta”. Hedda Nora Hedvig Ulrika Sederholm-Nordenskiöldille 31.1.1827. Hedvig Ulrika Sederholm-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b; ”Då ni reste lade Flora och jag på var sin säng, efter en stund torkade hon sina ögon och i kusinernas sällskap blef hon munter igen. När hon kommer hem, kommer väl tårarna rinna det är säkert.” Hedda Nora Floralle 12.8.1830. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 32 Ennen Ruotsiin muuttoaan laatimassaan testamentissa 1847 Hedda jätti perinnöksi veljilleen tai heidän lapsilleen kaksituhatta hopearuplaa ja sisarelleen tuhat hopearuplaa, mutta ”återstående af mitt efterlemnade egendom tillfaller min kära syster- och fosterdotter Flora Ottiliana Nordenskiöld.” Nippu ”Muu aineisto”, Hedvig Magdalena Nordenskiöldin testamentti Frugård 372.12b.
- 33 ”Hedda, som aldrig får vara hemma, reste i förgår till Eriksnäs, dels för att se efter folket dels för att försöka få sälja någon såg eller hafre, få se om det lyckas för henne.” Hedda Nora Nils Nordenskiöldille 31.3. (vuosiluku oletettavasti 1826). N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 273.15.
- 34 ”Hon är nu desiderat att flytta öfver, och jag tager ingenting om den saken, blott Hedda må få ett godt och passande ställe till sitt bostad, så framt hon icke sluteligen helt och hållet inaccorderar sig hos Flora, som ändå är flyttnings orsaker.” Otto Gustaf Nils Nordenskiöldille 3.1.1845. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 35 Berzelius oli tavannut von Haartmanin Tukholmassa, mistä kertoi Nils Nordenskiöldille 9.9.1827. Berzelius 1927, 190.
- 36 Von Haartman N. Nordenskiöldille 24.4.1829. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.14; Kalleinen 2001, 87–90.
- 37 Hedda Nora Floralle 30.1.1829 ja 31.1.1829. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 38 Hedda Nora Floralle 22.2.1829. Flora Gustava Nordenskiöld-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12b.
- 39 Nordenskiöld 1933, 285.

- 40 Hiskin antamat tiedot <http://hiski/genealogia.fi/hiski/427.feg>
- 41 Kummiluettelot nipussa Sukuselvityksiä etc. Frugård 372.41.
- 42 Häggman Kai, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. SHS, Helsinki 1994, 108.
- 43 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille (oletettavasti 7.5.1833). N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.14; ks. Myös Kalleinen Kristiina, ”Min älskade Nils!”– Piirteitä Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöldin elämästä. *Genos* 2/2005, 74–79.
- 44 Tommila Päiviö, Kansallisen tiedeyliopiston alku. Teoksessa *Suomen tieteen historia I. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*. Päätöim. Päiviö Tommila. WSOY, Helsinki 2001, 391.
- 45 Nils Nordenskiöld Berzeliukselle 8.2.1833 ja 24.8.1834. Berzelius 1927, 147, 163; Perovskilta on säilynyt 11 kirjettä Nils Nordenskiöldille ajanjaksolta 22.11.1831–12/24.11.1852 kansiossa Frugård 372.15.
- 46 Kalleinen 2001, 104–105.
- 47 Kalleinen 2001, 111.
- 48 ”Men allt frukta mine landsmän ännu att i afseende å jernhanteringen skilja sig från Sverige och med kraft begagna egna tillgångar.” Nils Nordenskiöld Berzeliukselle 24.8.1834. Berzelius 1927, 161.
- 49 Laine 1948, 60–61, 66.
- 50 Nils Nordenskiöld Berzeliukselle 1827. Kirjeessä ilmeisesti vastaanottajan merkintä ”i slutet av maj el. början av juni”. Berzelius 1927, 186–187; Laine 1948, 87.
- 51 Kalleinen 2001, 111–113.
- 52 Laine 1948, 93.
- 53 Laine 1948, 66–68.
- 54 Laine 1948, 48.
- 55 ”Du bör veta, ett minor göras under Dig”; Berzelius Nils Nordenskiöldille 9.9.1837. Berzelius 1927, 189–190.
- 56 ”Brukspatronerna äro så missnöjda med N., och något måste göras för dem”. Laine 1948, 50; Nils Nordenskiöld Berzeliukselle 11.11.1837. Berzelius 1927, 192–193.
- 57 ”Han förklarade, att såvida man icke vill gå in på att bibehålla Dig såsom chef för hela bergsväsendet, så afsäger han sig att vara commisionär i ämnet, ty det vore uppenbart, att jerntilverkningens ställande under en serskilt och oafhängig directeur vore principlöst. Han såg i detta ingenting annat än en personlig fiendskap af Tit. Falck, för hvilken fiendskap han icke ämnade låna sin medverkan såsom redskap.” Berzelius 1927, 192.
- 58 ” – – att man har en person af dina insigter och din redlighet att tillita” Berzelius Nils Nordenskiöldille 4.5.1838. Berzelius 1927, 198–199.
- 59 Laine 1948, 133–134.
- 60 Esim. Kalleinen 2001, 170.
- 61 Nils Nordenskiöld Berzeliukselle 5.7.1840. Berzelius 1927, 231.
- 62 Nils Nordenskiöld Sofia Margarettalle 11.7.1840. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.32.
- 63 Kalleinen 2001, 133–134.
- 64 Tommila 2001, 304; Elfving Fred, *Finska Vetenskaps-societen 1838–1938*. Commentationes humanarum litterarum 10/ 1938, 4. Mainitsemisen arvoista lienee sekin, että Nils

- Nordenskiöld oli myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsen vuodesta 1836 lähtien. Sulkunen Irma, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. SKS, Helsinki 2004, 280.
- 65 Casimir von Kothen oli 1833 esitelty kenraalikuvernööri A. S. Menshikoville, ja hänet oli välittömästi nimitetty kenraalikuvernöörin adjutantiksi. Tästä lähtien von Kothenia voitiin pitää ”kenraalikuvernöörin miehenä” ja tämän ystävänä. Kalleinen 2001, 97.
- 66 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 20.9.1833 ja 26.9.1833. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.14; Kalleinen 2001, 94.
- 67 ”Emedan min far tillbragte en stor del av sin mannaålder på resor var det egentligen min mor, som lett och ordnat vår första uppfostran — — samt å Frugård skapat ett hem, där en sällsynt trefnad och endräkt var rådande.” Nordenskiöld N.A.E.1877, *Sjelfbiografi*, 24. MK B 15538, KK.
- 68 ”Nils har ingen hand med pengar.” Nordenskiöld 1983, 13.
- 69 Parland-von Essen 2005, 151.
- 70 Anna Nils Nordenskiöldille esimerkiksi 2.6.1852. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.14.
- 71 Ramsay 1950, 28–31.
- 72 <http://www.mantsala.fi/yleista/historia/adolf-erik-nordenskiold/osa-1>
- 73 ”Nog gör jag mitt bästa och äfven Saelan som verkligen är outtröttlig med honom.” Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 14.8.1841. N. G. Nordenskiöld, brev. Frugård 372.12.
- 74 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 8.9.1841. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.14.
- 75 Parland-von Essen 2005, 61.
- 76 ”På Johannisberg voro Adolf och Otto så snälla och skickliga att för första gången erfor jag att det var större nöje än besvär att hafva dem med sig. — — då han frågade hvarföre intet Mamma äfven tog honom med till Johannisberg, Saelan hade svarat, att orsaken var den att han var så oskicklig, att Mamma fruktade att hon måste skämma på honom.” Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 14.8.1841. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.14. Samassa kirjeessä Sofia Margareta toisti vielä pikku Nilsin luonteen olevan vastahakoinen eleganssin oppimiseen, ”och jag fruktar att han aldrig lär blifva mera elegant än hans Guds fader Bonsdorff”.
- 77 Parland-von Essen 2005, 40.
- 78 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 20.12.1853. N. G. Nordenskiöld, kirjeet- Frugård 372.14. Nils oli jäänyt lokakuussa yksin Frugårdiin palvelusväen kanssa omasta halustaan, kun muut olivat muuttaneet kaupunkiin. Hän oli kuitenkin tulossa kaupunkiin joulun viettoon, jolloin hän näitä parempia vaatteita tarvitsi.
- 79 Nordenskiöld 1877, 4–8; ”Gud ske lof Nils har varit ganska bra denna tid, han läser nu till Logisexamen – och finner jag förträffligt. De båda andra Adolf och Otto äro mycket flitiga, och även lilla Carl har nu igen börjat på alfvar studera. Saelan är utmärkt god för dem alla och styr helt och hållet deras studium.” Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 20.10.1849. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.14.
- 80 Nordenskiöld 1877, 9; Ramsay 1953, 30.
- 81 Gestrin Trygve, Aurora Karamzin ja Nižni Tagilin kaivokset. Teoksessa *Aurora Karamzin. Aristokratian elämä*. Espoon taidemuseo & Schildts 2006, 129–139.

- 82 "Att herr Statsrådet benäget vill begifva sig i ost och ställa för att bedöma hvad som göras samt gifva råd vad som göras bör." Stjernvall Nils Nordenskiöldille 1/13.6.1849. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.17; Aurora Karamzin Nordenskiöldille 28.5./9.6.1849. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.15; Gestrin 2006, 147–148.
- 83 Nils Nordenskiöld Sofia Margaretalle 26.6.1849 ja 3.7.1849. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.32.
- 84 Stjernvall Nordenskiöldille 21.6.1849. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.17; Nils Nordenskiöld Sofia Margaretalle 26.6.1849. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.32.
- 85 Otto Gustaf Nils Nordenskiöldille 25.6.1849. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.16.
- 86 *Svenskt biografiskt lexikon* XXVII, Stockholm 1990–1991, 250.
- 87 Nils Nordenskiöld Sofia Margaretalle Sjöglestä 8.7.1849, Tukholmasta 17.7., Moskovasta 8.8., Nizhnij Novgorodista 11.8. ja Nizhnij Tagilista 22.8. ja 29.8.1849. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.32.
- 88 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille Frugårdista 29.9.1849 ja Helsingistä 20.10.1849. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.14. Anna Charlotta ja Anne Charlotte -kirjoitusmuodot esiintyvät kirjeissä vuorotellen.
- 89 Nils Sofia Margaretalle Nizhni Tagilista 5.9.1849. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.32.
- 90 Klinge Matti, *Ylioppilaskunnan historia I 1828–1852. Turun ajoista 1840-luvun aktivismiin*. Gaudeamus, Helsinki 1978, 166–171.
- 91 Klinge 1978:1, 190–193.
- 92 Otto Gustaf Nils Nordenskiöldille 21.10.1849. N. G. Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.16.
- 93 Nils Nordenskiöld Sofia Margaretalle Pietarista 30.5.1850, Turusta 4.7.1850 ja 22.7.1850. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.32.
- 94 Ramsay 1953, 33–34.
- 95 Klinge 1978: 1, 203–204.
- 96 Klinge 197: 1, 206–208.
- 97 Klinge 1978: 1, 210–211.
- 98 "– att våra gossar icke måtte vara med om någon demonstration af vad egenskap som hållst. I värsta fall och om något af Studentkorspen är att befara, vore bäst att de genast alla tre reste ut till Frugård. Ett enda ord kan bringa olycka, jag fruktar högeligen att icke vidare måtte ske, de veta icke huru nära Universitetet varit för upplösning eller och något ännu värre för ungdomarne." Nils Nordenskiöld Sofia Margaretalle Pietarista 4.5.1851. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.32.
- 99 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 28.2.1851. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.14.
- 100 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille Helsingistä 8.3.1851. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.14.
- 101 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille Frugårdista 7.7.1851. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.14. Nils Nordenskiöldin kotiinpaluun jälkeen perhettä kohtasi suuri suru, sillä tytär Anna Fredrika Sofia Maria (Marie) kuoli syyskuussa 1851.

- 102 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 20.10.1849 ja 9.10.1855. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.14; Kalleinen 2005, 76.
- 103 Nils Heddalle 25.5.1853. Hedvig Magdalena Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 104 Nils Nordenskiöld Sofia Margarealle 6.6.1852 Pietarista. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 105 Adolf Sofia Margarealle 2.7.1853 Sortavalasta ja Nils Nordenskiöld 12.7.1853 Pietarista. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32; Nils Nordenskiöld Heddalle Pietarista 12.7.1853. Hedvig M. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 106 Nils N. Heddalle Pietarista 19.10.1853. Hedvig M. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 107 Nils N. Sofia Margarealle 31.10.1853 ja 19.11.1853. Sophia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 108 Nils N. Sofia Margarealle 26.11.1853. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 109 ”Då detta bref ankommer är Carolus troligen en väl uniformerad liber studiosus; måtte han väl använda sin tid. Denna termin borde han skriva latin, taga theologi examen och arbeta på laboratorium: gör han ej det lär han såsom vanligen händer knappast hafva någon nytta af sin första termin.” Adolf Sofia Margarealle 3.1.1854. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32; Gestrin 2006, 149.
- 110 Adolf Sofia Margarealle 17.1.1854, 4.2.1854 ja ”februari 1854”. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32
- 111 Klinge Matti, *Ylioppilaskunnan historia II. Kansalaismielen synty 1853–1871*. Gaudeamus, Helsinki 1978, 16–17; ”Du får tro att det varit stor höjd i Helsingfors några dagar då Kejsaren med sina söner varit här. En utnämning som väcker ett stort glädje är Topelius utnämning—.” Sofia Margareta Adolffille 16.3.1854. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 112 Sofia Margareta Otto Nordenskiöldille ”Helsingfors 1854”; 1.2.1854; 10.2.1854. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 113 Sofia Margareta Otto Nordenskiöldille 3.4.1854. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 114 Nils Sofia Margarealle 27.3.1854 Moskovasta. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32; Nils Heddalle Helsingistä 9.6.1854. Hedvig Magdalena Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 115 ”Här talas allmänt om en ung student Tamelander, som länge varit misstänkt att vara spion, nu har man fått reda att det är så och magistern och äldre studenter har haft honom i en förhör och han har fått lof att erkänna att Wulfert öfvertalat honom att vara det.” Fredrique Sofia Margarealle ”Thorsdag förmiddag”. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 116 Tamelanderin jutusta tarkemmin Klinge, 1978:II, 30–37.
- 117 Adolf Nils Nordenskiöldille ”Pitkänä perjantaina 6.4.1854 Helsingistä”. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 118 ”Hela världen lever här i en stark politisk spänning, som med hvar dag ökas. Alla tyckes visa att det ej går bra ut med ryssarne, nyss lido de ett nederlag —.” Adolf Sofia Margarealle 23.11.1854. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.

- 119 Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 21.10.1854. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.14.
- 120 Sofia Margareta Otto Nordenskiöldille 18.3.1855. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 121 "Hur går det med Adolfs disputation, hur heter det och männe han skicka mig ett exemplar med posten – Hvar ämnar Otto följa på ting och vad sysselsätter sig Carl?" Nils Sofia Margareta Nizhni Tagilista 2.2.1855, 7.4.1855 ja 31.5.1855. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 122 Nils Adolffille 12/24.5.1855. N. A. E. Nordenskiöld., kirjeet. Coll. 389. 1.
- 123 Adolf Nils Nordenskiöldille 4.6.1855. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15; Ramsay Anders, *Muistoja lapsen ja hopeahapsen I*. WSOY, Porvoo 1966, 287–290.
- 124 Adolf Nils Nordenskiöldille 12.6.1855, 28.6.1855 ja 19.7.1855. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 125 Klinge 1978: II, 40.
- 126 "Mitt emot oss andra sidan farstugan bor Wetterhoff och Montgomery och jag tror att deras sällskap har gjort Kalle ganska gott." Adolf Sofia Margareta 9.11.1855. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 127 "Det är den största hederspost en ung medlem af Universitetet kan ernå." Adolf Nils Nordenskiöldille 16.10.1855. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15. Sofia Margareta puolestaan totesi vuorikonduktöörin nimityksestä, että von Haartman oli vastaanottanut Adolfin melko ystävällisesti ja oli nimittänyt Adolfin ilman pyyntöä vuorikonduktööriksi, josta tämä saisi hieman palkkaakin. "Adolf har blifvit ganska vänligt emottagen af Haartman, och utan att sjelf begära det, blifvit utnämnd till Bergs-conductor. Han får derigenom en liten inkomst. Det var rätt beskedligt af Haartman." Sofia Margareta Nils Nordenskiöldille 21.10.1855. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 14.
- 128 Anders Ramsay on muistelmissaan kuvannut juhlia ja sen jälkimaininkeja varsin elävästi. Ramsay Anders, *Muistoja lapsen ja hopeahapsen II*. WSOY, Porvoo 1966, 40–46.
- 129 Töölön päivällisistä tarkemmin myös Klinge 1978:II, 37–39; Ramsay 1966 II, 47–49, 56.
- 130 "Haartman har iniberat mitt arvode vid bergskontoiret. Jag förklarade Laurell, då han med ledsnad anmälde detta, att det synnerligt fröjdade mig, att hafva lemnat en så kär slägtning ett så lysande tillfälle att visa sin loyalty och underdåniga tänkesättet." Adolf Sofia Margareta 15.12.1855. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32. Gustaf Fredrik Laurell (1818–1885) oli tullut jo 1825 vuori-intendentin konttorin palvelukseen toimi vuodesta 1840 vuorimestarina. Vuorineuvoksen arvon hän sai 1856 ja seurasi Nils Nordenskiöldiä vuori-intendenttinä 1858. Kotivuori Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Laurell Gustaf Fredrik*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10906>>.
- 131 Ramsay 1953, 40; Adolf Nils Nordenskiöldille Vimmerbystä 3.7.1856. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15; Nils Nordenskiöld Heddalle 20.8.1856. Hedvig Margareta Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.12.
- 132 Esim. Kalleinen 2001, 261–263.
- 133 Otto Adolffille 3.5.1856. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 134 August Ahlqvistin ystävänä ja kirjeenvaihtoverina Nordenskiöld pysyi koko elämänsä ajan – heitähän yhdisti kiinnostus kansatieteeseen ja tutkimusmatkoihin.

- 135 Ramsay 1953, 40–41.
- 136 Klinge 1978:II, 61–67; Elmgren S. G., *Muistiinpanot*. Julk. Maliniemi Aarno, SHS, Helsinki 1933, 100–101.
- 137 Koko prosessista tarkemmin Klinge 1978:II, 68–79.
- 138 Ramsay 1953, 46; Adolf Nils Nordenskiöldille 20. ja 27.7.1857. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 139 ”– att icke söka tjänst härstädes utan antingen söka din utkomst i Sverige eller efter din återkomst hit börja med något praktiskt företag. Skulle vi lägga någon fabrik här på Frugård är jag säker att vi dermed kunde bra på ut oss samt du dessutom hafra tid med vetenskapliga arbeten samt tillgångar till resor.” Otto Adolffille 1.7.1857. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 140 Sofia Margareta Otolle 4.6.1857. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 141 Kauppakirjoja ja perinnönjakoasiakirjoja, Frugård 372.43:4.
- 142 ”Jag ämnar nämligen dröja här ett par år att se huru sakerna utveckla sig derhemma. För någon längre tid än 2 år blir jag i alla fall ej här utan återvänder hem för att slå mig ut så godt jag kan. Nedslagen är jag ingalunda och mamma bör äfven dels inte vara det.” Adolf Sofia Margarettalle 24.6.1857. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 143 Adolf Nils Nordenskiöldille Sjöglestä 20.7.1857. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 144 Adolf Nils Nordenskiöldille 16.8.1857; 30.8.1857; 19.9.1857; 7.10.1857; 15.11.1857 ja 26.11.1857. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 145 Nils Nordenskiöld Sofia Margarettalle syyskuu 1857– toukokuu 1858. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 146 Nils Nordenskiöld Sofia Margarettalle Lontoosta 25.9.1857, 30.10.1857, 4.10.1857 ja 9.10.1857. Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.32.
- 147 Jupakasta tarkemmin Klinge 1978: II, 88–91. Carl Mannerheim erotettiin yliopistosta kesä mukaan lukien kuudeksi kuukaudeksi tottelemattomuudesta ja huolimattomuudesta opinnoissa.
- 148 Klinge 1978:II, 97; ”– Ganska skarpt klandrade Svecomanska partiets politiska kannstöperi och klubbväsende, som i allt söka visa sin fientlighet mot regeringen –;” Det var en hård nöt för den högljudaste minoriteten bland studenterna, så mycket mer som ingen kan sätta Arppes sjelfständighet och frisinhet i tvifel.” Elmgren 1933, 317.
- 149 Ramsay 1953, 47–53.
- 150 Otto Adolffille 8.1.1860, 22.1.1860 ja 28.1.1860. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33; Otto A. O.Saelanille 1.1.1860. Anders Olivier Saelan, kirjeet. Frugård 372.49:6. Saelan vietti tämänkin jälkeen usein joulun Frugårdissa, kuten kirjeenvaihdoista on havaittavissa.
- 151 Otto Adolffille 8.1.1860 ja 2.9.1860. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 152 Adolf Nils Nordenskiöldille 5.3.1860. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 153 ”– att min fars sysslolöshet, vid hvilken han icke kan vänja sig, skulle upphöra och han fick egna sina återstående krafter åt sitt älsklings studium.” Adolf Nordenskiöld Arppelle 7.6.1860. Arppe A. E., kirjeet. Coll. 14.1.

- 154 Schauman August, *Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa I*, WSOY, Helsinki 1967, 275–276; Klinge 1978: II, 129–239.
- 155 Tästä esim. Jussila 2004, 270–282.
- 156 "Under min vistelse därstädes var stor rörelse i staden i anl. af Rokassovskijs ankomst för att tillträda sitt nya embete, vid hvilket han gaf ett någorlunda bestämt löfte om riksdagen, som förtjuste en del människor, dock icke de klokare, hvilka anse det bäst att vänta tills något verkligen blir utaf de stora löfterna." Otto Adolffille 24.12.1861. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 157 "Alla vänta deraf stora resultat, hvaraf måhända högst litet realiseras. Allt sedan adressagationerna i våras har styrelsen på allt sätt sökt visa att landets önsknin­gar ligger den ömt om hjärtat, men har säkert inget lust att uppgifva sina rättigheter." Otto Adolffille 8.9. ilman vuosilukua, mutta asiayhteydestä voidaan päätellä vuoden olevan 1863. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 158 Otto Adolffille 12.1.1864. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 159 Jussila 2004, 452–453.
- 160 Vuorinen Marja, *Kuviteltu aatelismies. Aateluus viholliskuvana ja itseymmärryksenä 1800-luvun Suomessa*. SKS, Helsinki 2010, 341–342.
- 161 Jussila 2004, 447, 453.
- 162 Otto Adolffille 13.1.1861. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 163 Adolf Nils Nordenskiöldille 5.2.1861; 1.10.1861. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15; Ramsay 1953, 59–76.
- 164 Otto Adolffille 1.1.1861. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 165 Karl Nils Nordenskiöldille Dresdenistä 29.9.1861. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 166 "Alla Spetsbergsfararne återkommo friska. Underrätta Nordenskiölds, Malmbergs familjer. Behöfs express Frugård. Bref Stockholm." Sähke N. A. E. Nordenskiöldin kokon­elman 389.1. nipussa "muut kirjeet".
- 167 Halonen Tero, *Maaseutuopistoista yliopistoon. Maatalous- ja metsätieteiden tutkimus- ja opetustoiminnan akatemisoitumisprosessi Helsingin yliopistossa vuoteen 1945*. Helsinki 2010. <http://ethesis.helsinki.fi/>, 66–67.
- 168 "Bra ledsamt var det och jag kan ej säga huru påkostnad det var att ej heller efter fullbordandet af min långa och besvärliga sommartur hellst på några timmar kunna få besöka hemmet och träffa pappa och syskoner." Adolf Nils Nordenskiöldille 10.11.1861. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 169 Adolf Nils Nordenskiöldille 17.12.1861. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 170 Adolf Nils Nordenskiöldille 18.2.1862. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.15.
- 171 Adolf Nils Nordenskiöldille 3.6.1862; 6.9.1862; 27.12.1862 ja 13.1.1862. N. G. Norden­skiöld, kirjeet. Frugård 372.15; Ramsay 1953, 74–77.
- 172 Karl Nils Nordenskiöldille 17.2.1863. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 173 Otto Karlille 6.9.1862. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33. Otto kertoi saaneensa kortin Sofilta Vimmerbystä, jonne sisaret olivat tulleet 24.8.
- 174 "Snart kommer väl finskarna och det skall bli rätt roligt att göra deras bekantskap, och se huru den Finska afdelningen af släkten ser sig ut." Vilhelmina Nordenskiöld Wil-

- helm Nordenskiöldille 3.9.1862 sekä 5.10.1862. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.5;
- 175 "Ja min bror! Din lilla minsta syster skall flytta långt från föräldrar och syskon och sitt land till Finland, det svider i hjertet då jag ibland tänker på detta." Vilhelmina Nordenskiöld Wilhelm Nordenskiöldille 23.1.1864. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.5.
- 176 Karl Nils Nordenskiöldille 25.3.1862. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 177 Otto Adolffille 10.11.1864. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 178 "Det är ledsamt att Pappa så ofta får ledsamheter genom sina invexlade affärer." Otto Karlille 19.4.1863. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 179 Otto Karlille 20.11.1863. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 180 Otto Adolffille 8.9. (ilman vl, mutta sisällöstä pääteltävissä vuodeksi 1863) sekä 10.11.1864. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 181 Erik Ludvig von Julin Nils Nordenskiöldille 2.10.1862. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.14; Leikola Anto, Darwinismin tulo Suomeen. Teoksessa *Suomen tieteen historia I*. WSOY, Helsinki 2001, 488–489.
- 182 "Laga så att vattenhöjds observationer anställdes äfven uti några av våra finska insjöar, t.ex. Saimen, Päjene, Lojo mm." Karl Nils Nordenskiöldille 29.9.1861. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 183 Karl Nils Nordenskiöldille 21.4.1865. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 184 " — — huruvida afgörandet utfaller efter min Brors önskan. Gerna såge jag att min Brors förhoppningar i detta afseende skulle gå i fullbordan." Alexander Armfelt Nils Nordenskiöldille 3/15.9.1864. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.13.
- 185 "Hade jag dock hoppats så mycket af de geologiska undersökningarna. Pappa skulle genom den utan tvifel gagnats mycket vårt land och med deltagande blifvit följd från flera håll." Karl Nils Nordenskiöldille 21.4.1865 ja 14.5.1865. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 186 Haapala Ilmari, Geologia. Teoksessa *Suomen tieteen vaiheet*. Toim. Tommila Päiviö ja Korppi-Tommola Aura. Yliopistopaino, Helsinki 2003, 236.

IV KATOVUOSISTA TOIMINNAN LAAJENEMISEEN 1866–1880:

OTTO NORDENSKIÖLDIN FRUGÅRD

- 1 N. G. Nordenskiöldin perukirja 30.4.1866. Aatelin perukirjat 1867, Ecm 21. Turun maakunta-arkisto, Turku (saatavilla digitaaliarkistossa).
- 2 Otto Adolffille 5.3.1864. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 3 Hirvonen Maija, Ramsay Anders. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 4 Karl Otolle 27.7.1866. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 5 Otto Adolffille 6.9.1866. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33; Karl Otolle 27.7.1866. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 6 Otto Karlille 5.9.1866. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 7 Karl Otolle 6.10.1866. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 8 Otto Karlille 10.10.1866. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33; Adolf Otolle 19.9.1866. Nippu Nils Otto Nordenskiöld. Frugård 372.57.

- 9 Karl Otolle 24.6.1867. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 10 Katovuosista 1867–1868 esimerkiksi Jutikkala Eino, Katovuodet. Teoksessa *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS, Helsinki 2003, 506–510; Turpeinen Oiva, *Nälkä vai tauti tappoi?* SHS, Helsinki 1987; Savolainen Raimo, J. V. *Snellman ja nälkävuodet 1867–1868*. Snellman-instituutin C-sarja 2, 1989.
- 11 "Det blir i vinter en svår tid för den arbetande klassen." Otto Karlille 10.9.1867. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 12 Karl Otolle 13.9.1867. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 13 Nils Gustaf Gabriel Otolle 26.10.1867 ja 8.11.1867. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 14 " – – obilligt att jag under dessa svåra tider ensam skall ha allt bråk från Pappas affärer."; " öfver allt beskrifning uselt". Otto Adolffille 2.2.1868 ja 16.2.1868. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3; Nordenskiöld 1983, 14.
- 15 Helsingin yliopiston keskusarkistosta ei löytynyt tätä asiaa koskevaa materiaalia.
- 16 Kartano oli perinnönjaoissa siirtynyt Klinkowströmin haltuun 1863, joten vain viidessä vuodessa omaisuus saatiin tuhlattua – Klinkowström itse ilmoitti konkurssihakemuksessaan syyksi katovuodet, mutta osasyynä oli todellisuudessa myös hänen tuhlaileva elämäntapansa. Hiiskulan osti konkurssihuutokaupassa 22.3.1869 kollegiasessori, myöhemmin hovineuvos Wilhelm Brummer. Myllyniemi Seppo, *Vihdin historia 1800–1918*. Vihdin kunta 1990, 59.
- 17 Karl Otolle 15.5.1868. Frugård 372.57.
- 18 Otto Karlille 10.11.1868. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 19 Rosenberg Antti, Teollisuus. Teoksessa *Suur-Tuusulan historia III*. Tuusulan kunta 1995, 224.
- 20 " – – skulle litet minska deficit i Pappas efterlemnade affärer, hvilka i dessa dåliga tider trycka mig ganska kännbart." Otto Karlille 10.11.1868. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 21 "Han är dock en at vårt lands driftigaste jordbrukare och en af de få som hysa frisinne och upphöjdare åsigtter öfver lifvets förhållanden." Karl Otolle 13.11.1868. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 22 Otto Karlille 5.4.1870. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33; Karl Otolle 22.4.1870, Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 23 "Det skall bli riktigt trefligt att återigen få Nils hem, ty jag har haft bra tomt efter honom." Otto Karlille 18.1.1870. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 24 Otto Karlille 3.4.1869. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 25 Oksanen 1991, 232–235.
- 26 Karl Otolle 5.8.1870. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 27 Estlander C. G., *Ungdomsminnen*. Schildts 1918, 305–306, 309–310.
- 28 Esim. Vares Vesa, *Varpuset ja pääskysel. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. SKS, Helsinki 2000, 24–25.
- 29 Vares 2000, 26–28.
- 30 Grönstrand Heidi, Kaksi kieltä, kaksi kansaa. Teoksessa *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Toim. Haapala Pertti, Löytty Olli, Melkas Kukku ja Tikka Marko. Teos, Helsinki 2008, 376–377.

- 31 Wrede Johan, Estlander Carl Gustaf. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 32 " – från en af vårt lands mest bildad och inflytelserika kretsar." Karl Otolle 5.8.1870. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35; "Jag har känt en sådan saknad efter en dylik [syster] allt sedan Sophie och Anna lemnat Finland." Mina Olgalle 5.8.1870. Olga Emilia Estlander-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.37.
- 33 Schybergson M. G., *Carl Gustaf Estlander: levnadsbeteckning*. SLS, Helsingfors 1916, 76–77.
- 34 Otto Karlille 5.10.1870. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 35 " – i mitt tycke ett så behagligt ställe och rummens inredning så treflig och bekväm och nu är de säkert riktigt vackra sedan reparation i höst." Sofi Olgalle 1.11.1870. Olga Emilia Estlander-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.37.
- 36 Otto Karlille 16.1.1873. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 37 Nordenskiöld 1984, 29–30.
- 38 Östman Ann-Catrin, Modernisoitua maatalous 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa *Suomen maatalouden historia 2. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS 2004, 19–21, Peltonen Matti, Uudet kaupallistumisen muodot. Teoksessa *Suomen maatalouden historia 2*, 89, 109–110.
- 39 Otto Karlille 30.1.1871. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33. Otto Adolfile 2.8.1871. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 40 Seuraava von Kothenia koskeva osuus perustuu pääasiassa Mirja Härkösen tutkimukseen *Kouluylhallituksen ensimmäisen päällikön Casimir von Kothenin koulupolitiikka: taustaa, tavoitteita, tuloksia*. SHS, Helsinki 1982.
- 41 Otto Adolfile 22.1.1872. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 42 Otto Adolfile 18.4.1874. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 43 Otto Karlille 17.5.1874 ja 12.8.1874. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 44 "Intessant har det varit att bese alla härvarande verk, samt jordbruket hvilket är uti utmärkt skick. John har rest med mig till alla utgårdar men grufvarne har jag ännu ej besatt. – Roligt skall det bli att få bese några af Skånska egendomarne." Otto Karlille 28.6. ja 12.8.1874. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 45 Otto Karlille 21.12.1874. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33.
- 46 Theodor Sederholm oli syntynyt 1832 Saaren kartanossa Mäntsälässä. Hän oli Carl Albrecht Sederholmin pojan Claes Jakobin poika. Claes Jakobin sisar oli Hedvig Ulrika Sederholm, joka 1814 oli avioitunut Nils Nordenskiöldin veljen Carl Gustafin kanssa. Helsingissä Theodor Sederholm toimi kirjakaupan ja -painon omistajana sekä oli ollut *Helsingfors Dagbladets* toimituksen jäsenenä ja avustajana. Lehti painettiin hänen kirjapainossaan vuosina 1867–1877. Vuodesta 1863 vuoteen 1876 Sederholm toimi Helsingin yliopiston konsistorin amanuenssina, josta virasta joutui irtisanoutumaan vaikean sairauden takia. Kirjapaino teki konkurssin 1877, ja Sederholm kuoli 1881 pitkään sairastettuaan. Landgren Lars-Folke, Sederholm, Theodor. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta; Scheinin Barbro, Sederholm, suku. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 47 Karl Otolle 23.12.1874. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 48 Karl Otolle 13.9.1867 ja 1.2.1870. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 49 Detta förundrar jag mycket, ty jag tycker du bättre borde trivas der än i något annat främmande land." Otto Adolfile 14.1. Kirje on ilman vuosilukua, mutta sisällöstä päätel-

- len luultavasti 1864. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 50 August Ahlqvist Adolf Nordenskiöldille 13.6.1867. *August Ahlqvist. Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845–1889*. Toim. Maija Hirvonen ja Kaisu Lahikainen. SKS, Helsinki 1982, 145.
- 51 ”— drager jag mäktigt till det gamla hemlandet. Till hemmet som det än kallas i min familj, å andra sidan är det ej lätt att skilja sig från en snart 20 årig verksamhet sådan som jag har haft den här i Sverige ——. Troligen har jag blifvit mer svensk än vad jag self anar, och gammalsvenskar var ju alla finnar som kom hit för 17 år sedan.” Adolf Karlille 1.1.1875. Karl Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:4.
- 52 Otto Adolfile 28.1.1876. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 53 Lomu Juhani, Mäntsälän elinkeinoelämä autonomian aikana. Teoksessa *Mäntsälän historia II*. Mäntsälän kunta 1993, 179–180.
- 54 Otto Adolfile 15.1.1875 ja 10.4.1875. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 55 Hoffman Kai, Eklöf, August. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 56 ”Deribland ett par som medför kännbara förluster för mig”; ”Genom de förluster jag ådragit mig för bekanta, får jag allt mycket bråk. Det blir ej lätt att i dessa tider skaffa de summor jag till början med får utbetala.” Otto Adolfile 13.5.1878 ja 10.6.1878, N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 57 Manninen Kirsti, Mäntsälän seurakunnan, hallinnon ja yhteiskuntaelämän historia autonomian ajalla 1809–1917. Teoksessa *Mäntsälän historia II*. Mäntsälän kunta 1993, 483–484.
- 58 Nummisten koulun historiikki. <http://personal.inet.fi/yhdistys/numminen/Historia/Documentit/NummistenKoulunHistoria.htm>; *Opettajain Lehden* vuoden 1915 numeroissa 26 ja 27 on myös julkaistu Nummisten koulun historiikki koulun täyttäessä 25 vuotta.
- 59 Manninen 1993,506.
- 60 Soikkanen Hannu, *Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta*. Maalaiskuntien liitto, Helsinki 1966, 197–201.
- 61 Oksanen 1991, 434–435.
- 62 Kunnallislautakunnan pöytäkirja 20.5.1899, § 6; kuntakokouksen pöytäkirja 18.9.1899, § 15. Mäntsälän kunnan arkisto, Mäntsälä. Nurkkatansseiksi kyseisenä ajankohtana kutsuttiin tanssitilaisuuksia, joissa ei tanssimisen lisäksi ollut mitään muuta ohjelmaa, jonka vuoksi niitä ei useilla, etenkin uskonnollisilla tahoilla, hyväksytty. Useimmiten nuorisoseurat järjestivät tällaisia tanssitilaisuuksia. Otto Nordenskiöld ei ilmeisestikään nähnyt tanssimisessä mitään pahaa, koska hän jätti edellä mainittuun päätökseen eriävän mielipiteensä.
- 63 Hyvä yleiskatsaus aatelin toimintaan valtiopäivillä on Alex Snellmanin artikkeli Valtiopäiväpolitiikka: aateli ja keisari. Teoksessa *Ritarihuone ja Suomen aatelissuvut*. Toim. Aminoff-Winberg Johanna. Minerva, Helsinki 2013, 55–109.
- 64 Koivumäki Antti, *Suomen aatelin edustus autonomian ajan säätyvaltiopäivillä 1863–1906*. Turun yliopiston Suomen historian laitos, monistesarja B, tutkimuksia 2, Turun yliopisto 1968, liite.
- 65 Koivumäki 1968, 50 ja liite.
- 66 Halonen 2010, 72, Nykänen 1998, 125–127; ritariston ja aatelin pöytäkirjat 8.4., 9.5. ja 11.5.1867.

- 67 "Ej heller synes det troligt att styrelsen så snart kommer att realisera idén om ett finskt Polytekniskt Institut." Karl Otolle 13.9.1867. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 68 Halonen 2010, 73; Nykänen 1998, 127–128; Valtiopäiväasiakirjat 1867.
- 69 Pirinen Kauko, Schaumanin kirkkolain synty. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia* 132. SKHS, Helsinki 1985, 214.
- 70 " – – hvares karaktär och avsigter i ett och annat jag tror mig något så nära känna." E. W. Bruncrona Karl Nordenskiöldille 5.12.1871. Karl Nordenskiöld. Coll. 281.1.
- 71 Heikkilä, Markku Tutkimuksen voimavarojen lisääntyminen. *Teoksessa Suomen tieteen historia. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*. WSOY, Helsinki 2001, 449–451; Tuominen Uuno, Valtiopäivätyön satoa (1863–1878) teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia 2*. Painatuskeskus, Helsinki 1981, 615–616.
- 72 "Endast den nation lefver, som utträttar något för mensklighetens utveckling och det enda sätt på hvilket detta för Finland kan komma i fråga är vetenskaperne." Adolf Otolle 15.3.1872. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 73 C. A. Nordenskiöld Karl Nordenskiöldille 4.12.1876. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, 281.1.
- 74 "Fennomanerna, som ansträngt sig till det yttersta för att kunna dominera landtdagen, ej lyckats få öfvertaget annat än i Preste- och Bondeståndet." Otto Adolffille 2.2.1877. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 75 Adolf Otolle 9.3.1877. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 76 Seitkari Olavi, *Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntyvaiheet: Suomen sotilasorganisaatio ja asevelvollisuuskysymys 1860- ja 1870 -luvulla*. SHS, Helsinki 1951, 296–297, 323.
- 77 Seitkari 1951, 302.
- 78 Seitkari 1951, 361–362.
- 79 Seuraava perustuu artikkeliin Tuominen 1981, 504–505.
- 80 Otto Adolffille 21.12.1879.
- 81 Karl Otolle 4.2.1879. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34; Otto Adolffille 7.2.1879. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 82 "Alla personer, som jag råker, vore sig mer eller mindre bekanta, fråga mig om dig och din färd. Aldrig har väl någon resa följts af allmänheten i Finland med ett sådant intresse som din äfventyrliga kring Asien." Otto Adolffille 21.12.1879. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 83 Blåfield, Martti, *Mäntsälä-albumi*. A.E. Nordenskiöldin vierailu Pietariin, Mäntsälään ja Helsinkiin tammikuussa 1881. Mäntsälän kunta 1982, 11.
- 84 Ramsay 1950, 213.
- 85 "Snälla goda Sofie! Jag behöver ej beskriva huru lycklig jag blev, huru lycklig jag är! Ack att jag ej fick dela glädjen med dig! Gud är god och han har hört mina böner. Din vän Anna." Sit. Ramsay 1950, 213.
- 86 Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år*. Del 2. 1809–2000. Natur och kultur, Stockholm 2000, 131. "Det är nästan svårt att föreställa sig vilket uppseende Nordenskiöld väckte; man måste nog jämföra honom med vår tids idrottsstjärnor för att förstå. Det var fråga om en sportslig bedrift likväl som en vetenskaplig, och detta satte igång djärva för att inte säga fantastiska projektplaner."

- 87 Adolf Otolle 23.4.1881. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 88 Blåfield 1982, 21–30. Ruotsissa sisaret Sofia Sederholm ja Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld tilasivat molemmat *Mäntsälä-albumin* valokuvista itselleen kopiot muistoksi lapsuudenkodistaan. Blåfield 1982, 37.
- 89 Otto Adolfille 29.12.1881. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 90 Elfving 1938, 266.
- 91 Nippu ”Nordenskiöldska fonden för vetenskapliga forskningsresor”. Ha 1, Suomen Tiedeseura. KA.
- 92 Aiheeseen liittyvä uusi julkaisu on Markkanen Tapio, Miekkavaara Leena, Pietilä-Ventelä Anna-Maija, *Avartuva maailma. Kartta-aarteita Nordenskiöldin kokoelmasta*. SKS, Helsinki 2013.

V KARL NORDENSKIÖLD

- 1 Karl Otolle 22.3.1874 ja 29.4.1874. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35; Eskelinen Heikki, *Hundra år försäkringsverksamhet i Finland. Försäkringsbolaget Kaleva 1874–1974*. Ömsesidiga försäkringsbolaget Kaleva, Helsingfors 1979, 20–21, 25.
- 2 Eskelinen 1979, 21.
- 3 Eskelinen 1979, 21.
- 4 Eskelinen 1979, 25, 27
- 5 Pipping Hugo, *Kultakannan turvissa: Suomen Pankki 1878–1914*. Helsinki 1969, 53–55.
- 6 Ellei muuta mainita, Meteorologista päälaitosta koskien teksti perustuu teokseen Seppinen 1988, sivut 54–82.
- 7 Nils Gustaf Gabriel Otto Nordenskiöldille 6.9. ja 3.10.1873. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 8 ”Meningen var, att i möjligast mått bearbeta det meteorologiska material, som blifvit hos oss samlat och att Vetenskapssocieten för detta ändamål skulle öfverläta sitt material åt den, som ansågs lämplig utföra nämnde bearbetning.” Karl Nils Nordenskiöldille 9.2.1866. N. G. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.16.
- 9 Elfving 1938, 176–177.
- 10 Ensimmäisestä polaarivuodesta Elfving 1938, 176–182.
- 11 Polaarivuosien historia: http://www.arcticcentre.org/Suomeksi/TUTKIMUS/Hankkeet/Kansainvalinen_Polaarivuosi/Miksi_IPY/Polaarivuosien_historia.iw3 (viitattu 22.8.2012).
- 12 *Handlingar rörande Magnet.och Meteorol. Observatorium i Helsingfors*. Ankomna skrivelser Hc1, Suomen Tiedeseura, KA.
- 13 ”Finland få tråda i samarbete med de stora kulturländerna på ett område, der det lättare än måhända på något annat kunde ådagalägga sin förmåga af sjelfständigt forskningsarbete i vetenskapens tjänst.”
- 14 *Handlingar rörande Magnet.och Meteorol. Observatorium i Helsingfors*. Förslag till instruktioner. Hc 1, Suomen Tiedeseura, KA.
- 15 Berättelse öfver Magnetiska och Meteorologiska Observatoriets verksamhet från den 1.7.1880 till 31.12.1881, 13–14. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöldin kokoelmassa kansiossa 281.5, nippu Pienpainatteita.

- 16 Vapaaherrallinen D'Albedyhllin suku oli alun perin italialainen suku, jonka edustaja oli tullut Liivinmaalle 1300-luvulla. Kaksi sukuhaaraa otettiin vapaaherrallisina sukuina Ruotsin ritarihuoneeseen 1720.
- 17 Huvilan ostamista varten Karl oli saanut appiukoltaan Otto Henrikiltä 6 500 kruunun lainan. Otto Henrik Nordenskiöld Karl Nordenskiöldille 31.10.1881. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, 281.2.
- 18 "Jumala siunatkoon sinua. Huolehdi pienistä sisaruksistasi. Ajattele isää." Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, 281.5.
- 19 "Angående min Carl kan jag ej säga att hans beslut att i vår lemna Finland och sin plats, förvånade mig, då jag hela hösten hört på hans bref, huru han saknat sitt goda hem och sin lif han förut hade." Sofia Gustava D'Albedyhll Karl Nordenskiöldille 31.12.1883. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, 281.1.
- 20 Carl D'Albedyhll Karlille 11.4.1884. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, 281.1.
- 21 "Den vänskap du bjuder är för mig en så oskattbar gåfva, att jag endast kan se den såsom en välsignelse som emellanåt den store Gifvaren af allt godt benåder oss dödliga med." Mina Sofia Sederholmille 24.9.1871. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, 281.5.
- 22 "Att under alla dessa åren, snart åtta, som vi varit gifta, har jag ej träffat någon här i landet som skulle varit lika tänkande i detta fall med oss, Karl och jag, och i dessa de högsta heligaste ämnen som någonsin kan fästa en människans tanke har jag saknat att ej ega en qvinlig vän – I Sverige finnes så många." Mina Sofia Sederholmille 31.12.1871 ja 18.2.1872. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.5.
- 23 Minan kirjekonsepti Gullylle 24.1.1875. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.4.
- 24 Karl Otolle 27.8.1872. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 25 "Få se om detta äfven skall inverka på förhållanden i Finland." Nils Karl Nordenskiöldille 1.6. ilman vuosilukua. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.2.
- 26 Esim. Ekman Torsten, *Suomen kaarti 1812–1905*, Schildts 2006, 247–291.
- 27 Yrjänä Jouni, Käytännön reformipoliitikko ja tiedemies. Teoksessa Yrjänä Jouni & Keski-sarja Teemu, *Alexander Järnefelt. Kenraali ja suomalaisustaistelija*. SKS, Helsinki 2009, 282 ja 298–299.
- 28 Fruntimmers.skolan i Helsingfors. Oppikoulujen vuosikertomukset. Kouluhallitus, oppikouluosasto. E 1. KA.
- 29 "Då Mamma varit anledning till stiftande af Samskolan härstädes, så förmodar Pappa att med följande utklipp af en ledande artikel i dagbladet skulle intressera Morföräldrarna och Moster." Eva Nordenskiöld, kirjekonseptit, kirje ilman vuosilukua päivätty 21.12. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.5; Läroverket för gossar och flickor. Oppikoulujen vuosikertomukset. Kouluhallitus, oppikouluosasto E 5. KA.
- 30 Karl Otolle 22.4.1872. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 31 *Helsingfors Dagbladet* 26.11.1885, etusivun artikkeli.
- 32 Eva Agnesille Maarianhaminasta 30.7.1884 ja 1.8.1884, Karl Agnesille Turusta 12.8.1884. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.5.
- 33 "Jag trodde ej det skulle vara så vackert som jag nu fick se det. Faster och jag sov i Mammans fordna rum i öfvre våningen." Iri Karl Nordenskiöldille 23.8.1884. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.1.

- 34 "Ändå sedan jag fick vara med vår älskade Minas bortgång, har jag för barnens skull känt mig dragen till Finland, och är ej alls emot att i en framtid flytta ditt." Sofia Gustava D'Albedyhll Karl Nordenskiöldille Karlstorpista 12.4.1885. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.1. Sofia Gustavan oma puoliso Carl Johan Gustaf D'Albedyhll oli kuollut jo vuonna 1858.
- 35 Otto Henrik Nordenskiöld Karl Nordenskiöldille Karlstorpista 24.5.1886 ja 18.7.1887. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.2.
- 36 Olga Otolle 1.12.1887. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 37 Agnes Karl Nordenskiöldille 15.7.1883, Sofia 15.7.1883 ja Iri 23.5.1884. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, 281.2; Eva Irille 5.6.1884. Karl ja Vilhemina Nordenskiöld, 281.5.
- 38 "Det var roligt för oss gamla i synnerhet att få göra din Evas bekantskap, som vi liksom Iri tyckte särdeles mycket om." Otto Henrik Nordenskiöld Karl Nordenskiöldille 25.11.1885. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 271.1.
- 39 Sofia Karl Nordenskiöldille 23.9.1888 ja 17.2.1889. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld. Coll. 281.2.
- 40 Sofia Karl Nordenskiöldille 28.1.1889. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.2.
- 41 "Nog skulle han med sin stora familj behöfva vara vid hälsa." Otto Adolffille 3.11.1883. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 42 Otto Adolffille 1.2.1889 ja 29.4.1889. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 43 Otto Adolffille 29.4.1889. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 44 "Erik bör sättas i jordbruksskola och tidigt vanas vid tanken att gifta sig rikt, med mera – en missnöjd sinnestämning med våra förhållanden, jag sade endast att det där får framtiden sköta om." Olga Otolle 6.4.1889. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 45 Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otolle 16.4.1889. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 46 "Från första början af föreningens nya organisation har han tillhört dess förstärkta styrelse, i hvars arbete han, såvidt hans sjukdom det medgaf, med liflig intresse deltog." *Hufvudstadsbladet* 28.5.1889.
- 47 "Vänner och bekanta till den afidne underrättas härmed att sorgetåget afgår fredagen den 24. Maj 1½ e.m. från Bergatan 24 till jernvägstationen." *Nya Pressen* 23.5.1889.
- 48 *Uusi Suometar* 25.5.1889.
- 49 Olga Otolle 13.5.1889. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 50 "Dock är det lyckligare att höra till Sverige"; "men synd om de unga flickorna, som så tidigt få taga lifvet på allvar." Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otolle 30.6.1889. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 51 Adolf Otolle 15.1.1891. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 52 Karlstorp in tilalla Eksjössä vietettiin uudenvuodenaattona everstiluutnantti evp Otto Henrik Nordenskiöldin (s. 1792) ja hänen vaimonsa Flora Gustafin omaa sukua Nordenskiöldin (s. 1798) timanttihääpäivää. Erityisesti voitaneen mainita, että timanttimorsian oli saanut eräältä Linköpingissä asuvalta naispuoliselta sukulaiseltaan kruunun, jota timanttimorsiamen isoäiti oli käyttänyt kultahääpäivänään. *Blekingeposten* 7.1.1880, s.3.
- 53 "Minnena framträder, äfven minnen af huru han behöfde oss alla och huru lyckliga vi alltid voro – äfven då enär vi ibland blefvo lite otåliga för honom. Och du Otto, tänk

- vad du har varit för honom under många, många år, ända sedan du sjelf nästan var en gosse."Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otolle 19.12.1891. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 54 " -- så allvarsam vid omtalandet af hans sjukdom, att det gjorde mig helt orolig. Men föga anade jag, att Farbror Nils' tid i denna värld vore så nära slut."Iri Olga Nordenskiöldille 22.12.1891. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.37.
- 55 "Tillkännagifves, att min broder, Nils Gustaf Gabriel Nordenskiöld stilla afled på Frugård i Mäntsälä socken, den 20. December 1891 uti sitt 62 år, sörjd och saknad af syskon, anförfvandter och vänner." *Nya Pressen* 22.12.1891.
- 56 "Underligt är, att du numera är den ende der hemma i Finland, af oss syskonen."Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otolle 16.1.1892. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 57 Yrjänä 2009, 284–285.
- 58 "En ung vetenskapskvinna". "Fröken Eva Nordenskiöld har anställts till assistent i kemi vid mosskulturföreningen i Jönköping huvudstation." *Kalmar* 1.4.1892.
- 59 Iri Olga Nordenskiöldille 17.4.1892. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.37.
- 60 Wilhelm Nordenskiöld Otto Nordenskiöldille 22.12.1890 ja 3.2.1892.
- 61 Iri Olgalle 10.1.1893 ja 20.2.1895. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 37.
- 62 Nordisk Familjebok 1919. <http://runeberg.org/nfch/0369.html>
- 63 " -- så upplifvas hon sin gamla färdighet från Tekniska skolan i Stockholm."Iri Olga Nordenskiöldille 25.9.1895. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 37.
- 64 Iri Olgalle 20.2.1895 ja 27.2.1896. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 37.
- 65 Erik Olgalle 7.2.1899. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 66 *Uusi Suometa* 23.9.1891.
- 67 Förteckning öfver de elever, som tillhört den med Fruntimmers-skolan förenade privata lärarinneklassen 1883–1884 ja 1884–1885. Fruntimmers-skolan i Helsingfors. Oppikoulujen vuosikertomukset. Oppikouluosasto, Kouluhallitus, E 1. KA.
- 68 Martikkeli koulun opettajaluokkien oppilaista teoksessa *Album utgijvet af forna elever vid privata lärarinneklassen och fortbildningsläroverket vid Svenska fruntimmersskolan i Helsingfors*. Helsingfors 1893, 9.
- 69 *Album...*, XXIV.
- 70 Iri Olgalle 20.2.1895. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 37.
- 71 "De vilja nu bara att jag skall gräla på honom hvilket jag naturligtvis icke åtager mig." Erik Olgalle 16.11.1890. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 72 Läroverket för gossar och flickor. Oppikoulujen vuosikertomukset. Kouluhallitus, E 5. KA.
- 73 Erik Olgalle 21.9.1892. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39; Iri Olgalle 10.1.1893 .Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.37.
- 74 "Se nu till att han ej får alltför mycket böka vare sig i mitt rum eller bland öfra sals böckerna och håll efter att han ej gör de små husdjuren illa."Erik Olgalle 9.12.1893. Olga Nordenskiöld, kirjeet, Frugård 372.39.
- 75 Otto Adolffille 8.3.1895. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 76 "Som han icke är student äro utsikterna för honom på denna bana icke stora." Otto Adolffille 23.1.1896 ja 26.9.1896. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.

VI KOHTI VUOSISADAN LOPPUA 1880–1900

- 1 1880- ja 1890-lukujen poliittisesta kehityksestä Jussila 2004 sivulta 467 eteenpäin, johon tämä teksti perustuu, ellei muuta mainita.
- 2 Tästä niin sanotusta oikeustaistelusta tarkemmin Jussila 2004, 541–595.
- 3 ”Då boken utgifves i svensk öfversättning bör Du läsa den. Den skall säkert mycket intressera Dig.” Otto Adolffille 22.10.1896. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 4 Katsottuihin näytelmiin kuuluivat mm. Schillerin *Maria Stuart*, jossa pääosaa esitti Ida Aalberg ”utomordentligt bra”, Kiven *Nummisuutarit*, joka hänen mielestään oli oikein hauska sekä Minna Canthin *Sylvi*. Erik Olgalle 26.1.1892, 14.3.1892 ja ”Onsdag kväll” 1892. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 5 Erik Olgalle 30.11.1893. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 6 ”En åtgärd, hvilken under de nuvarande vanvettiga språkhållandena af mina svenska vänner skulle betraktas som förräderi, om de fått veta det.” Erik Olgalle 2.5.1895. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 7 Montgomeryn peräänantamattomasta lakien kunnioittamisesta hyvä esimerkki on tilanne, jossa Heidenin pyrkiessä asetusteitse parantamaan suomen kielen asemaa Montgomery vastusti sitä väittäen tällaista asetusta lainvastaiseksi, koska oikeudenkäyntikaareissa kiellettiin käyttämästä vierasta kieltä, joihin suomikin kuului. Tynnilä, Markku, Montgomery, Robert. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 8 Otto Nordenskiöld Leo Mechelinille 25.10.1879. Leo Mechelinin kokoelma, saapuneet kirjeet. MK KAY 1237, KA.
- 9 ”Här på Frugård har efterhand samlats ett helt bibliotek af de arbeten Du publicerat och sänkt mig.” Otto Adolffille 17.1.1898. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 10 Wilhelm Chydenius oli Olgan sisaren Hilda Estlanderin ja J.J. Chydeniuksen 1863 syntynyt poika, josta tuli kuuluisa oikeusoppinut ja professori. Sortovuosina hän oli passiivisen vastarinnan huomattava organisoija.
- 11 ”Då jag skulle gå i land mötte jag farbror Adolf, som hade kommit för att möta sin Anna. Jag hälsade och han frågade: ”Hvem är det?” Jag förklarade mig närmare så bjöd han oss på middag – . Der funnos före oss senator Mechelin och Robert Runeberg med fru.” Erik Olgalle 28.8.1890. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39. Robert Runeberg oli J. L. Runebergin insinööriksi opiskellut poika, joka 1881 oli perustanut Pietariin yhtiön ”Bureau Vega, tekninen konsultaatio- ja agentuuriliike”. Hän oli erikoistunut höyrylaivojen suunnitteluun ja sai mainetta suunnittelemistaan jäänmurtajista. Engman, Max, Robert Ivanovitj Runeberg – ingenjör. Teoksessa *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830-1890*. Atlantis, Stockholm 2000, 165–175.
- 12 Erik Olgalle 31.8.1890. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 13 Adolf Nordenskiöld Leo Mechelinille 13.4.1887. Leo Mechelinin kokoelma, saapuneet kirjeet. MK KAY 1237, KA.
- 14 Engman 2000, 174.
- 15 ”Elä hyvin. Tuhannet terveiset vanhalle ystäväpiirille teidän kaikkien uskolliselta ystävältänne Adolf Nordenskiöldiltä” ja ”tuhannet terveiset yhteisille ystävillemme”: Adolf Nordenskiöld Leo Mechelinille 15.4..1889 ja 22.11.2889. Leo Mechelinin kokoelma, saapuneet kirjeet. MK KAY 1237, KA.

- 16 Adolf Nordenskiöld Leo Mechelinille 22.11.1889 ja sähke 22.11.1889. Leo Mechelinin kokoelma, saapuneet kirjeet. MK KAY 1237, KA.
- 17 Adolf Otolle 22.5.1882. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 18 Otto Adolfile 27.5.1882. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 19 Adolf Otolle 16.1.1883. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34. Carl Mannerheim oli ajautunut epäonnistuneiden liiketoimiensa ja pelivelkojensa vuoksi vararikkaan 1879 ja oli tuolloin joutunut myymään kartanon sisarelleen Eva Vilhelinalle. Itse hän muutti rakastajattarensa (vuodesta 1883 puolisonsa) Sofia Nordenstamin kanssa pois Suomesta ja jätti lapsensa sukulaisten hoiviin. Sainio, Venla, Mannerheim Carl Robert. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 20 Otto Adolfile 12.12.1884 ja 21.12.1884. N.A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 21 "Med den utmärkta skicklighet du har och det anseende du åtnjuter borde du begagna de nutida konjunkturena och skaffa dig en god anställning"; "För att skipa en del af dina skulder borde du skaffa dig i spetsen för något industrielt företag". Adolf Otolle 22.5.1882 ja 19.7.1882. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 22 "Du borde för att klara dina affären se till att få några bra extra förtjensten – kan du ej laga att du blir en verkställande direktör i något bolag?" Adolf Otolle 16.12.1884. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 23 Kirje päivätty 23.5.1885.
- 24 Yhtenä esimerkkinä Gripenberg -suku: Gluschkoff Jaana, *Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti -Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos*. SKS, Helsinki 2008.
- 25 Otto Adolfile 8.3.1895. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 26 Otto Olga Nordenskiöldille 25.11. (1890?). Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 37.
- 27 Otto Olga Nordenskiöldille 3.1.1892. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 37.
- 28 Hellsten Tanja, Johannes Askolin. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 29 Otto Adolfile 26.9.1897. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 30 "Den stigande fabriksindustrin lockar arbetsfolket från jordbruket." Otto Adolfile 3.11.1898. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 31 Lönnqvist 2009, 113.
- 32 Otto Olgalle 6.7.1897. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 37.
- 33 Otto Adolfile 17.1.1898. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 34 Carl Adolf Nordenskiöld, perukirja. Helsingin tuomiokunnan arkisto, Tuusulan kärjäkunnan perukirjat no 1/1899. Hämeenlinnan maakunta-arkisto.
- 35 Svensk-finsk fideikomissarie. *Kalmar* 5.8.1898.
- 36 Otto Adolfile 2.3.1899. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 37 Selin Rauno, Kunnallishallinto. Teoksessa Rosenberg Antti & Selin Rauno, *Suur-Tuusulan historia III*. Tuusulan kunta, Keravan kaupunki, Järvenpään kaupunki 1995, 443.
- 38 Adolf Otolle 16.7.1888. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34; Eva Karl Nordenskiöldille 4.7.1888. Karl ja Vilhelmina Nordenskiöld, Coll. 281.2.
- 39 "Gustaf Nordenskiölds fästmo säges vara ett bland de rikaste giften i Sverige. Der ser mamma hur det är med "fäder och söner"; pappan var idealistisk och tog den fattiga grevinnan, och sonen tänker bara det materiella. Jag hoppas den tillkommande kan

- presterä tillräckligt grosshandlarhögfärd, ty utan högmod i någon form vet jag då rakt ej hur någon skulle kunna reda sig i den friherrliga familjekretsen.” Erik Olgalle 25.4.1893. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 40 ”Få nu se, hur Erland skall kunna uppfylla sin fars förhoppningar.” Erik Olgalle 11.6.1895. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 41 Adolfin ja Annan kaikkiaan neljästä lapsesta kaksi kuoli nuorina aikuisina, mainitut Marie sekä Gustaf. Toinen tytär Anna Sofia avioitui 1893 G. W. E. Swedenborgin kanssa, josta myöhemmin erosija solmi myöhemmin toisen avioliiton 1905 Claes August Lindbeckin kanssa.
- 42 Tutkimusmatkailija tuli myös Anna Nordenskiöldin ja hänen puolisonsa Otto Gustaf Nordenskiöldin pojasta Otosta (Nils Otto Gustaf), joka vuosina 1895–1897 johti tutkimusretkikuntaa Patagoniaan sekä myöhemmin kävi tutkimusmatkoilla Klondydessä, Alaskassa ja Grönlannissa sekä vuosisadan alussa Etelänavalla. Nordenskiöld, Gustaf, *Framåt. En bok om Otto Nordenskiöld*. Dahlberg 1990.
- 43 *Kaukaa haettua. Gustaf Nordenskiöld, geologi*. <http://www.kaukaahaettua.fi/nordenskiold.html>; Blåfield 1998, 38.
- 44 Otto Adolfile 2.3.1899.
- 45 Olga Otolle ”Lördag”. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 46 ”Ehnröoth skulle vara så okunnig om våra lagar, att när Kejsaren frågar nå hur står det i deras lagar så vet han ej utan drar till hvad han tycker och själv har han ingen känsla af att lagen är bindande.” Olga Otolle ”Onsdag morgon”. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 47 ”Man är så intresserad af senators utnämningarna och talar så mycket der om, det sägs att Montgomery är mycket missnöjd med sin utnämning till St. Petersburg”. Olga Otolle 23.2.1888. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 48 Tyynilä Markku, Montgomery, Robert. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- 49 Ellei muuta mainita, seuraavassa Bobrikovin aikaa Suomessa koskevat osuudet perustuvat teokseen Polvinen Tuomo *Valtakunta ja rajamaa. N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904*. WSOY, Helsinki 1984.
- 50 ”Han trots alla försök att göra sig vävillig, gjorde ett högst obehagligt intryck.” Erik Olgalle 19.10.1898. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 51 Ministerivaltiosuhteiksi nimitettiin 1901 K. Plehve, joka oli ensimmäinen venäläinen tässä virassa. Suomessa nimitystä paheksuttiin juuri tästä syystä. Plehve kyllä toimi josain määrin Bobrikovin vastapainona, mutta sitä ei luonnollisestikaan voitu etukäteen tietää.
- 52 Erik Olgalle 19.10.1898. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 53 Jussila 2004, 626.
- 54 Suuresta adressista tarkemmin Tommila Päiviö, *Suuri adressi*. WSOY, Helsinki 1999.
- 55 Tommila 1999, 282–289.
- 56 ”Hvad på vår politiska ställning vidkomma, berör jag ej detta bedröfliga ämne.” Otto Adolfile 2.3.1899. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 57 Erik Olgalle 28.5.1900. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 58 Erikin mainitsema kielireskripti oli heinäkuussa 1900 annettu kielimanifesti, jolla mää-

rättiin, että venäjän kielen tulisi korvata hallinnossa ruotsin ja suomen kieli vuoteen 1905 mennessä. Tämän manifestin toimeenpano aloitettiinkin, mutta sen soveltaminen keskeytyi Bobrikovin murhaan sekä 1905 yleislakon seurauksiin.

59 "Huru mycket de ämna sälja för denna gång." Erik Wilhelm Chydeniukselle 11.7.1900. Frugård 372.49:2.

VII HYVÄSTIT FRUGÅRDILLE 1900–1912

- 1 Erik Olgalle 20.8.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 2 Suomen poliittisen tilanteen kuvaus seuraavassa perustuu Tuomo Polvisen Bobrikov -elämäkertaan (1984) sekä teokseen Jussila, Osmo, *Nationalismi ja vallankumous suomalais-venäläisissä suhteissa 1899–1914*. SHS, Helsinki 1979.
- 3 "minst lyckade kapitlen i detta annars så lyckligt lottade land." Erik Olgalle 21.5.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 4 "Man känner sig här så fri från det aktuella som der hemma irriterar en. Stundom uppstiga ju tankar om framtiden – i synnerhet är det ju landtdagen som oroar en – men de går bort då de ej näras genom några inflytelser utifrån." Erik Olgalle 28.9.1904. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 5 "För en fredlig zoolog, som vill lefva i lugn, vore nog ett mindre intressant tidevarf angenämare." Erik Olgalle 20.8.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 6 "Någon återgång till det gamla tillståndet synes numera ej möjlig, och huru det skall utveckla sig nu, då ej ens enighet tyckes råda, utan socialisterna och konstitutionella tvista med hvarandra, det står sannerligen i Försynens hand." ; "Här kan jag ju så godt nervspänningen det tillåter, fortsätta mitt arbete, det enda sätt, hvarpå jag kan tjena fosterlandet. .Erik Olgalle 4.11.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 39.
- 7 Erik Olgalle 14.11.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 8 Anna Maria Mannerheimin ja N. A. E. Nordenskiöldin tytär, Erlandin sisar.
- 9 "Han var med ett ord rätt hoppfull och det lät ju godt att höra." Erik Olgalle 27.11.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 10 Erik Olgalle 8.12.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 11 "I flera veckor hade vi på Frugård följt med stort intresse händelserna i Ryssland, de stora strejkerna i Moskva och Petersburg, man visste ju ej vad deraf för Finland blir följden, som naturligt var, visste tidningarne litet om de händelser som der utspelades." Om storstrejken. Nippu "Muu aineisto". Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.37.
- 12 Erik Olgalle 19.8.1901. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 13 "Entinen Kalmarin rykmentin eversti ja päällikkö Otto Gustaf Nordenskiöld menehtyi eilen aamulla kello 8.20 kaksi kuukautta kestäneen vaikean sairauden jälkeen. Vuonna 1831 syntynyt eversti Nordenskiöld on toiminut Smoolannin ym provinssien hypoteekkiyhdistysten johtokunnan puheenjohtajana samoin kuin Nässjö-Oskarshamnin uuden rautatieyhtiön johtokunnassa. Hän omisti Sjöglen kartanon Smoolannissa. Edesmennyttä jäivät lähinnä kaipaamaan puoliso, omaa sukua Nordenskiöld, sekä viisi lasta, joista vanhin poika, dosentti Otto Nordenskiöld, on parhaillaan matkalla olevan ruotsalaisen etelänavan tutkimusretkikunnan johtaja." *Östgöta-posten* 21.2.1902, s. 3.

- 14 Erik Olgalle 31.5.1904, 9.6.1904 ja 9.10.1904. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 15 "Hvad jag icke tycker om hos sällskapet är deras stränga omdöme om Näfveqvarn familjen, d.v.s. det yngre släktet därstädes." Erik Olgalle 22.4.1904 (luultavasti pitäisi olla 22.5., sillä Erik kertoo kirjeessään käyneensä helluntaipäivällisellä Anna-täidin luona. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 16 Erik Olgalle 29.5.1905 ja 1.6.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 39.
- 17 "Eva har legat öfver gubben för att få pengar till Rönnvik, som hon ej fick af fastern."; "Och båda de gamla tycktes vara nöjda i att jag styrkte dem i deras beslut." Erik Olgalle 27.11.1904. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 18 *Finlands Allmänna Tidning* 1.11.1911, s. 1.
- 19 "Oförsvärlig slarv som har genom ostadighet och lättja visat sig oduglig till allt arbete." Otto Adolfille 19.3.1900 ja 18.4.1901. N. A. E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 20 "Vi tro här att innan han gör några dumheter vore det lyckligaste lösningen få honom af till Amerika." Wilhelm Nordenskiöld Otto Nordenskiöldille 11.3.1901. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 21 Wilhelm Nordenskiöld Otto Nordenskiöldille 24.1.1903. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 22 Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otto Nordenskiöldille 15.3.1909. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 23 Erik Olgalle 30.9.1904. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 24 Erik Olgalle 21.5.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 25 Erik Olgalle 7.10.1904. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 26 "– – alltför ursinnig på normännen för att våga sig ibland dem." Erik Olgalle 20.10.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39. Ruotsi hyväksyi lokakuussa Norjan itsenäistymisen.
- 27 Nilsson, Christina, Min mormor Olga Nordenskiöld. *Julbrev 2011*. www.nordenskiold.se/page22.aspx
- 28 "Hon och han boro ringar och uppträdde fullkomligt som gift folk."; "måtte han få sin högfärdsgalna mamma att ta reson och foga sig i det oundvikliga." Erik Olgalle 29.1.1910 ja 5.4.1910. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 29 Erik Olgalle 16.4.1910. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 30 "Farbror Adolfs öfriga familj lyste med sin frånvaro för att undvika Erlands Olga." Erik Olgalle 27.4.1910. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 31 "30-års minnet af Vegas hemkomst." *ÖstGöta-Posten* 29.4.1910.
- 32 Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otto Nordenskiöldille 23.6.1905. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 33 Erik Olgalle 10.7.1905, 30.8.1905 ja 4.9.1905. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 34 Erik Olgalle 9.1.1906. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 35 "Det vore gränslöst ledsamt om det vore så, men alla får väl göra sitt bästa att öfvertala honom."; "Mätte du kunna öfvertala honom, om det ej gör honom någon skada skulle han göra en bra stor glädje med att komma" Ette Erikille 8.4. ja 12.4.1906. Erik Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.40.
- 36 "Wilhelm Chydenius promenerar i salen och resonerar politik med Otto." Olga Ettelle 12.6.1906. Henriette Sederholm-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.40:2.

- 37 "Vi är i lugn och ro här på Frugård, och har ej någon känning af det ohyggliga som utspelades i Sveaborg." Ette Henriette Klingenstierna-Sederholmille 2.8.1906. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 38 "Häromdagen voro vi hos Moster Hilda tillsammans med de gamla Estlanders. Där voro ett par qvinliga kusiner till Erik, som voro inne i hela det nya qvinnosaksväsendet här i Finland, och jag fick veta så mycket af de qvinliga landtdags kandidaterne som nu skola väljas. Det är ett förskräckligt lif tycker jag, men de hoppas om allt godt däraf." Ette Henriette Klingenstierna-Sederholmille 22.10.1906, 29.10.1906 ja 20.12.1907. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 39 "Om resultatet kunna ej ens aningar lemnas och det hela framstår som ett ganska vågadt försök. Jag känner ej heller vidare nöje af de förhållanden som omgifva oss i detta afseende." Erik Henriette Klingenstierna-Sederholmille 12.3.1907. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 40 Toinen tytär syntyi toukokuussa 1909 ja kolmas syyskuussa 1910. Poika syntyi kesällä 1914 Hausjärvellä.
- 41 "Från nästan hvarje stad och kommun i landet sändes de varmaste helsningstelegram till honom och flera gånger om dagen uppvaktades han med sång af olika föreningar." Ette Henriette Klingenstierna-Sederholmille 25.2.1908. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 42 "och vill ej höra om någon uppgörelse. En sorglig situation." Erik Olgalle 12.9.1910 ja 21.10.1910. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 43 Erik Olgalle 10.10.1911: "Hos Erland var jag i förgår, men fann honom bortrest: han skulle bli borta hela veckan, reser omkring och håller föredrag för att förtjäna därpå."
- 44 *Arbetet* 29.3.1912, s. 3.
- 45 Erik Olgalle 12.12.1910. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 46 Erik kirjoitti helmikuussa 1911 äidilleen, että Erland perheineen oli kutsuttu Eric von Rosenin luo muutaman päivän vierailulle: "Roligt att han har vänner, som ändå vidkänna honom". Eric Olgalle 17.2.1911. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39. Eric von Rosen lahjoitti 1918 Suomen ilmavoimille sen ensimmäisen lentokoneen. Sittemmin 1920- ja 1930-luvuilla hän oli aktiivinen Ruotsin natsimielisissä piireissä.
- 47 "Han är nog mycket isolerad här genom sitt gifte, och mycket tacksam för dem som taga mot honom." Erik Olgalle 3.7.1911. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 48 "Det var mycket intriger emot honom, både här och i Göteborg, och onödigt prat i tid om honom och den tjänsten"; "Otto gjorde hvad han kunde i Göteborg för att hjälpa honom dit." Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otto Nordenskiöldille 30.5.1913. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 49 "Friherre E. Nordenskiöld företager en ny forskningsfärd" *Kalmar* 2.4.1913, s. 3.
- 50 Erik Olgalle 5.2.1911. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 51 "En bedröflig lektyr utan ljuspunkter." Erik Olgalle 2.12.1911. Olga Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.39.
- 52 Yhdenvertaisuuslailla niille Venäjän alamaïsille, jotka eivät olleet Suomen kansalaisia, annettiin Suomessa samat oikeudet kuin Suomen kansalaisillakin oli. Koska Suomen eduskunta ei ollut hyväksynyt lakia, kieltäytyivät monet viranomaiset hyväksymästä sitä, mikä johti virasta erottamisiin ja karkotuksiin Venäjälle.

- 53 Toisen sortokauden toimenpiteistä Jussila 2004, 711–738.
- 54 ”Med anledning af ofvanstående ber jag få höra per telefon om något höres af när han kommer, kommer han innan jag kommit hem, så ber jag, var ej för envis med priset.” P. Hanén Otto Nordenskiöldille. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.34.
- 55 ”Så har det hårda slaget att blifva kvar allena drabbat också dig.” Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otto Nordenskiöldille 3.4.1912. Frugård, 372.35
- 56 Ette Henriette Klingenstierna-Sederholmille ”påskdagen 1912” ja Erik 3.4.1912. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 57 Ette Henriette Klingenstierna-Sederholmille 10.4. ja 14.4.1912. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 58 ”Egendomliga äro de, men snälla och varmt tillgifna sin snälla farfar.” Ette Henriette Klingenstierna-Sederholmille 21.7.1912. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 59 ”Fast vi så länge önskat det känns det nu helt vemodigt att behöfva lämna det för alltid. Det är en gammal affärsvän till min svärfar som köpt det, kommerserådet Eklöf från Borgå. Han har tidigare köpt en egendom, Nordbo, hvars ägor gränsa till Frugård och som i gamla tider hört tillsammans.” Ette Henriette Klingenstierna-Sederholmille 10.10. ja 21.10.1912. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 60 Otto Adolf Nordenskiöldille 2.3.1899 ja 19.3.1900. N.A.E. Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.33:3.
- 61 *Dagens Tidning* 10.10.1912, s. 3.
- 62 Anna Nordenskiöld-Nordenskiöld Otto Nordenskiöldille 18.10.1912. Otto Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.35.
- 63 *Helsingin Sanomat* 20.10.1912, s. 2 otsikon Huutokauppoja alla.
- 64 *Borgåbladet* 31.10.1912 s. 4 otsikon Auktioner alla.
- 65 Hyvönen, Heikki, Kierros kartanossa. Teoksessa *Alikartano – Frugård opas*, 61.

VIII EPILOGI: VUODET 1913–1936

- 1 ”Hans begrafning var i söndags och jag hade skaffat en krans från Mamma. Den var så vacker och högtidlig. Jordfästningen var i grafkapellet och sedan fördes kistan till grafen som lyckades igen.” Erik Henriette Klingenstierna-Sederholmille 9.2.1916 ja Ette 15.2.1916. Henriette Klingenstierna-Sederholm, kirjeet. Frugård 372.49:5.
- 2 ”Mycket saknar vi dig och Ette och ha samvaron på Kungsholmen i godt minne. Kanske vi få se dig oftare nu, när det sista kära slägtsskapsbandet i Finland brutit för dig.” Erland Erikille 15.2.1916. Erik Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.40:1.
- 3 Carpelan Tor 1958, Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ätterna 2. Helsingfors.
- 4 *Sata vuotta suotutkimusta ja viljelyneuvontaa*. Suoviljelysyhdistys ry – Mosskulturföreningen rf 1894–199. Suoviljelysyhdistys, Tohmajärvi 1994, 22.
- 5 *Luonnon Ystävä* 5/1916, 188, 193 ja 214; *Luonnon Ystävä* 6/1921, 135.
- 6 ”Tack för allt ni ordnar för oss, du kan inte tro hur tacksamma vi äro för allt och hur vi längtar efter att snart få komma. Vi ha dock ej ännu fått pass. Ännu kunna vi dock

- intet bestämt säga när vi resa, hoppas dock det blir snart. Tacka mamma mycket för allt hon ordnar i Flygeln."Ette Elisabeth Sederholmille 2.8.1917. Nippu Muu aineisto. Frugård 372.40.
- 7 "Att du i Finland var bortskämt med tjenare och uppässning, må vara." Erik Ettelle 30.9.1917. Henriette Sederholm-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.40:2.
 - 8 Erland Erikille 13.3.1917; "Johan Sederholm har lovat bidraga med en del". Erland Erikille 10.4.1917. Erik Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.40:1.
 - 9 Erik Ettelle "Pingstdagen 1918", 25.5.1918, 5.6.1918 ja "maj 1919". Henriette Sederholm-Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.40:2.
 - 10 Skottsberg Carl, Mina minnen av Erland Nordenskiöld. Teoksessa *Erland Nordenskiöld. Forskare och indianvän. En antologi över Sveriges största etnograf*. Carlsson, Stockholm, 1992, 12.
 - 11 Ekman, Gunnar, Erik Nordenskiöld. *Luonnon Ystävä* 5/1933, 169. Suomen biologian seura *Vanamo* toimii vielä nykyäänkin: <http://www.vanamo.fi/>
 - 12 "Fick häromdagen meddelande on släktmötet och kommer ej att delta. Jag trivs i regel icke med svensk adel och de trivs ej heller med mig. Släktkärlek har jag uteslutande för de släktingar, som jag ännu skulle tycka bra om, ifall de ej voro mina släktingar." Erland Erikille 19.2.1932. Erik Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372. 40:1. Tämän kirjeen päiväys on mitä ilmeisimmin väärä, vuosiluvun pitäisi olla 1931; Erikin vastaus Erlandille on päivätty 1.10.1931.
 - 13 "Du säger, att du inte trivs med svensk adel, och den saken kan man ju inte tvista. Jag, ehuru så inbiten gammal demokrat som någon, kan inte säga att denna kategori av människor vållar mig någon särskilt vantrevnad; det gör så många mera moderna människotyper att förarga sig åt om man nödvändigt har lust. Adeln är ju numera mest en korporation för ömsesidigt understöd och släktföreningarnas och riddarhusets stipendiefonder äro otvivelaktigt bra att ha i reserv för var och en som har uppväxande ungdom att svara för i dessa vanskliga tider." Erik Erlandille 1.10.1931. Erik Nordenskiöld, kirjeet. Frugård 372.40:1.

Lähdeluettelo

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET:

Hämeen maakunta-arkisto, Hämeenlinna:

Helsingin tuomiokunnan arkisto, Tuusulan kärjäkunnan perukirjat:
Carl Adolf Nordenskiöld

Kansallisarkisto, Helsinki:

Kouluhallitus, oppikoulujen vuosikertomukset
Leo Mechelinin kirjekokoelma
Suomen Tiedeseura
Riilahden kokoelma

Kansalliskirjasto, Helsinki:

Frugårdin kartanon arkisto Coll. 372
Karl ja Vilhelmina Nordenskiöldin kokoelma Coll. 281
N. A. E. Nordenskiöldin kokoelma Coll. 389
A. E. Arppen kokoelma Coll. 14

Mäntsälän kunnan arkisto, Mäntsälä:

Kunnallislautakunnan ja kunnanhallituksen pöytäkirjat 1868–1899.

Turun hovioikeus, Turku:

Aatelin perukirjat (digitaaliarkisto):
Hedvig Eleonora Nordenskiöld
Nils Gustaf Nordenskiöld

JULKAISEMATTOMAT OPINNÄYTTEET:

Grandel, Jens 2006: *Landet ingenstans. August Nordenskiöld som utopisk tänkare i det sena 1700-talets Europa*. Pro gradu -avhandling i historia, Helsingfors universitet.

Vasko, Minna 2005: *Carl Fredrik Nordenskiöld ja tieteen murros vapaudenajan Ruotsissa*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

JULKAISTUT LÄHTEET:

Album utgifvet af forna elever vid privata lärarinneklassen och fortbildningsläroverket vid Svenska fruntimmerskolan i Helsingfors. Helsingfors 1893, 9.

Berzelius, Jac. 1927: *Brev V. Brevväxling mellan Berzelius och Nils Nordenskiöld (1817–1847)*. Utgivna av Kungl.vetenskapsakademien genom H. G. Söderbaum.

Carpelan, Tor 1958: *Ättartavlor för de i Finlands Riddarhus inskrivna ätterna 2*. Helsingfors.
Elgenstierna, Gustaf 1998: *Den introducerade svenska adelns ättartavlor V*. Sveriges Släktforskarförbund, Stockholm.
Elmgren, S. G. 1933: *Muistiinpanot*. Julk. Aarno Maliniemi. SHS, Helsinki.
Svenskt biografiskt lexikon XXVII. Stockholm 1990–1991.
Valtiopäiväasiakirjat: Ritariston ja aatelin pöytäkirjat 1863–1905.

LEHDET:

Digitaliserade svenska dagstidningar: <http://magasin.kb.se:8080/searchinterface/about.html>
Historiallinen sanomalehtikirjasto (Kansalliskirjasto): <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/secure/query.html>

KIRJALLISUUS:

Aalto, Seppo 2003: *Pornaisten historia I. Talonpojan elämä*. Pornaisten kunta, Pornainen.
Afzelius, Adam 1967: *Travel diary, Sierra Leone Journal 1795–1796*; ed Peter Kup, *Studia Ethnographica Upsaliensia XXVII* Uppsala.
Blomstedt, Yrjö 1966: *Johan Albrecht Ehrenström. Gustavian och statsbyggare*. SKS, Helsingfors.
Blåfield, Martti 2005: Ätten Nordenskiöld's familjegrav på Frugård. *Nordenskiöld-samfundets tidskrift* 65.
Blåfield, Martti 1998: Nordenskiöldit tieteentekijöinä. Teoksessa *Alikartano – Frugård opas*. Martti Blåfield, Matti Hyvönen, Irma Lounatvuori. Museovirasto, Helsinki.
Blåfield, Martti 1982: *Mäntsälä-albumi*. A. E. Nordenskiöldin vierailu Pietariin, Mäntsälään ja Helsinkiin tammikuussa 1881. Mäntsälän kunta, Mäntsälä 1982.
Blåfield, Martti, Magnus Otto Nordenberg. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
Bonsdorff, L.G. von 1946: *L. G. von Haartman intill 1827*. SLS, Helsingfors.
Cederberg, A. R. 1947: *Suomen historia vapauden ajalla II*. WSOY, Helsinki.
Christensson, Jakob 1994: *Carl Fredrik Nordenskiöld's förlorade illusioner*. Ugglan 3, Lunds universitet.
Danielson J. R. 1898: *Suomen sota ja Suomen sotilaat 1808–1809*. Weilin & Göös, Helsinki.
Danielson-Kalmari J. R. 1922: *Aleksanteri I:n aika II,1. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18: nella ja 19: nellä vuosisadalla*. WSOY, Porvoo.
Ekman, Gunnar 1933: Erik Nordenskiöld. *Luonnonystävä* 5.
Ekman, Torsten 2006: *Suomen kaarti 1812–190*. Schildts, Helsinki.
Elfving, Fred 1938: *Finska Vetenskaps-societen 1838–1938*. Societas scientiarum Fennica, Helsingfors.
Engman, Max 2009: *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. WSOY, Helsinki.
Engman Max 2000: Robert Ivanovitj Runeberg – ingenjör. *Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830–1890*. Atlantis, Stockholm 2000.

- Eriksson, Bo 2011: *Svenska adelns historia*. Norstedts, Stockholm.
- Eskelinen, Heikki 1979: *Hundra år försäkringsverksamhet i Finland. Försäkringsbolaget Kaleva 1874–1974*. Ömsesidiga försäkringsbolaget Kaleva, Helsingfors.
- Estlander, C. G. 1918: *Ungdomsminnen*. Schildts, Helsingfors.
- Frängsmyr, Tore 2006: *Sökandet efter upplysningen. Perspektiv på svenskt 1700-tal*. Ny utökad och reviderad utgåva. Natur och Kultur, Stockholm
- Frängsmyr, Tore 2000: *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år*. Del 2. 1809–2000. Natur och kultur, Stockholm.
- Gardberg, C. J. 2002: *Kivestä ja puusta. Suomen linnoja, kartanoita ja kirkkoja*. Otava, Helsinki.
- Gestrin, Trygve 2006: *Aurora Karamzin ja Nižni Tagilin kaivokset*. Teoksessa *Aurora Karamzin. Aristokratian elämää*. Espoon taidemuseo, Espoo & Schildts, Helsinki.
- Gluschkoff, Jaana 2008: *Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti – Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos*. SKS, Helsinki.
- Grönstrand, Heidi 2008: *Kaksi kieltä, kaksi kansaa*. Teoksessa *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Toim. Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas ja Marko Tikka. Teos, Helsinki.
- Haapala, Ilmari 2003: *Geologia. Suomen tieteen vaiheet*. Toim. Päiviö Tommila ja Aura Korppi-Tommola. Yliopistopaino, Helsinki.
- Heikkilä, Markku 2001: *Tutkimuksen voimavarojen lisääntyminen*. Teoksessa *Suomen tieteen historia. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*. WSOY, Helsinki.
- Hellsten, Tanja: *Steinheil, Natalia. Suomen kansallisbiografia -tietokanta*.
- Hinkkanen, Merja-Liisa 2006: *Oman elämänsä sankarit? Henkilöhistoriallisen tutkimuksen ongelmista*. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turun yliopisto, Turku.
- Hirn, Hans 1957: *Anders de Bruce 1723–1787: en förvaltningshistorisk undersökning*. SHS, Helsingfors.
- Hirvonen, Maija: *Ramsay, Anders. Suomen kansallisbiografia -tietokanta*.
- Hoffman, Kai: *Eklöf, August. Suomen kansallisbiografia -tietokanta*
- Huokuna, Erkki 1994: *Sata vuotta suotutkimusta ja viljelysneuvontaa. Suoviljely-yhdistys ry – Mosskulturföreningen rf 1894–1994*. Suoviljely-yhdistys, Tohmajärvi.
- Hyvönen, Heikki 1998: *Kierros kartanossa*. Teoksessa *Alikartano – Frugård opas*. Martti Blåfield, Matti Hyvönen, Irma Lounatvuori. Museovirasto, Helsinki.
- Hårdstedt, Martin 2006: *Finska kriget 1808–1809*. Prisma, Stockholm.
- Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. SHS, Helsinki.
- Häll, Jan 1995: *Swedenborgs labyrint: studier i de gustavianska swedenborgarnas liv och tänkande*. Atlantis, Stockholm.
- Härkönen, Mirja 1982: *Kouluylihallituksen ensimmäisen päällikön Casimir von Kothenin koulupolitiikka: taustaa, tavoitteita, tuloksia*. SHS, Helsinki
- Jussila, Osmo 2004: *Suomen suuruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY, Helsinki.
- Jussila, Osmo 1979: *Nationalismi ja vallankumous suomalais-venäläisissä suhteissa 1899–1914*. SHS, Helsinki.

- Jutikkala, Eino 2003: Katovuodet. Teoksessa *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS, Helsinki.
- Kalleinen, Kristiina 2012: "Infernt är det att krig & pest så skall skilja folk & släktingar från varandra." Släkten Nordenskiöld's val mellan Sverige och Ryssland. *Historisk Tidskrift för Finland* 4/2012.
- Kalleinen, Kristiina 2005: "Min älskade Nils!" Piirteitä Sofia Margareta von Haartman-Nordenskiöldin elämästä. *Genos* 2/2005.
- Kalleinen, Kristiina 2001: "Isänmaani onni on kuulua Venäjälle". *Vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä*. SKS, Helsinki.
- Kalleinen, Kristiina 1994: *Suomen kenraalikuvernementti. Kenraalikuvernöörin asema ja merkitys Suomen asioiden esittelyssä 1823–1861*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Kalleinen, Kristiina: Steinheil, Fabian. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Karonen, Petri 2001: *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. WSOY, Helsinki.
- Katajisto, Kati 2008: *Isänmaamme keisari. Eliitin kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Klinge, Matti 1978: *Ylioppilaskunnan historia I 1828–1852. Turun ajoista 1840-luvun aktivismiin*. Gaudeamus, Helsinki.
- Klinge, Matti 1978: *Ylioppilaskunnan historia II. Kansalaismielen synty 1853–1871*. Gaudeamus, Helsinki.
- Klinge, Matti 1987: *Helsingin yliopisto 1640–1990. Osa 1. Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808*. Otava, Helsinki.
- Klinge, Matti 1989: *Helsingin yliopisto 1640–1990. Osa 2. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917*. Otava, Helsinki.
- Knapas, Rainer: Rumjantsev, Nikolai Petrovitsh. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Koivumäki, Antti 1968: *Suomen aatelin edustus autonomian ajan säätyvaltiopäivillä 1863–1906*. Turun yliopiston Suomen historian laitos, monistesarja B, tutkimuksia 2, Turun yliopisto.
- Korhonen, Keijo 1963: *Suomen asiain komitea: Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811–1826*. SHS, Helsinki.
- Kotivuori Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Fredrik Laurell*. Verkkojulkaisu 2005 <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10906>. Luettu 10.1.2014.
- Kuisma, Markku 2006: *Metsäteollisuuden maa. Metsäteollisuuden maa 1: Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. SKS, Helsinki.
- Kuvaja, Christer & Rantanen, Arja 1994: *Sipoon pitäjän historia I*. Sipoon kunta.
- Lahtinen, Anu & Leskelä-Kärki, Maarit & Vainio-Korhonen, Kirsi 2011: Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Lahtinen, Anu & Leskelä-Kärki, Maarit & Vainio-Korhonen Kirsi. SKS, Helsinki.
- Laine, Eevert 1948: *Suomen vuoroimi I*. SHS, Helsinki.
- Landgren, Lars-Folke: Sederholm, Theodor. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Lehtinen Martti, Nordenskiöld, Nils. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Leikola, Anto & Löytönen, Markku 2009: Neljä valistuksen ajan suomalaista tutkimusmatkailijaa. Teoksessa *Suomalaiset tutkimusmatkat*. SKS, Helsinki.
- Leikola, Anto 2001: Darwinismin tulo Suomeen. Teoksessa *Suomen tieteen historia I*. WSOY, Helsinki.

- Lomu, Juhani 1993, Mäntsälän elinkeinoelämä autonomian aikana. Teoksessa *Mäntsälän historia II*. Mäntsälän kunta, Mäntsälä.
- Lounatvuori, Irma 1998: Rouvan kartano – Alikartano, rakennukset ja ympäristö. Teoksessa *Alikartano – Frugård. Opas*. Martti Blåfield, Matti Hyvönen, Irma Lounatvuori. Museovierasto, Helsinki.
- Lönnqvist, Bo 2008: I vetenskapsmannens studerkammare. Carl Fredrik Nordenskiöld på Eriksnäs. Teoksessa *Jag hittade något trevligt/Löysin jotakin hauskaa. Andrew Erikssonin juhlakirja hänen täyttäänsään 50 vuotta maaliskuun 20. päivänä*. Toim. Anu Perälä.
- Lönnqvist, Bo 2009: *Kartanot ja rusthollit Helsingin seudulla*. Schildts, Helsinki.
- Manninen, Kirsti 1991, Vanhaa Mäntsälää. Teoksessa *Mäntsälän historia I*, Mäntsälän kunta, Mäntsälä.
- Manninen, Kirsti 1993, Mäntsälän seurakunnan, hallinnon ja yhteiskuntaelämän historia autonomian ajalla 1809–1917. Teoksessa *Mäntsälän historia II*. Mäntsälän kunta.
- Marjomaa, Risto: De Bruce, Anders. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Markkanen Tapio, Miekkavaara Leena, Pietilä-Ventelä Anna-Maija 2013: *Avartuva maailma. Kartta-aarteita A. E. Nordenskiöldin kokoelmasta*. SKS, Helsinki.
- Mickwitz, Joakim 1996: En oslipad diamant. Frökrarna Hedda Sederholm och Adelaide von Hauswolf. Fostran och ideal. Teoksessa *Boken om vårt land: festskrift till professor Matti Klinge = juhlakirja professori Matti Klingelle 31.VIII.1996*. Redaktionsgrupp Kerstin Smeds, Rainer Knapas och John Strömberg. Otava, Helsinki.
- Mickwitz, Joakim 2005: *Itärajan vartijat 4. 1700-luku*. Schildts, Helsinki.
- Myllyniemi, Seppo 1990: *Vihdin historia 1800–1918*. Vihdin kunta, Vihti.
- Nervander, E. 1910: Vanhat herraskartanot Suomessa. Teoksessa *Oma Maa. Tietokirja Suomen kodeille V*. WSOY, Porvoo.
- Niemelä, Jari 1998: *Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna*. SHS, Helsinki.
- Nordenskiöld, E. 1933: *Nordenskiöld A. E. Minnen från Adolf Nordenskiöld's ungdom*. Särtryck.
- Nordenskiöld, Otto 1983: *Frugård. Nordenskiöld-samfundets tidskrift 43/1983*.
- Nordenskiöld, E.1933: *På amiralens tid. En levnadsteckning över viceamiralen friherre Otto Henrik Nordenskiöld*. Stockholm.
- Nummela, Sakari 1961: Suomalaiset Tukholman valtiopäivillä 1809–1810. *Historiallinen. Arkisto 57*.
- Nykänen, Panu 1998: *Käytännön ja teorian välissä. Teknillisen opetuksen alku Suomessa*. Gummerus, Jyväskylä.
- Oksanen, Eeva-Liisa 1991: Mäntsälän historia Ruotsin vallan aikana. *Mäntsälän historia I*, Mäntsälän kunta, Mäntsälä.
- Oksanen, Eeva-Liisa 1995: *Elimäen historia*. Elimäen kunta, Elimäki.
- Parland-von Essen, Jessica 2004: *Behagets betydelse. Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*. Yliopistopaino, Helsinki. Sähköisessä muodossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:952-10-2250-7>
- Peltonen, Matti 2004: Uudet kaupallistumisen muodot. Teoksessa *Suomen maatalouden historia 2. Kasvun ja kriisien aika1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS, Helsinki.
- Peltovuori, Risto O.1975: *Suur-Tuusulan historia II. Seurakunnan perustamisesta Suomen so-taan 1643–1808*. Tuusulan kunta, Tuusula.

- Pipping, Hugo 1969: *Kultakannan turvissa: Suomen Pankki 1878–1914*. Helsinki.
- Pirinen, Kauko 1985: *Schaumannin kirkkolain synty*. SKHS, Helsinki.
- Polvinen, Tuomo 1984: *Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904*. WSOY, Helsinki.
- Ramell, Stig 1997: Gustaf Mauritz Armfelt som östpolitisk strateg. *Historisk Tidskrift för Finland* 3/1997.
- Ramsay, Henrik 1950: *Nordenskiöld, Sjöfararen*. Schildts, Helsinki.
- Ramsay, Anders 1966: *Muistoja lapsen ja hopeahapsen I–II*. WSOY, Porvoo.
- Renvall, Pentti 1983: *Nykyajan historiantutkimus*. WSOY, Helsinki.
- Rosenberg, Antti 1995: Teoksessa *Suur-Tuusulan historia III*. Tuusulan kunta, Keravan kaupunki, Järvenpään kaupunki.
- Sainio, Venla: Mannerheim, Carl Robert. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Samuelson Jan 2008, *Eliten, riket och riksdelningen. Sociala nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1720–1820*. SLS, Helsingfors.
- Sandström, Åke 2004: *Sverige 1809–1864. Nya Norden efter Napoleon*. Red. Max Engman & Åke Sandström. Almqvist & Viksell, Stockholm.
- Savolainen, Raimo 1994: *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattorien menestyksen perustana 1809–1892*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Savolainen, Raimo 1989: *J. V. Snellman ja nälkävuodet 1867–1868*. Snellman-instituutin C-sarja 2, Kuopio.
- Schauman, August 1967: *Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa I*. WSOY, Porvoo.
- Scheinin, Barbro: Sederholm, suku. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Schybergson, M. G. 1916: *Carl Gustaf Estlander: levnadsbeteckning*. SLS, Helsingfors.
- Sederholm, släkt. *Svenska män och kvinnor 6. Biografisk uppslagsbok*. Bonniers, Stockholm 1949.
- Seitkari, Olavi 1951: *Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntyvaiheet: Suomen sotilasorganisaatio ja asevelvollisuuskysymys 1860- ja 1870-luvulla*. SHS, Helsinki.
- Selin, Rauno 1995: Kunnallishallinto. Teoksessa Antti Rosenberg & Rauno Selin, *Suur-Tuusulan historia III*. Tuusulan kunta, Keravan kaupunki, Järvenpään kaupunki.
- Seppinen, Ilkka 1988: *Ilmatieteen laitos 1838–1988*. Ilmatieteen laitos, Helsinki.
- Sirén, Olle 1995: *Lovisa stads historia 1745–1995*. Lovisa stad.
- Skottsberg, Carl 1992: *Mina minnen av Erland Nordenskiöld*. Teoksessa *Erland Nordenskiöld. Forskare och indianvän. En antologi över Sveriges största etnograf*. Carlsson, Stockholm.
- Snellman, Alex 2014: *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja. Helsinki.
- Snellman, Alex 2013: *Valtiopäiväpolitiikka: aateli ja keisari*. Teoksessa *Ritarihuone ja Suomen aatelissuvut*. Minerva, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu 1966: *Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta*. Maalaiskuntien liitto, Helsinki.
- Teerijoki, Ilkka: Jean Gabriel Tjaeter. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Tommila, Päiviö 2001: *Kansallisen tiedeyliopiston alku*. Teoksessa *Suomen tieteen historia I. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*. Päätoim. Päiviö Tommila. WSOY, Helsinki.

- Tommila, Päiviö 1999: *Suuri adressi*. WSOY, Helsinki.
- Tuominen, Uuno 1981: Valtiopäivätyön satoa (1863–1878). Teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia 2*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Turpeinen, Oiva 1987: *Nälkä vai tauti tappoi?* SHS, Helsinki.
- Tyynilä, Markku 1992: *Senaatti. Tutkimus hallituskonselji-senaatista 1809–1918*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Tyynilä, Markku: Montgomery, Robert. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Vares, Vesa 2000: *Varpuset ja pääskyset. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. SKS, Helsinki.
- Vegesack, Thomas von 1995: *Smak för friheten. Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*. Natur och kultur, Stockholm.
- Weiss, Holger 2012: Ett utkast i fel mapp? Några randanmärkningar rörande svenska kolonialplaner i Västafrika under 1700-talets senare hälft. Teoksessa *Svärdet, ordet och pennan – kring människa, makt och rum i nordisk historia. Festskrift till Nils Erik Villstrand den 24 maj 2012*. Red. Christer Kuvaja & Ann-Catrin Östman. Skrifter utgivna av Historiska Samfundet i Åbo XII.
- Villstrand, Nils-Erik 2009: *Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812*. SLS, Helsingfors.
- Virrankoski, Pertti: Chydenius, Anders. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Wrede, Johan: Estlander Carl Gustaf. *Suomen kansallisbiografia* -tietokanta.
- Vuorinen, Marja 2010: *Kuviteltu aatelismies. Aateluus viholliskuvana ja itseymmärryksenä 1800-luvun Suomessa*. SKS, Helsinki.
- Yrjänä, Jouni 2009: Käytännön reformipoliitikko ja tiedemies. Teoksessa Jouni Yrjänä & Teemu Keskisarja, *Alexander Järnefelt. Kenraali ja suomalaisustaistelija*. SKS, Helsinki.
- Östman, Ann-Catrin 2004: Modernisoitua maatalous 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa *Suomen maatalouden historia 2. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS, Helsinki.

SÄHKÖISET LÄHTEET:

- Bläfield, Martti, <http://www.mantsala.fi/yleista/historia/adolf-erik-nordenskiold/osa-1>
- Halonen, Tero, *Maaseutuopistoista yliopistoon. Maatalous- ja metsätieteiden tutkimus- ja opetustoiminnan akatemisoitumisprosessi Helsingin yliopistossa vuoteen 1945*. Helsinki 2010. <http://ethesis.helsinki.fi/>
- Nilsson Christina, Min mormor Olga Nordenskiöld. Julbrev 2011. www.nordenskiold.se/page22.aspx
- Nordisk Familjebok 1919, <http://runeberg.org/nfch/o369.html> (Tekniska skolan i Stockholm)
- Nummisten koulun historiikki. <http://personal.inet.fi/yhdistys/numminen/Historia/Dokumentit/NummistenKoulunHistoria.htm>
- Polaarivuosien historiaa: http://www.arcticcentre.org/Suomeksi/TUTKIMUS/Hankkeet/Kansainvalinen_Polaarivuosi/Miksi_IPY/Polaarivuosien_historia.iw3

Robert Runeberg: http://www.runeberg.net/fin/a_4_t.html

Suomen biologian seura Vanamo: <http://www.vanamo.fi>

Suomen kansallisbiografia -tietokanta:

<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>

University of Buckingham, MA in Biographical Studies: www.buckingham.ac.uk/humanities/ma/biography

Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli>>.

Henkilöhakemisto

A

Adelow (-Nordenskiöld) Olga 254, 255, 271, 272
Adlerberg Nikolai 172, 191, 225
Adolf Fredrik 33
Afzelius Adam 42
Ahlqvist August 134, 176, 230
D'Albedyhll Carl 205, 206, 211
D'Albedyhll Sofia Gustava 206, 212
Aleksanteri I 10, 59, 68, 69, 76
Aleksanteri II 123, 130, 181, 225, 228
Aleksanteri III 225
Alopaeus David 60
Aminoff G. F. 121
Aminoff J. F. 60, 61, 74, 75, 83
Antell H. F. 236
Antell K. 189
Armfelt Aleksander 101, 126, 134, 154, 172, 173, 226
Armfelt Gustaf Mauritz 60, 73, 74
Arppe A. E. 122, 135, 139, 140, 141, 185
Askolin Johannes 233

B

Berg F. W. R. 129, 130, 134, 136, 140, 141, 143
Berg (-Nordenskiöld) Karen 253
Bernadotte Jean-Baptiste katso Karl XIV Johan
Berzelius J. J. 78, 80, 81, 83, 88, 91, 92, 93, 103, 105, 106, 108–111, 139
Björkenheim Robert 163, 177, 188, 189
Björn Maria Christina 24
Blidberg -suku 49
Blomqvist Elisabeth 210, 220
Blomstedt Yrjö 74
Blåfield Martti 18
Bobrikov Nikolai Ivanovitsh 238, 239, 242, 245, 246, 247, 249, 260
Boeckman Vladimir Aleksandrovitsh 246, 258
Boije -suku 49
Boije H. G. 143

Bonsdorff Pehr Adolf von 90, 91, 108, 110
Borenien Gustaf Henrik 200, 201, 202
Borgström Emelie 169
Born Johan August von 145
Born Viktor Magnus von 189
Boyde Marie 121, 125
Bruce Anders de 36, 37
Bruncrona -suku 182, 185, 186
Bruncrona Evert Wilhelm 182, 285
Bruun Theodor 145, 204, 226, 237
Bråkenhjelm Agnes 207
Buxhoevden F. W. von 63

C

Castrén Gunnar 248
Castrén M. A. 123
De la Chapelle, valtioneuvos 101
Chydenius Anders 28
Chydenius Anders Herman 188, 189
Chydenius Johan Jacob 166, 188
Chydenius Wilhelm 229, 238, 240, 242, 256
Creutz C. M. 143, 145
Cygnaeus Fredrik 136

D

Danielson (Danielson-Kalmari) J. R. 228
Darwin Charles 153
Demidoff Nikita 118
Demidoff Nikolai 118
Demidoff Paul 118
Dostojevski Fjodor 121
Drangel Johan August 99

E

Ehnroos Abraham 179, 180
Ehrenström Johan Albrecht 10, 74, 75, 76, 82, 83, 94
Ehrensverd Augustin 33
Ehnrooth Casimir 237
Ekholm Anna Charlotta 42
Eklöf August 177, 233, 262, 263

Elisabet I 26
Elmgren S. G. 139, 140
Engel C. L. 101
Engman Max 69
Essen von, kenraali 75
Estlander Carl Gustaf 133, 143, 166–169, 174,
197, 198
Estlander (-Chydenius) Hilda Lovisa 166,
167, 188, 256, 257
Estlander Jacob August 166
Estlander Jacob Jonas 166
Estlander (-Nordenskiöld) Olga Emilia 12,
133, 166, 167, 168, 174, 175, 209, 211–214,
216, 218–220, 228, 235, 237, 238, 248–250,
255, 256, 261, 262, 267, 268

F

Falck Anders Henrik 88, 90, 92, 94, 95, 106,
107, 108
Federley Anna 169
Federley (-Estlander) Helene 166, 168
Fieandt von -suku 182
Fischer Konstantin 119
Forselles Alexander af 148
Forselles J. H. af 88
Forsskåhl Johan 51
Franzen F. M. 168
Fraser -suku 182, 186
Fraser Fr. Wilhelm 186
Frisén Agates 99, 263
Frisén Hilda 99, 180
Frängsmyr Tore 192
Furuhjelm J. E. 145, 148, 162, 183

G

Gadd Pehr Adrian 29, 40
Gadolin Johan 78, 79
De Geer R. W. 79
Gerard Nikolai Nikolajevitsh 246, 257, 258
Gröpenberg, valtioneuvos 101
Gyldén Hugo 198
Grandell Jens 18

H

Haartman Alexandrina Sofia Lovisa Wilhel-
mina ("Nini") von 125
Haartman Augusta von 125
Haartman C. von 101
Haartman Carl August Gabriel von 125
Haartman Fredrique von ("Fika") 101, 112,
124, 129
Haartman Lars Gabriel von 90, 100, 104,
106, 108–110, 113, 119, 123–125, 127, 128,
131, 133, 134
Haartman, Victor von 123–125, 164
Haartman (-Nordenskiöld) Sofia Margareta
von 13, 99, 101, 102, 109, 110, 112–117, 124,
125, 128–130, 137, 140, 166
Haartman (-von Kothen) Anna Charlotta
von 112, 113, 120, 124

Hanéén Probus 261
Hartwall Viktor 92
Hedin Sven 259
Heiden F. L. 218, 225, 226
Heikel Adolf 163
Hjärne Gustaf 104
Häkli Esko 18

I

Idestam Gustaf 91
Ignatius K. E. F. 210
Ilmoni Immanuel 101

J

Julin Erik Ludvig von 153
Julin (-Mannerheim) Helene von 150
Julin Johan Jacob von 89, 105
Jägerhorn J. M. 60
Järnefelt Alexander 210, 218

K

Kaarle XIII 59
Kaarle-herttua (Kaarle IX) 23
Kallstenius G. S. 88, 107
Kalm Pehr 29, 30
Kamenski, kenraali 62
Kankrin Jegor 92, 104

Karamzin André 119, 128
Karamzin Aurora (Stjernvall-Demidoff)
117–119, 128, 226
Karl XIV Johan (Jean-Baptiste Bernadotte;
kruununprinssi Karl Johan) 59, 60, 68, 69
Katkov Mihail 146
Kennedy (-Nordenskiöld) Sofia Charlotta
Georgina ("Gully") 208, 252
Klinge Matti 131
Klingenstierna (-Sederholm) Henriette Ul-
rika Charlotta 251
Klinkowström A. E. W. 163
Klinkowström, vapaaherra 101
Koskimies Rafael 153
Koskinen Yrjö (Yrjö-Koskinen Y. S.) 185, 189,
211, 225
Kothén Alma von 120, 121, 125
Kothén Casimir von 101, 113, 120, 124,
172–174
Kothén von, vapaaherratar 101
Kraepelien Marie 166
Krohn Kaarle 228
Kustaa III 28, 38, 41, 50, 52, 60, 74
Kustaa IV Adolf 52, 58

L

Ladau, valtioneuvoksetar 101
Lagerblad Uno 220, 221
Lagerborg Alexander 197
Laurell Gustaf Fredrik 134
Lemström Selim 202, 203
Levi Giovanni 14, 273
Lidströmer Anna Fredrika 57
Liljenstrand Axel 197
Lilliehöök af Fårdala (-Nordenskiöld) Hed-
vig Eleonora ("Hedda Nora") 37, 43, 49,
52, 53, 58, 61, 63, 70, 71, 77, 81–83, 88–90,
96–98, 100, 101
Lindbeck Anna 248, 255
Lindelöf L. 185

M

Mannerheim (-Nordenskiöld) Anna Maria
150, 151, 192, 232, 235, 254

Mannerheim Carl 133, 139, 150, 176, 232,
248
Mannerheim Carl Erik 58
Mannerheim Carl Gustaf 113, 121
Mannerheim Eva Maria 151
Mannerheim (- von Haartman) Eva Wilhel-
mina Charlotta 125
Mechelin Alexandra 238
Mechelin Leopold 164, 187, 197–199, 225,
227–230, 238, 240, 246
Menshikov A. S. 94, 95, 113, 119, 121, 127,
130
Meurman Agathon 188
Miekkavaara Leena 18
Montgomery Robert 133, 143, 169, 197–199,
225, 229, 238
Mosander Carl Gustaf 139
Mäklin F. W. 153
Möllersvärd -suku 66, 76
Möllersvärd Gustaf 70

N

Napoleon 68, 76
Nikolai I 128, 130
Nobel Alfred 193
Nobel Ludvig 193
Norberg Johan 24, 25
Nordenberg Johan 35
Nordenberg Magnus Otto 40
Nordenskiöld Adolf Gustaf 10, 11 19, 37, 39,
41–44, 47–50, 52, 53, 56, 58, 60–64, 67, 70,
71, 74–77, 82, 83, 96
Nordenskiöld Adolf Gustaf jr 49
Nordenskiöld Agnes Fredrika Vilhelmina
(Agnes) 165, 197, 210, 213, 215, 218, 219,
250
Nordenskiöld Anders Johan 38, 43, 44
Nordenskiöld Anders Johan (alkujaan Nor-
berg-Nordenberg) 25, 26, 31, 33, 34, 36
Nordenskiöld Anna Fredrika Sofia Maria
101, 116
Nordenskiöld Anna Sofia 49
Nordenskiöld (-Nordenskiöld) Anna Sofia
Elisabet (Anna) 99, 101, 115, 116, 150, 151,

- 160, 161, 163, 168, 174, 191, 213–217, 250, 251, 253, 255, 259, 261, 263
- Nordenskiöld August 18, 27, 36, 39, 40–42, 70, 107
- Nordenskiöld Aurora 70, 97
- Nordenskiöld Carl Adolf 15, 182, 185, 186, 205, 234
- Nordenskiöld Carl Fredrik (alkujaan Norberg-Nordenberg) 19, 25–27, 30–36, 39, 42, 43, 50, 51, 83
- Nordenskiöld Carl Fredrik jr 18, 36, 38, 40, 74
- Nordenskiöld Carl Gustaf 43, 49, 50, 52, 61, 66, 70, 78, 96, 155
- Nordenskiöld Carl Wilhelm 37, 38
- Nordenskiöld Charlotta Juliana 50
- Nordenskiöld Emma 120
- Nordenskiöld Erik Otto Edvard 267, 272
- Nordenskiöld Eva Flora Vilhelmina (Eva) 163, 197, 210–213, 215, 218, 219, 252, 257, 262, 268, 272
- Nordenskiöld (-Nordenskjöld) Flora Gustava (Flora) 50, 52, 70, 71, 83, 88–90, 96–99, 101, 136, 150, 163, 206, 212, 215, 216
- Nordenskiöld (1889 von Nordenskjöld) Fredrik Frans 39
- Nordenskiöld Gustaf Erik Adolf (Gustaf) 19, 235, 236
- Nordenskiöld Gustava Eleonora 49
- Nordenskiöld Hedvig Magdalena ("Hedda") 49, 50, 52, 89, 96, 98, 99, 100, 102, 120, 134, 138,
- Nordenskiöld (-de Bruce) Hedvig Juliana 35–37, 43
- Nordenskiöld (-Sederholm) Hedvig Sofia 101, 119, 120, 122, 150, 154, 160, 168, 169, 192, 207, 208, 213–216, 235, 241, 250, 251, 256
- Nordenskiöld Iri Vilhelmina Sofia (Iri) 161, 197, 206, 210–213, 215–220, 257, 258, 262, 368, 272
- Nordenskiöld Magnus Otto 18, 26, 27, 35
- Nordenskiöld Maria Antoinetta 49
- Nordenskiöld Nils Adolf Erik (Adolf) 9, 11, 18, 19, 101, 114–122, 125–154, 159–166, 172, 175–178, 185–189, 191–194, 213–216, 218, 220, 228–233, 235, 236, 241, 250, 254
- Nordenskiöld Nils Erik (Erik) 169, 209, 211, 214, 220, 221, 228–230, 233, 235–238, 241, 242, 247–261, 267–272
- Nordenskiöld Nils Erland Herbert (Erland) 14, 19, 236, 241, 253, 254, 255, 258, 259, 267, 269, 271
- Nordenskiöld Nils Gustaf 11, 13, 19, 49, 50, 52, 71, 77–84, 88–139, 147, 149, 152–154, 159, 160, 166
- Nordenskiöld Nils Gustaf Gabriel 101, 115, 116, 122, 128, 162, 165, 168, 169, 174, 175, 209, 214, 216, 217
- Nordenskiöld Nils Karl (Karl) 18, 19, 99, 101, 116, 117, 127, 128, 131, 133, 141, 147, 148, 150–154, 160–165, 168, 169, 174–176, 179, 182–188, 191, 197–220, 252
- Nordenskiöld Nils Otto (Otto) 12, 101, 114–117, 121, 122, 124, 125, 128, 130–135, 137, 140, 141, 143, 145, 146, 152, 159–169, 171–182, 185, 186, 189, 191, 193, 208, 209, 211–221, 228–238, 241, 250, 252, 255, 256, 261–263, 267, 268
- Nordenskiöld Nils Olof Karl (Olof) 197, 206, 210, 214–216, 220, 221, 223, 252, 253
- Nordenskiöld Otto Fredrik 234, 235
- Nordenskiöld (vapaaherra Nordensköld) Otto Gustaf 11, 50–53, 57, 58, 64, 66, 68, 71, 78, 80–83, 96, 99, 101, 120, 122, 124, 138, 148, 234
- Nordenskiöld (vapaaherra Nordenskjöld) Otto Henrik 10, 11, 18, 38, 42, 43, 50–52, 56, 57, 64, 67, 69, 82, 97, 101, 136, 150, 155
- Nordenskiöld Sofia Hedvig Eleonora (Sofia) 197, 210, 213–215, 219, 241, 252
- Nordenskiöld Sofia Helena 38
- Nordenskiöld Ulrik 36, 39, 41–44, 53
- Nordenskiöld Ulrika Augusta 49
- Nordenskiöld August 57, 70
- Nordenskiöld Charlotta Eleonora 96

Nordenskjöld Flora Ottiliana ("pikku Flora") 96–99
Nordenskjöld Hedda Jaquette 96
Nordenskjöld Otto Adolf 101
Nordenskjöld Otto Gustaf (Gustaf) 99, 151, 163, 174, 191, 213, 250, 253
Nordenskjöld Otto Gustaf (Otto) 253
Nordenskjöld Otto Henrik, katso Nordenskiöld Otto Henrik
Nordenskjöld Otto Henrik 70, 71, 81, 86, 97–99, 101, 163, 206, 212, 213, 215, 216
Nordenskjöld Wilhelm 150, 151, 208, 215, 216, 219, 252
Nordenskjöld (-Nordenskiöld) Vilhelmina Henrika ("Mina") 18, 99, 150–152, 154, 161, 162, 165, 168, 174, 175, 200, 206–208, 210, 211, 215, 252
Nordenskiöld Otto Gustaf, katso Nordenskiöld Otto Gustaf
Nordenstam Johan Mauritz 123
Nordgren Otto Adolf 39
Norrlin J. P. 210
Nyberg C. A. 148
Nybom F. K. 197, 198
Nöding Margareta 34

O

Obolenski Ivan 246
Olivestam (-Nordenskiöld) Anna Kristina 38, 44
Ordin K. F. 227, 228
Oskar II 192

P

Paine Thomas 38
Palander Louis 255
Palmén J. A. 210
Palmén J. Ph. 143
Perovski Lev Aleksejevitch 103, 104, 126
Pietari I 118
Pippingsköld J. 189
Poppius G. 60
Porthan H. G. 40, 41

Q

Qvanten Emil von 135
Qvanten Hugo von 165, 180, 231
Qvanten Hulda von 180

R

Ramsay Anders 131, 133, 134, 140, 160
Ramsay C. A. 108
Ramsay (-Nordenskiöld) Hedvig Märta 34, 35, 39, 42, 43
Ramsay Henrik 18
Ramsay (-Nordenskiöld) Sofia Margareta 34
Ramsay Alexander Wilhelm 34, 35
Rehbinder Robert Henrik 60, 73, 93, 104, 107–110
Rein Gabriel 136, 139, 210
Rein Th. 189
Renvall Pentti 16
Richter, valtioneuvoksetar 101
Rislachius Maria Elisabet 166
Rokassovski Platon 143, 149, 150
Rosen Eric von 259
Rotschild C. 162
Rudbäck A. J. 197, 237
Rumjantsev Nikolai 78
Runeberg Robert 230
Runeberg J. L. 115

S

Saelan Anders Olivier 106, 115, 116, 140, 141
Saklén (Sakleen) Lars 95, 104
Sanmark C. G. 197, 198
Schantz J. E. von 145
Schauman August 143, 189
Schauman F. L. 142
Sederholm Johan kauppaneuvos 155
Sederholm Johan 154, 155, 160–162, 169, 175, 208 251
Sederholm Alexander Magnus 66
Sederholm Carl Albrecht 66
Sederholm Edvard Magnus 251
Sederholm Erik 148
Sederholm (-Nordenskiöld) Hedvig Ulrika 49, 66, 155

Sederholm (-Nordenskiöld) Henriette
("Ette") 251, 253, 255–258, 261–263, 267–
269, 272
Sederholm Karl 66
Sederholm Nils Johan Otto (Johan) 155, 251,
253, 269
Sederholm Theodor 175
Serlachius G. A. 205
Setälä E. N. 240
Seyn F. A. 246, 257, 260
Skjöldebrand Anders Fredrik 67
Smitt (-Nordenskiöld) Anna Hilda Rudol-
fina 235
Smitt J. V. 235
Snellman J. V. 121, 248, 162, 168, 190
Solitander C. P. 210
Speranski Mihail 60
Steinheil Fabian 72, 73, 77–80, 82, 84,
87–90, 92, 93
Steinheil Natalia 82
Stenberg S. 197
Stewen-Steinheil, kenraali 101
Stjernvall -suku 49
Stjernvall G. F. 75
Stroganov Elisabet 118
Suchtelen J. P. 83
Swedenborg Emmanuel 32, 38, 40, 41

T

Tamela Oskar 129, 134
Tandefelt Adolf 81
Tengman Carolina Sofia 252

Thesleff A. A. 94, 95, 101
Thorell Otto 139
Topelius Zachris 128, 192
Troil Knut von 79
Troil Samuel Werner von 199

U

Uggla J. K. W. 145
Ulrika Lovisa 33
Ungern Gertrud von 33

V

Vasko Minna 18

W

Westermarck N. C. 197, 198
Wetterhoff Karl 133–136, 138
Wijnblad Carl 52, 53
Winqvist K. J. 235
Witte, kollegineuvos 101
Wrangel af Sauss (-Nordenskiöld) Beata
 Jacquette 43, 69
Wrede Casper 24
Wrede Fabian Casperinpoika 24
Wrede Henrik 23
Wulffert Alexander 129

Y

Yrjö-Koskinen katso Koskinen Yrjö

Z

Zakrevski A. A. 90, 92–94, 113

Sammanfattning: Kungens och kejsarens Nordenskiöldar

Åren 1879–1880 färdades Nils Adolf Erik Nordenskiöld – då svensk medborgare men född i Finland – som den första genom Nordostpassagen. Under de senaste åren har passagens betydelse ökat som framtida sjöfartsled: den ekonomiska och politiska statusen och betydelsen av detta arktiska område växer. Redan då Nordostpassagen upptäcktes förstod man dess betydelse men först inom den närmaste framtiden blir det möjligt att fullkomligt utnyttja leden.

Utöver de norra havsområdena har Nordenskiöld-släktens sjöfarare gjort expeditioner till Antarktis och Sydamerikas kontinent. Rastlöshet och nyfikenhet, vilka är kännetecknande för sjöfarare och forskningsresande, har förts vidare från generation till generation och ständigt lockat dem att resa till världens ände. Utöver dessa drag som flera i Nordenskiöld-släkten har gemensamt, delar de intresset för bergvetenskap, mineralogi och naturvetenskap för övrigt. Dessa intressen härstammar från stamfadern Johan Norberg som flyttade från Sverige till Finland i slutet av 1600-talet. Det som är intressant är att flera personer inom släkten har dessutom varit intresserade av mystik. Några av släktmedlemmarna var intresserade av swedenborgska religionsmystik ända till slutet av 1800-talet. I slutet av det föregående seklet dvs. 1700-talet, kombinerades swedenborgianism i några fall med intresset för alkemi, varav det mest betydande exemplet var August Nordenskiöld, Gustav

III:s ”hovalkemist”. August hade för avsikt att kombinera Swedenborgs teologiska läror och alkemi, som tillsammans skulle forma en helhet, grunden för ett nytt samhällssystem. August Nordenskiölds tänkande motsvarade tidålderns upplysningstänkande med avseende på att han hävdade betydelsen av ett mer rättvist och jämlikt samhälle, men avvek från det på grund av den swedenborgska religionsmystiken.

Medlemmar i Nordenskiöld-släkten har tjänat både Sveriges kung och Rysslands kejsare sedan slutet av 1600-talet. Sist och slutligen blev Sveriges dragningskraft större vad det gäller släktens finska släktgren. I den relativt nya forskningslitteraturen om begynnelseskede av Finlands storfurstendöme har det varit populärt att framhäva hur snabbt och smidigt högre ståndspersoner konverterade från tjänare för Sveriges kung till trogna och underlydande tjänare för Rysslands kejsare. Det stämde i flera fall men bokens tema, dvs. Nordenskiöld-släkten som adlades i mitten av 1700-talet, gör ett undantag. Nordenskiöld-släkten hör till släkter som avviker från ”vindflöjelmönstret”. När gränsen mellan Finland och Sverige drogs 1809 avhöll de sig från samarbetet med ryssar, stannade i Sverige eller flyttade dit under 1800-talet och även i början av 1900-talet.

Forskning om Nordenskiöld-släkten är även en forskning om karriärval och äktenskapsstrategier, äktenskap mellan kusiner och trefaldig giftermål till Sederholmsläkten. Dessa äktenskap ledde till att den finska Nordenskiöld-släkten krympte under hela 1800-talet och till slut dog helt ut. När det fanns syskon, kusiner och andra släktingar på andra sidan viken var det lätt och tryggt att flytta dit, vilket också Jan Samuelson har konstaterat i sin undersökning. Starka nätverk över viken underlättade betydligt beslutet att flytta, speciellt när det gäller de som hade tidigare tjänat i Sverige: förutom släktingar och vänner hade de ytterligare lokal-kännedom vilket hjälpte till i att bli hemmastadd i Sverige.¹

Berättelsen om Nordenskiöldar är också en berättelse om 1800-talets samhälle i förändring där adeln mister sin betydelse och om borgerskapets/medelklassens sakta framfart. Alla lyckades inte bevara sin

1 Samuelson Jan, *Eliten, riket och riksdelningen. Social nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1710–1820*. SLS, Helsingfors 2008, 58.

samhälleliga position vid övergången till affärslivet. År 1866 överfördes Frugårds släktherrgård från den överskuldssatta överintendent för bergsstaten Nils Nordenskiöld, som kallades för den finska mineralogins fader, till hans näst yngsta son Otto. Sonen lyckades nog med att ta hand om gården men någon affärsman var han inte.

I fem år var Otto Nordenskiöld tvungen att kämpa med de ekonomiska svårigheterna och reda upp skuldhärvan som hans fader lämnade efter sig. Familjens ekonomiska läge försvagades fortfarande när missväxtår 1867–1868 förorsakade flera konkurser, varav också Otto Nordenskiöld fick lida efter att ha gått i borgen för sina bekantas lån. I början av det nya seklet när Otto Nordenskiölds och Olga Estlanders enda son Erik inte visade intresse för gårdsskötsel, verkade försäljning av gården oundvikligt. Erik strävade efter en vetenskaplig karriär. Vid skiftet av 1900-talet ledde detta till att han vistades i Mellaneuropa som forskningsresande och höll sig borta från ett oroligt Finland. För det mesta vistades han i Sverige där han 1906 gifte sig med svenskan, Henriette Sederholm. Hösten 1912 blev Frugårds herrgård till slut såld till August Eklöf, kommerserådet från Borgå. I detta sammanhang såldes största delen av herrgårdens lösegenom och djur i en offentlig auktion.

Den mest betydande av Erik Nordenskiölds undersökningar är den breda *Biologins historia*, som även fick pris av Svenska Litteratursällskapet. Även om Erik Nordenskiöld med familj bodde permanent i Sverige efter sin faders bortgång 1916, avsade han sig sitt finska medborgarskap först 1926.

De sista Nordenskiöldar i Finland var Iri och Eva Nordenskiöld, döttrar till Nils Nordenskiölds näst yngsta son Karl som var direktör på Finlands Meteorologiska centralanstalt. Till denna syskonskara hörde fem barn varav en avled av våda i början av 1900-talet och två flyttade till Sverige. Av dessa syskon har släkten gått vidare i Sverige enbart genom Olof Nordenskiöld i och med att andra syskonen förblev ogifta. Iri och Eva Nordenskiöld dog i Helsingfors med en månads mellanrum sommaren 1936.

Den samhälleliga betydelsen av Nordenskiöldar i Finland minskade under hela 1800-talet. På 1700-talet var de i Finland framgångsrika tjänare till kungen men till kejsarens tjänare lämpade de sig inte. Nord-

enskiöld-släktens betydelse i samhället minskade till följe av att karriär inom den ryska armén eller flottan var inget alternativ för dem. Av betydelse var också tendensen att vilja satsa på en vetenskaplig bana snarare än en karriär inom det militära. I den spända politiska situationen mot slutet av seklet lockade inte heller de civila tjänsterna i Storfurstendömet Finland. Dragningen till Sverige var starkare än fosterlandskärlek.

Översättning Essi Näreharju